

PRAWO MIĘDZYNARODOWE

Materiały do studiów

Pod redakcją Bogdana Wierzbickiego

**PRAWO
MIĘDZYNARODOWE**

PRAWO MIĘDZYNARODOWE

Materiały do studiów

pod redakcją Bogdana Wierzbickiego

Temida2

Białystok 2000

Poszczególne rozdziały opracowali:

Władysław Czapliński: IV

Cezary Mik: XI

Elżbieta Mikos-Skuza: XIII

Bogdan Wierzbicki: I, II, V, VI, VII, IX, X, XII

Mieczysława Zdanowicz: III i VII

© Copyright by Temida 2

Białystok 2000

Żadna część tej pracy nie może być powielana i rozpowszechniana w jakiegokolwiek formie i w jakikolwiek sposób (elektroniczny, mechaniczny), włącznie z fotokopiowaniem, bez pisemnej zgody wydawcy.

Wydanie trzecie uzupełnione i poprawione

ISBN 83-86137-70-3

Opracowanie graficzne okładki

Jerzy Banasiuk, Krzysztof Kruszewski

Układ typograficzny

Krzysztof Kruszewski

Redaktor techniczny

Jerzy Banasiuk

Wydawca: **Temida 2**

Przy współpracy i wsparciu finansowym Wydziału Prawa

Uniwersytetu w Białymstoku

Druk i oprawa: Orthdruk. Białystok, tel. (085) 742-25-17

Spis treści

Od Autora 21

I

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

1. Czy prawo międzynarodowe jest prawem? 24

- Lachs M., Rzecznik o nauce prawa międzynarodowego,
Ossolineum, Wrocław - Łódź 1986 24

- Akehurts, M.A modern introduction to international law, 6th ed.,
Londyn 1987 25

2. Podstawa obowiązywania prawa międzynarodowego 29

- Bierzanek R i Symonides J., Prawo międzynarodowe publiczne,
Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992 29

3. Niektóre sposoby zagwarantowania realizacji prawa
międzynarodowego 32

- Kazus układu o komunikacji lotniczej, Francja v. USA,
Trybunał Arbitrażowy 1978 32

- Sutor J., Stosowanie sankcji prawnomiędzynarodowych,
„Sprawy Międzynarodowe” 1988, nr 4 35

- Karta Narodów Zjednoczonych z 26 VI 1945 r. 38

- Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 660 z 2 VIII 1990 r. 40

- Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 661 z 6 VIII 1990 r. 41

- Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 665 z 25 VIII 1990 r. 42

4. Zasady kształtujące współczesne stosunki
międzynarodowe 43

- Deklaracja zasad rządzących wzajemnymi stosunkami między
Państwami uczestniczącymi 43

II
PRAWO ZWYCZAJOWE

1. Pojęcie prawa zwyczajowego	52
- Bierzanek R., Studia nad społecznością międzynarodową. Źródła prawa międzynarodowego. Wydawnictwo UMCS, Lublin 1991	52
- Kolumbia v. Peru, sprawa dot. azylu dyplomatycznego, orzeczenie MTS z 1950 r.....	57
2. Powstanie prawa zwyczajowego - rola uznania oraz rola sądów międzynarodowych w tym procesie	59
- Wolfke K., Zwyczaj we współczesnym prawie międzynarodowym, Wrocław 1963	59
3. Relacje pomiędzy prawem zwyczajowym a prawem traktatowym	66
- RFN v. Holandia oraz RFN v. Dania, sprawy dot. delimitacji szelfu kontynentalnego na Morzu Północnym, orzeczenie MTS z 1969 r. ...	66
- Nikaragua v. USA, sprawa dot. działań militarnych i paramilitarnych przeciwko Nikaragui, orzeczenie MTS z 27 VI 1986 r.	72

III
UMOWY MIĘDZYNARODOWE

1. Budowa umowy międzynarodowej	76
- Instrukcja o formie umów międzynarodowych - załącznik do zarządzenia nr 20 Prezesa Rady Ministrów z dnia 14 II 1969 r.....	76
2. Zastrzeżenia do umów międzynarodowych	88
2.1. Zastrzeżenia do umów, które nie zawierają klauzuli o dopuszczalności składania zastrzeżeń	88
- Opinia doradcza MTS-u o dopuszczalności zastrzeżeń do Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa	88

2.2. Zastrzeżenia do umów, które zawierają klauzule o dopuszczalności składania zastrzeżeń	91
- Art. 64 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r.	91
- Wybrane zastrzeżenia i oświadczenia do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r.	91
- Art. 42 Konwencji dotyczącej statusu uchodźców z 1951 r.	93
- Wybrane zastrzeżenia i sprzeciwy złożone do konwencji dotyczącej statusu uchodźców z 1951 r.	94
3. Nieważność umów międzynarodowych	97
- Sandorski J., Nieważność umów międzynarodowych, Poznań 1978	97
- Harris D.J., Cases and materials on international law, London 1983	100
4. Wygaśnięcie umów międzynarodowych	107
4.1. Wygaśnięcie umowy zgodną wolą wszystkich stron	107
- Protokół o likwidacji RWPG z 28 VI 1991 r.	107
- Protokół o utracie mocy Układu o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej z 14 V 1955 r.	108
4.2. Wypowiedzenie umowy zgodnie z jej postanowieniami	109
- Oświadczenie rządowe z 12 IX 1973 r. w sprawie wypowiedzenia przez PRL konwencji nr 48 MOP	109
- Sprawa dotycząca rybołówstwa, Wlk. Brytania v. Islandia	110

IV
ORGANIZACJE MIĘDZYNARODOWE

1. Podmiotowość prawna międzynarodowych organizacji rządowych	113
- Opinia doradcza MTS-u w sprawie odszkodowań za straty poniesione w służbie NZ z 11 IV 1949 r.	113

- Opinia doradcza MTS-u w sprawie warunków przyjęcia państwa do ONZ z 28 V 1948 r.	115
- Opinia doradcza MTS-u w sprawie pewnych wydatków ONZ z 20 VII 1962 r.	117
- Opinia doradcza MTS-u w sprawie legalności użycia broni jądrowej z 8 VII 1996 r.	120
- Higgins R., Problems and Process, International Law and How we use it, Oxford 1994	125
- Traktat o utworzeniu Wspólnoty Europejskiej z 25 III 1957 r.	130
2. Tworzenie prawa przez organizacje międzynarodowe	130
2.1. Kompetencje do zawierania umów międzynarodowych	130
- Konwencja o prawie umów międzynarodowych pomiędzy państwami i organizacjami międzynarodowymi z 21 III 1986 r.	130
- Karta Narodów Zjednoczonych	131
- Traktat o utworzeniu Wspólnoty Europejskiej	132
- Statut Rady Europy	134
- Komisja v. Rada, orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich w sprawie 22/70	134
2.2. Rola aktów jednostronnych organizacji międzynarodowych w tworzeniu prawa międzynarodowego	136
- Rosenne Sh., Practice and Method of International Law, 1984	136
- Danilenko G.N., Law-Making in the international community, Dordrecht 1993	138
3. Stosunki między organami organizacji międzynarodowej	140
- Karta Narodów Zjednoczonych	140
- Skubiszewski K., The International Court of Justice and Security Council	146
- Czapliński W., Uwagi o kontroli legalności działań Rady Bezpieczeństwa ONZ	149

4. Organizacje pozarządowe	152
- Art. 71 Karty NZ	152
- Rezolucja Rady Gospodarczo-Społecznej 1296 z 23 V 1968 r.	152
- Hobe S., Global Challenges to Statehood	156

V

ODPOWIEDZIALNOŚĆ MIĘDZYNARODOWA

1. Odpowiedzialność międzynarodowa państwa	158
- Starke J., Introduction to International Law, London 1984	158
1.1. Odpowiedzialność w przypadku naruszeń prawa międzynarodowego	160
- Odpowiedzialność państwa w prawie międzynarodowym. Red. R. Sonnenfeld	160
- Sprawa Cieśniny Korfu (Wlk. Brytania v. Albania), orzeczenie MTS z 9 IV 1949 r.	162
- Sprawa statku „Rainbow Warrior” (Nowa Zelandia v. Francja), orzeczenie arbitrażowe z 1987 r.	164
- Projekt konwencji w sprawie międzynarodowej odpowiedzialności państw opracowany przez komisję Prawa Międzynarodowego	165
1.2. Odpowiedzialność w przypadku działalności zgodnej z prawem międzynarodowym	169
- Odpowiedzialność państwa w prawie międzynarodowym. Praca zbiorowa pod. red. R. Sonnenfeld, PISM, Warszawa 1980	169
- Sprawa huty Trail Smelter (USA v. Kanada), orzeczenie arbitrażowe z 1941 r.	170
- Deklaracja Sztokholmska w sprawie środowiska naturalnego z 1972 r.	171
- Sprawa satelity Kosmos 954	171
1.3. Następstwa odpowiedzialności międzynarodowej państwa	173

- Sprawa fabryki chorzowskiej (Niemcy v. Polska), orzeczenie STSM z 26 VII 1927 oraz 1928 r.	173
- Odpowiedzialność państwa w prawie międzynarodowym. Praca zbiorowa pod. red. R. Sonnenfeld, PISM, Warszawa 1980	174
- Ehrlich L., Prawo międzynarodowe, wyd. IV. Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1958	176
- Projekt konwencji w sprawie międzynarodowej odpowiedzialności państw opracowany przez Komisję Prawa Międzynarodowego	178
2. Odpowiedzialność międzynarodowa osób fizycznych	179
- Konwencja w sprawie mórz pełnych z 29 IV 1958 r.	179
- Porozumienie w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych osi europejskiej z 8 VIII 1945 r.	181
- Rezolucja 808 przyjęta przez Radę Bezpieczeństwa ONZ 22 II 1993 r.	183
- Rezolucja 827 przyjęta przez Radę Bezpieczeństwa ONZ 25 V 1993 r.	185
- Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, przyjęty w Rzymie 17 V 1998 r.	187

VI

AZYL, EKSTRADYCJA PRZESĘTPCÓW ORAZ SUBSTYTUTY EKSTRADYCJI

1. Azyl	208
- Deklaracja o azylu terytorialnym przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 14 XII 1967 r.	208
- Art. 56 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 IV 1997 r.	210
- Ustawa o cudzoziemcach z dnia 25 VI 1997 r.	210
- B. Wierzbicki, O azylach i ekstradycji przestępców, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982	211
2. Ekstradycja przestępców	214

2.1 Podstawy prawne	214
- B. Wierzbicki, O azylach i ekstradycji przestępców, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982	214
- Europejska konwencja o ekstradycji z 13 XII 1957 r.	217
- Umowa między Rzeczypospolitą Polską a Republiką Litewską o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych z 26 I 1993 r.	233
2.2. Wniosek o ekstradycję przestępcy	239
- Wniosek o ekstradycję z RP do RFN	239
- Wniosek o ekstradycję z RFN do RP	241
2.3 Podstawowe zasady ekstradycji przestępców	242
- L. Levy v. Attorney General, Honkong, 25 III 1987 r.	242
- Sprawa RFN a Rauca, Kanada, Sąd Apelacyjny w Ontario, 12 IX 1983 r.	243
- Art. 9 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 XII 1966 r.	244
- Art. 3 Europejskiej konwencji o ochronie praw i podstawowych wolności z 4 XI 1950 r.	245
- Umowa między RPA a Wysokim Komisarzem ONZ ds. Uchodźców o dobrowolnej repatriacji i reintegracji osób powracających do RPA z 4 IX 1991 r.	245
- R. v. Governor of Pentoville Prison, ex parte Budlong oraz R. v. Governor of Holloway Prison, ex parte Kember, Anglia, Divisional Court, 30 XI 1979 r.	246
2.4. Postanowienie o wydaniu	250
- Postanowienie o wydaniu z Królestwa z Belgii do RP	250
3. Substytuty ekstradycji	251
3.1. Wydalenie (deportacja)	251
- Rezek J., Reciprocity as a Basis for Extradition, British Year Book of International Law 1981, vol. Lii	251

3.2. Przekazanie policyjne	251
- Miyanda v. Atterney-General. Zambia, Sąd Najwyższy, orzeczenie z 30 XI 1983 r.	251
- Orzeczenie Sądu Najwyższego PRL z 10 II 1958 r.	253
3.3. Urowadzenie	253
- List Sekretarza Stanu Shultza'a do Sekretarza Stanu Clarka z 11 I 1988 r.	253
- United States v. Alvare Machain, orzeczenie Sądu Najwyższego USA w sprawie USA v. Alvarez-Machain	254
- List rządu Meksyku występującego jako Amicus Curiae na rzecz Alvarez'a-Machain'a	255
- List rządu Kanady występującego jako Amicus Curiae na rzecz Alvarez'a - Machain'a	257
- Nota MSZ Kanady do Ambasady USA w sprawie Derrick Hills'a	258

VII

MIĘDZYNARODOWA OCHRONA PRAW CZŁOWIEKA

1. Moc obowiązująca umów dotyczących praw człowieka	260
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych	261
- Nota Stałego Przedstawiciela PRL przy NZ skierowana do Sekretarza Generalnego informująca o zawieszeniu stosowania niektórych postanowień Paktu	262
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych	264
- Europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności	265
- Kazus Lawless'a	266
2. Środki międzynarodowej kontroli realizacji praw człowieka	267

- Deklaracja o przystąpieniu przez Polskę do Protokołu Fakultatywnego	268
- Deklaracja o uznaniu przez Polskę kompetencji Europejskiej Komisji Praw Człowieka	269
- Deklaracja o uznaniu przez Polskę kompetencji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka	269
- Styranowski przeciwko Polsce.....	270
- Protokół nr 11 do konwencji o ochronie praw człowieka.....	271
- Trzecie, okresowe sprawozdanie Rządu Rzeczypospolitej Polskiej z realizacji przez Polskę Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych	182

VIII

UZNANIE PAŃSTW

1. Powstanie i upadek państw	298
- Antonowicz L., Pojęcie państwa w prawie międzynarodowym, PWN, Warszawa 1974	298
- Antonowicz L., Podręcznik prawa międzynarodowego, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 1993.....	299
- Konferencja w sprawie Jugosławii, Komisja Arbitrażowa, opinia nr 1 z 29 XI 1991 r.....	
- Konferencja w sprawie Jugosławii, Komisja Arbitrażowa, Opinia nr 8 z 4 VII 1992 r.	303
2. Granice nowo powstałych państw	306
- Konferencja w sprawie Jugosławii, Komisja Arbitrażowa, Opinia nr 3 z 11 I 1992 r.	306
3. Kryteria brane pod uwagę przy podejmowaniu decyzji o uznaniu	307
- Zlecenia co do uznawania nowych państw w Europie Wschodniej oraz ZSRR, przyjęte przez Wspólnotę Europejską oraz jej członków w dniu 16 XII 1991 r.	307

- Konferencja w sprawie Jugosławii, Komisja Arbitrażowa, opinia nr 10 z 4 VIII 1992 r.	309
- Uchwała Rady Ministrów RP w sprawie uznania Republiki Słowenii	310
- Porozumienie o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych między RP a Republiką Słowenii	311
- Nota MSZ Republiki Słowenii z 10 IV 1992 r.	313
- S. v. Banda and Others, Bophuthatswana, Sąd Najwyższy, 6 II 1989 r.	314
- Shaw M., International Law, Second Ed., Grotius Publications Limited, Cambridge 1986	316
- Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 277 z 18 III 1970 r.	317

IX

SUKCESJA PAŃSTW

- Konferencja w sprawie Jugosławii, Komisja Arbitrażowa, Opinia nr 9 z 4 VII 1992 r.	319
- Mullerson R., The continuity and succession of states, by reference to the former USSR and Yugoslavia. International and Comparative Law Quarterly 1993, vol. 42, part 3	320
- Shaw M., International Law, Second Ed., Grotius Publications Limited, Cambridge 1986	322
- Konwencja o sukcesji państw w odniesieniu do traktatów, przyjęta w Wiedniu 22 VII 1978 r.	326

X

ZAŁATWIANIE

SPORÓW MIĘDZYNARODOWYCH

1. Pojęcie oraz istota sporu międzynarodowego	331
- Ehrlich L., Prawo międzynarodowe, wyd. IV, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1958	331

- Bierzanek R., Załatwianie sporów międzynarodowych 1945-1973, Wydawnictwo MON, Warszawa 1974	335
--	-----

2. Dyplomatyczne sposoby załatwiania sporów .....

- Bierzanek R., Załatwianie sporów międzynarodowych 1945-1973. Wydawnictwo MON, Warszawa 1974	342
- Projekt zasad koncyliacji w sporach między państwami przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu XI 1990 r.	355

3. Załatwianie sporów w systemie ONZ .....

- Art. 1,2 i 33 Karty Narodów Zjednoczonych 26 VI 1945 r.	364
--	-----

3.1. Rada Bezpieczeństwa ONZ .....

- Art. 34-38 Karty Narodów Zjednoczonych z 26 VI 1945 r.	366
---	-----

3.2. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości .....

3.2.1. Skład Trybunału .....

- Art. 2, 3, 31 Statutu MTS z 26 VI 1945 r.	368
--	-----

3.2.2. Kompetencja Trybunału .....

- Art. 34-36 Statutu MTS z 26 VI 1945 r.	369
---	-----

- Deklaracja USA dotycząca przyjęcia obowiązkowej jurysdykcji MTS-u z 14 VIII 1946 r.	371
---	-----

- Zastrzeżenie USA z 6 IV 1984 r.	372
--	-----

- Wypowiedzenie deklaracji USA z 7 X 1985 r.	373
---	-----

- Sprawa dotycząca militarnej oraz paramilitarnej działalności w Nikaragui rozpatrywana przez MTS w 1986 r.	373
---	-----

- Art. 59 Statutu MTS z 26 VI 1945 r.	375
--	-----

- Art. 94 Karty ONZ z 26 VI 1945 r.	375
--	-----

XI

UNIA EUROPEJSKA I WSPÓLNOTY EUROPEJSKIE A PRAWO MIĘDZYNARODOWE

1. Istota Unii Europejskiej i Wspólnot Europejskich.

Charakter prawa wspólnotowego 376

- Traktat o Unii Europejskiej, Maastricht, 7 II 1992 376
- NV Algemene Transport en Expeditie Onderneming Van Gend and Loos przeciwko Holenderskiej administracji fiskalnej, sprawa 26/62, wyrok wstępny z 5 II 1963 (tzw. sprawa Van Gend and Loos) 376
- Flaminio Costa przeciwko ENEL, sprawa 6/64, wyrok wstępny z 15 VII 1964 r. 378
- Opinia Trybunału Sprawiedliwości nr 1/91 z 14 XII 1991 r. 380

2. Podmiotowość prawnomiędzynarodowa Wspólnot Europejskich i ich kompetencje zewnętrzne.....380

- Komisja WE przeciwko Radzie WE, sprawa 22/70.....380
- Opinia Trybunału Sprawiedliwości nr 1/94 z 15 XI 1994 r. 381

3. Umowy międzynarodowe Wspólnot Europejskich

z podmiotami trzecimi w prawie wspólnotowym 386

- Hauptzollamt Mainz przeciwko CA Kupferberg and Cie KGa i inni, sprawa 104/81, wyrok wstępny z 26 X 1982 r. 386

4. Odpowiedzialność państwa za naruszenie

prawa wspólnotowego 388

- Francovich i Bonifaci przeciwko Włochom, połączone sprawy 6 i 9/90, wyrok wstępny z 19 XI 1991 r. 388

5. Obywatelstwo. Ochrona praw człowieka 392

- Marco Vincente Micheletti przeciwko Delegacion del Gobierno en Cantabria, sprawa 369/90, wyrok wstępny z 7 VII 1992 r. 392
- Hoechst AG przeciwko Komisji Wspólnot Europejskich, połączone sprawy 46/87 i 227/88, wyrok z 21 IX 1989 r. 394

6. Unia Europejska a uznanie państw 397

- Deklaracja Ministrów Spraw Zagranicznych państw członkowskich WE (Europejska Współpraca Polityczna) na temat „Linii przewodnich w sprawie uznania nowych państw w Europie Wschodniej oraz w Związku Sowieckim”, Bruksela-Haga, 16 XII 1991 r. 397
- Deklaracja Urzędu Przewodniczącego w imieniu Unii Europejskiej o uznaniu przez państwa członkowskie UE Republiki Federacyjnej Jugosławii, Bruksela, 9 IV 1966 r. 398

7. Traktat o Unii Europejskiej, Maastricht, 7 lutego 1992 400

8. Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, Rzym, 25 marca 1957 416

XII

ZASTOSOWANIE SIŁY ZBROJNEJ W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH

1. Pojęcie agresji 424

- Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 3314 z 14 XII 1974 r. 424
- Sprawa dotycząca militarnej oraz paramilitarnej działalności przeciwko Nikaragui (Nikaragua v. USA), orzeczenie MTS z 27 VI 1986 r. 427
- Dekker I., Criminal responsibility and the Gulf War of 1980-1988. Ed. by I. Dekker and H. Post. Martinus Nijhoff Publishers. Dordrecht-Boston-London 1992. 427

2. Prawo do samoobrony 428

2.1. Samoobrona indywidualna 428

- Shaw M., International Law, Second ed., Grotius Publications Limited, Cambridge 1986 428
- Dekker I., Criminal Responsibility and the Gulf War of 1980-1988. Ed. by I. Dekker and H. Post. Martinus Nijhoff Publishers. Dordrecht-Boston-London 1992. 430
- Art. 51 Karty ONZ z 26 VI 1945 r. 433

2.2. Samoobrona zbiorowa 433

- Shaw M., International Law, Second ed., Grotius Publikations Limited, Cambridge 1986.....	433
- Opinia doradcza MTS w sprawie legalności użycia broni nuklearnej lub jej groźby z 8 VII 1996 r.	434
- Sprawa dotycząca militarnej oraz paramilitarnej działalności przeciwko Nikaragui (Nikaragua v. USA), orzeczenie MTS z 27 VI 1986 r.....	435
3. Humanitarna interwencja	442
- Lupis de I., The law of war, Cambridge University Press 1987	442
- Wierzbicki B. - Welhengama G., The problem of humanitarian intervention: Developments and Trends. "The Liverpool Law Review" 1994, vol. XVI, Nr 2.....	443

XIII

MIĘDZYNARODOWE PRAWO KONFLIKTÓW ZBROJNYCH

1. Pojęcie prawa konfliktów zbrojnych	446
- Bierzanek R., Wojna a prawo międzynarodowe, Wydawnictwo MON, Warszawa 1982.....	446
2. Podstawowe zasady międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych	448
2.1. Treść zasad	448
- Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej	448
- Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych - Protokół I	449
2.2. Interpretacja zasad	450
- Wyrok Międzynarodowego Trybunału Wojskowego z 30 IX i 1 X 1946 r.....	450

- Wskazówki udzielane członkom sądu przez sędziego wojskowego w sądzie wojskowym w Fort Benning w Georgii w marcu 1971 r. w sprawie: USA przeciwko porucznikowi W.L. Calley, jr.	451
- Instrukcje Armii Stanów Zjednoczonych FM 27-10	452
3. Status kombatanta i jeńca wojennego	453
3.1. Warunki uzyskania statusu kombatanta i jeńca wojennego	453
- Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej	453
- Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r.	454
- Nahlik S.E., Status prawny kombatanta, Sprawy Międzynarodowe 1988, nr 12.....	456
- Pismo przewodnie skierowane przez prezydenta Stanów Zjednoczonych R. Reagana do Senatu w związku z zamiarem ratyfikacji protokołu II do konwencji genewskich z 1949 r. i odmowa prezydenta ratyfikacji protokołu I	457
3.2. Zasady traktowania jeńców wojennych	458
- Konwencja genewska o traktowaniu jeńców wojennych (konwencja genewska III z 1949 r.)	458
- Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 VIII 1949 r.....	459
- Rezolucja nr 332 Izby Reprezentantów Kongresu Stanów Zjednoczonych z 13 XI 1969 r.	460
- Wskazówki udzielane członkom sądu przez sędziego wojskowego w sądzie wojskowym w Fort Mc Pherson w Georgii we wrześniu 1971 r. w sprawie: Stany Zjednoczone przeciwko kapitanowi E.L. Medina.....	461
- Informacje prasowe na temat konfliktu NATO - FRJ.....	462
4. Okupacja wojenna	464
- Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej	464
- Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny.....	465
- Wystąpienie przedstawiciela Izraela przed Zgromadzeniem Ogólnym ONZ 26 X 1977 r.....	466

- Wystąpienie profesora W.T. Mallisona	467
- Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 32/5 z 28 X 1997 r.....	468
- J. Menkes, A. Prystrom, Wojna w Zatoce, PISM, Warszawa 1992.....	468
5. Ochrona ludności cywilnej	
przed skutkami działań wojennych	469
- Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r.	469
- Raporty Tadeusza Mazowieckiego z byłej Jugosławii	472
6. Konflikty zbrojne nie mające charakteru	
międzynarodowego (wojny domowe)	473
- Art. 3 wspólny dla konwencji genewskich z 12 VIII 1949 r.	473
- Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 VIII 1949 r.	474
- Wyrok Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości z 27 VI 1986 r. w sprawie dotyczącej wojskowej oraz parawojskowej działalności w Nikaragui oraz przeciw Nikaragui	474
- Decyzja Międzynarodowego Trybunału karnego dla byłej Jugosławii w sprawie Dusana Tadića	475
Indeks nazwisk.....	477
Indeks orzeczeń i opinii doradczych.....	478

Od Redaktora

Publikacja, którą Państwu prezentujemy została pomyślana jako materiał pomocniczy do prowadzenia ćwiczeń (proseminariów) z prawa międzynarodowego publicznego, głównie dla ośrodków naukowych, w których dostęp do źródeł i literatury prawniczej, szczególnie zagranicznej jest znacznie utrudniony.

Naszym zamiarem było skompletowanie materiałów uzupełniających wykład, interesujących ze względu na tok wywodów czy podjęty problem i poszerzających zwykły, standardowy punkt widzenia, eksponujących pomijane zazwyczaj aspekty zagadnień. Zgodnie z założeniami, w publikacji dominować będą materiały źródłowe i kazusy. Ze względów metodycznych materiał ten powinien być wykorzystywany po wysłuchaniu i przyswojeniu zasadniczych tez wykładu.

Studiowanie „materiałów” powinno przybliżyć czytelnikowi praktykę stosunków międzynarodowych, przyzwyczajając do samodzielnego myślenia i analizy argumentów, zmuszać do zajmowania własnego stanowiska wobec prezentowanych, różniących się poglądów. Mówiąc najkrócej, chcielibyśmy zapobiec sytuacjom, w których student prawa uzyskuje zaliczenie z prawa międzynarodowego publicznego wyłącznie na podstawie lektury podręcznika lub skryptu.

Bogdan Wierzbicki

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Zupełnie niedawno, jeszcze przed kilkudziesięciu laty prawo międzynarodowe stanowiło przedmiot zainteresowania stosunkowo nielicznej grupy osób, polityków, dyplomatów, prawników. Zainteresowanie tą dyscypliną, jak i jej znajomość miały charakter elitarny, m.in. z tego względu, że wymagały znajomości języków obcych oraz dostępu do materiałów, które chociaż rzadko poufne to jednak nigdy nie były zbyt szeroko kolportowane.

Sytuacja ta zmieniła się diametralnie z dwóch powodów.

Po pierwsze, nastąpił dynamiczny rozwój prawa międzynarodowego. Obejmuje ono swym zakresem wszystkie dziedziny stosunków między państwami, także te, które tradycyjnie uznaje się za należące do ich wewnętrznej kompetencji. Ponadto, w efekcie powstawania nowych gałęzi prawa międzynarodowego, m.in. praw człowieka, ma ono zastosowanie do wszystkich sfer życia jednostki, przestało być wyłącznie prawem państw.

Po drugie, gwałtowny rozwój środków masowego przekazu sprawia, że sprawy i problemy, których dawniej nie dostrzegano docierają do nas codziennie, zmuszając do zastanowienia i oceny. Nie jest to jednak możliwe bez elementarnej znajomości zagadnień stanowiących przedmiot prawa międzynarodowego takich na przykład jak skutki rozpadu ZSRR, ocena różnych aspektów konfliktu zbrojnego w byłej Jugosławii, rezolucje Rady Bezpieczeństwa w sprawie Iraku, zjawisko uchodźstwa, zwalczanie przestępczości międzynarodowej itd.

W rezultacie dochodzimy do konkluzji, że elementarna znajomość prawa międzynarodowego jest niezbędna nie tylko ze względu na przyjęcie kompleksowego modelu kształcenia prawników, lecz także ze względów praktycznych.

1. Czy prawo międzynarodowe jest prawem?

Prawo międzynarodowe publiczne jest szczególną dziedziną prawa nie tylko dlatego, że w odróżnieniu od innych dyscyplin prawa, reguluje stosunki między państwami; nietypowy jest sposób jego tworzenia, jak i sankcje stosowane dla wymuszenia realizacji jego norm. W sumie jest ono na tyle specyficzną dyscypliną, że jeżeli nie uwzględnimy i nie wyjaśnimy jego szczególnych właściwości, można bardzo łatwo popaść w skrajność i negować istnienie prawa międzynarodowego jako prawa w ogóle.

M. Lachs, Rzecz o nauce prawa międzynarodowego, Ossolineum, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk - Łódź 1986, s. 23-24 (przypisy pominięto)

W naszym stuleciu nie zabrakło także negatorów. Jeden z nich A.V. Lundstedt, pisał: „Prawo narodów po prostu nie istnieje i dlatego każda ze stron może do woli utrzymywać, że prawo jest po jej stronie”. Powoływał się tu na przykład Ligi Narodów i na jej praktyczne działanie i nawoływał do utworzenia nowej instytucji „o celach skromniejszych”. Posunął się w gruncie rzeczy jeszcze dalej, odnosząc się sceptycznie nie tylko do prawa międzynarodowego, ale także do prawa w ogóle. Prawo państwowe nazywał „une chimère”, a pojęcie prawa podmiotowego i wewnętrznej sprawiedliwości społeczeństw uważał za sztuczne...

I tak dochodzimy do czasów nam współczesnych, gdzie spotykamy miriady różnych postaci i obfitość zmian w ich działaniu. Współczesne tło daje wielu (niekoniecznie prawnikom) asumpt do stwierdzenia, że „prawo międzynarodowe stanowi dzisiaj permanentny bodziec do hipokryzji”. Niektórzy znani dyplomaci dochodzą do wniosku, że wobec ogromnych przemian w świecie „funkcja systemu stosunków międzynarodowych nie polega na hamowaniu tego procesu przemian poprzez nakładanie nań pancerza prawnego... prawo jest zbyt abstrakcyjne, zbyt mało elastyczne, by można było je przystosować do wymogów tego, co nieprzewidziane i niespodziewane”, co,

krótko mówiąc, sprowadza się do potępienia prawa międzynarodowego. W istocie rzeczy chodzi tu raczej o błędny sposób jego zastosowania.

Neorealiści stawiają na pierwszym miejscu „obronę interesów narodowych” wysuwając zarzut o jałowości i niestosowności prawa międzynarodowego na wielu płaszczyznach, ale nawet oni przyznają, jak czyni to na przykład Hans Morgenthau, iż negowanie istnienia prawa międzynarodowego jako systemu „obowiązujących reguł prawnych przeczy wszelkim dowodom”. Inni znowu uznają, że system prawny nie nadaje się do stosowania w przypadkach „unruly interactions of Governments”.

Reasumując, negatorzy towarzyszą niemal bez przerwy historycznemu procesowi powstawania i rozwoju prawa międzynarodowego, Grocjusz tak skarżył się kiedyś na *jus gentium*: „nie brak w naszych czasach i nie brakowało dawniej ludzi, którzy lekceważyli tę gałąź prawa, jak gdyby prawo takie w ogóle nie istniało poza czczą nazwą. Każdy niemal powołuje się na słowa Eufemosa, zachowane u Tucydidesa, że dla króla lub samodzielnego miasta nigdy nic co pożyteczne nie popada w konflikt z tym co sprawiedliwe. Podobny sens posiadają powiedzenia, jakoby na najwyższym szczeblu to było sprawiedliwe, co ma za sobą siłę i jakoby nie można było kierować państwem postępując zawsze sprawiedliwie”.

M. Akehursts, A modern introduction to international law, 6th ed., London 1987, s. 3-4 (przypisy pominięto)

Początkowa reakcja studentów prawa, tak samo jak i laików, gdy po raz pierwszy mówi się im o prawie międzynarodowym, jest zazwyczaj wysoce sceptyczna. Są oni przeświadczeni, że państwa w niewielkim stopniu przestrzegają prawa międzynarodowego. Sądzą, że ze względu na brak systemu ponadpaństwowych sankcji, państwa nie mają żadnej motywacji do przestrzegania prawa międzynarodowego. Krótko mówiąc, popularny jest pogląd, że prawa międzynarodowego nie uznaje się za prawo prawdziwe.

Pytania, czy prawo międzynarodowe jest rzeczywiście prawem, nie można zlekceważyć. Gdyby rząd oraz dyplomaci podzielali powszechny sceptycyzm dotyczący prawa międzynarodowego, wówczas prawo międzynarodowe mogłoby być znacznie częściej łamane, niż ma to miejsce obecnie. A nawet, gdyby prawo to potraktowano jako pewien rodzaj moralności, jego poszanowanie mogłoby także zostać osłabione. Jest charakterystyczne, że ci którzy traktują prawo międzynarodowe jako rodzaj moralności, zazwyczaj mówią o nim „tylko moralność”...

Jednakże, w rzeczywistości, państwa akceptują przecież pogląd, że prawo międzynarodowe jest prawem i - co ważniejsze - zazwyczaj przestrzegają go. Prawdą jest, że niekiedy prawo międzynarodowe jest bezkarnie łamane, lecz to samo można powiedzieć o każdym systemie prawnym...

Prawo międzynarodowe nie jest naruszane częściej niż każdy inny system prawa, lecz ludzie wyobrażają sobie, że jest ono systematycznie łamane. Dlaczego odnosi się takie wrażenie?

Po pierwsze, należy pamiętać, że jedynie fakty świadczące o naruszeniu prawa międzynarodowego dostają się na łamy gazet. Jeśli ludzie są rabowani lub zabijani, lub gdy jedno państwo atakuje inne, takie informacje nadają się do gazet. Natomiast prasa nie informuje o przestrzeganiu prawa traktując to jako rzecz zrozumiałą samą przez się. Przybysz z innej planety biorąc do ręki jakąkolwiek gazetę i znajdując w niej liczne relacje o napadach i zabójstwach nieuchronnie pomyśli, że nasze życie nie jest bezpieczne. My, którzy żyjemy na tej planecie możemy jednak - na podstawie naszego codziennego doświadczenia - stwierdzić, że to co relacjonują gazety stanowi wyjątek, a nie regułę. W sprawach stosunków międzynarodowych większość ludzi nie ma żadnych doświadczeń, aby móc czynić porównania z tym o czym pisze prasa, stąd sądzi się, że naruszenia prawa międzynarodowego, o których informują gazety, mają typowy, a nie wyjątkowy charakter.

Po drugie, ludzie skłonni są wyobrażać sobie, iż samo istnienie sporu międzynarodowego dowodzi, że przynajmniej jedno państwo złamało prawo międzynarodowe. Lecz spory międzynarodowe niekoniecznie powodowane są naruszeniami prawa międzynarodowego, tak jak i spory pomiędzy ludźmi nie zawsze wynikają z łamania prawa wewnętrznego... Warto również wymienić kilka innych czynników, które sprzyjają wywoływaniu międzynarodowych konfliktów.

1. Mogą istnieć zasadnicze rozbieżności co do faktów. Na przykład zanim przesądzi się, czy udział USA w walkach w Wietnamie w latach 1965-1973 był legalny, należy ustalić czy Front Wyzwolenia Wietnamu Południowego stanowił organizację o charakterze przedstawicielskim, która powstała spontanicznie w rezultacie wewnętrznej rewolty, czy był to przejaw akcji wyrotowej ze strony Wietnamu Północnego? W pierwszym wariantcie interwencja USA byłaby prawdopodobnie bezprawna; w drugim, prawdopodobnie legalna. Jednak opinie i dowody co do charakteru FWWP różnią się, a zanim zastosuje się prawo, należy znać fakty.

2. Mogą istnieć wątpliwości co do prawa. Na przykład niektóre państwa sądzą, że nacjonalizacja zagranicznej własności bez odszkodowania jest aktem legalnym; inne państwa nie zgadzają się z tym poglądem. Jeśli na ten temat powstaje spór między państwami o odmiennych poglądach, to każde spośród nich będzie przekonane, iż ma rację i trudno jest przewidzieć co orzeknie sąd w określonej sprawie.

3. Spór międzynarodowy może zostać wywołany przez żądanie zmiany prawa, tak jak strajki oraz inne rodzaje sporów w przemyśle są powodowane przez żądania zmian warunków umów o pracę. Nie można rozwiązać takiego sporu wyjaśniając państwu jakie jest obowiązujące prawo, tak jak nie można przekonać strajkujących, aby powrócili do pracy, mówiąc im, że prof. X pisze w swej książce, że płace są ustalane w umowach o zatrudnieniu, a prof. Y w książce na temat umów pisze, że mogą one być zmienione jedynie w drodze obopólnego porozumienia.

4. Spór międzynarodowy może zostać wywołany przez działanie legalne, mające charakter aktu nieprzyjaznego. Obowiązki nakładane na państwa przez prawo międzynarodowe mają charakter ściśle ograniczony, stąd możliwe jest niekiedy spowodowanie uszczerbku w interesach innego państwa bez naruszania prawa. Na przykład poza wyraźnymi postanowieniami traktatowymi prawo międzynarodowe nie zakazuje państwu podnoszenia taryf celnych na towary importowane nawet, jeśli powoduje to znaczne bezrobocie w innym państwie.

5. Spór międzynarodowy może wynikać z naruszenia norm nie będących normami prawa międzynarodowego. Tak jak społeczności osób fizycznych mają normy moralne, dotyczące *savoir-vivre* itp., które nie wchodzą w zakres obowiązującego prawa, tak samo społeczność państw kieruje się normami postępowania, które nie są normami prawnymi. Niektóre z nich możemy wymienić.

a. Istnieją normy kurtuazyjne np. oddawanie honorów banderze obcego okrętu wojennego na morzu. Ten rodzaj norm wykazuje oczywiste podobieństwo do norm kurtuazyjnych, których przestrzegają osoby fizyczne, np. zdejmowanie kapelusza w kościele.

b. Istnieją określone ideały, uznawane za pożądane, lecz nie zawsze możliwe do zrealizowania, jak prawa człowieka czy samostanowienie narodów. Ponieważ często nie są one traktowane jako prawo, trudno je wprowadzić w życie; prawo wymaga stuprocentowej zastosowalności. Wykazują one pewne prawdopodobieństwo do ideałów moralnych, jak prawdomówność, których prawo krajowe nawet nie usiłuje zastosować w praktyce, bowiem ich naruszenia są zbyt pospolite, aby można było to przeprowadzić.

c. Zgodnie z doktryną sfery wpływów supermocarstwa stosują politykę ochrony mniejszych państw, w granicach wpływów przeciwko atakom z zewnątrz (w tym zakresie doktryna ta służy wzmocnieniu prawa międzynarodowego); supermocarstwa domagają się prawa do interwencji w sprawy mniejszych państw, w granicach tej strefy

wpływów (i tu doktryna ta jest sprzeczna z prawem międzynarodowym). Smutnym świadectwem istnienia tej doktryny była radziecka inwazja na Czechosłowację w 1968 r. Na szczęście doktryna ta nie ma odpowiednika w systemach krajowych, lecz niektóre jej aspekty można dostrzec w pewnych nieoficjalnych formach segregacji, z którymi stykamy się w społeczeństwach głęboko zróżnicowanych pod względem rasowym lub religijnym; katolik, który buduje dom na obszarze zamieszkałym przez protestantów w Belfaście wkrótce odczuje, że naruszył czyjeś prawa, mimo iż może mieć tytuł własności bez zarzutu.

2. Podstawa obowiązywania prawa międzynarodowego

R. Bierzanek i J. Symonides, Prawo międzynarodowe publiczne, Wydawnictwa Naukowe PWN, Warszawa 1992, s. 15-17

W związku z pytaniem, dlaczego państwa zobowiązane są do przestrzegania norm prawa międzynarodowego, formułowane są różne teorie, np. normatywistyczna odwołująca się do normy wyższego rzędu, solidarystyczna podkreślająca więzi między państwami i inne. Tradycyjnie jednak rozpatruje się przede wszystkim rywalizujące ze sobą dwie zasadnicze doktryny: naturalistyczną i pozytywistyczną wskazującą odmienną podstawę obowiązywania prawa międzynarodowego.

Doktryna naturalistyczna. Zwana jest też doktryną podstawowych, zasadniczych praw państwa. Odwołuje się do prawa natury. Zasady prawa międzynarodowego, zdaniem jej zwolenników, mogą być wyprowadzone z istoty czy natury państwa. Z samego faktu istnienia państwo bowiem ma przyrodzone, podstawowe czy fundamentalne prawa, które muszą być respektowane przez inne podmioty. Autorzy różnią się w enumeracji tych praw, zestawiając je od kilku do kilkudziesięciu, pewne jednak powtarzają się we wszystkich wyliczeniach. Są to zwłaszcza: prawo do istnienia, niepodległości, równo-

ści, szacunku i do uczestniczenia w obrocie międzynarodowym (do utrzymywania stosunków). Doktryna podstawowych praw państw jest w istocie przeniesieniem na grunt prawa międzynarodowego teorii naturalnych praw człowieka, która legła u podstaw Deklaracji Niepodległości Stanów Zjednoczonych z 1776 r. czy Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela Rewolucji Francuskiej z 1789 r. Podkreślając znaczenie suwerenności i równości praw, odegrała ona pozytywną rolę w stosunkach międzynarodowych. Współcześnie konsekwencje tej teorii są raczej negatywne, gdyż nadmierne akcentowanie swobód i praw państw, przy pomijaniu obowiązku respektowania praw innych, obraca się w rezultacie przeciwko prawu międzynarodowemu. Prowadzić bowiem może do atomizowania społeczności międzynarodowej, do podkreślenia i zakwestionowania możliwości istnienia wspólnego interesu. Społeczność zmierza nie ku podkreślaniu absolutnego charakteru suwerenności poszczególnych państw, lecz ku rozwijaniu współpracy i wspólnemu rozwiązywaniu wyłaniających się problemów globalnych.

Teoria pozytywistyczna (woluntarystyczna). Wskazuje ona, że podstawą obowiązywania prawa międzynarodowego jest wspólna wola państw. Wola ta znajduje swój wyraz bądź to w normach zwyczajowych, a więc powszechnej praktyce uznanej za prawo, bądź to w normach konwencyjnych. Jak stwierdził Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej w sprawie statku Lotos w 1927 r., normy prawa obowiązujące państwa pochodzą z ich woli wyrażonej w umowach lub praktyce. W prawie międzynarodowym obowiązuje zasada dobrej wiary, która oznacza, że podstawą stosunków wiążących państwa jest ich wola, która je wiąże. Państwo przyjmuje zatem obowiązki z własnej woli, jeśli jednak wyraziło swą zgodę, to wywołuje ona skutki prawne, stwarza zobowiązanie międzynarodowe, które trwa niezależnie od jego zgody. Z twierdzenia, że podstawą obowiązywania prawa międzynarodowego jest wola lub zgoda państw, nie można wyprowadzać tezy, iż mogą one w każdej chwili jednostronnie cofnąć swą zgodę na obowiązywanie określonej normy prawa międzynarodowego. Normy prawa międzynarodowego mogą być

zmienione, ale tylko za zgodą wszystkich związanych nimi państw. Dodajmy, że w wypadku zwyczaju międzynarodowego, jeśli ma on charakter powszechny i zgodny jest z podstawowymi zasadami prawa międzynarodowego, obowiązuje on automatycznie każde nowo powstające państwo.

Odpowiedź, że podstawą obowiązywania prawa międzynarodowego jest porozumienie państw, prowadzi jednak do postawienia kolejnej kwestii - dlaczego państwa godzą się na określoną normę lub osiągają porozumienie. Zagadnienie to odnosi się do tzw. materialnych źródeł prawa międzynarodowego.

Powody przestrzegania norm prawa międzynarodowego. Zrozumienie materialnych źródeł norm daje równocześnie objaśnienie powodów ich przestrzegania. Odnotujmy, że obowiązywanie norm nie jest na gruncie prawa tożsame z przestrzeganiem. Norma może obowiązywać, ale może równocześnie nie być przestrzegana. Pomijając w tym miejscu zagadnienie przymusu (sankcji) w prawie międzynarodowym, można powiedzieć, że normy są przestrzegane ze względu na: 1) siłę, która gwarantuje ich wykonanie - jak w wypadku norm prawa znajdujących się w traktatach pokoju, 2) wzajemność - jak w wypadku prawa dyplomatycznego, konsularnego czy komunikacyjnego i 3) wspólny interes całej społeczności międzynarodowej - jak w wypadku norm o ochronie środowiska naturalnego człowieka, kosmosu oraz dna mórz i oceanów poza granicami jurysdykcji narodowej.

Zasada efektywności. Na przestrzeganie norm prawa międzynarodowego wpływa także występowanie w nim zasady efektywności, zgodnie z którą istnienie pewnych przewidzianych przez prawo międzynarodowych sytuacji faktycznych bądź wywołuje *ipso facto* skutki prawne, bądź też jest warunkiem niezbędnym do ich powstania.

3. Niektóre sposoby zagwarantowania realizacji prawa międzynarodowego: represalia i sankcje

Kazus układu o komunikacji lotniczej Francja v. USA (1978), Trybunał Arbitrażowy, (Harris D.J., Cases and Materials on International Law, Fourth Edition 1991 s. 12-14)

F a k t y

Na podstawie umowy z 1946 r. Francja i USA uzgodniły rozpoczęcie stałej komunikacji lotniczej. W 1960 r., w drodze wymiany not, upoważniono wskazanych przewoźników amerykańskich do obsługi lotów z amerykańskiego zachodniego wybrzeża do Paryża, przez Londyn. W 1978 r. Linie Lotnicze Pan American (wskazany przewoźnik) zawiadomiły o wznowieniu lotów na tej trasie, lecz ze zmianą „standardu przelotu” - w Londynie pasażerowie mieli przesiadać się z większego samolotu do mniejszego. Francja zaprotestowała twierdząc, że zmiana ta jest sprzeczna z umową z 1946 r. W rzeczy samej umowa zakazywała zmiany „standardu przelotu” w granicach terytoriów obu stron, lecz nie zawierała żadnej klauzuli dotyczącej zmiany „standardu przelotu” na terytorium państwa trzeciego.

3 maja 1978 r., gdy mimo dalszych protestów francuskich i wymiany not dyplomatycznych, Pan American usiłowała uruchomić linię, pasażerom nie pozwolono wylądować w Paryżu. Po tym incydencie Pan American zawiesiła loty.

4 maja USA zaproponowały, aby spór przekazać do arbitrażu, 13 maja Francja wyraziła zgodę, a w lipcu zostało podpisane porozumienie. Równocześnie USA, postępując wbrew umowie z 1946 r., podjęły działania w ramach procedury przewidzianej przez prawo wewnętrzne, co doprowadziło (31 maja) do wydania zarządzenia zakazującego lotów przewoźnikowi francuskiemu do USA, do czasu zniesienia francuskiego zakazu lotów dla Pan American. Jednakże, w

rezultacie podpisania kompromisu arbitrażowego, amerykański zakaz nie został wprowadzony w życie.

Trybunał zdecydował, że amerykański przewoźnik - na podstawie porozumienia z 1946 r. - był upoważniony do obsługiwanego połączenia ze zmianą „standardu przelotu” w Londynie. Co do drugiej kwestii przedłożonej Trybunałowi, a mianowicie, czy w świetle prawa międzynarodowego Stany Zjednoczone upoważnione były do podjęcia działań jednostronnych dających w rezultacie zawieszenie lotów francuskiego kontrahenta, Trybunał stwierdził jak niżej (należy dodać, że w owym czasie żadne z zainteresowanych państw nie było stroną konwencji wiedeńskiej z 1969 r. o prawie traktatów).

O r z e c z e n i e T r y b u n a ł u

81. ... Jeśli powstaje sytuacja, która w opinii jednego z państw stanowi rezultat naruszenia zobowiązań międzynarodowych przez inne państwo, to pierwsze z nich jest upoważnione (w ramach ograniczeń nakładanych przez normy powszechnego prawa międzynarodowego, m. in. odnoszące się do użycia siły zbrojnej), zapewnić realizację swoich praw poprzez zastosowanie środków odwetowych.

83. Powszechnie przyjmuje się, że wszystkie środki odwetowe muszą, przede wszystkim, charakteryzować się pewnym stopniem równoważności w stosunku do domniemanego naruszenia prawa. Jest to powszechnie uznawana norma... Ponadto, stwierdza się powszechnie, że ocena „proporcjonalności” środków odwetowych nie jest łatwym zadaniem oraz, że - w najlepszym wypadku - może zostać ustalona w przybliżeniu... Rozpatrując to zagadnienie w ramach ogólnej polityki prowadzonej przez rząd USA w odniesieniu do transportu lotniczego i realizowanej w drodze zawierania znacznej liczby umów międzynarodowych z innymi niż Francja krajami, można stwierdzić, że środki podjęte przez USA nie wydają się pozostawać w wyraźnej dysproporcji w porównaniu ze środkami podjętymi przez Francję...

84. Można przyjąć, że uciekanie się do takich środków odwetowych, które są sprzeczne z prawem międzynarodowym, lecz usprawiedliwione naruszeniem prawa międzynarodowego dokonany przez państwo, przeciw któremu są one skierowane, jest ograniczone, jeśli zostanie ustalone, że strony przyjęły uprzednio obowiązek negocjowania albo zobowiązały się do załatwiania sporów w ramach procedury arbitrażowej lub sądowej.

85. Chciałoby się dowieść, że gdy strony rozpoczynają negocjacje, to mają one generalny obowiązek powstrzymania się od zaostrzenia sporu, generalny obowiązek będący swego rodzaju emanacją zasady dobrej wiary... (tu Trybunał powołał się na ogólny obowiązek negocjowania zawarty w art. 33 Karty ONZ oraz na szczególne zobowiązanie do konsultacji i negocjacji zawarte w porozumieniu z 1946 r. - przyp. B.W.)

90. Trybunał uznał, że niezbędna jest szczegółowa ocena roli środków odwetowych w ramach zasady proporcjonalności. Ich celem jest przywrócenie równości pomiędzy stronami oraz zachęcenie do kontynuowania negocjacji...

91. Nie ulega wątpliwości, że zastosowanie środków odwetowych pociąga za sobą wielkie ryzyko dostarczenia pretekstu do dalszej reakcji, co powoduje eskalację prowadzącą do zaostrzenia konfliktu. Z tego względu środki odwetowe powinny świadczyć o mądrości, a nie słabości drugiej strony. Należy stosować je w sposób wysoce powściągliwy oraz powinny im towarzyszyć rzeczywiste wysiłki zmierzające do rozwiązania sporu. Trybunał nie jest przekonany, aby w obecnym stanie stosunków międzynarodowych było możliwe wykazanie istnienia normy zakazującej stosowania środków odwetowych w czasie trwania negocjacji - szczególnie, gdy takim środkiem odwetowym towarzyszy oferta wszczęcia procedury dającej możliwość przyspieszenia rozwiązania sporu...

94. Jednakże, legalność takich środków odwetowych musi być rozważana jeszcze z innego punktu widzenia. Można przecież zapy-

tać, czy w ogóle są one zgodne z prawem, jeśli spór dotyczy kwestii prawnej i istnieje arbitrażowy lub sądowy mechanizm, w ramach którego można ten spór załatwić? Wielu prawników sądzi, że w trakcie postępowania arbitrażowego lub sądowego uciekanie się do środków odwetowych - nawet jeśli są one stosowane w ramach zasady proporcjonalności - jest zakazane. Twierdzenie takie zasługuje na życzliwą ocenę, lecz wymaga dalszego rozważenia. Jeśli postępowanie arbitrażowe mieści się w ramach instytucjonalnych, zapewniających pewien stopień realizacji zobowiązań, to uzasadnienie środków odwetowych niewątpliwie przestaje istnieć, lecz raczej dzięki istnieniu tych ram, aniżeli jedynie z powodu istnienia postępowania arbitrażowego lub sądowego jako takiego.

98. Co do działań podjętych przez rząd USA w tej sprawie, sytuacja jest całkiem prosta. Nawet jeśli arbitraż na podstawie art. I umowy z 1946 r. został uruchomiony przez jedną ze stron, to jego realizacja może potrwać przez jakiś czas i w tym czasie (czyli zanim kompromis zostanie zawarty) środki odwetowe nie są wyłączone. Jednakże państwo uciekające się do takich środków musi uczynić wszystko, co w jego mocy, aby przyspieszyć arbitraż. I jest to dokładnie to, co rząd USA uczynił...

Z tych względów Trybunał orzekł jednogłośnie, że w świetle wskazanych okoliczności rząd USA miał prawo podjąć określone powyżej działania.

*Sutor J., Stosowanie sankcji prawnomiędzynarodowych,
"Sprawy Międzynarodowe" 1988, nr 4, s. 83 i n.*

Stosowanie sankcji prawnomiędzynarodowych jest obecnie jedną z najbardziej skomplikowanych, kontrowersyjnych i jednocześnie interesujących kwestii, zarówno we współczesnym prawie międzynarodowym, w literaturze przedmiotu, jak i w praktyce państw. Jest to bowiem problem wielowarstwowy i wieloaspektowy. Zawiera szereg elementów wychodzących poza ramy ścisłe prawne, dotykając niezrędko spraw natury politycznej, ekonomicznej, moralnej, a nawet

ideologicznej. Wiąże się on zwłaszcza z takimi aktualnymi i ważkimi problemami, jak użycie siły w świetle norm współczesnego prawa międzynarodowego i praktyki państw, odpowiedzialność prawnomiędzynarodowa państw, a w gruncie rzeczy samo funkcjonowanie w praktyce całego systemu współczesnego prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych w ogóle.

Jak potwierdziła praktyka okresu powojennego, zasadniczą trudność i pole do kontrowersji stwarza samo kwalifikowanie postępowania danego państwa pod kątem ewentualnego zastosowania sankcji. W tej fazie i w tym zakresie ujawniają się zasadnicze słabości funkcjonowania systemu sankcji prawnomiędzynarodowych. Stanowi to oczywiście odbicie znanych słabości i niedoskonałości w funkcjonowaniu systemu bezpieczeństwa międzynarodowego...

Na wstępie stwierdzić można, że w literaturze przedmiotu brak jednolitej definicji sankcji międzynarodowych. Niemniej ogólnie rzecz biorąc, sankcje prawnomiędzynarodowe można określić jako dozwolone przez prawo międzynarodowe środki przymusu, zarówno o charakterze wojskowym, jak i niewojskowym, stosowane przez państwa indywidualnie lub za pośrednictwem organizacji międzynarodowych - w odpowiedzi na naruszenie norm tego prawa. Sankcje prawnomiędzynarodowe jako zespół środków uciążliwych dla państwa, które dopuściło się naruszenia norm prawa międzynarodowego, stanowią więc reakcję na naruszenie norm tego prawa. Z definicji powyższej wynika, że choć w większości przypadków prawo międzynarodowe nie określa wyraźnie skutków prawnych naruszenia norm tego prawa, jednak zezwala na stosowanie różnych form przymusu wobec państwa-naruszyciela w postaci sankcji prawnomiędzynarodowych. Podejmowane są one przez państwa poszkodowane jako środki samoobrony. Istotną kwestią jest również dostrzeganie istniejących różnic między sankcjami a odpowiedzialnością prawnomiędzynarodową. Sankcje prawnomiędzynarodowe zachowują bowiem swój charakter środków przymusu, czego nie można powiedzieć o odpowiedzialności prawnomiędzynarodowej. Sankcje prawnomiędzynarodowe stosowane są bowiem w wypadku, gdy pań-

stwo-naruszyciel odmawia wypełnienia ciężącego na nim obowiązku zaprzestania naruszania norm prawa międzynarodowego i naprawienia szkody wynikającej z tytułu jego odpowiedzialności prawnomiędzynarodowej. W razie więc dobrowolnego spełnienia obowiązku odszkodowania brak podstaw prawnych do stosowania sankcji. W takiej sytuacji ich zastosowanie byłoby sprzeczne z normami współczesnego prawa międzynarodowego, stojącego na gruncie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych. Oczywiście w praktyce mogą zdarzać się przypadki równoczesnego występowania odpowiedzialności i stosowania sankcji. Na przykład w razie agresji obowiązek naprawienia szkody i natychmiastowe zastosowanie sankcji w ramach samoobrony powstają już w momencie naruszenia zobowiązania międzynarodowego.

Odrębną kwestią związaną z pojęciem sankcji prawnomiędzynarodowych jest określenie charakteru sankcji jako środków przymusu. W zakresie form i w samym stosowaniu sankcji w systemach prawa wewnętrznego i prawa międzynarodowego występują niekiedy znaczne różnice, chociaż ich wspólną cechą jest walka z naruszeniem norm prawa. Specyfika sankcji prawnomiędzynarodowych polega głównie na tym, że w odróżnieniu od prawa wewnętrznego nie stanowią one elementu strukturalnego samej normy prawnomiędzynarodowej, że żyją one jakby własnym życiem, gdyż w stosunkach między państwami jako równoprawnymi podmiotami prawa międzynarodowego brak władzy stojącej ponad nimi oraz aparatu zapewniającego realizację stanowionych przez te suwerenne podmioty norm prawnych, jak to ma miejsce w prawie wewnętrznym. W systemie prawa międzynarodowego normy prawne są stanowione i realizowane przez państwa jako suwerenne i równoprawne podmioty nawet wówczas, gdy określone organy międzynarodowe wyposażone są w kompetencje stosowania określonych sankcji. Organy i organizacje międzynarodowe powoływane są bowiem z woli państw jako suwerennych i równoprawnych podmiotów międzynarodowych jedynie dla koordynacji pewnych działań, mieszczących się w ramach określonych przez państwa kompetencji, na przykład dla stosowania sankcji. Pań-

stwa dysponują wprawdzie prawem stosowania środków przymusu indywidualnie lub zbiorowo, jednakże w świetle współczesnego prawa międzynarodowego stosowanie sankcji nie odbywa się w sposób automatyczny. Prawo to przewiduje bowiem określony tryb i przypadki ich zastosowania. Rodzaj i tryb stosowania sankcji oraz charakter odpowiedzialności zależą przy tym w decydującej mierze od samego charakteru zobowiązania, które zostało naruszone...

Karta Narodów Zjednoczonych z 26 VI 1945 r. (K. Kocot i K. Wolfke, Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego, Wyd. IV, Wrocław - Warszawa 1978, s. 64 i nast.)

ROZDZIAŁ VII

Akcja w razie zagrożenia pokoju, naruszenia pokoju i aktów agresji

Artykuł 39

Rada Bezpieczeństwa stwierdza istnienie zagrożenia lub naruszenia pokoju bądź aktu agresji oraz udziela zaleceń lub decyduje, jakie środki należy zastosować w myśl artykułów 41 i 42 w celu utrzymania lub przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Artykuł 40

Aby zapobiec zaostrzeniu się sytuacji, Rada Bezpieczeństwa może, przed udzieleniem zaleceń lub wydaniem decyzji o zastosowaniu środków przewidzianych w artykule 39, wezwać strony zainteresowane, aby zastosowały się do zarządzeń tymczasowych, jakie Rada uzna za konieczne lub pożądane. Takie zarządzenia tymczasowe nie przesądzają praw, roszczeń lub stanowisk stron. Rada Bezpieczeństwa wyciągnie odpowiednie wnioski z niezastosowania się do takich zarządzeń.

Artykuł 41

Rada Bezpieczeństwa może zdecydować, jakie środki nie wymagające użycia siły zbrojnej należy zastosować dla skutecznego przeprowadzenia jej decyzji, oraz może wezwać członków organizacji Narodów Zjednoczonych do zastosowania takich środków. Środki te mogą obejmować zupełne lub częściowe przerwanie stosunków gospodarczych oraz komunikacji: kolejowej, morskiej, lotniczej, pocztowej, telegraficznej, radiowej i innej, jak również zerwanie stosunków dyplomatycznych.

Artykuł 42

Jeśli Rada Bezpieczeństwa uzna, że środki przewidziane w artykule 41 mogłyby być niedostateczne lub takimi się okazały, może ona przeprowadzić akcję wojskową - siłami powietrznymi, morskimi i lądowymi - jaką uzna za konieczną do utrzymania lub przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Akcja ta może obejmować demonstrację, blokadę i inne operacje sił zbrojnych, powietrznych, morskich lub lądowych członków organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 43

1. Aby przyczynić się do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, wszyscy członkowie Narodów Zjednoczonych zobowiązują się oddać do dyspozycji Rady Bezpieczeństwa, na jej żądanie i stosownie do specjalnego układu lub specjalnych układów, konieczne do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa siły zbrojne, zapewnić pomoc i ułatwienia, łącznie z prawem przemarszu.

2. Taki układ lub układy określą liczbę i rodzaj sił zbrojnych, stopień ich pogotowia i ogólne ich rozmieszczenie oraz rodzaj ułatwień i pomocy, jakie należy zapewnić.

3. Rokowania o zawarciu układu lub układów będą podjęte możliwie najprędzej z inicjatywy Rady Bezpieczeństwa. Będą one zawar-

te między Radą Bezpieczeństwa a członkami Organizacji lub między Radą Bezpieczeństwa a grupami członków i będą podlegały ratyfikacji przez państwa-sygnatariuszy w trybie przewidzianym przez ich konstytucje.

Artykuł 51

Nic w niniejszej Karcie nie narusza przyrodzonego prawa każdego członka Narodów Zjednoczonych, przeciwko któremu dokonano zbrojnej napaści, do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, zanim Rada Bezpieczeństwa zastosuje środki konieczne do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Członkowie, którzy zastosowali pewne środki w wykonaniu swego prawa do samoobrony, natychmiast zawiadomią o tym Radę Bezpieczeństwa. Środki te w niczym nie naruszają opartego na niniejszej Karcie obowiązku Rady Bezpieczeństwa do podejmowania w każdym czasie akcji, jaką uzna ona za konieczną do utrzymania lub przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 660 z 2 VIII 1990 r.

Rada Bezpieczeństwa...

Stwierdzając, że nastąpiło naruszenie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa w rezultacie irackiej inwazji na Kuwejt,

Na podstawie art. 39 oraz 40 Karty ONZ,

1. Potępia iracką inwazję na Kuwejt;
2. Żąda, aby Irak wycofał, niezwłocznie i bezwarunkowo, wszystkie swoje siły zbrojne na pozycje, które zajmowały one w dniu 1 VIII 1990 r.;

3. Wzywa Irak i Kuwejt do niezwłocznego rozpoczęcia negocjacji, zmierzających do rozwiązania nieporozumień oraz wspiera wszelkie wysiłki w tym kierunku, w szczególności te, które zostały podjęte przez Ligę Państw Arabskich...

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa nr 661 z 6 VIII 1990 r.¹

Rada Bezpieczeństwa...

Głęboko zaniepokojona, że... rezolucja nr 660 nie została wprowadzona w życie...

Potwierdzając naturalne prawo do indywidualnej i zbiorowej samoobrony, zgodnie z art. 51 Karty, w odpowiedzi na zbrojny atak dokonany przez Irak przeciwko Kuwejtowi,

Postanawia na podstawie rozdziału VII Karty...

2. Decyduje ...podjąć następujące środki w celu zapewnienia zastosowania się Iraku do pkt 2 rezolucji nr 660... oraz w celu przywrócenia władzy prawowitemu rządowi Kuwejtu;

3. Decyduje, że wszystkie państwa uniemożliwią:

a) import wszelkich artykułów i produktów pochodzących z Iraku czy Kuwejtu lub eksportowanych stamtąd od chwili podjęcia tej rezolucji;

b) wszelką działalność ich własnych obywateli lub prowadzoną w granicach ich terytoriów, która mogłaby wspierać ...eksport... jakichkolwiek towarów lub produktów z Iraku lub Kuwejtu;

c) sprzedaż lub dostawy realizowane przez ich obywateli lub prowadzane z ich terytoriów jakichkolwiek artykułów lub produktów, włącznie z bronią lub innym wojskowym sprzętem... poza dostawami służącymi wyłącznie celom medycznym oraz ze względów humanitarnych, żywności, wszelkim osobom lub grupom osób w Iraku lub Kuwejcie...

4. Postanawia, że państwa nie udostępnią rządowi Iraku żadnych środków finansowych...

5. Wzywa wszystkie państwa, włącznie z państwami, które nie są członkami ONZ, do ścisłego stosowania się do niniejszej rezolucji,

¹ Przyjęta 13 głosami, Kuba i Jemen wstrzymały się od głosu.

bez względu na jakąkolwiek umowę lub koncesję przyznaną przed przyjęciem tej rezolucji.

6. Postanawia powołać ...Komitet Rady Bezpieczeństwa, w skład którego wejdą wszyscy członkowie Rady, w celu realizacji następujących zadań...

a) badania raportów przedkładanych Sekretarzowi Generalnemu, dotyczących postępu we wprowadzaniu w życie tej rezolucji;

b) uzyskania od wszystkich państw informacji na temat działań podjętych w celu efektywnej realizacji postanowień zawartych w tej rezolucji...

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa nr 665 z 25 VIII 1990 r.

Rada Bezpieczeństwa...

Decyduje się nałożyć sankcje ekonomiczne, na podstawie rozdziału VII Karty...

Poważnie zaniepokojona, że Irak nadal odmawia zastosowania się do rezolucji (660, 661, 662 i 664), a w szczególności tym, że Irak wykorzystuje statki pływające pod jego banderą do eksportu ropy naftowej,

1. Wzywa państwa członkowskie współpracujące z rządem Kuwejtu, które kierują siły marynarki wojennej w ten region, aby - stosownie do okoliczności - podjęły wszelkie niezbędne kroki dla zatrzymania wszystkich wpływających i wypływających statków, w celu zbadania ładunku oraz przeznaczenia i zagwarantowania wykonania rezolucji 661...

4. Prosi zainteresowane państwa, aby koordynowały swoje działania wykorzystując mechanizm Wojskowego Komitetu Sztabowego...

4. Zasady kształtujące współczesne stosunki międzynarodowe

Deklaracja zasad rządzących wzajemnymi stosunkami między Państwami uczestniczącymi, (Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, „Sprawy Międzynarodowe” 1975, nr 10)

Państwa uczestniczące,

potwierdzając swe oddanie sprawie pokoju, bezpieczeństwa i sprawiedliwości oraz sprawie nieustannego rozwoju przyjaznych stosunków i współpracy;

uznając, że to oddanie, które odzwierciedla interesy i pragnienia narodów, nakłada obecnie i w przyszłości na każde Państwo uczestniczące odpowiedzialność, którą doświadczenia przeszłości zwiększają;

potwierdzając, jako członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych i zgodnie z celami i zasadami Organizacji Narodów Zjednoczonych i dla zwiększenia jej roli i skuteczności w umacnianiu międzynarodowego pokoju, bezpieczeństwa i sprawiedliwości oraz w ułatwianiu rozwiązywania problemów międzynarodowych, jak również w rozwijaniu przyjaznych stosunków i współpracy między państwami;

wyrażając wspólne przywiązanie do przedstawionych niżej zasad, które są zgodne z Kartą Narodów Zjednoczonych, jak również wspólną wolę postępowania w stosowaniu tych zasad zgodnie z celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych;

oświadczając, że są zdecydowane przestrzegać i stosować w praktyce, każde z nich w stosunkach ze wszystkimi innymi państwami uczestniczącymi, niezależnie od ich systemów politycznych, gospodarczych lub społecznych, jak również od ich wielkości, położenia geograficznego lub poziomu rozwoju gospodarczego, następujące zasady, wszystkie o podstawowym znaczeniu, rządzące ich wzajemnymi stosunkami.

I. Suwerenna równość, poszanowanie praw wynikających z suwerenności

Państwa uczestniczące będą szanować suwerenną równość i indywidualność każdego z nich, jak również wszystkie prawa składające się na suwerenność i objęte nią, włączając w szczególności prawo każdego państwa do równości wobec prawa, integralności terytorialnej oraz wolności i niepodległości politycznej. Będą one również szanować prawo każdego z nich do swobodnego określania i rozwijania swego systemu politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego, jak również jego prawo do wydawania ustaw i rozporządzeń.

W ramach prawa międzynarodowego wszystkie Państwa uczestniczące mają również prawa i obowiązki. Będą one szanować prawo każdego z nich do określania i kształtowania według swego uznania jego stosunków z innymi państwami zgodnie z prawem międzynarodowym i w duchu niniejszej Deklaracji. Uważają one, że ich granice mogą być modyfikowane zgodnie z prawem międzynarodowym, środkami pokojowymi oraz w drodze porozumienia. Mają one również prawo do tego, by należeć lub nie należeć do organizacji międzynarodowych, być albo nie być stroną dwustronnych lub wielostronnych umów międzynarodowych, włączając w to prawo do tego, by być lub nie być stroną w międzynarodowych umowach sojuszniczych; mają one również prawo do neutralności.

II. Powstrzymywanie się od groźby użycia siły lub jej użycia

Państwa uczestniczące będą powstrzymywać się w swych wzajemnych stosunkach, jak również w swych stosunkach międzynarodowych w ogóle, od groźby użycia siły lub jej użycia przeciwko integralności terytorialnej lub niepodległości politycznej któregośkolwiek państwa, lub w jakikolwiek inny sposób niezgodny z celami Organizacji Narodów Zjednoczonych i z niniejszą Deklaracją. Żadne względy nie mogą posłużyć jako usprawiedliwienie uciekania się do groźby użycia siły lub jej użycia wbrew niniejszej zasadzie.

Zgodnie z tym Państwa uczestniczące będą powstrzymywać się od wszelkich działań stanowiących groźbę użycia siły albo bezpośrednio lub pośrednio użycie siły przeciwko innemu Państwu uczestniczącemu. Powstrzymają się także od wszelkich demonstracji siły w celu skłonienia innego Państwa uczestniczącego do rezygnacji z pełnego wykonywania jego praw suwerennych. Powstrzymają się one ponadto w swych wzajemnych stosunkach od jakichkolwiek środków odwetowych przy użyciu siły.

Taka groźba użycia siły lub jej użycie nie będą stosowane jako środek załatwiania sporów lub rozwiązywania problemów, które mogą doprowadzić do sporów między nimi.

III. Nienaruszalność granic

Państwa uczestniczące uważają wzajemnie za nienaruszalne wszystkie granice każdego z nich, jak również granice wszystkich państw w Europie, i dlatego będą powstrzymywać się - teraz i w przyszłości - od zamachów na te granice.

Zgodnie z tym będą się również powstrzymywać od wszelkich żądań lub działań zmierzających do zawładnięcia i okupacji części lub całości terytorium któregośkolwiek z Państw uczestniczących.

IV. Integralność terytorialna państw

Państwa uczestniczące będą szanować integralność terytorialną każdego z Państw uczestniczących.

Zgodnie z tym będą się powstrzymywać od wszelkich działań, niezgodnych z celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych, przeciwko integralności terytorialnej, niepodległości politycznej lub jedności któregośkolwiek z Państw uczestniczących, a w szczególności od wszelkich takich działań stanowiących groźbę użycia siły lub jej użycie.

Państwa uczestniczące będą także powstrzymywać się od czynienia terytorium któregośkolwiek z nich przedmiotem okupacji wojskowej lub innych bezpośrednich lub pośrednich środków przymusu, po-

dejmowanych wbrew prawu międzynarodowemu, albo przedmiotem nabycia przy użyciu takich środków lub pod groźbą ich użycia. Żadna taka okupacja lub nabycie nie będą uznane za legalne.

V. Pokojowe załatwianie sporów

Państwa uczestniczące będą załatwiać spory wynikłe między nimi środkami pokojowymi w taki sposób, by międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo oraz sprawiedliwość nie zostały zagrożone.

Będą one dążyć, w dobrej wierze i w duchu współpracy, do osiągnięcia szybkiego i słusznego rozwiązania na podstawie prawa międzynarodowego.

W tym celu będą one posługiwać się takimi środkami, jak: rokowania, badania, pośrednictwo, postępowanie pojednawcze, arbitraż, postępowanie sądowe, lub innymi środkami pokojowymi, według ich własnego wyboru, włączając w to wszelką procedurę załatwiania sporów, uzgodnioną przed powstaniem sporu, w którym są one stronami.

W razie niepowodzenia w osiągnięciu załatwienia sporu przy pomocy któregośkolwiek z wymienionych wyżej pokojowych środków, strony sporu będą w dalszym ciągu poszukiwać wzajemnie uzgodnionego sposobu pokojowego załatwienia sporu.

Państwa uczestniczące - strony sporu, jak również inne Państwa uczestniczące, powstrzymają się od wszelkich działań, które mogłyby pogorszyć sytuację w takim stopniu, że zagrażałoby to utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa i przez to utrudniało pokojowe załatwienie sporu.

VI. Nieingerencja w sprawy wewnętrzne

Państwa uczestniczące będą powstrzymywać się od jakiegokolwiek ingerencji, bezpośredniej lub pośredniej, indywidualnej lub zbiorowej, w wewnętrzne lub zewnętrzne sprawy należące do zakresu wewnętrznej jurysdykcji innego państwa uczestniczącego, niezależnie od ich stosunków wzajemnych.

Zgodnie z tym będą one powstrzymywać się od jakiegokolwiek formy ingerencji zbrojnej lub groźby takiej ingerencji przeciwko innemu Państwu uczestniczącemu.

Będą się one powstrzymywać również, w każdych okolicznościach, od wywierania jakiegokolwiek militarnego lub politycznego, gospodarczego lub innego nacisku zmierzającego do podporządkowania swym własnym interesom wykonywania przez inne Państwo uczestniczące praw wynikających z jego suwerenności, i ten sposób zapewnienia sobie korzyści jakiegokolwiek rodzaju.

Zgodnie z tym powstrzymają się one, między innymi, od udzielenia bezpośredniej pomocy działalności terrorystycznej lub wyrotowej, albo innej działalności zmierzającej do obalenia siłą ustroju innego Państwa uczestniczącego.

VII. Poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności, włączając w to wolność myśli, sumienia, religii lub przekonań

Państwa uczestniczące będą szanować prawa człowieka i podstawowe wolności, włączając w to wolność myśli, sumienia, religii lub przekonań każdego bez względu na różnicę rasy, płci, języka lub religii.

Będą one popierać i zachęcać do efektywnego korzystania z obywatelskich, politycznych, ekonomicznych, społecznych, kulturalnych i innych praw i wolności, które wynikają wszystkie z przyrodzonej godności ludzkiej osoby i mają podstawowe znaczenie dla jej swobodnego i pełnego rozwoju.

W tych ramach Państwa uczestniczące będą uznawać i szanować wolności jednostki w zakresie wyznawania i praktykowania, indywidualnie lub wspólnie z innymi, religii lub przekonań zgodnie z nakazami jej własnego sumienia.

Państwa uczestniczące, na których terytorium znajdują się mniejszości narodowe, będą szanować prawa osób, należących do takich mniejszości, do równości wobec prawa, dadzą im pełną możliwość

rzeczywistego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności i w ten sposób będą chronić ich uzasadnione interesy w tej dziedzinie.

Państwa uczestniczące uznają powszechne znaczenie praw człowieka i podstawowych wolności, których poszanowanie jest istotnym czynnikiem pokoju, sprawiedliwości i dobrobytu, niezbędnych do zapewnienia rozwoju przyjaznych stosunków i współpracy między nimi, jak również między wszystkimi państwami.

Będą one niezmiennie w swych wzajemnych stosunkach szanować te prawa i wolności i będą podejmować wysiłki, wspólnie i indywidualnie, włączając w to współpracę z Organizacją Narodów Zjednoczonych, w celu popierania ich powszechnego i efektywnego poszanowania.

Potwierdzają one prawa jednostki do zaznajomienia się z jej prawami i obowiązkami w tej dziedzinie i postępowania zgodnie z nimi.

W dziedzinie praw człowieka i podstawowych wolności Państwa uczestniczące będą postępować zgodnie z celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych i z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka. Będą one również wypełniać obowiązki określone w deklaracjach i porozumieniach międzynarodowych w tej dziedzinie, włączając w to między innymi Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka, jeśli są one nimi związane.

VIII. Równouprawienie i prawo narodów do samostanowienia

Państwa uczestniczące będą szanować równe prawa narodów i ich prawo do samostanowienia, działając zawsze zgodnie z celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych i odpowiednimi normami prawa międzynarodowego, włączając w to normy odnoszące się do integralności terytorialnej państw.

Na mocy zasady równouprawienia i samostanowienia narodów wszystkie narody mają zawsze prawo, w warunkach pełnej wolności, określać, kiedy i jak sobie życzą, swój wewnętrzny i zewnętrzny sta-

tus polityczny, bez ingerencji z zewnątrz, i dążyć, według swego uznania, do rozwoju politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego.

Państwa uczestniczące potwierdzają powszechne znaczenie poszanowania i efektywnego korzystania z równouprawienia i samostanowienia narodów dla rozwoju przyjaznych stosunków między nimi, jak i między wszystkimi państwami; przypominają one także znaczenie wyeliminowania wszelkich form naruszenia tej zasady.

IX. Współpraca między państwami

Państwa uczestniczące będą rozwijać współpracę między sobą i ze wszystkimi państwami we wszystkich dziedzinach zgodnie z celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych. Rozwijając tę współpracę Państwa uczestniczące położą szczególny nacisk na dziedziny ustalone w ramach Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, przy czym każde z nich wnieść będzie swój wkład w warunkach pełnej równości.

Będą one, rozwijając współpracę jak równi z równymi, dokładać starań w celu popierania sprawy wzajemnego zrozumienia i zaufania, przyjaznych i dobrosąsiedzkich stosunków między nimi, międzynarodowego pokoju, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Będą one również, rozwijając wzajemną współpracę, dokładać starań w celu podnoszenia dobrobytu narodów i przyczyniania się do zaspokojenia ich aspiracji, między innymi dzięki korzyściom wynikającym z lepszego wzajemnego poznania się oraz dzięki postępom i osiągnięciom w dziedzinach gospodarczej, naukowo-technicznej, społecznej, kulturalnej i humanitarnej. Podejmą one kroki sprzyjające powstaniu warunków ułatwiających udostępnienie wszystkich tych korzyści; będą one uwzględniać interes wszystkich w zmniejszeniu różnic w poziomie gospodarczego rozwoju, w szczególności interes krajów rozwijających się na całym świecie.

Potwierdzają one, że rządy, instytucje, organizacje i jednostki mają do odegrania odpowiednią i pozytywną rolę w przyczynianiu się do osiągnięcia tych celów ich współpracy.

Będą one dążyć, rozszerzając współpracę zgodnie z tym, co zostało określone wyżej, do rozwinięcia ściślejszych stosunków wzajemnych na udoskonalonej i trwalszej podstawie, dla dobra narodów.

X. Wykonywanie w dobrej wierze zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego

Państwa uczestniczące będą wykonywać w dobrej wierze zobowiązania ciążące na nich na mocy prawa międzynarodowego, zarówno zobowiązania wynikające z powszechnie uznanych zasad i norm prawa międzynarodowego, jak i zobowiązania wynikające z umów lub innych porozumień, zgodnie z prawem międzynarodowym, których są one stronami.

Przy wykonywaniu swych suwerennych praw, włączając w to prawo do wydawania ustaw i przepisów, będą one postępowały zgodnie z zobowiązaniami prawnymi, wynikającymi z prawa międzynarodowego, będą one ponadto należycie uwzględniać i wykonywać postanowienia Aktu Końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie.

Państwa uczestniczące potwierdzają, że w razie sprzeczności między zobowiązaniami członków Organizacji Narodów Zjednoczonych, wynikającymi z Karty Narodów Zjednoczonych, a ich zobowiązaniami, wynikającymi z jakiegokolwiek umowy lub innego porozumienia międzynarodowego, pierwszeństwo będą miały ich zobowiązania wynikające z Karty, zgodnie z artykułem 103 Karty Narodów Zjednoczonych.

* * *

Wszystkie wymienione wyżej zasady mają podstawowe znaczenie i wobec tego będą one stosowane jednakowo i bez zastrzeżeń, a każda z nich będzie interpretowana z uwzględnieniem pozostałych.

Państwa uczestniczące wyrażają zdecydowaną wolę pełnego poszanowania i stosowania tych zasad, tak jak zostały one przedstawione w niniejszej Deklaracji, we wszystkich aspektach, w odniesieniu do ich wzajemnych stosunków i współpracy, a to w celu zapewnienia każdemu Państwu uczestniczącemu korzyści wynikających z poszanowania i stosowania tych zasad przez wszystkich.

Państwa uczestniczące, uwzględniając należycie powyższe zasady, a w szczególności pierwsze zdanie zasady dziesiątej: „Wykonywanie w dobrej wierze zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego”, stwierdzają, że niniejsza Deklaracja nie narusza w niczym ani ich praw i obowiązków, ani też odnośnych umów oraz innych układów i porozumień.

Państwa uczestniczące wyrażają przekonanie, że poszanowanie tych zasad będzie sprzyjać rozwojowi normalnych i przyjaznych stosunków oraz postępowi w rozwoju współpracy między nimi we wszystkich dziedzinach. Wyrażają one również przekonanie, że poszanowanie tych zasad będzie sprzyjać rozwojowi politycznych kontaktów między nimi, co z kolei przyczyni się do lepszego wzajemnego zrozumienia ich stanowisk i poglądów.

Państwa uczestniczące wyrażają zamiar utrzymywania stosunków ze wszystkimi innymi państwami w duchu zasad zawartych w niniejszej Deklaracji.

1. Suwerenne państwa, które są stronami umowy międzynarodowej, powinny wykonywać ją zgodnie z jej treścią.

2. Państwa uczestniczące są zdania, że nie należy wyłączać z zakresu stosowania zasad zawartych w niniejszej Deklaracji państw, które nie są stronami umowy międzynarodowej.

3. Państwa uczestniczące są zdania, że zasady zawarte w niniejszej Deklaracji nie powinny być interpretowane jako ograniczenie suwerenności państw.

4. Państwa uczestniczące są zdania, że zasady zawarte w niniejszej Deklaracji nie powinny być interpretowane jako ograniczenie suwerenności państw.

5. Państwa uczestniczące są zdania, że zasady zawarte w niniejszej Deklaracji nie powinny być interpretowane jako ograniczenie suwerenności państw.

6. Państwa uczestniczące są zdania, że zasady zawarte w niniejszej Deklaracji nie powinny być interpretowane jako ograniczenie suwerenności państw.

7. Państwa uczestniczące są zdania, że zasady zawarte w niniejszej Deklaracji nie powinny być interpretowane jako ograniczenie suwerenności państw.

PRAWO ZWYCZAJOWE

1. Pojęcie prawa zwyczajowego

Bierzanek R., *Studia nad społecznością międzynarodową. Źródła prawa międzynarodowego*. Wydawnictwo UMCS, Lublin 1991, s. 21 i nast.
(przypisy pominięto)

Pojęcie zwyczaju prawnego (*la coutume, custom, Gewohnheit*) ustalone zostało przez rzymskich prawników. Nowsze generacje prawnicze, jakkolwiek żywo dyskutowały zagadnienia prawa zwyczajowego, nie wniosły nowych a istotnych elementów do definicji zwyczaju prawnego. Głośny spór naukowy między szkołą historyczną (Savigny, Puchta) a romanistyczną (Ihering) miał za przedmiot rolę i znaczenie społeczne prawa zwyczajowego, a w małym tylko stopniu jego takie lub inne określenie.

Nie straciła zatem dotąd na wartości z rzymskich źródeł wywieziona nauka o dwóch istotnych elementach koniecznych do wytworzenia się prawa zwyczajowego: *usus i opinio juris sive necessitatis*.

Na prawo zwyczajowe składają się normy rzeczywiście i stale stosowane w przekonaniu, że są prawem obowiązującym. Zarówno praktyka jak i przekonanie prawne są niespornymi składnikami definicji; stosując scholastyczne określenie uznano praktykę za *corpus*, przekonanie prawne za *animus* zwyczaju prawnego

Sporny jest wzajemny do siebie stosunek *corpus i animus*. Szkoła historyczna upatrywała przyczynę powstania (Entstehungsgrund) zwyczaju prawnego w przekonaniu prawnym, w świadomości zbiorowej społeczeństwa; praktyce przypadła znacznie skromniejsza rola przyczyny poznawczej (Erkenntnisgrund) prawa zwyczajowego, środka umożliwiającego sformułowanie zasady tkwiącej w psychice zbiorowej.

Wymogi co do długości trwania praktyki i form jakie winna przybierać, są podyktowane tylko względem na dostatecznie przekonujące stwierdzenie stanu psychicznego towarzyszącego wykonywaniu prawa...

Pojęcie zwyczaju w prawie międzynarodowym przyjęto z ogólnej nauki prawa. Za międzynarodowy zwyczaj uważane są reguły postępowania państw, przestrzegane w przekonaniu, że stanowią prawo. Według statutu MTS, *Trybunał, którego zadaniem jest orzekać na podstawie prawa międzynarodowego... będzie stosował: [...] zwyczaj międzynarodowy jako dowód istnienia powszechnej praktyki przyjętej jako prawo* (art. 38)...

Wysoce kontrowersyjne w nauce prawa międzynarodowego jest zagadnienie, czy można uważać zwyczaj międzynarodowy za *pactum tacitum*, jak to przyjmowało wielu prawników od Grocjusza, aż do najnowszych czasów.

Pogląd traktujący prawo zwyczajowe jako *pactum tacitum* w sposób wyraźny określa znaczenie woli suwerennego państwa, będącej elementem niezbędnym do powstania normy prawnej. Wyraża ten pogląd wielu autorów krajów socjalistycznych i Trzeciego Świata, a także krajów kapitalistycznych. Tunkin stwierdza, że istota procesu tworzenia norm prawa międzynarodowego w drodze zwyczaju polega na porozumieniu między państwami. Nie wystarcza bowiem zwykle uznanie jakiejś reguły za obowiązującą normę postępowania: państwo może bowiem ustanowić obowiązującą dla siebie normę postępowania w drodze ustawodawstwa wewnętrznego, a inne państwo również może przyjąć analogiczną normę, ale nie będzie to jeszcze norma prawa międzynarodowego. Konieczne jest bowiem wyrażenie woli państwa, zgoda państwa na traktowanie takiej zwyczajowej reguły jako normy prawa międzynarodowego.

W zachodniej literaturze prawniczej pogląd traktujący zwyczaj międzynarodowy jako *pactum tacitum*, wyznawany już przez Grocjusza, poddawany jest ostrej krytyce, przy czym koronnym argumen-

tem przeciwko tej tezie jest brak odpowiedzi na pytanie, dlaczego nowe państwa są związane normami prawa zwyczajowego. Obok tego argumentu Thirlway wskazuje, że traktowanie zwyczaju jako *pactum tacitum* wymagałoby zgody państwa wyrażonej przez organy upoważnione do zaciągania zobowiązań w imieniu państwa, podczas gdy istnienie zwyczaju wyprowadzone jest na podstawie bardzo różnorodnych aktów państwowych objętych pojęciem praktyki międzynarodowej. Niemniej jednak właśnie ten argument może budzić wątpliwości w świetle stanowiska, zajmowanego przez wiele nowych państw w odniesieniu do sukcesji zobowiązań z umów międzynarodowych, określanego jako teoria *tabula rasa*. W tym samym bowiem zakresie, w jakim wolno nowym państwom nie uznawać zobowiązań z umów międzynarodowych zawartych bez zgody nowego państwa, wolno im także nie uznawać norm zwyczajowych powstałych bez ich udziału. Z przyczyn natury praktycznej łatwo zrozumieć, że nowe państwo, wchodząc do społeczności międzynarodowej w zasadzie akceptuje ogół norm prawa umownego i zwyczajowego, którym poddani są wszyscy członkowie tej społeczności. Nie oznacza to jednak, by wstępując do społeczności międzynarodowej państwo nowe nie miało prawa odrzucenia określonych norm prawnych, które uważa dla siebie za krzywdzące. W konsekwencji zagadnienie sprowadza się raczej do kwestii ustalenia, w jakim zakresie nowe państwo przystępujące do społeczności międzynarodowej zgodziło się w sposób wyraźny czy też w drodze milczącego przyzwolenia na przyjęcie określonych zobowiązań prawnych, a w jakim zakresie poczyniło odpowiednie zastrzeżenia, domagając się odmiennego traktowania. Łatwo zrozumieć, że znacznie częściej zastrzeżenia będą miały miejsce w odniesieniu do umów międzynarodowych, obciążających bezpośrednio dane państwo, aniżeli do ogólnych z reguły norm prawa zwyczajowego. Wynika z powyższego, że teoria zwyczaju jako *pactum tacitum* jak również teoria *tabula rasa* stwarzają nowym państwom możliwość zajęcia stanowiska wobec norm prawnych, którym mają te państwa być poddane, a wobec tego trudno byłoby uznać owe teorie

za kolidujące z podstawową koncepcją prawa międzynarodowego, wpływającego ze zgody państw.

Niektórzy prawnicy uzasadniają obowiązywanie powszechnego prawa zwyczajowego także wobec państw, które nie akceptowały tych norm w sposób czy to wyraźny, czy domniemany, zwłaszcza do państw nowych, w drodze powołania się na członkostwo społeczności międzynarodowej: każdy bowiem członek społeczności, także członek, który wstępuje do społeczności, obowiązany jest podporządkować się prawu obowiązującemu w tej społeczności. Zdaniem Verdrossa, tego rodzaju socjologiczne wyjaśnienie nie wystarcza do wykazania, że państwo we wspólnocie opartej na zasadzie suwerennej równości związane jest normami, które wykształciły się między innymi państwami. Ten sam autor wyraża pogląd, że związanie państwa tego rodzaju normami wynika z normy konstytucyjnej prawa międzynarodowego. Można mieć jednak wątpliwość, czy społeczność oparta na zasadzie suwerennej równości dopuszcza istnienie takiej normy, niewątpliwie sprzecznej z zasadą suwerenności, jeżeli dane państwo nie wyraziło na nią swej zgody.

Elementy prawa zwyczajowego, praktyka i przekonanie prawne, wymagają w stosunkach międzynarodowych dodatkowych wyjaśnień. Prawo międzynarodowe reguluje stosunki między państwami, gdy przekonanie prawne mogą mieć tylko osoby fizyczne. Dlatego miarodajne przy stwierdzeniu prawa zwyczajowego jest przekonanie prawne osób, których działania można przypisać państwu, czyli przekonanie organów państwa. Nie wystarczy natomiast do wykształcenia się reguły zwyczajowej przekonanie prawne warstw kierujących społecznością, ani też ludzi nauki, gdyż ani warstwy kierujące, ani uczeni nie są organami państwa, a oddziaływanie ich na twórczość prawną, jakkolwiek doniosłe, odbywa się zawsze pośrednio...

Dawna doktryna wymagała, aby praktyka była długotrwała (*diuturnus usus*). Jeszcze w początkach naszego stulecia wielu autorów podkreślało, że konieczna jest ciągłość lub powtarzanie praktyki

przez znaczny czas. MTS w 1969 r. wyraził pogląd, że istotne znaczenie ma nie czas trwania praktyki, ale okoliczność, czy praktyka była *extensive and virtually uniform*.

Jak wyjaśnił japoński prawnik Tanaka w swej opinii w MTS - *szybkie tempo współczesnego życia międzynarodowego w następstwie wysoce rozwiniętych środków komunikacji [...] zredukowało do minimum znaczenie czasu i umożliwiło przyspieszenie procesu tworzenia międzynarodowego prawa zwyczajowego: to, co dawniej wymagało stu lat, obecnie może wymagać mniej niż dziesięciu lat.*

W dobie obecnej, którą cechuje tzw. *przyspieszenie historyczne*, a w szczególności wobec częstych traktatów między przedstawicielami państw, zwłaszcza na forum organizacji międzynarodowych, przepis prawa zwyczajowego może wykształcić się w stosunkowo krótkim czasie. W okresie po drugiej wojnie światowej stwierdzić można pojawienie się w ciągu niewielu lat przepisów prawa zwyczajowego dotyczących szelfu kontynentalnego i przestrzeni kosmicznej, następnie ujętych w formie bardziej precyzyjnej w umowach międzynarodowych...

¹⁾ Norma prawa zwyczajowego traci moc obowiązującą bądź to na skutek wykształcenia się nowej, kolidującej z nią normy zwyczajowej lub umownej, bądź też ²⁾ odstąpienia państw od jej praktykowania (*desuetudo*). Jako przykłady *desuetudo* można przytoczyć zawłaszczenie szelfu kontynentalnego wbrew ustalonej poprzednio zasadzie wolności mórz. W drodze wykształcenia się przeciwnego zwyczaju może też utracić moc obowiązującą norma prawa umownego. Tak np. Międzynarodowy Trybunał Wojskowy na sesji w Norymberdze stwierdził, że w drodze zwyczaju utraciła moc obowiązującą zawarta w konwencjach haskich z 1907 r. klauzula *si omnes*, ograniczająca zakres zastosowania tych konwencji do wojen, w których uczestniczą wyłącznie państwa związane konwencjami.

W statucie MTS, który stanowi część Karty Narodów Zjednoczonych, wymieniono wśród norm, jakie ma stosować Trybunał: *zwyczaj*

międzynarodowy, jako dowód istnienia powszechnej praktyki, przyjętej jako prawo. Sformułowanie to przeniesione ze statutu Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej, było wielokrotnie przedmiotem krytyki. Zwraca się uwagę, że formuła ta mówi o zwyczaju międzynarodowym jako o dowodzie powszechnej, przyjętej jako prawo praktyki, podczas gdy *ogólna praktyka przyjęta jako prawo tworzy prawo zwyczajowe, a więc w rzeczywistości nie zwyczaj jest dowodem istnienia praktyki, lecz przeciwnie, praktyka jest dowodem istnienia reguły prawa zwyczajowego.*

...Przepis statutu MTS, określający zwyczaj międzynarodowy jako dowód istnienia powszechnej praktyki, nie oznacza bynajmniej, by nie mogły wykształcić się normy prawa zwyczajowego obowiązujące w jakimś regionie, a nawet w stosunkach dwustronnych między państwami. W sporze dotyczącym terytorium Goa MTS odrzucił tezę Indii, jakoby nie istniały zwyczajowe normy w stosunkach między dwoma państwami, argumentując, że *trudno zrozumieć, dlaczego liczba państw, pomiędzy którymi może ustalić się lokalny zwyczaj, musiałaby z konieczności być wyższa od dwóch.*

Istnienie regionalnego prawa zwyczajowego na kontynencie amerykańskim Trybunał stwierdził wyraźnie w sporze dotyczącym azylu dyplomatycznego...

Kolumbia v. Peru sprawa dot. azylu dyplomatycznego, orzeczenie MTS z 1950 r. (ICJ Reports 1950)

F a k t y

W rezultacie nieudanego zamachu stanu przywódca peruwiańskich rebeliantów znalazł schronienie i uzyskał azyl dyplomatyczny w ambasadzie Kolumbii w Limie. Rząd Peru odmówił wydania listu żelaznego przywódcy rebelii, co uniemożliwiło mu bezpieczny wyjazd z kraju. Kolumbia protestowała przeciw takiemu postępowaniu, a gdy to nie odniosło skutku, skierowała spór do MTS-u. Zagadnieniem spornym było, czy w Ameryce Łacińskiej istnieje regio-

nalne prawo zwyczajowe zezwalające na udzielenie azylu dyplomatycznego.

O r z e c z e n i e

Rząd kolumbijski powoływał się na „amerykańskie prawo międzynarodowe”, a także na normy wynikające z porozumień pomiędzy państwami Ameryki Łacińskiej, które opiera się na domniemanym amerykańskim, regionalnym zwyczaju.

Strona, która powołuje się na zwyczaj tego rodzaju musi udowodnić, że zwyczaj ten powstał w sposób wiążący drugą stronę. Rząd kolumbijski musi więc uzasadnić, że norma, na którą się powołuje, jest zgodna ze stałym i jednolitym obyczajem praktykowanym przez zainteresowane państwa oraz, że obyczaj ten stanowi wyraz prawa przysługującego państwu udzielającemu azylu i obowiązku ciążącego na państwie przyjmującym. Wynika to z treści art. 38 Statutu MTS, który powołuje się na zwyczaj międzynarodowy, „jako dowód powszechnej praktyki przyjętej jako prawo”.

Na poparcie swego twierdzenia, dotyczącego takiego zwyczaju, rząd kolumbijski powołał się na liczne traktaty oraz znaczną liczbę przypadków, w których azyl dyplomatyczny był udzielany i respektowany. Rząd ten jednak nie zdołał wykazać, że domniemana norma była powoływana i realizowana (abstrahując od klauzul traktatowych) przez państwo udzielające azylu, jak prawo mu przysługujące oraz przestrzegana przez państwo przyjmujące, jako ciążący na nim obowiązek, a nie jedynie ze względu na polityczny oportunizm. Fakty przedłożone Trybunałowi ujawniają wiele sprzeczności i rodzą wątpliwości ze względu na brak konsekwencji oraz rozbieżności w wykonywaniu azylu dyplomatycznego i różnice treści oficjalnych oświadczeń składanych przy różnych okazjach. O braku konsekwencji świadczy szybkie następowanie po sobie kolejnych konwencji dotyczących azylu dyplomatycznego, ratyfikowanych przez jedno państwo, a odrzucanych przez inne oraz praktyka państw, determinowana w znacznym stopniu względami politycznymi. W sumie, w ob-

liczu tej zmienności i różnorodności, nie jest możliwe ustalenie - oceniając postępowania państw w tej dziedzinie - jakiegokolwiek stałego i jednolitego obyczaju akceptowanego jako prawo...

Z tego względu Trybunał nie może uznać, że rząd kolumbijski udowodnił istnienie powoływanego zwyczaju.

2. Powstawanie prawa zwyczajowego - rola uznania oraz rola sądów międzynarodowych w tym procesie

Wolfke K., Zwyczaj we współczesnym prawie międzynarodowym, Wrocław 1963, s. 50 i nast. (przypisy pominięto)

Można więc zaryzykować tezę, że nie ma we współczesnym prawie międzynarodowym ścisłe z góry określonych warunków, jakim ma odpowiadać praktyka tworząca zwyczaj, poza jednym ogólnym aby dawała ona dostateczną podstawę do domniemania, że państwo zainteresowane uznaje ją za wiążącą. Stwierdzenie natomiast, czy warunek ten został w konkretnym przypadku spełniony, trzeba pozostawić organowi ustalającemu istnienie zwyczaju...

Przede wszystkim należy sobie zdać sprawę z głównych etapów powstawania zwyczaju i związanych z tym procesem pojęciami. Najwięcej nieporozumień powoduje mieszanie momentu powstania zwyczaju z ustaleniem normy zwyczajowej. Powstanie zwyczaju następuje wówczas, gdy są spełnione wymogi dla tego powstania, tj. gdy pewna praktyka jest już do tego stopnia dojrzała, że daje podstawę do domniemania przyjęcia jej przez państwa za wiążącą. Z tą chwilą powstaje zwyczaj i norma zwyczajowa zaczyna obowiązywać. Natomiast ustalenie normy zwyczajowej następuje z chwilą ustalenia jej treści słownej i ewentualnie także zakresu mocy wiążącej. Powstanie zwyczaju i ustalenie normy są więc różnymi pojęciami i odpowiadają im różne wydarzenia w czasie.

Autorzy są na ogół zgodni z tym, że momentu powstania zwyczaju, a więc początku obowiązywania normy, nie da się uchwycić. Można właśnie jedynie ustalić, czy w danym momencie norma zwyczajowa obowiązuje, czy nie, bądź na podstawie obserwacji praktyki można wysnuwać pewne przewidywania, czy dojdzie do powstania pewnego zwyczaju. Każda jednak czynna ingerencja w tworzenie się zwyczaju byłaby zbliżeniem się do normy traktatowej lub pośredniej.

Podczas gdy ustalenie normy zwyczajowej ma na celu określenie jej treści i zakresu mocy wiążącej w pewnym konkretnym okresie, to proces tworzenia się, jak zresztą cały nurt życia międzynarodowego, jest procesem nieprzerwanym. Nie przerywa go całkowicie ani powstanie zwyczaju, ani ustalenie normy w sposób nawet najbardziej autorytatywny. Nawet kodyfikacja normy zwyczajowej nie przerywa ewolucji zwyczaju drogą narastającej praktyki. Właśnie ta nieprzerwana ewolucja zwyczajowego prawa międzynarodowego zmusza do częstego ustalania go, lub choćby sprawdzenia, czy istniejące ustalenia jeszcze odpowiadają rzeczywistości międzynarodowej. Sytuacja sędziego lub też innego organu ustalającego to prawo podobna jest do sytuacji żeglarsza na płytkiej, nieuregulowanej rzece, jaką w porównaniu z prawem wewnętrznym jest prawo międzynarodowe. Sędzia musi przy rozstrzygnięciu niemal każdej sprawy upewnić się, czy „nurt” tego prawa jest dosyć głęboki dla wydania orzeczenia.

Proces rozwoju zwyczaju międzynarodowego, jeżeli nawet jest nieprzerwany, nie jest jednak oczywiście nieograniczony w czasie. Normy zwyczajowe, tak jak normy traktatowe, powstają i wygasają. Jedynie dokładne stwierdzenie momentów, w których to się dzieje jest praktycznie niemożliwe. Nie ma to jednak poważniejszych konsekwencji dla praktyki stosowania prawa zwyczajowego. Do rozstrzygnięcia pewnej kwestii prawnej istotne jest bowiem tylko stwierdzenie, czy norma w tzw. krytycznym momencie obowiązywała, nie zaś, w którym momencie zaczęła obowiązywać.

1. Mechanizm powstawania zwyczaju międzynarodowego

Mimo skąpych jeszcze wiadomości o mechanizmie życia międzynarodowego, w nauce często operuje się uogólnieniami dotyczącymi procesu powstawania zwyczajów międzynarodowych. Najczęściej przeprowadza się analogię ze zwyczajami w stosunkach wewnętrznych, czyli w społeczeństwie złożonym z osób fizycznych, co jest bardzo wygodnym, ale dowolnym uproszczeniem. Bardzo znane i sugestywne jest np. obrazowe porównanie tworzenia się zwyczaju do powstającej na trawie ścieżki, gdzie nie sposób stwierdzić, od którego momentu ona istnieje. Podobne porównanie dał dla prawa wewnętrznego Renard. Porównał on tworzący się zwyczaj do toczącej się kuli śnieżnej.

Typowym przykładem posłużenia się analogią z wewnętrznym prawem zwyczajowym jest opis podany przez Fauchilla. Zdaniem tego autora, zwyczaj międzynarodowy tworzy się tak jak wszystkie zwyczaje, to znaczy z powtarzających się czynności w podobnych sytuacjach. Postępowanie takie wskazuje, jego zdaniem, że odpowiada ono potrzebom, nie ma więc powodu aby od niego odstępować w przyszłości.

Spośród nowszych opisów tworzenia się zwyczajów międzynarodowych uwzględniających już pełniej specyficzne cechy społeczności złożonej z państw, na szczególną uwagę zasługuje mechanizm przedstawiony przez profesora Mc Dougala w odniesieniu do zwyczajowego prawa morskiego, dla uzasadnienia rzekomej legalności amerykańskich prób atomowych na Pacyfiku. Pomijając wnioski tego autora, mechanizm ten po pewnym uproszczeniu, w swym najogólniejszym zarysie przedstawiony jest przekonująco.

Profesor Mc Dougal pojmuje prawo morskie nie jako zespół statycznych norm, lecz jako nieprzerwany proces wysuwania wzajemnych roszczeń i ustosunkowania się do tych roszczeń przez kompetentne organy państw. Państwa za pośrednictwem swoich organów wysuwają jednostronnie roszczenia (można by tu dodać - drogą fa-

któw zachowania się), pozostałe zaś oceniają te roszczenia w świetle swoich własnych interesów oraz interesu społeczności międzynarodowej, by ostatecznie przyjąć te roszczenia (drogą milczącego tolerowania) lub je odrzucić (przede wszystkim drogą protestu). Słusznie też, wydaje się, co autor ten przypomina, iż podstawą tworzącej się normy prawa międzynarodowego nie są jednostronne roszczenia, lecz właśnie fakty tolerowania takich roszczeń.

Przedstawiony przez Mc Dougala mechanizm powstawania zwyczajowego prawa morskiego, zdaniem np. Mc Gibbona, stosuje się właściwie do całego zwyczajowego prawa międzynarodowego i pomaga do wyjaśnienia roli milczącego uznania w tym procesie. Także profesor Bierzanek pozytywnie ocenia poglądy Mc Dougala za zwrócenie uwagi na ewolucyjny charakter norm zwyczajowych. Słusznie natomiast zakwestionował on wnioski tego autora, zwłaszcza dotyczące legalności prób z bombami atomowymi na Pacyfiku. Przedstawiony mechanizm tworzenia się zwyczajów międzynarodowych przemawiałby właśnie przeciwko legalności tych prób, ponieważ nie był, przynajmniej w okresie ich przeprowadzania, spełniony wymóg tolerowania tych prób przez państwa pozostałe.

...

2. Element uznania w procesie powstawania zwyczaju

Najwięcej nieporozumień dotyczących elementu uznania wynika z nieodróżniania w tworzeniu się zwyczaju stadium prawnego i przedprawnego. Twierdzenie, że tylko praktyka, której towarzyszy poczucie obowiązku lub uprawnienia, a więc i uznanie jej już za prawo prowadzi do zwyczaju, jest oczywistym nieporozumieniem. Gdy pewna praktyka jest uznana za prawo, mamy już do czynienia z istniejącym zwyczajem, a za tym, z obowiązującą normą zwyczajową. Natomiast tworzenie się zwyczaju przypada na stadium z przed uznania pewnej praktyki za prawo, choć oczywiście ewolucja zwyczaju na momencie jego powstania się nie zatrzymuje.

W jaki sposób dochodzi do uznania praktyki za prawo? Jak już wyżej wskazano, orzecznictwo Trybunału i większość uczonych zgadza się z tym, że element uznania zostaje spełniony milcząco w sposób tylko domniemany. W tym właśnie tkwi nieuchwytność momentu powstania zwyczaju. Skoro uznanie się tylko domniemywa, trudno mówić o tym, jak ono dochodzi do skutku.

W każdym razie można stwierdzić, że z tych samych powodów co przy praktyce, uzasadnione domniemanie uznania może powstać obecnie znacznie szybciej niż dawniej. Wobec tego, że bieżąca praktyka międzynarodowa jest wszystkim państwom zainteresowanym coraz lepiej i niemal natychmiast znana, brak zastrzeżeń przeciwko niej coraz bardziej przemawia za tym, że państwa nie tylko nie uważają danej praktyki za niesprzeczną z ich interesami i z prawem międzynarodowym, ale także, iż nie sprzeciwiają się one, aby tą drogą nabyto nowe uprawnienia czyli aby powstała norma zwyczajowa.

Domniemanie także coraz bardziej wystarcza jako element uznania, wobec rozpowszechniania się znajomości prawa międzynarodowego, a więc skutków tolerowania nowej praktyki. Rządy wiedzą, że tolerowanie praktyki prowadzi do jej zalegalizowania, do powstania nowej normy zwyczajowej, stąd coraz większa ich czujność. Wydarczenia międzynarodowe są śledzone i każdy niepożądany dla danego państwa fakt spotyka się z natychmiastową reakcją w obawie przed skutkami milczenia, czyli powstania precedensu prowadzącego do zwyczaju.

3. Udział sądów w powstawaniu zwyczajów międzynarodowych

Formalnie biorąc rola sądów ogranicza się do ustalenia i stosowania prawa w sposób wiążący tylko strony w danej sprawie. Nie ma mowy o żadnej kompetencji legislacyjnej *ex officio*, ani o ustaleniu przez sądy norm zwyczajowych w sposób wiążący dla państw będących stronami danego sporu. Zważywszy jednak, że powstawanie zwyczajów międzynarodowych odbywa się żywo, nie

jest ważne, jaką funkcję sądy pełnią na mocy swego statutu, lecz jaką pełnią faktycznie. Faktyczny zaś ich udział w rozwoju prawa międzynarodowego jest bezspornie duży.

Dla ustalenia podstawy wyrokowania sąd zbiera i ocenia wszystkie dostępne fakty i okoliczności, które mogą przemawiać za istnieniem (lub przeciwko) pewnej normy zwyczajowej. Materiał taki jest rzadko pełny i jednoznaczny. Decyzja sądu co do obowiązywania pewnej normy jest często wyborem mniej wątpliwej alternatywy. Innymi słowy, na ustalenie pewnej normy zwyczajowej składa się, poza materiałem dowodowym, większa lub mniejsza swobodna ocena sądu. Truizmem więc jest twierdzenie, że każdy sąd ustalając normę zwyczajową musi ją w pewnym stopniu sam tworzyć.

Ale i samo stosowanie już ustalonego prawa nie jest w istocie niczym innym jak tworzeniem normy szczegółowej w oparciu o normy ogólniejsze dla rozstrzygnięcia konkretnego przypadku. W samej decyzji sądu, że dana norma stosuje się do rozstrzygnięcia danego przypadku, tkwi element prawotwórczy.

Oczywiście, w systemie prawa wewnętrznego o rozbudowanym nowoczesnym ustawodawstwie ta rola sądu jest stosunkowo nieduża. Inaczej w prawie międzynarodowym, którego wiele działów unormowanych jest jeszcze tylko fragmentarycznie. Tu rzeczywisty udział sądu w tworzeniu norm jest z konieczności niepomiarnie większym.

Niewątpliwie też sam fakt przeprowadzania przez sądy międzynarodowe badań praktyki wywiera pewien wpływ, na zasadzie inercji, na dalszy proces dojrzenia lub wygaśnięcia pewnego zwyczaju. W zależności od konkretnego przypadku, stwierdzenie przez sąd, że brak jest jeszcze wystarczających dowodów przemawiających za istnieniem pewnej normy, może na dłuższy czas sparaliżować dalszy rozwój praktyki i jej uznanie. Natomiast zwrócenie uwagi na rozwijającą się praktykę może przyspieszyć powstanie zwyczaju.

Sądy uczestniczą w tworzeniu się prawa międzynarodowego przede wszystkim za pośrednictwem swoich orzeczeń. Autorytet ja-

kim cieszą się precedensy sądowe, zwłaszcza Trybunału, jest ogromny. Można mówić niemal o fetyszyzacji precedensu w prawie międzynarodowym. Przyczynia się do tego zwłaszcza świadoma działalność Trybunału, który konsekwentnie opiera się na swoich własnych orzeczeniach. Za nim na orzeczenia te powołują się obecnie wszyscy, zarówno praktycy jak i uczeni, niemal jak na gotowe normy prawa międzynarodowego.

Znaczenie natomiast precedensów sądów wewnętrznych, np. w świetle praktyki Trybunału, jest mniejsze. Trudno jednak generalizować. Dużo zależy od autorytetu, jaki sobie dany sąd wyrobił w świecie. Nie bez powodu też coraz większy nacisk kładzie się na publikowanie możliwie wszystkich orzeczeń sądów wewnętrznych dotyczących prawa międzynarodowego. Bardzo często strony sporu jak i sam Trybunał oraz uczeni powołują się na orzeczenia wewnętrzne. Przyczyna leży w tym, że orzeczenia te stanowią przejaw uznania praktyki ze strony państwa, którego dany sąd jest organem. Nie można więc i sądom wewnętrznym odmówić pewnego udziału w rozwoju zwyczajowego prawa międzynarodowego.

Czy jednak udział sądów (zwłaszcza międzynarodowych) w powstawaniu norm zwyczajowych jest tylko faktyczny?

Zważywszy powszechne powoływanie się na orzeczenia nie tylko przez same sądy i przez państwa, ale także przez np. Komisję Prawa Międzynarodowego przy kodyfikacji prawa zwyczajowego, nawet najostrożniejszy pozytywista musi przyznać, że udział sądów w tworzeniu tego prawa został już milcząco uznany przez całą społeczność międzynarodową. Można by krótko powiedzieć, że kto zgadza się na sąd, ten musi z konieczności zgodzić się choćby minimalny jego udział w tworzeniu norm.

Zupełnie innym natomiast zagadnieniem jest zakres, w jakim ten udział przyznaje się sądom w prawie międzynarodowym. Rozpiętość poglądów na ten temat jest duża. Widoczne to już było w obradach Doradczego Komitetu Prawników w r. 1920, gdzie niektórzy człon-

kowie uważali działalność sądów za trzeci obok traktatów i zwyczajów rodzaj „źródeł” prawa międzynarodowego (w znaczeniu czynnika prawotwórczego). Inni zaś chcieli ograniczyć rolę Trybunału wyłącznie do stosowania prawa pozytywnego. Ostatecznie zgodzono się uznać orzeczenia sądowe za pomocniczy środek ustalania norm prawnych (art. 38, p. 1d), co wprawdzie tylko pośrednio, także zawiera w sobie uznanie wpływu Trybunału na tworzenie prawa.

Zważywszy obecną konstelację polityczną w świecie, wydaje się, że słuszność przemawia za ograniczeniem udziału Trybunału w tworzeniu norm prawa międzynarodowego do niezbędnego minimum. Jeżeli bowiem można przyjąć, że państwa pogodziły się już z koniecznością przyznania Trybunałowi pewnego zakresu takiej kompetencji, to jednocześnie, co właśnie jest pewnego rodzaju potwierdzeniem tego faktu, ociągają się bardzo w oddawaniu swoich sporów temu organowi sprawiedliwości.

3. Relacje pomiędzy prawem zwyczajowym a prawem traktatowym

Sprawa dot. delimitacji szelfu kontynentalnego na Morzu Północnym, RFN v. Holandia oraz RFN v. Dania orzeczenie MTS z 1969 r. (ICJ Reports 1969)

F a k t y

Na podstawie dwóch specjalnych układów RFN i Holandia oraz RFN i Dania przedłożyły w latach 1964 oraz 1965, MTS-owi spór dotyczący delimitacji przypadających im w udziale części szelfu kontynentalnego na Morzu Północnym. Obie sprawy rozpatrywano łącznie, wyrażając przy okazji różne opinie co do okoliczności powstawania zwyczaju międzynarodowego.

O r z e c z e n i e

70. Holandia i Dania argumentowały, że nawet jeśli w chwili przyjęcia konwencji genewskiej o szelfie kontynentalnym nie istniała

żadna norma prawa zwyczajowego wprowadzająca zasadę równej odległości i gdyby żadna taka norma nie została sprecyzowana w art. 6 konwencji genewskiej¹ to norma taka powstała z chwilą przyjęcia konwencji, częściowo z mocy własnej, częściowo ze względu na późniejszą praktykę państw - i że norma ta, będąca obecnie normą prawa zwyczajowego wiążącą wszystkie państwa, łącznie z RFN, powinna być zastosowana do delimitacji granic szelfu kontynentalnego pomiędzy stronami.

71. Argument ten został oparty na przeświadczeniu, że art. 6 konwencji miał wpływ czy wręcz spowodował powyższy skutek, co z kolei wymaga wyraźnie traktowania postanowienia art. 6 jako klauzuli tworzącej prawo, stanowiącej jego podstawę lub tworzącej normę, która - będąc jedynie konwencyjną, ze względu na swoją genezę - od tego czasu przeszła do grupy norm powszechnego prawa międzynarodowego. Została ona obecnie zaakceptowana jako taka właśnie norma (ze względu na *opinio iuris*), stając się w ten sposób wiążącą nawet dla krajów, które nigdy nie były i nie są stroną konwencji. Nie ma żadnej wątpliwości, że proces tego rodzaju jest możliwy i od czasu do czasu ma miejsce; stanowi on jedną z uznanych metod formowania nowych norm prawa zwyczajowego. Równocześnie nie jest pewne czy można uznać, iż tego rodzaju rezultat został osiągnięty w tym właśnie przypadku.

72. Dla jego osiągnięcia jest niezbędne, po pierwsze, aby dana klauzula - przynajmniej potencjalnie - miała zasadniczo charakter normotwórczy, a więc taki, który mógłby zostać uznany za stanowiący podstawę dla normy prawa o powszechnym charakterze. Rozpatrując

¹ Art. 6 konwencji o szelfie kontynentalnym ma następującą treść:

“1. Jeżeli jeden i ten sam szelf kontynentalny przylega do terytoriów dwóch lub więcej państw, których wybrzeża leżą naprzeciw siebie, to granica szelfu kontynentalnego należącego do tych państw zostanie przez nie określona w drodze porozumienia. W braku porozumienia, jeśli nie istnieją jakieś szczególne okoliczności usprawiedliwiające wyznaczenie tej granicy w jakiś określony sposób, granicą będzie linia środkowa, której każdy punkt będzie jednakowo oddalony od najbliższych punktów linii zasadniczych, od których mierzy się szerokość mórz terytorialnych każdego z tych państw.

in abstracto zasadę równej odległości można stwierdzić, że spełnia ona ten warunek. Biorąc jednak pod uwagę szczególną formułę, w ramach której została ona zawarta w art. 6 konwencji genewskiej i uwzględniając równocześnie stosunek tego artykułu do innych postanowień konwencji, pojawić się muszą pewne wątpliwości. Po pierwsze, treść art. 6 została tak sformułowana, aby zamieścić na drugim miejscu obowiązek zastosowania metody równej odległości, po podstawowym obowiązku delimitacji opartej na porozumieniu stron... Po drugie, można mieć poważne wątpliwości co do roli spełnianej przez wyrażenie „szczególne okoliczności” odnoszące się do zasady równej odległości. Dalsze wątpliwości wiążą się z kontrowersjami dotyczącymi zakresu oraz treści tego wyrażenia i powodują kwestionowanie normotwórczego charakteru tej zasady. Wreszcie podnieść należy prawo zgłaszania zastrzeżeń do art. 6, wprawdzie samo ono - jako takie - nie wyklucza możliwości ostatecznego uzyskania przez zasadę równej odległości charakteru normy prawa powszechnego, jednak dodatkowo utrudnia wykazanie, iż jest to możliwe...

73. Odnośnie innych elementów uznawanych zazwyczaj za konieczne do uznania normy traktatowej za normę powszechnego prawa międzynarodowego, zdarza się i tak, że - nawet w przypadku nieznacznego upływu czasu - może okazać się wystarczające, samo w sobie, szerokie i reprezentatywne uczestnictwo, pod warunkiem, że obejmuje ono państwa, których interesy są szczególnie zaangażowa-

2. Jeżeli jeden i ten sam szelf kontynentalny znajduje się u wybrzeża dwóch sąsiadujących ze sobą państw, to granica szelfu zostanie przez nie określona w drodze porozumienia. W przypadku braku porozumienia, jeśli nie istnieją żadne szczególne okoliczności, które usprawiedliwiałyby wyznaczenie tej granicy w jakiś określony sposób, granica zostanie określona przez zastosowanie zasady jednakowej odległości od najbliższych punktów linii zasadniczych, od których mierzy się szerokość mórz terytorialnych każdego z tych państw.

3. Przy delimitacji granic szelfu kontynentalnego wszystkie linie wytyczane zgodnie z zasadami zawartymi w punktach 1 i 2 niniejszego artykułu powinny być określone z powołaniem się na mapy i punkty geograficzne istniejące w danym czasie; przy wytyczeniu należy oprzeć się na łatwych do zidentyfikowania punktach stałych na lądzie.

(K. Kocot i K. Wolfke, *Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego*, wyd. IV uzupełnione, Wrocław - Warszawa 1978, s. 264).

ne. W rozpatrywanej sprawie Trybunał stwierdził, że (pomijając istnienie kilku państw, dla których konwencja nie jest otwarta, lub które ze względu na to, iż są państwami śródlądowymi mogą nie przejawiać zainteresowania uczestnictwem w konwencji) liczba dotychczasowych ratyfikacji i przystąpień jest w pełni wystarczająca. Brak ratyfikacji może niekiedy być spowodowany innymi czynnikami aniżeli negacja konwencji. Czynniki te mogą być przedmiotem rozważań, ale liczą się fakty.

74. W odniesieniu do czynnika czasu Trybunał odnotował, że minęło ponad 10 lat od chwili podpisania konwencji, lecz niespełna 5 lat od czasu jej wejścia w życie (czerwiec 1964). W momencie wszczęcia postępowania przed Trybunałem były to zaledwie 3 lata, a mniej niż rok dzieli wejście w życie konwencji od chwili wszczęcia negocjacji pomiędzy zainteresowanymi stronami. Chociaż krótki czasokres niekoniecznie stanowi sam w sobie przeszkodę dla powstania nowej normy prawa zwyczajowego, opartej na pierwotnej normie prawa traktatowego, to nieodzownym warunkiem jest, aby w ramach tego czasokresu (nawet krótkiego) praktyka państw (włącznie z praktyką państw, których interesów szczególnie to dotyczy) była obszerna i rzeczywiście jednolita, a ponadto powinna przebiegać w sposób wskazujący powszechne uznanie określonej normy lub obowiązku.

75. Teraz Trybunał musi rozważyć, czy praktyka w zakresie delimitacji szelfu kontynentalnego, w następstwie przyjęcia konwencji genewskiej, spełnia powyższy warunek...

85. Z rozwoju systemu prawnego mającego zastosowanie do szelfu kontynentalnego wynika, że podstawową przyczyną dla której zasada równej odległości nie może zostać uznana za normę powszechnego prawa jest to, że gdyby za taką została uznana, kolidowałoby to z pewnymi podstawowymi normami prawa międzynarodowego, które... od samego początku stanowią wyraz *opinio iuris* w sprawach delimitacji, takich jak zasada, że delimitacja musi stanowić wyraz

porozumienia zainteresowanych państw oraz że takie porozumienie musi zostać osiągnięte zgodnie z zasadami sprawiedliwości...

91. Sprawiedliwość niekoniecznie oznacza równość...

101. Z tych względów Trybunał, jedenastoma głosami przeciw sześciu, orzekł:

A) zastosowanie zasady równej odległości do delimitacji szelfu kontynentalnego nie jest obligatoryjne;

B) nie istnieje także żadna inna, jedyna metoda delimitacji, której zastosowanie byłoby obligatoryjne, niezależnie od okoliczności;

C) istnieją następujące zasady i normy mające zastosowanie do delimitacji:

1) delimitacja powinna być realizowana w drodze porozumienia, zgodnie z zasadami sprawiedliwości, przy uwzględnieniu wszelkich okoliczności, tak aby pozostawić - tyle na ile jest to możliwe - każdej ze stron wszystkie te obszary szelfu kontynentalnego, które stanowią naturalne przedłużenie ich terytoriów lądowych, bez obejmowania obszarów stanowiących naturalne przedłużenie terytoriów lądowych innych państw;

2) jeśli zastosowanie zasad wyszczególnionych w pkt. 1 powoduje nakładanie się obszarów szelfu należących do różnych państw, to powinny one zostać podzielone pomiędzy te państwa w uzgodnionych proporcjach lub - jeśli nie dojdzie do porozumienia - równo, chyba że państwa te postanowią przyjąć reżim wspólnej jurysdykcji, wspólnego użytkowania lub wspólnej eksploatacji nakładających się obszarów;

D) w trakcie negocjacji powinny zostać uwzględnione następujące elementy:

1) ogólna konfiguracja wybrzeża należącego do poszczególnych państw, jak również występowanie jakichkolwiek szczególnych lub nietypowych czynników;

2) istniejące struktury fizyczne, geologiczne oraz bogactwa naturalne tych obszarów szelfu kontynentalnego;

3) element proporcjonalności, zgodnie z którym delimitacja powinna uwzględniać zasięg granic szelfu oraz długość wybrzeża państwa nadbrzeżnego, biorąc pod uwagę skutki, obecne i przyszłe, wszelkich innych delimitacji szelfu kontynentalnego pomiędzy sąsiadującymi państwami tego regionu.

Opinia indywidualna sędziego ad hoc
- Sorensen'a

Oczywiście zgadzam się, nie jest łatwo dojść do wniosku, że konwencja wiąże państwo nie będące jej stroną. Uważam jednak za konieczne uwzględnienie faktu - do którego Trybunał nie przywiązywał szczególnej wagi - że konwencja genewska należy do szczególnej kategorii umów wielostronnych, tj. umów stanowiących rezultat prac ONZ w dziedzinie kodyfikacji i postępowego rozwoju prawa międzynarodowego, w oparciu o art. 13 Karty ONZ...

Zgodnie z klasyczną doktryną, praktyka państw wymagana do powstania normy zwyczajowej musi trwać przez pewien czas. Byli nawet tacy, którzy stosowali tu określenie „od niepamiętnych czasów”. Jednakże nie wydaje się, aby Trybunał w swym orzecznictwie stawiał warunki co do czasu trwania praktyki, którą można przyjąć jako prawo. W szczególności nie wydaje się możliwe wyciągnięcie w tym względzie jakichkolwiek wniosków, opierając się na pospolitym znaczeniu słowa „zwyczaj”, jeśli zostało ono użyte w innych kontekstach... Istnieje zatem możliwość szybkiego powstania nowej normy prawa zwyczajowego, opartej o współczesną praktykę państw. Jest to szczególnie ważne przy uwzględnieniu przebiegającego obecnie szczególnie dynamicznego procesu rozwoju społeczności międzynarodowej... W tego rodzaju sytuacjach konwencja przyjęta w ramach połączonego procesu kodyfikacji i rozwoju prawa międzynarodowego może być decydującym dowodem istnienia powszechnie akceptowanych norm prawa międzynarodowego... Konwencja może

stanowić miarodajną wskazówkę dla praktyki państw stojących wobec nowych problemów prawnych, a jej postanowienia mogą zatem stać się zawiązką, wokół której wykrystalizuje się zestaw powszechnie akceptowanych norm...

Przyjęcie konwencji genewskiej o szelfie kontynentalnym stanowiło znaczący element w procesie tworzenia nowych norm prawa międzynarodowego, w dziedzinie, która pilnie wymagała regulacji prawnej... żadne państwo, które - zgodnie z postanowieniami konwencji - realizowało swoje suwerenne prawa w stosunku do szelfu kontynentalnego, nie spotkało się z protestami innych państw...

Jeśli chodzi o możliwość wnoszenia zastrzeżeń do postanowień umowy, to - według mojej opinii - nie ma żadnych bezwzględnych następstw dla traktowania tej klauzuli (zasady równej odległości) - przyp. mój BW) jako wyrażającej (lub nie) powszechnie uznawaną normę prawa. Dla uzasadnienia tej opinii wydaje się wystarczające wykazanie, że wniesiono kilka zastrzeżeń do konwencji o morzu pełnym, mimo że konwencja ta, zgodnie z preambułą, „na ogół deklaruje ustalone zasady prawa międzynarodowego”. Niektóre spośród tych zastrzeżeń spotkały się ze sprzeciwami innych państw, podczas gdy inne w sposób milczący zaakceptowano.

Sprawa dot. działań militarnych i paramilitarnych przeciwko Nikaragui Nikaragua v. USA, orzeczenie MTS z 27 VI 1986 r. (ICJ Reports 1986)

F a k t y

W 1984 r. Nikaragua wniosła skargę przeciwko Stanom Zjednoczonym twierdząc, że prowadzą one bezprawną działalność o charakterze wojskowym i paramilitarnym przeciwko Nikaragui, włącznie z zaminowaniem portów oraz rekrutowaniem i finansowaniem rebeliantów, co stanowi m.in. naruszenie art. 2, ust. 4 Karty ONZ oraz normy zwyczajowej zakazującej użycia siły. Kompetencja MTS-u w tej sprawie - zdaniem rządu Nikaragui - wynika z deklaracji złożonych przez

obydwa rządy w sprawie przyjęcia jurysdykcji MTS w sporach prawnych oraz z art. XXIV traktatu o przyjaźni, handlu i nawigacji zawartego przez zainteresowane państwa w 1956 r. Rząd USA sugerował brak kompetencji MTS-u, ponieważ spór nie mieści się w kategorii „sporów prawnych”... Ponadto podnoszono argument zbiorowej samoobrony (bezpieczeństwo USA miało być zagrożone przez interwencję Nikaragui w Salwadorze).

Trybunał odrzucił te argumenty, uznając się kompetentnym do rozpatrzenia sporu, zarówno na podstawie klauzuli fakultatywnej zawartej w art. 36 ust. 2 Statutu MTS, jak i w oparciu o art. XXIV traktatu o przyjaźni, handlu i nawigacji w 1956 r. Wypowiedzenie traktatu, jak i wycofanie deklaracji - co USA uczyniły - miało skutek prawny już po wniesieniu skargi przez Nikaragę.

O r z e c z e n i e

184. Trybunał wskazał, że - w rzeczywistości - można wykazać znaczny stopień zgodności poglądów pomiędzy stronami co do treści norm zwyczajowego prawa międzynarodowego dotyczącego zakazu użycia siły oraz nieinterwencji. Ta zbieżność poglądów nie zwalnia jednakże Trybunału od konieczności upewnienia się, jakie normy prawa międzynarodowego mają zastosowanie. Sam fakt, że państwa deklarują uznanie określonych norm nie wystarcza do przyjęcia, że normy te stanowią część prawa zwyczajowego i - jako takie - mają zastosowanie do stosunków między tymi państwami. Ze względu na treść art. 38 Statutu, Trybunał jest zobowiązany do stosowania międzynarodowego zwyczaju „jako dowodu istnienia powszechnej praktyki przyjętej jako prawo” i dlatego Trybunałowi nie wolno lekceważyć roli praktyki. Jeśli dwa państwa zgadzają się, aby włączyć określoną normę do traktatu, to ich zgoda czyni tę normę normą prawną, która je wiąże. Jednak w dziedzinie zwyczaju międzynarodowego podzielenie poglądu innej strony, co do treści tego, co uważa się za normę, nie wystarcza. Trybunał musi upewnić

się, istnienie normy w świadomości prawnej państw zostało potwierdzone przez praktykę.

185. W niniejszym sporze, Trybunał, mimo iż realizuje swoją jurysdykcję jedynie w odniesieniu do zastosowania norm zwyczajowych zakazujących użycia siły i interwencji, nie może pomijać faktu, że strony są związane przez te normy, zarówno jako normy traktatowe, jak i zwyczajowe. Abstrahując od umów wiążących strony w zakresie interesujących nas norm, istnieją różne przykłady wyraźnego uznawania przez strony ważności tych norm w inny sposób, jako norm zwyczajowych. Z tego względu, wobec istnienia takiego „subiektywnego elementu” - jest to wyrażenie użyte przez Trybunał w orzeczeniu z 1969 r., w sprawie North Sea Continental Shelf - Trybunał musi oszacować istniejącą praktykę.

186. Nie oczekuje się, aby zastosowanie dyskutowanych norm w praktyce państw miało charakter idealny, w tym sensie, że państwa powinny z pełną konsekwencją powstrzymać się od użycia siły lub interwencji w sprawy wewnętrzne. Trybunał nie uważa, aby odpowiednia praktyka musiała być absolutnie i rygorystycznie zgodna z normą, której istnienie ma być ustalone. Wydaje się wystarczające, do wydedukowania istnienia norm zwyczajowych, aby postępowanie państw było najogólniej zgodne z takimi normami oraz aby przypadki zachowania niezgodnego z daną normą były traktowane jako jej naruszenie, a nie jako oznaka uznania nowej normy. Jeśli państwo postępuje w sposób *prima facie* niezgodny z uznaną normą, lecz broni swego postępowania powołując się na wyjątki lub uzasadnienie zawarte w samej normie, wtedy - niezależnie od tego czy postępowanie państwa da się w rzeczywistości usprawiedliwić - postawa taka raczej potwierdza, aniżeli neguje istnienie normy.

187. Istnieje kilka przesłanek pozwalających sądzić, że nawet jeśli dwie normy należące do dwóch kategorii źródeł prawa międzynarodowego okazują się identyczne co do treści, i nawet, jeśli zainteresowane państwa są związane tymi normami, zarówno w płaszczyźnie prawa traktatowego, jak i prawa zwyczajowego, to nor-

my te istnieją niezależnie od siebie. Tak jest z punktu widzenia ich stosowania. W sporze prawnym angażującym dwa państwa, jedno z nich może argumentować, że zastosowanie - w stosunku do niego - normy traktatowej zależy od stosowania przez drugie państwo innych norm regulujących inne zagadnienia, zawartych w tym samym traktacie. Na przykład, jeśli państwo powołuje się na wygaśnięcie lub zawieszenie traktatu na tej podstawie, że druga strona naruszyła „postanowienie istotne dla osiągnięcia przedmiotu i celu traktatu” (zgodnie ze sformułowaniem zawartym w art. 60 ust. 3 lit. b wiedeńskiej konwencji o prawie traktatów z 1969 r.), to jest zwolnione w stosunku do tego innego państwa ze stosowania normy prawa traktatowego, z powodu naruszenia przez to inne państwo jakiejś innej normy prawa traktatowego. Lecz jeśli te dwie normy prawa traktatowego istnieją także jako normy prawa zwyczajowego, to niezastosowanie się przez jedno państwo do określonej normy nie usprawiedliwia innego państwa do odmowy stosowania się do innej normy. Identyczne normy będące zarówno normami prawa traktatowego, jak i zwyczajowego różnią się także pod względem metod interpretacji i stosowania...

189. Z tego względu jest oczywiste, że prawo zwyczajowe istnieje i ma zastosowanie niezależnie od prawa traktatowego, nawet gdy te dwa rodzaje norm prawa mają identyczną treść...

UMOWY MIĘDZYNARODOWE

1. Budowa umowy międzynarodowej

Instrukcja o formie umów międzynarodowych - załącznik do zarządzenia nr 20 Prezesa Rady Ministrów z dnia 14 lutego 1969 roku w sprawie formy umów międzynarodowych - fragmenty

§ 2

Części umowy

Umowa składa się z tytułu, części merytorycznej i postanowień końcowych; wstęp może być jednak pomijany, zwłaszcza w umowach resortowych.

ROZDZIAŁ I

Tytuł umowy

§ 3

Elementy tytułu

Tytuł umowy składa się z trzech elementów:

- 1) oznaczenia nazwy umowy,
- b) wskazania stron umowy,
- c) określenia przedmiotu umowy.

§ 4

1. Do najczęściej stosowanych nazw umów należą następujące: „układ”, „umowa”, „konwencja”, „porozumienie”, „protokół”...

2. Nazwa umowy nie ma wpływu na skutki prawne umowy... Przy wyborze nazwy należy kierować się praktyką ustaloną przy stosowaniu pewnych nazw, umowa dotycząca zagadnień technicznych nie powinna być nazywana „traktatem”, umowa zaś regulująca komp-

leksowo obszerną dziedzinę stosunków międzypaństwowych - „protokołem”.

§ 5

Strony umowy

1. Oznaczając w tytule strony umowy należy stosować ich nazwy urzędowe. Odpowiednie sformułowania powinny brzmieć jak następuje:

1. w umowie państwowej wymienia się nazwy państw...
2. w umowie rządowej wymienia się nazwy rządów...
3. w umowie resortowej wymienia się nazwy ministerstw lub ministrów...

2. Należy przestrzegać zasady równorzędności organów, w których imieniu umowa jest zawierana, np. nie mogą być zawierane umowy między rządem a ministerstwem (ministrem).

§ 6

Przedmiot umowy

Przedmiot umowy należy w tytule określać, oznaczając w sposób zwięzły treść i zakres umowy...

ROZDZIAŁ II

Wstęp umowy

§ 7

Wstęp umowy może składać się z następujących części:

1) określenie organów, w których imieniu umowa jest zawierana... *określenie*

2) podania motywów, którymi kierują się strony, zamierzonego celu, okoliczności poprzedzających bądź towarzyszących zawarciu umowy lub stwierdzenia określonej zasady, poglądu stron na daną

sprawę itp.; w praktyce we wstępie określonej umowy występują z reguły tylko niektóre z tych elementów;

3) stwierdzenie osiągnięcia porozumienia co do zawarcia umowy...

4) wzmianki o wyznaczeniu pełnomocników...

5) wzmianki o wymianie pełnomocnictw... pełnomocnictwa nie są wymagane w przypadkach, gdy umowę ma podpisać głowa państwa, przewodniczący kolegiatnej głowy państwa, szef rządu lub minister spraw zagranicznych; wyjątkowo również w innych przypadkach strony mogą uznać pełnomocnictwa za zbyteczne;

6) stwierdzenie uzgodnienia tekstu umowy...

ROZDZIAŁ III

Merytoryczna część umowy

§ 9

...przepisy tej części umowy powinny być sformułowane tak, aby ograniczały się do możliwie precyzyjnego określenia praw i obowiązków stron.

§ 10

1. W merytorycznej części umowy występują często pewne postanowienia typowe, normujące określone zagadnienia w sposób analogiczny lub zbliżony w różnych umowach...

§ 11

Klauzula wzajemności

Klauzula wzajemności polega na zobowiązaniu każdej ze stron do traktowania obywateli (lub osób prawnych, towarów, statków itp.) drugiej strony tak, jak to drugie państwo traktuje obywateli (osoby prawne, towary, statki itp.) pierwszego państwa.

§ 12

Klauzula największego uprzywilejowania

1. Klauzula największego uprzywilejowania polega na zobowiązaniu każdej ze stron do przyznania drugiej stronie praw, które przyznała lub przyzna jakimkolwiek państwu trzeciemu....¹

§ 13

Klauzula narodowa

Klauzula narodowa polega na zobowiązaniu każdej ze stron do traktowania obywateli (lub osób prawnych, towarów, statków itp.) drugiej strony tak, jak traktuje własnych obywateli (osoby prawne, towary, statki).²

¹ Artykuł 13 Konwencji dotyczącej statusu uchodźców z 1951 roku (Dz.U. 1991, Nr 119, poz. 515) stanowi:

Umawiające się państwa przyznają uchodźcy najbardziej korzystne traktowanie, w każdym przypadku nie mniej korzystne niż przyznawane w tych samych okolicznościach innym cudzoziemcom odnośnie do nabycia mienia ruchomego i nieruchomego oraz związanych z tym praw, a także odnośnie do najmu i innych umów dotyczących mienia ruchomego i nieruchomego.

Artykuł 9 Umowy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską w sprawie wzajemnego popierania i ochrony inwestycji, sporządzonej w Warszawie dnia 28 września 1992 r. (Dz.U. 1993, Nr 122, poz. 543) przewiduje inny jeszcze rodzaj klauzuli, mianowicie „klauzulę korzystniejszego traktowania”:

Jeżeli prawo wewnętrzne Umawiającej się Strony lub istniejące albo przyszłe zobowiązania powstałe między Umawiającymi się Stronami zgodnie z prawem międzynarodowym zawierają dodatkowe regulacje, które ogólnie lub szczegółowo przewidują w odniesieniu do inwestycji dokonywanych przez inwestorów drugiej Umawiającej się Strony traktowanie bardziej korzystnie od przewidzianego w niniejszej umowie, to takie regulacje w zakresie, w jakim są korzystniejsze, będą miały pierwszeństwo przed niniejszą umową.

² Artykuł 22 ust. 1 Konwencji dotyczącej statusu uchodźców (Dz.U. 1991, Nr 119, poz. 515) stanowi:

Umawiające się Państwa przyznają uchodźcom takie samo traktowanie w zakresie nuczania podstawowego, jakie przyznają swoim obywatelom.

§ 15

Postanowienia o trybie rozstrzygania sporów

1. Umieszczenie w umowie postanowień o trybie rozstrzygania sporów, dotyczących interpretacji i stosowania umowy, uzasadnione jest jedynie w wyjątkowych przypadkach.

2. Postanowienia, o których mowa w ust. 1, mogą mieć różnorodne brzmienie...³

³ Art. 10 Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Indonezji o popieraniu i ochronie inwestycji, podpisanej w Warszawie dnia 6 października 1992 roku (Dz.U. 1994, Nr 46, poz. 185) stanowi:

Rozstrzyganie sporów między Umawiającymi się Stronami dotyczących interpretacji i stosowania umowy.

1. Spory dotyczące interpretacji lub stosowania niniejszej umowy będą rozstrzygane polubownie w drodze rokowań dyplomatycznych między Stronami.

2. Jeżeli spór między Stronami nie może być rozstrzygnięty w ten sposób, to zostanie on przedłożony na żądanie którejkolwiek Strony trybunałowi arbitrażowemu.

3. Taki trybunał arbitrażowy będzie utworzony oddzielnie dla każdego sporu w następujący sposób: W ciągu dwóch miesięcy po otrzymaniu wniosku o wszczęcie postępowania arbitrażowego każda Umawiająca się Strona wyznaczy jednego członka trybunału arbitrażowego. Dwaj członkowie wybiorą następnie obywatela państwa trzeciego, który po zatwierdzeniu przez obie Umawiające się Strony zostanie mianowany w ciągu dwóch miesięcy od daty mianowania pozostałych dwóch członków trybunału.

4. Jeżeli w terminach określonych w ustępie 3 tego artykułu nie dokonano wymaganych nominacji, każda Umawiająca się Strona może, w braku innych uzgodnień, zwrócić się o ich dokonanie do Przewodniczącego Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości. Jeżeli Przewodniczący jest obywatelem Umawiającej się Strony lub jakiegokolwiek inne przyczyny uniemożliwiają mu wypełnianie tej funkcji, należy o dokonanie niezbędnych nominacji zwrócić się do Wiceprzewodniczącego. Jeżeli Wiceprzewodniczący jest obywatelem Umawiającej się Strony lub nie może wypełnić wspomnianej funkcji, należy zwrócić się o dokonanie niezbędnych nominacji do najstarszego rangą sędziego Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, który nie jest obywatelem żadnej z Umawiających się Stron.

5. Trybunał określi tryb swojego postępowania. Trybunał orzeka większością głosów. Orzeczenie takie będzie wiążące dla obu Umawiających się Stron. Każda Umawiająca się Strona ponosi koszty własnego członka trybunału oraz koszty jej udziału w postępowaniu arbitrażowym; koszty odnoszące się do przewodniczącego i wszelkie pozostałe koszty Strony pokrywają w równych częściach.

Trybunał arbitrażowy może jednak w orzeczeniu ustalić większy udział w kosztach jednej z umawiających się Stron i orzeczenie takie będzie wiążące dla obydwu Umawiających się Stron.

Artykuł 38 Konwencji dotyczącej statusu uchodźców z 1951 r. (Dz.U. 1991, Nr 119, poz. 5515) stanowi: Każdy spór między stronami niniejszej Konwencji dotyczący jej interpretacji lub stosowania, którego nie można rozwiązać innymi sposobami, na żądanie jednej ze stron sporu będzie skierowany do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości.

ROZDZIAŁ 4

Postanowienia końcowe umowy

§ 16

Zmiana lub uchylenie umowy - zasady ogólne

1. Z wyjątkiem przypadków określonych w § 17 umowa może być zmieniona albo uchylona przez organy, które są jej stronami lub - gdy chodzi o umowę, która podlega przyjęciu - decydowały o przyjęciu, albo przez organy nadrzędne. Niedopuszczalne jest zatem zmienianie lub uchylanie np. umowy państwowej (a więc ratyfikowanej) przez umowę rządową nie podlegającą ratyfikacji lub umowy rządowej ratyfikowanej przez umowę rządową podlegającą jedynie zatwierdzeniu przez Rząd...

§ 18

1. Klauzula uchylająca powinna występować w zasadzie w każdym przypadku, gdy nowa umowa ma uchylić poprzednią lub jej część.

2. Klauzula uchylająca powinna wymieniać tytuł oraz miejsce i datę podpisania (sporządzenia) uchylanej umowy...⁴

⁴ Artykuł 1 Protokołu o uchyleniu Konwencji między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Węgierską Republiką Ludową w sprawie uregulowania obywatelstwa osób o podwójnym obywatelstwie, podpisanej w Budapeszcie dnia 5 lipca 1961 r. sporządzony w Budapeszcie dnia 13 stycznia 1993 r. stanowi:

"Konwencja między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Węgierską Republiką Ludową w sprawie uregulowania obywatelstwa osób o podwójnym obywatelstwie, podpisana w Budapeszcie dnia 5 lipca 1961 r., zostaje uchylona z dniem wejścia w życie niniejszego protokołu."

Artykuł 63 Konwencji Konsularnej między Rzeczpospolitą Polską a Rumunią, sporządzonej w Bukareszcie dnia 25 stycznia 1993 r. (Dz.U. 1994, Nr 29, poz. 104) stanowi:

2. Z chwilą wejścia w życie niniejszej Konwencji traci moc Konwencja Konsularna podpisana w Bukareszcie dnia 24 marca 1973 r.

Artykuł 17 Układu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Bułgarii o przyjaznych stosunkach i współpracy, podpisanego w Warszawie dnia 25 lutego 1993 r. (Dz.U. Nr 118, poz. 529) stanowi:

...Z tym dniem (tj. z dniem wymiany dokumentów ratyfikacyjnych - przyp. aut.) traci moc Układ między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Ludową Republiką Bułgarii o przyjaźni i wzajemnej pomocy, podpisany w Sofii dnia 6 kwietnia 1967 r.

§ 19

Przyjęcie umowy - zasady ogólne

1. W rozumieniu instrukcji określenie „przyjęcie umowy” oznacza ratyfikację albo zatwierdzenie przez rząd, szefa rządu lub ministra albo inny analogiczny akt właściwego organu danego państwa, wyrażający zgodę tego państwa na związanie się podpisaną uprzednio umową.

2. Występowanie w umowach klauzul o ich ratyfikacji, zatwierdzeniu lub przyjęciu w inny sposób oraz treść tych klauzul zależne są od prawa i praktyki umawiających się państw, nie ma bowiem w prawie międzynarodowym zasady, z której wynikałoby, że określone umowy z uwagi na przedmiot lub ze względu na inne swe cechy powinny podlegać przyjęciu i to w określony sposób.

3. Klauzula o przyjęciu umowy może być połączona w jednym przepisie z klauzulą o wejściu w życie umowy...

§ 20

Klauzula o ratyfikacji

1. Klauzula o ratyfikacji powinna stwierdzać, że umowa (państwowa lub rządowa) podlega ratyfikacji oraz że dokumenty ratyfikacyjne zostaną wymienione w określonej miejscowości...

2. Niedopuszczalne jest oznaczanie w tej klauzuli konkretnego terminu (daty) wymiany dokumentów ratyfikacyjnych, gdyż zobowiązywałoby to organy powołane do decydowania o ratyfikacji. Z tych samych względów błędne jest stwierdzenie, że umowa „będzie” ratyfikowana.⁵

⁵ Artykuł 19 Traktatu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Łotewską o przyjaźni i współpracy, sporządzonego w Rydze dnia 1 lipca 1992 r. (Dz.U. 1993, Nr 114, poz. 502) stanowi:

1. Niniejszy traktat podlega ratyfikacji...

§ 21

Klauzula o zatwierdzeniu

1. Klauzula o zatwierdzeniu powinna stanowić, że umowa podlega zatwierdzeniu przez rządy (umowa rządowa bądź resortowa), szefów rządów lub właściwych ministrów (umowa resortowa) obu państw, co zostanie stwierdzone w drodze wymiany not, dokumentów zatwierdzających (w przypadku umów rządowych) albo pism właściwych ministrów (w przypadku umów resortowych)...

§ 22

Klauzula o różnicowanym przyjęciu

1. Jeżeli umowa podlega przyjęciu w inny sposób w każdym państwie (np. gdy prawo lub praktyka jednego państwa przewiduje w danym przypadku ratyfikację, prawo zaś lub praktyka drugiego państwa - zatwierdzenie przez rząd) albo podlega przyjęciu tylko w jednym państwie, wówczas należy w niej umieścić klauzulę w rodzaju następującej:

„Umowa niniejsza podlega przyjęciu zgodnie z prawem każdej z Umawiających się Stron, co zostanie stwierdzone w drodze wymiany not”...⁶

⁶ Artykuł 14 Protokołu dotyczącego Europejskiej Konferencji Ministrów Transportu, sporządzonej w Brukseli dnia 17 października 1953 r. (Dz.U. 1993, Nr 116, poz. 518) stanowi:

2. Każdy z tych rządów (reprezentowanych na Europejskiej Konferencji Ministrów Transportu - przy. aut.) może stać się Umawiającą się Stroną niniejszego protokołu:

a) przez podpisanie go bez zastrzeżenia ratyfikacji,

b) przez podpisanie go z zastrzeżeniem ratyfikacji i następnie ratyfikację...

Art. 27 Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Indonezji w sprawie unikania podwójnego opodatkowania i zapobiegania uchyleńiu się od opodatkowania w zakresie podatków od dochodu, podpisanej w Warszawie dnia 6 października 1992 r. (Dz.U. 1994, Nr 46, poz. 187) stanowi:

1. Niniejsza umowa wejdzie w życie w dniu późniejszej noty, w którym odnośne Rządy poinformują się wzajemnie w drodze pisemnej, iż spełnione zostały wymogi konstytucyjne obowiązujące w ich odnośnych Państwach dla wejścia w życie tej umowy.

§ 23

Wejście w życie umowy - zasady ogólne

1. Każda umowa powinna zawierać przepis określający termin jej wejścia w życie.

2. Przy ustalaniu tego terminu należy mieć na uwadze względy praktyczne, w szczególności powinno się rozważyć, czy i jaki okres między podpisaniem (wymianą dokumentów ratyfikacyjnych lub zatwierdzających albo not lub pism stwierdzających przyjęcie) umowy a jej wejściem w życie jest potrzebny, aby mogły być poczynione niezbędne przygotowania do realizacji umowy. Chodzi tu przede wszystkim o czas potrzebny dla opublikowania umowy lub podania jej w inny sposób do wiadomości zainteresowanych osób lub organów, ewentualnego wydania wewnętrznych przepisów wykonawczych, zapewnienie odpowiednich środków materialnych itp....⁷

§ 25

Klauzula o prowizorycznym stosowaniu umowy

W uzasadnionych przypadkach umowa może przewidywać, że będzie prowizorycznie stosowana, w całości lub w części, od określonego terminu poprzedzającego jej wejście w życie, np. umowa podlegająca przyjęciu - od dnia podpisania.

⁷ Artykuł 19 Traktatu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Łotewską o przyjaźni i współpracy, sporządzonego w Rydze dnia 1 lipca 1992 r. (Dz.U. 1993, Nr 114, poz. 502) stanowi:

1. Niniejszy traktat... wejdzie w życie w dniu wymiany dokumentów ratyfikacyjnych, która nastąpi w Warszawie.

Artykuł 19 Traktatu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Estońską o przyjaznej współpracy i bałtyckim dobrosąsiedztwie, sporządzonego w Tallinie dnia 2 lipca 1992 r. (Dz.U. 1993, Nr 121, poz. 536) stanowi:

1. Niniejszy traktat podlega ratyfikacji i wejdzie w życie w dniu wymiany dokumentów ratyfikacyjnych, która nastąpi w Warszawie 6 maja 1993 r.

Artykuł 107 Umowy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzonej w Warszawie dnia 26 stycznia 1993 r. (Dz.U. 1994, Nr 35, poz. 130) stanowi:

Umowa niniejsza podlega ratyfikacji i wejdzie w życie po upływie sześćdziesięciu dni od dnia wymiany dokumentów ratyfikacyjnych. Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych nastąpi w Wilnie.

Przykład klauzuli: „*Układ niniejszy wchodzi w życie w dniu wymiany dokumentów ratyfikacyjnych. Umawiające się Strony zgadzają się na prowizoryczne stosowanie postanowień niniejszego Układu (lub „artykułów”) od dnia jego podpisania*“.

§ 26

Klauzula o mocy wstecznej umowy

Umowom nie należy w zasadzie nadawać mocy wstecznej. Odstępstwa od tej reguły dopuszczalne są wyjątkowo, gdy wymagają tego nadzwyczajne okoliczności lub szczególny charakter tej umowy...⁸

Artykuł 14 Protokołu dotyczącego Europejskiej Konferencji Ministrów Transportu, sporządzony w Brukseli dnia 17 października 1953 r. (Dz.U. 1993, Nr 116, poz. 518) stanowi:

4. Niniejszy protokół wejdzie w życie z chwilą ostatecznego przyjęcia go przez co najmniej sześć rządów przez podpisanie bez zastrzeżenia ratyfikacji lub przez podpisanie i następnie ratyfikację. (...)

Artykuł 13 Umowy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Cypru w sprawie popierania i wzajemnej ochrony inwestycji, sporządzonej w Warszawie dnia 4 czerwca 1992 r. (Dz.U. 1993, Nr 117, poz. 521) stanowi:

1. Każda Umawiająca się Strona zawiadomi drugą Układającą się Stronę o spełnieniu wymogów procedury prawnej wymaganej dla wejścia w życie niniejszej umowy. Niniejsza umowa wejdzie w życie w dniu otrzymania notyfikacji noszącej datę późniejszą.

Artykuł 11 Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Argentyny w sprawie popierania i wzajemnej ochrony inwestycji, sporządzonej w Buenos Aires dnia 31 lipca 1991 r. (Dz.U. 1993, Nr 124, poz. 567) stanowi:

1. Niniejsza umowa wejdzie w życie pierwszego dnia drugiego miesiąca po dniu, w którym obie Umawiające się Strony notyfikują sobie wzajemnie, iż ich wymogi konstytucyjne dotyczące wejścia w życie niniejszej umowy zostały spełnione.

Artykuł 15 Układu między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Federalnej Niemiec o dalszym ułatwianiu obrotu prawnego na podstawie Konwencji Haskiej z dnia 1 marca 1954 r. dotyczącej procedury cywilnej, sporządzonego w Warszawie dnia 14 grudnia 1992 r. (Dz.U. 1994, Nr 30, poz. 110) stanowi:

1. Data wejścia w życie niniejszego układu zostanie uzgodniona w drodze wymiany not po spełnieniu koniecznych wewnątrzpaństwowych warunków dla wejścia w życie tego układu.

⁸ Artykuł 10 Umowy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o wzajemnym popieraniu i ochronie inwestycji, sporządzonej w Warszawie dnia 24 kwietnia 1992 r. (Dz.U. 1993, Nr 122, poz. 545) stanowi:

Postanowienia niniejszej umowy mają zastosowanie także do inwestycji inwestorów jednej Umawiającej się Strony istniejących na terytorium drugiej Umawiającej się Strony przed podpisaniem niniejszej umowy.

§ 27

Czas obowiązywania umowy - zasady ogólne

1. Z wyjątkiem przypadków określonych w ust. 3 każda umowa powinna zawierać postanowienia dotyczące czasu jej obowiązywania.

2. Treść postanowienia, o którym mowa w ust. 1, powinna być - ze względów praktycznych - dostosowana do przedmiotu umowy...

3. Nie wymagają postanowień o czasie obowiązywania umowy, z których przedmiotu wynika w sposób oczywisty, iż są zawierane bezterminowo (np. traktaty pokoju) oraz umowy przewidujące jedynie wykonanie określonego zobowiązania, które wygasają z chwilą wykonania takiego zobowiązania (np. umowy o odszkodowaniu za mienie znacjonalizowane).⁹

⁹ Artykuł 12 Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Malty o współpracy kulturalnej i naukowej, sporządzonej w Valecie dnia 11 grudnia 1990 r. (Dz.U. 1993, Nr 124, poz. 559) stanowi:

...Umowa jest zawarta na czas nieokreślony.

Artykuł 30 Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federacji Rosyjskiej o współpracy w dziedzinie kultury, nauki i oświaty, sporządzonej w Warszawie dnia 25 sierpnia 1993 r. (Dz.U. 1994, Nr 36, poz. 133) stanowi:

Niniejsza umowa zostaje zawarta na okres pięciu lat i automatycznie ulega przedłużeniu na kolejne okresy pięcioletnie, jeżeli żadna ze stron nie wypowie jej w drodze notyfikacji na sześć miesięcy przed upływem danego okresu.

Artykuł 13 Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Państwa Izrael w sprawie popierania i wzajemnej ochrony inwestycji, sporządzonej w Jerozolimie dnia 22 maja 1991 r. (Dz.U. 1993, Nr 124, poz. 561) stanowi:

Niniejsza umowa pozostaje w mocy w ciągu 10 lat. Po tym okresie zachowa ona swoją moc aż do upływu 12 miesięcy od daty, w której jedna z Umawiających się Stron przekaże pisemne zawiadomienie o jej wypowiedzeniu drugiej Umawiającej się Stronie. W odniesieniu do inwestycji dokonanych w czasie obowiązywania umowy postanowienia zachowają moc w ciągu 20 lat od daty jej wygaśnięcia, nie naruszając możliwości stosowania powszechnie obowiązujących zasad prawa międzynarodowego po upływie tego okresu.

Artykuł 64 Umowy między Rzeczpospolitą Polską a Arabską Republiką Egiptu o pomocy prawnej w sprawach karnych, przekazywaniu osób skazanych i ekstradycji, sporządzonej w Kairze dnia 17 maja 1992 r. (Dz.U. 1994, Nr 34, poz. 128) stanowi:

Każde z Państw może w każdej chwili wypowiedzieć niniejszą umowę, przekazując drugiemu Państwu w drodze dyplomatycznej notyfikacji o wypowiedzeniu umowy; w takim wypadku wypowiedzenie będzie skuteczne po upływie roku od daty otrzymania takiej notyfikacji.

§ 29

Miejsce i data podpisania, liczba egzemplarzy, języki umowy

1. W umowie powinny być wymienione miejsce i data jej podpisania (sporządzenia)...

2. Umowa sporządzana jest w dwóch egzemplarzach, przy czym każda ze stron otrzymuje jeden egzemplarz...

§ 30

Podpisy i pieczęcie

1. Umowa musi być podpisana. Powinna być ona również opatrzona pieczęciami...

§ 31

Reguła alternatu

1. Egzemplarz oryginału umowy przeznaczony dla strony polskiej posiada na pierwszym miejscu tekst w języku polskim, na drugim zaś miejscu tekst w języku urzędowym drugiej strony; jeżeli umowa sporządzana jest w trzech językach, tekst w języku trzecim występuje jako ostatni.

We wszystkich tekstach tego egzemplarza wszelkie wzmianki dotyczące Polski (nazwy państwa, organów państwowych, instytucji prawa polskiego, dane dotyczące pełnomocnika strony polskiej, wzmianki o języku polskim itd.) występują na pierwszym miejscu...

2. W odniesieniu do podpisów i pieczęci na umowie obowiązuje zasada, że pierwsze miejsce jest po lewej stronie...

2. Zastrzeżenia do umów międzynarodowych

2.1. Zastrzeżenia do umów, które nie zawierają klauzuli o dopuszczalności składania zastrzeżeń

Opinia doradcza Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości o dopuszczalności zastrzeżeń do Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, (Reports of International Court of Justice, 1951, str. 16-30)

Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa nie zawiera klauzuli o dopuszczalności składania zastrzeżeń. Pewna ilość Państw wniosła zastrzeżenia i powstały pewne wątpliwości co do ich skutku. Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych zwróciło się do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości o opinię w następujących kwestiach:

„Jeśli chodzi o Konwencję w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa to w wypadku jeśli państwo ratyfikuje lub przystępuje do Konwencji z zastrzeżeniem dokonanym w czasie ratyfikacji lub przystąpienia albo przy podpisaniu po którym nastąpiła ratyfikacja:

I. Czy zgłaszające zastrzeżenie państwo może być uważane za stronę Konwencji jeżeli podtrzymuje swe zastrzeżenie gdy do tego zastrzeżenia został zgłoszony sprzeciw przez jedną lub więcej stron Konwencji, lecz nie przez pozostałe?

II. Jeżeli odpowiedź na pytanie I jest twierdząca, jaki jest skutek tego zastrzeżenia między państwem, które zgłosiło zastrzeżenie a:

- a) stronami, które wniosły sprzeciw do tego zastrzeżenia?
- b) tymi stronami, które przyjmują je?

III. Jaki jest skutek prawny jeśli chodzi o odpowiedź na pytanie I jeżeli sprzeciw do zastrzeżenia został wniesiony przez:

- a) sygnatariusza, który jeszcze nie ratyfikował?

b) państwo uprawnione do podpisania lub przystąpienia, które jeszcze tego nie uczyniło.

O p i n i a T r y b u n a ł u

Jest przyjętym, że państwo w swoich stosunkach traktatowych nie może być związane bez swej zgody i zatem żadne zastrzeżenie nie może działać przeciwko żadnemu państwu bez jego przyzwolenia co do tego... Należy stwierdzić, że aczkolwiek Konwencja dotycząca zbrodni ludobójstwa została przyjęta jednomyślnie, niemniej jednak była wynikiem serii większościowych głosowań. Zasada większościowa, przy ułatwianiu zawierania wielostronnych Konwencji, może również spowodować, że pewne państwa będą potrzebowały wnieść zastrzeżenie. Takie spostrzeżenie potwierdza duża ilość zastrzeżeń wniesiona w ostatnich latach do konwencji wielostronnych. W tym stanie praktyki międzynarodowej nie można z pewnością wnioskować, z braku artykułu przewidującego możliwość składania zastrzeżeń do wielostronnej konwencji, że układające się państwa nie mogą wnieść pewnych zastrzeżeń. Trzeba wziąć pod uwagę fakt, że brak takiego artykułu albo nawet decyzji o niewprowadzeniu takiego artykułu można wyjaśnić pragnieniem niezachęcania do różnorodnych zastrzeżeń. Charakter konwencji wielostronnej, jej cel, postanowienie, sposób przygotowania i przyjęcia są czynnikami, które muszą być wzięte pod uwagę przy określaniu możliwości wnoszenia zastrzeżeń, jak również ich ważności i skutku... przy braku wyraźnego postanowienia w tym przedmiocie...

Przedmiot i cel konwencji wskazuje, że intencją Zgromadzenia Ogólnego i Państw, które przyjęły tą Konwencję było to, żeby jak najwięcej stron przystąpiło do niej. Całkowite wyłączenie z Konwencji jednego lub więcej państw nie tylko ograniczy zasięg jej stosowania, ale również szkodzi autorytetowi moralnemu...

Co się tyczy Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, to Trybunał wyraził opinię, że w przypadku Państwa ratyfikującego lub przystępującego do Konwencji z zastrzeżeniem

dokonanym albo przy ratyfikacji lub przystąpieniu, albo przy podpisaniu po którym nastąpiła ratyfikacja:

w kwestii I: siedmiu głosami przeciwko pięciu - że Państwo, które wniosło i utrzymało zastrzeżenie, któremu sprzeciwiła się jedna lub więcej stron Konwencji, ale nie pozostałe strony może być uważane za stronę Konwencji, jeżeli zastrzeżenie jest zgodne z przedmiotem i celem Konwencji; w przeciwnym razie państwo nie może być uważane za stronę Konwencji.

w kwestii II: siedmiu głosami przeciw pięciu -

a) jeżeli strona Konwencji sprzeciwia się zastrzeżeniu, które uważa za niezgodne z przedmiotem i celem Konwencji, może ona rzeczywiście uważać, że państwo wnoszące zastrzeżenie nie jest stroną Konwencji.

b) jeżeli, z drugiej strony, państwo przyjmuje zastrzeżenie jako zgodne z przedmiotem i celem Konwencji, to może rzeczywiście ono uważać, że państwo zgłaszające zastrzeżenie jest stroną Konwencji.

w kwestii III: siedmiu głosami przeciw pięciu -

a) że sprzeciw wobec zastrzeżenia zgłoszony przez państwo sygnatariusza, które jeszcze nie ratyfikowało Konwencji, może wywierać skutki prawne wskazane w odpowiedzi na pytanie I tylko po dokonaniu ratyfikacji. Do tego momentu jest on tylko powiadomieniem innego państwa o ewentualnym stanowisku, jakie zajmie Państwo Sygnatariusz.

b) że sprzeciw wniesiony do zastrzeżenia przez Państwo, które jest uprawnione do podpisania lub przystąpienia, lecz które nie uczyniło tego jeszcze, nie wywiera skutków prawnych.

2.2. Zastrzeżenia do umów, które zawierają klauzule o dopuszczalności składania zastrzeżeń

Artykuł 64 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 roku (Dz.U. 1993, Nr 61, poz. 284) stanowi:

1. Każde Państwo może przy podpisaniu niniejszej Konwencji lub przy składaniu dokumentów ratyfikacyjnych, dokonać zastrzeżenia odnośnie do każdego z przepisów konwencji w takim zakresie, w jakim ustawa obowiązująca na jego terytorium jest z tym przepisem niezgodna. Na podstawie niniejszego artykułu niedopuszczalne są zastrzeżenia o charakterze ogólnym.

2. Każde zastrzeżenie złożone na podstawie niniejszego artykułu powinno zawierać krótkie przedstawienie ustawy, której dotyczy.

Wybrane zastrzeżenia i oświadczenia złożone do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 roku

Zastrzeżenie zawarte w dokumencie ratyfikacyjnym Finlandii złożonym w dniu 10 maja 1990 roku., (Dz.U. 1993, Nr 61, poz. 285)

Zgodnie z artykułem 64 Konwencji, Rząd Finlandii zgłasza następujące zastrzeżenie w odniesieniu do prawa do publicznego rozpatrzenia sprawy, zagwarantowanego w artykule 6 ustęp 1 Konwencji:¹⁰

¹⁰ Art. 6 ust. 1 stanowi: Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej. Postępowanie przed sądem jest jawne, jednak prasa i publiczność mogą być wyłączone z całości lub części rozprawy sądowej ze względów obyczajowych, z uwagi na porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w społeczeństwie demokratycznym, gdy wymaga tego dobro małoletnich lub gdy służy to ochronie życia prywatnego stron albo też w okolicznościach szczególnych, w granicach uznanych przez sąd za bezwzględnie konieczne, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości.

W obecnej chwili Finlandia nie może zagwarantować prawa do ustnego rozpatrzenia sprawy w takim stopniu, ponieważ obecne ustawodawstwo fińskie nie przewiduje takiego prawa. Odnosi się to do:

1. Postępowania przed sądami apelacyjnymi, Sądem Najwyższym, sądami wodnymi oraz Wodnym Sądem Apelacyjnym zgodnie z rozdziałem 26 ustęp 7 i 8, jak również rozdziałem 30 ustęp 20 Kodeksu postępowania sądowego, oraz rozdziałem 16 ustęp 14 i 39 Ustawy wodnej.

2. Postępowania przed okręgowymi sądami administracyjnymi i Naczelny Sąd Administracyjny, zgodnie z ustępem 16 Ustawy o okręgowych sądach administracyjnych i ustępem 15 Ustawy o Naczelny Sądzie Administracyjnym.

3. Postępowania przed Sądem Ubezpieczeń jako sądem ostatniej instancji, zgodnie z ustępem 9 Ustawy o Sądzie Ubezpieczeń.

4. Postępowania przed Komisją Apelacyjną Ubezpieczeń Społecznych zgodnie z ustępem 8 Dekretu o Komisji Apelacyjnej Ubezpieczeń Społecznych.

Postanowienia ustaw fińskich, o których wyżej mowa, zostały załączone do niniejszego zastrzeżenia jako oddzielny aneks.

Zastrzeżenie zawarte w dokumencie ratyfikacyjnym Węgier złożonym w dniu 5 listopada 1992 roku:

Zgodnie z artykułem 64 Konwencji, Republika Węgierska składa następujące zastrzeżenie w odniesieniu do prawa do dostępu do sądów, zagwarantowanego przez artykuł 6 ustęp 1 Konwencji: W obecnej chwili w postępowaniu w sprawach o wykroczenia porządkowe przed władzami administracyjnymi Węgry nie mogą zagwarantować prawa dostępu do sądów, ponieważ obecne ustawy węgierskie nie przewidują takiego prawa, a decyzja władz administracyjnych jest ostateczna.

Stosowane postanowienia węgierskiego prawa, do którego nawiązano powyżej, to:

- ustęp 4 IV Ustawy z 1972 roku o sądach, wielokrotnie nowelizowanej, który przewiduje, że sądy, chyba że ustawa stanowi inaczej, mają prawo do badania legalności decyzji podjętych przez władze administracyjne;

- wyjątek zawarty jest w ustępie 71/A I Ustawy z 1968 r. o postępowaniu w sprawie wykroczeń porządkowych, który zezwala sprawcy na złożenie prośby o rozpatrzenie przez sąd wyłącznie środków podjętych przez władzę administracyjną - w celu zamiany orzeczonej kary grzywny na karę pozbawienia wolności; wszelkie pozostałe decyzje podjęte w postępowaniu w sprawie wykroczeń porządkowych nie są zaskarżalne do sądu.

Oświadczenie Malty złożone w trakcie składania podpisu w dniu 12 grudnia 1966 r., zawarte w dokumencie ratyfikacyjnym złożonym w dniu 23 stycznia 1991 r.:

Rząd Malty oświadcza, że będzie interpretował ustęp 2 artykułu 6 Konwencji¹¹ w ten sposób, że nie wyklucza on, aby szczególne ustawy nakładały na jakąkolwiek oskarżoną osobę ciężar udowodnienia pewnych faktów na podstawie takich ustaw...

Artykuł 42 Konwencji dotyczącej statusu uchoźców sporządzonej w Genewie dnia 28 lipca 1951 roku (Dz.U. 1991, Nr 119, poz. 515) stanowi:

1. W czasie podpisywania, ratyfikacji lub przystąpienia każde państwo może złożyć zastrzeżenia do artykułów Konwe-

¹¹ Artykuł 6 ustęp 2 stanowi: Każdego oskarżonego o popełnienie czynu zagrożonego karą uważa się za niewinnego do czasu udowodnienia mu winy zgodnie z ustawą.

nacji innych niż artykuły 1, 3, 4, 16 ust. 1, artykuł 33 i artykuły od 36 do 46 włącznie.¹²

2. Każde umawiające się państwo, składające zastrzeżenia zgodnie z ustępem 1 niniejszego artykułu może w każdym czasie je wycofać przez powiadomienie o tym Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych.

Wybrane zastrzeżenia i sprzeciwy złożone do Konwencji dotyczącej statusu uchodźców z 1951 roku:¹³

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej
PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

podaje do powszechnej wiadomości:

W dniu 28 lipca 1951 r. została sporządzona w Genewie Konwencja dotycząca statusu uchodźców w następującym brzmieniu:...

Po zaznajomieniu się z powyższą konwencją, W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej oświadczam, że:

...Rzeczypospolita Polska postanawia przystąpić do tej konwencji, z zastrzeżeniem, że nie będzie się uważała za związaną postanowieniami jej artykułu 24 ustępu 2,¹⁴ z uwzględnieniem powyższego zastrzeżenia postanowienia powyższej konwencji będą niezmiennie zachowywane.

¹² Wymienione artykuły dotyczą: określenia terminu „uchodźca” (art. 1), zasadę o niedopuszczalności dyskryminacji (art. 3), prawo uchodźcy w zakresie praktyk religijnych (art. 4), prawo uchodźcy swobodnego dostępu do sądów (art. 16 ust. 1), zakaz wydalenia lub zwracania uchodźcy (art. 33), artykuły zaś od 36 do 46 zawierają postanowienia przejściowe i końcowe.

¹³ Jako przykład posłużyło zastrzeżenie złożone przez Polskę i zastrzeżenia, do których zgłoszono sprzeciwy. Dz. U. 1991, Nr 119, poz. 515.

Zgodnie z art. 43 ust. 1 powyższa Konwencja weszła w życie dnia 22 kwietnia 1954 r., a następujące państwa stały się jej stronami składając dokumenty ratyfikacyjne lub przystąpienia w niżej podanych datach:

Belgia - 22.07.1953 r.; Etiopia - 10.11.1969 r.; Francja - 23.06.1954 r.; Niemcy - 01.12.1953 r.; Gwatemala - 22.09.1983 r.; Włochy - 15.11.1954 r.; Holandia - 03.05.1956 r.; Somalia - 10.10.1978 r.

¹⁴ Art. 24 ust. 2 stanowi: Na prawo do odszkodowania za śmierć uchodźcy, która nastąpiła na wskutek wypadku w pracy lub choroby zawodowej, nie będzie miał wpływu fakt, że osoba uprawniona zamieszkuje stale poza terytorium Umawiającego się Państwa.

Na dowód czego wydany został akt niniejszy, opatrzony pieczęcią Rzeczypospolitej Polskiej.

Dano w Warszawie dnia 2 września 1991 r.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej: L. Wałęsa
Minister Spraw Zagranicznych: K. Skubiszewski

Gwatemala:

Z a s t r z e ż e n i e

Republika Gwatemali przystępuje do Konwencji dotyczącej statusu uchodźców oraz Protokołu do niej z zastrzeżeniem, że nie będzie stosowała postanowień tych instrumentów, w stosunku do których Konwencja dopuszcza zastrzeżenia, jeżeli postanowienia takie sprzeczne są z konstytucyjnym porządkiem w Gwatemali, bądź też zasadami prawa wewnętrznego dotyczącymi porządku publicznego.

O ś w i a d c z e n i e

Wyrażenie „pertraktowanie tak korzystne jak możliwe” we wszystkich artykułach konwencji i Protokołu, gdziekolwiek jest ono użyte, powinno być interpretowane jako nie obejmujące praw, które zgodnie z ustawodawstwem lub na podstawie traktatu Republika Gwatemali przyznała lub przyznaje obywatelom państw Ameryki Środkowej lub innych państw, z którymi zawarła lub zawiera umowy o charakterze regionalnym.

Somalia:

„Rząd Demokratycznej Republiki Somalii przystąpił do Konwencji i Protokołu pod warunkiem, że nic w niniejszej Konwencji lub Protokole nie będzie rozumiane jako przesądzające lub ujemnie wpływające na narodowy status lub dążenia polityczne ludności przemieszczalnej z terytoriów Somalii znajdujących się pod obcą dominacją.

W tym duchu właśnie, Demokratyczna Republika Somalii zobowiązuje się do przestrzegania warunków i postanowień wspomnianej Konwencji i Protokołu”.

S p r z e c i w y :

Belgia: 5 listopada 1984 r.

(Odnosnie do zastrzeżenia złożonego przez Gwatemalę przy przystąpieniu) (Rząd Belgii) uważa, że nie jest możliwe ustalenie przez inne Państwa-Strony zakresu zastrzeżenia wyrażonego w tak szerokich kategoriach, które odnosi się do przeważającej części prawa wewnętrznego; w związku z tym zastrzeżenie to jest nie do przyjęcia. Dlatego też Rząd Belgii zgłasza sprzeciw odnośnie do przedmiotowego zastrzeżenia.

Etiopia: 10 stycznia 1979 r.

„Tymczasowy Wojskowy Rząd Socjalistycznej Etiopii pragnie zarejestrować swój sprzeciw odnośnie do oświadczenia złożonego przez Somalię przy przystąpieniu oraz że nie uznaje go za ważny ze względu na to, iż nie ma terytoriów somalijskich pod obcą dominacją”.

Francja: 23 października 1984 r.

(takie samo oświadczenie, *mutatis mutandis*, jak oświadczenie złożone przez Belgię).

Niemcy: 5 grudnia 1984 r.

Rząd Federalny postrzega (zastrzeżenie złożone przez Gwatemalę) jako sformułowane w tak szerokich kategoriach, iż nie jest wykluczone, że jego zastosowanie mogłoby unieważnić postanowienia Konwencji i Protokołu. W związku z tym to zastrzeżenie nie może być przyjęte.

Włochy: 26 listopada 1984 r.

(Rząd Włoch) uważa (zastrzeżenie złożone przez Gwatemalę) za będące nie do przyjęcia, ponieważ bardzo ogólne kategorie, w jakich jest ono zredagowane, oraz fakt, iż odnosi się ono do przeważającej części prawa wewnętrznego i pozostawia Rządowi Gwatemali do decyzji, czy stosować liczne aspekty Konwencji, czyni niemożliwym dla innych Państw-Stron określenie zakresu zastrzeżenia.

Holandia: 11 grudnia 1984 r.

„Rząd Królestwa Holandii wyraża pogląd, że (zastrzeżenie złożone przez Gwatemalę) sformułowane w tak ogólnych kategoriach i odnoszące się wyłącznie do prawa wewnętrznego nie jest pożądane, ponieważ jego zakres nie jest do końca jasny”.

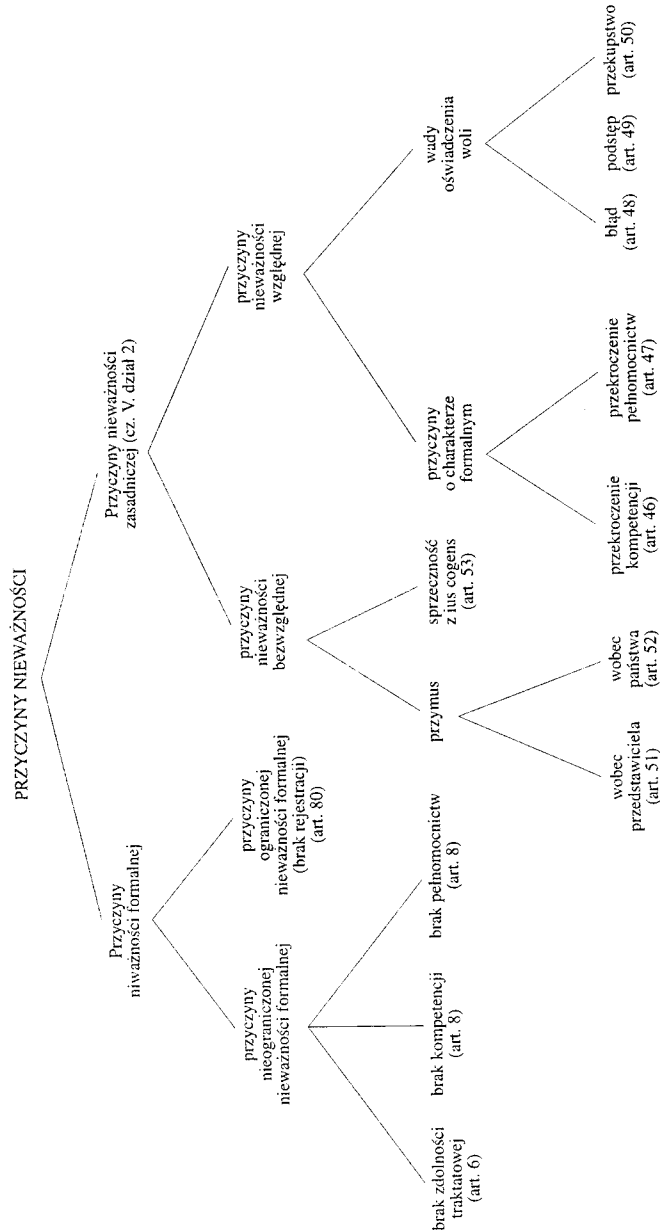
3. Nieważność umów międzynarodowych

*Sandorski J.: „Nieważność umów międzynarodowych”,
Poznań 1978, str. 24-29. Schemat przyczyn nieważności ze str. 29*

Z podziału ważności można wywieść *a contrario* rozróżnienie nieważności na formalną i zasadniczą. Pierwszą z nich można z kolei podzielić na ograniczoną i nieograniczoną. Nieograniczona nieważność formalna wystąpi wtedy, gdy umowę zawrze państwo nie posiadające w ogóle albo w pewnym zakresie *ius contrahendi* bądź osoba, która nie jest upoważniona do reprezentowania państwa. W tym ostatnim wypadku może mieć miejsce konwalidacja o ile państwo zatwierdzi czynność takiej osoby. Ograniczona nieważność formalna zrodzi się w sytuacji, gdy strona zaniedba rejestracji umowy.

Pod panowaniem art. 18 Paktu Ligi Narodów umowy niezarejestrowane, z wyłączeniem porozumień finansowych, były nieważne w sposób nieograniczony... Z czasem artykuł ten stracił na znaczeniu.

Zgodnie z art. 102 pkt. 2 Karty zaniechanie obowiązku rejestracji powoduje niemożność powołania się na umowę przed organami ONZ.

Klasyfikacja przyczyn nieważności na podstawie przepisów konwencji wiedeńskiej

H. Lauterpacht twierdził, że jest to równoznaczne z uznaniem umów niezarejestrowanych za nieważne...¹⁵

W obu przypadkach nieważności formalnej umowa jest nieważna *ab initio* z tym, że wystąpienie nieważności ograniczonej uzależnione jest od zaniechania rejestracji po wejściu umowy w życie...

W konwencji wiedeńskiej nie użyto wyrażenia „nieważność zasadnicza”, a w miejscach, w których o nią chodzi zastosowano wyrażenie „nieważność”. Z przepisów konwencji można jedynie domniemywać, że opierają się one na dychotomicznym podziale nieważności zasadniczej na bezwzględną i względną... Nieważność bezwzględną umów międzynarodowych charakteryzują następujące cechy:

1. Nieważność bezwzględna pojawia się automatycznie, z chwilą zaistnienia przyczyny, która ją wywołała. Jest ona więc niezależna od inicjatywy stron umowy.

2. Umowa bezwzględnie nieważna nie może być konwalidowana...

3. Postanowienia umowy bezwzględnie nieważnej są niepodzielne...

4. Zarzut nieważności bezwzględnej... może podnieść tylko strona umowy i to zarówno poszkodowana jak i, co jest oczywiście mało prawdopodobne, strona winna...

Nieważność względną umów międzynarodowych scharakteryzować można następująco:

¹⁵ Porównaj stanowisko innych autorów w sprawie skutków rejestracji na podstawie art. 102 Karty NZ: S.E. Nahlik uważa, że „zastosowano sankcję taką tylko, jaką Organizacja może wyegzekwować: niemożność powołania się na umowę nie zarejestrowaną wobec jednego z jej własnych organów... Lauterpacht, postulując nieważność niezarejestrowanej umowy, zmierzał praktycznie do rewizji Karty.” S.E. Nahlik: Wstęp do nauki prawa międzynarodowego, Warszawa 1967, str. 278-279. M. Frankowska podkreśla, że: „Na umowę nie zarejestrowaną, zgodnie z postanowieniami art. 102 Karty, żadna ze stron nie może się powołać wobec jakiegokolwiek organu ONZ”. Nadano więc w tym przepisie taki rygor niezarejestrowaniu, jaki praktycznie - a wbrew dosłownemu brzmieniu art. 18 Paktu - istniał w okresie Ligi Narodów. M. Frankowska: „Umowy międzynarodowe. Wprowadzenie do prawa traktatów”, Warszawa 1977, str. 54.

1. Nieważność względna dopuszcza unieważnienie umowy tylko na skutek inicjatywy upoważnionej strony.

2. Stroną upoważnioną do notyfikowania zarzutu nieważności względnej jest wyłącznie państwo poszkodowane...

3. Umowa względnie nieważna może być konwalidowana...

4. Nieważność względna nie wyklucza podzielności postanowień umowy...

*Harris D.J.: Cases and materials on international law,
London 1983, str. 610-618*

Artykuły 46 i 47

Opinia jest podzielona co do kwestii czy niezastosowanie się do wymogów prawa wewnętrznego dotyczących kompetencji do zawierania umów ma wpływ na ważność zgody wyrażonej przez państwa. Komentarz Komisji Prawa Międzynarodowego reasumuje trzy następujące różne podejścia:

Niektórzy prawnicy utrzymują, że prawo międzynarodowe pozostawia prawu wewnętrznemu każdego państwa określenie organów i procedur stanowiących i wyrażających prawo danego Państwa do związania się traktatem... Stosownie do tego podejścia, prawa wewnętrzne ograniczające uprawnienia organów Państwa do zawierania umów są uważane jako część prawa międzynarodowego w celu aby uniknąć lub przynajmniej umożliwić unieważnieniu jakkolwiek zgodę na traktat udzieloną w międzynarodowej płaszczyźnie bez uwzględnienia ograniczeń konstytucyjnych. Jeżeli ten punkt widzenia byłby zaakceptowany, to wynikałoby z niego, iż inne Państwa nie byłyby uprawnione do opierania się na upoważnieniu do zaciągania zobowiązań w imieniu Państwa, w oczywistej mierze posiadanym przez Głowę Państwa, Premiera, Ministra Spraw Zagranicznych itd. (art. 7 Konwencji wiedeńskiej)... powinny one w każdym przypadku zadowolić się tym, że postanowienia konstytucji danego państwa nie są naruszone lub podjąć ryzyko późniejszego stwierdzenia, że traktat jest

nieważny. Inni prawnicy opierając się na inkorporacji ograniczeń konstytucyjnych do prawa międzynarodowego uważają, że w tym celu aby nie podważać bezpieczeństwa umów niezbędna jest pewna modyfikacja tej doktryny... Zgodnie z tym poglądem, Państwo podważające ważność traktatu może powołać podstawy konstytucyjne które są powszechnie znane... Trzecia grupa prawników uważa, że prawo międzynarodowe pozostawia każdemu państwu określenie organów i procedur stanowiących jego wolę do zawierania traktatów, i zajmuje się wyłącznie zewnętrznymi wyrazami tej woli na płaszczyźnie międzynarodowej... W konsekwencji, jeśli przedstawiciel, uprawniony na podstawie prawa międzynarodowego do zaciągania zobowiązań w imieniu Państwa, wyrazi zgodę państwa na zawarcie traktatu zgodnie z jedną z ustalonych procedur, Państwo jest zobowiązane traktatem w prawie międzynarodowym. Niektórzy z tych autorów modyfikują surowość tej zasady w przypadkach, w których inne Państwo jest rzeczywiście świadome niezastosowania się do prawa wewnętrznego lub w których brak upoważnienia konstytucyjnego jest tak oczywisty, że inne Państwo powinno być tego świadome.

Artykuł 48

1. Błąd lub omyłka odgrywa o wiele mniejszą rolę w prawie traktatów prawa międzynarodowego niż w prawie zobowiązaniowym prawa krajowego. Przyczyniają się do tego znaczna uwaga zazwyczaj towarzysząca zawieraniu traktatów oraz rozgłos i polityczne zainteresowanie towarzyszące w wielu przypadkach ich przygotowaniu. Komisja Prawa Międzynarodowego stwierdza, iż w praktyce prawie wszystkie zarejestrowane przypadki, w których wysuwano zarzut błędów „dotyczyły błędów geograficznych, przeważnie błędów na mapach”.

2. Czy artykuł 45 rozróżnia błąd popełniony wspólnie przez strony od błędu popełnionego przez jedną ze stron? Czy błąd co do faktu od błędu co do prawa?

3. W przypadku sporu dotyczącego Świątyni (*Temple Case*) Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości został poproszony o stwierdzenie, że Kambodża a nie Tajlandia sprawuje suwerenność nad Świątynią Preah Vihear oraz o orzeczenie, że Tajlandia powinna zarówno wycofać uzbrojone strażę i inne osoby, które umieściła tam począwszy od 1954 roku, jak również zwrócić rzeźby i inne przedmioty, które zabrała stamtąd. W roku 1904 granica pomiędzy Kambodżą (wówczas pod protektoratem Francji) a Tajlandią (wówczas Syjmem) została określona traktatem pomiędzy Francją i Syjmem na dzikim, odosobnionym i rzadko zaludnionym terenie Preah Vihear. Traktat ten stanowił, iż granica ma przebiegać wzdłuż linii działu wodnego oraz że szczegółowe rozwiązania mają być opracowane przez Mieszana Francusko-Syjamską Komisję. Techniczni eksperci Komisji dokonali przeglądów, na podstawie których została opracowana mapa, zgodnie z którą Świątynia bezspornie mieści się w Kambodży. Mapa ta nie została nigdy zatwierdzona przez Komisję, która nie spotkała się po jej sporządzeniu. Kambodża oparła się na tej mapie. Tajlandia dowodziła, między innymi, że mapa zawiera istotny błąd, ponieważ nie uwzględnia ona linii działu wodnego wymaganego przez traktat. Tajlandia twierdziła tak, pomimo że, zgodnie z ustaleniami Trybunału, Syjamczycy otrzymali i zaakceptowali tę mapę. Trybunał odrzucił argument Tajlandii argumentując to w następujący sposób:

„Jest ustanowioną regułą prawa, że zarzut błędu nie może być elementem unieważniającym zgodę jeżeli strona powołująca się na ten błąd przyczyniła się swym postępowaniem do jego popełnienia, lub mogła była go uniknąć, lub jeśli istniały okoliczności zwracające uwagę tej strony na możliwość błędu. Trybunał uważa, że charakter i kwalifikacje osób ze strony Syjamskiej, które widziały mapę mogą same przez się utrudnić Tajlandii powołanie się na błąd o charakterze prawnym. Wśród osób tych byli członkowie tej właśnie Komisji Delimitacyjnej, której kompetencje obejmowały ten odcinek granicy”.

Artykuły 49 i 50

Oszustwo i przekupstwo, tak jak błąd, nie są bardzo ważne w praktyce prawa traktatów. Co się tyczy oszustwa, to Komisja Prawa Międzynarodowego stwierdziła:

„Oszustwo jest pojęciem spotykanym w większości systemów prawnych, lecz zakres tego pojęcia nie jest taki sam we wszystkich systemach. W prawie międzynarodowym znikoma ilość precedensów powoduje, iż zarówno w praktyce jak i w orzecznictwie międzynarodowych trybunałów można znaleźć niewiele wskazówek co do zakresu tego pojęcia. W tych okolicznościach, Komisja rozważyła czy powinna ona zdefiniować pojęcie oszustwa w prawie traktatów. Komisja doszła jednak do wniosku, że wystarczy sformułować ogólne pojęcie oszustwa stosowane w prawie traktatów i pozostawić jego dokładny zakres do wypracowania w praktyce i decyzjach międzynarodowych trybunałów.

Co się tyczy przekupstwa przedstawiciela, to Komisja stwierdziła:

Te mocne określenie „przekupstwo” jest użyte wyraźnie w celu wskazania, że tylko czyny obliczone na wywarcie istotnego wpływu na gotowość przedstawiciela do zawarcia traktatu mogą być wysuwane jako podstawa dla unieważnienia zgody, którą miał on rzekomo wyrazić w imieniu swego państwa. Komisja nie zamierza stwierdzić przez to, że zgodnie z niniejszym artykułem mała uprzejmość lub przysługa okazana przedstawicielowi w związku z zawarciem traktatu może być wysuwana jako pretekst do unieważnienia traktatu”.

Artykuły 51 i 52

1. Przymus wobec przedstawiciela państwa zdarza się rzadko. Artykuł 51 dotyczy przymusu stosowanego bezpośrednio wobec przedstawiciela a nie przymusu stosowanego wobec niego poprzez groźbę działania przeciwko jego państwu.

Przykład zastosowania obu form przymusu odnotowano w czasie podpisywania przez prezydenta Hacha układu niemiecko-cze-

chosłowackiego w sprawie ustanowienia protektoratu Niemiec nad Czechami i Morawami w Berlinie o drugiej w nocy 15 marca 1939 roku.

Według jednego ze sprawozdań „Niemieccy ministrowie (Goering i Ribbentrop) byli bezlitośni... Oni dosłownie gonili dr Hachę i M. Chwałkowskiego dookoła stołu na którym leżały dokumenty, wciśkając ciągle im w ręce pióra i bezustannie powtarzając, że w razie dalszej odmowy z ich strony połowa Pragi legnie w gruzach od bomb w ciągu dwóch godzin, i że będzie to tylko początek”.

Zgoda uzyskana z naruszeniem artykułu 51 nie ma skutku pawnego. Komisja zdecydowała się jednak zdefiniować przymus w kategoriach „groźby lub użycia siły z pogwałceniem zasad Karty” i stwierdziła, że dokładny zakres czynów objętych tą definicją powinien być pozostawiony do określenia w praktyce poprzez interpretację odpowiednich postanowień Karty... Sformułowanie „pogwałcenie zasad Karty” zostało wybrane zamiast sformułowania „pogwałcenie Karty” w tym celu, aby artykuł nie wydawał się być ograniczony w jego stosowaniu do członków Organizacji NZ. Komisja w dalszej kolejności stwierdziła, że traktat zawarty pod wpływem groźby lub przy użyciu siły z pogwałceniem zasad Karty musi być określony jako nieważny, zamiast podlegać unieważnieniu na wniosek strony poszkodowanej. Nawet gdyby założyć, że po zaniechaniu wpływu groźby lub użycia siły państwo życzyłoby sobie traktatu zawartego w taki sposób, Komisja uważa za zasadnicze, aby traktat taki był od strony prawnej uważany za nieważny *ab initio*. To dałoby możliwość zainteresowanemu państwu podjęcia decyzji odnośnie utrzymania traktatu w sytuacji pełnej prawnej równości z innym państwem. Jeżeli zatem traktat zostałby utrzymany w mocy, byłoby to rezultatem zawarcia nowego traktatu a nie uznania ważności traktatu zawartego przy pomocy środków sprzecznych z najbardziej podstawowymi zasadami Karty Narodów Zjednoczonych.

3. W sporze dotyczącym rybołówstwa (Fisheries Jurisdiction Case) Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości stwierdził:

List z dnia 29 maja 1972 roku wystosowany do Sekretarza Trybunału przez Ministra Spraw Zagranicznych Islandii zawiera następujące oświadczenie: „Wymiana Not dokonana w 1961 roku miała miejsce w szczególnie trudnych okolicznościach, gdy Brytyjska Marynarka Królewska używała siły, aby przeciwstawić się 12-milowej strefie rybołówczej ustanowionej przez Rząd Islandii w 1958 roku.

Stwierdzenie to mogło być interpretowane jako zawołowane oskarżenie o przymus, który uczyniłby Wymianę Not nieważną *ab initio* i tak zostało ono potraktowane przez Zjednoczone Królestwo w jego Memoriale. Niewątpliwie, jak zakłada Karta Narodów Zjednoczonych i uznaje artykuł 52 Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów, zgodnie ze współczesnym prawem międzynarodowym porozumienie zawarte pod groźbą lub przy użyciu siły jest nieważne. Jest równie oczywiste, że sąd nie może rozpatrywać oskarżenia o tak poważnym charakterze na podstawie niejasnego ogólnego zarzutu nie popartego dowodami dla jego uzasadnienia. Historia negocjacji, które doprowadziły do Wymiany Not dokonanej w 1961 roku ujawnia, że dokumenty te były swobodnie negocjowane przez zainteresowane strony w warunkach całkowitej równości i swobody decyzji obu stron. Trybunał nie otrzymał z jakiegokolwiek strony żadnej informacji wywołującej choćby najmniejszą wątpliwość w tej sprawie.

Artykuł 53

1. Komentarz Komisji Prawa Międzynarodowego stwierdza:

Pogląd, że nie istnieje zasada prawa międzynarodowego od której państwa z własnej nieprzymuszonej woli nie mogą we wzajemnym porozumieniu odstąpić staje się coraz bardziej trudny do utrzymania, pomimo iż niektórzy prawnicy odrzucają istnienie jakichkolwiek zasad *ius cogens* w prawie międzynarodowym, gdyż według nich nawet najbardziej powszechne zasady nie stały się jeszcze uniwersalnymi. Komisja wskazała, że zasady Karty Narodów Zjednoczonych dotyczące zakazu użycia siły same w sobie stanowią wyraźny przykład

normy prawa międzynarodowego mającej charakter *ius cogens*. Ponadto jeśli niektóre państwa w swych komentarzach wyraziły wątpliwości co do celowości tego artykułu, chyba że towarzyszyłaby mu klauzula o niezależnym wyrokowaniu, tylko jedno z nich zakwestionowało istnienie normy *ius cogens* we współczesnym prawie międzynarodowym. Zgodnie z tym Komisja stwierdziła, iż powinna oprzeć kodyfikację prawa traktatów na założeniu, że obecnie istnieją pewne normy które w ogóle nie mogą być uchylone przez państwa w drodze umownej i które mogą być zmienione tylko inną normą o tym samym charakterze... Komisja stwierdziła, iż właściwe jest stwierdzenie, że traktat jest nieważny jeżeli jest on sprzeczny z normą *ius cogens* i że pełną treść tej normy należy pozostawić do wypracowania praktyce państwa i orzecznictwu międzynarodowych trybunałów. Niektórzy członkowie Komisji uważali, że może być korzystne wskazanie za pomocą przykładów kilku z najbardziej oczywistych i przyjętych norm *ius cogens* w celu określenia za pomocą tych przykładów ogólnego charakteru i zakresu normy zawartej w art. 53. Zasugerowane przykłady obejmowały: a) traktat dopuszczający bezprawne użycie siły niezgodne z zasadami Karty; b) traktat dopuszczający wykonanie innego aktu będącego przestępstwem według prawa międzynarodowego; c) traktat dopuszczający udział czy współudział w dokonaniu aktów takich jak handel niewolnikami, piractwo lub ludobójstwo, w przeciwdziałaniu którym powinny współpracować wszystkie państwa. Inni członkowie wyrazili pogląd, że gdyby przytoczono przykłady, byłoby to niepożądane ponieważ wydawałoby się, że ograniczają one zakres artykułów do przypadków dotyczących aktów, stanowiących przestępstwa w myśl prawa międzynarodowego; traktaty naruszające prawa człowieka, równość państw lub zasada samostanowienia były wymienione jako inne możliwe przykłady.

Komisja w końcu zdecydowała przeciwko włączeniu jakichkolwiek przykładów norm *ius cogens*.

4. Wygaśnięcie umów międzynarodowych

4.1. Wygaśnięcie umowy zgodną wolą wszystkich stron

PROTOKÓŁ

o likwidacji Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej

Rządy Republiki Bułgarii, Republiki Węgierskiej, Socjalistycznej Republiki Wietnamu, Republiki Kuby, Mongolskiej Republiki Ludowej, Rzeczypospolitej Polskiej, Rumunii, Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej uzgodniły co następuje:

Artykuł 1

1. Traci moc Statut Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej podpisany w Sofii dnia 14 grudnia 1959 r., ze zmianami wniesionymi do niego Protokołem z dnia 21 czerwca 1974 r. i Protokołem z dnia 28 czerwca 1979 r. oraz Konwencja o zdolności prawnej, przywilejach i immunitetach Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej podpisana w Warszawie dnia 27 czerwca 1985 r., po upływie 90 dni od dnia wejścia w życie niniejszego Protokołu.

2. Z dniem utraty mocy przez Statut i Konwencję, wymienione w ust. 1 niniejszego artykułu, likwiduje się Radę Wzajemnej Pomocy Gospodarczej.

Artykuł 2

Niniejszy Protokół wchodzi w życie z dniem jego podpisania.

Protokół sporządzono w dziesięciu oryginalnych egzemplarzach w języku rosyjskim.

Dziewięć egzemplarzy Protokołu przekazuje się Stronom, które go podpisały. Dziesiąty egzemplarz przekazuje się na przechowanie wraz z archiwum RWPG.

Sporządzono dnia 28 czerwca 1991 r. w Budapeszcie.

PROTOKÓŁ

o utracie mocy Układu o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej, podpisanego w Warszawie dnia 14 maja 1955 r., oraz Protokołu o przedłużeniu jego obowiązywania, podpisanego w Warszawie dnia 26 kwietnia 1985 r.

Państwa-Strony Układu o przyjaźni i pomocy wzajemnej, podpisanego w Warszawie dnia 14 maja 1955 r.,

biorąc pod uwagę głębokie zmiany zachodzące w Europie, oznaczające koniec konfrontacji i podziału kontynentu,

zamierzając w nowej sytuacji aktywnie rozwijać stosunki między sobą na płaszczyźnie dwustronnej oraz - w miarę zainteresowania - na płaszczyźnie wielostronnej,

odnotowując znaczenie Wspólnej Deklaracji 22 państw, które podpisały Traktat o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie i oświadczyły, że nie są już więcej dla siebie przeciwnikami i że będą budować stosunki partnerstwa i współpracy,

zdecydowanie działać na rzecz stopniowego przechodzenia do ogólnoeuropejskich struktur bezpieczeństwa, z uwzględnieniem porozumień osiągniętych na paryskim spotkaniu Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie na najwyższym szczeblu w listopadzie 1990 r.,

uzgodniły co następuje:

Artykuł 1

Układ o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej podpisany w Warszawie dnia 14 maja 1955 r. (dalej zwany Układem Warszawskim) oraz Protokół o przedłużeniu okresu obowiązywania Układu o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej, podpisany w Warszawie dnia 26 kwietnia 1985 r., tracą moc z dniem wejścia w życie niniejszego protokołu.

Artykuł 2

Państwa-Strony niniejszego protokołu oświadczają, że nie mają wobec siebie żadnych roszczeń majątkowych, wynikających z Układu Warszawskiego.

Artykuł 3

1. Niniejszy protokół podlega ratyfikacji.

2. Oryginał protokołu i dokumenty ratyfikacyjne zostaną złożone na przechowanie Rządowi Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Rząd Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej będzie informował pozostałe Państwa-Strony niniejszego protokołu o złożeniu na przechowanie każdego dokumentu ratyfikacyjnego.

Artykuł 4

Protokół wchodzi w życie w dniu przekazania depozytariuszowi ostatniego dokumentu ratyfikacyjnego.

Sporządzono w Pradze dnia 1 lipca 1991 r., w jednym egzemplarzu, w językach polskim, bułgarskim, czeskim, rosyjskim, rumuńskim i węgierskim, przy czym wszystkie teksty mają jednakową moc. Uwierzytelnione kopie niniejszego protokołu Rząd Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej przekaże wszystkim pozostałym Państwom-Stronom niniejszego protokołu

4.2. Wypowiedzenie umowy zgodnie z jej postanowieniami

OŚWIADCZENIE RZĄDOWE

z dnia 12 września 1973 roku (Dz.U. 1973, Nr 41, poz. 255)

w sprawie wypowiedzenia przez Polską Rzeczypospolitą Ludową Konwencji nr 48 Międzynarodowej Organizacji Pracy w sprawie ustanowienia międzynarodowego systemu zachowania uprawnień w ubezpieczeniu na wy-

padek inwalidztwa, starości i śmierci, przyjętej w Genewie dnia 22 czerwca 1935 r.

Podaje się niniejszym do wiadomości, że zgodnie z artykułem 26 Konwencji nr 48 Międzynarodowej Organizacji Pracy w sprawie ustanowienia międzynarodowego systemu zachowania uprawnień na wypadek inwalidztwa, starości lub śmierci,¹⁶ przyjętej w Genewie dnia 22 czerwca 1935 r. (Dz.U. z 1935 r. Nr 21, poz. 134), zostało notyfikowane Dyrektorowi Generalnemu Międzynarodowego Biura Pracy dnia 10 sierpnia 1973 r. wypowiedzenie przez Polską Rzeczpospolitą Ludową powyższej konwencji.

Jednocześnie podaje się do wiadomości, że wyżej wymieniona konwencja przestanie obowiązywać Polskę od dnia 10 sierpnia 1974 r.

Minister Spraw Zagranicznych: S. Olszowski

4.3. Zasadnicza zmiana okoliczności

Sprawa dotycząca rybołówstwa (Fisheries Jurisdiction Case), Wielka Brytania v. Islandii, orzeczenie MTS 1973 (ICJ Reports, 1973, str. 18-22)

W 1958 roku, w następstwie Konferencji Genewskiej, Islandia ustanowiła 12 milową strefę wyłącznego rybołówstwa. W trakcie pierwszej „Wojny Dorszowej” Wielka Brytania protestowała i chroniła trawlerzy brytyjskie na obszarach tej strefy stanowiących część morza otwartego. W 1961 roku Wielka Brytania wymianą not zgodziła się na żądania Islandii, pod warunkiem trzyletniego okresu stopniowego wprowadzania w życie tego porozumienia. W 1971 roku Islandia

ogłosiła zamiar ustanowienia 50-milowej strefy wyłącznego rybołówstwa, to jest w przybliżeniu o szerokości jej szelfu kontynentalnego. Wielka Brytania ponownie protestowała i w kwietniu 1972 roku wniosła pozew do Trybunału, opierając jego jurysdykcję na Wymianie Not z 1961 roku. Islandia nie uznała kompetencji Trybunału podnosząc zarzut „zasadniczej zmiany okoliczności” w odniesieniu do klauzuli kompetencyjnej poddającej spór pod orzecznictwo Trybunału. Trybunał w latach 1972-1973 rozpatrywał kwestię wstępną dotyczącą kompetencji w sprawie i w lutym 1973 roku uznał swoją jurysdykcję. Trybunał orzekł o meritum sprawy w lipcu 1974 roku.

Orzeczenie Trybunału

35. W swoim liście z dnia 29 maja 1972 roku do Sekretarza Trybunału Minister Spraw Zagranicznych Islandii powołuje się na to, „że zmienione okoliczności wynikają z ciągle wzrastającej eksploatacji zasobów rybnych w morzach otaczających Islandię”.

36. Rząd Islandii powołuje się na wygaśnięcie umowy z powodu zmiany okoliczności. Prawo międzynarodowe dopuszcza, że zasadnicza zmiana okoliczności, które skłoniły strony do związania się traktatem, w przypadku jeśli spowodowała ona zasadnicze przekształcenie zakresu nałożonych przez ten traktat obowiązków, może pod pewnymi warunkami, stanowić dla strony dotkniętej tą zmianą podstawę do żądania wygaśnięcia lub zawieszenia mocy obowiązującej traktatu. Zasada ta oraz warunki i wyłączenia, którym jest ona poddana zostały zawarte w artykule 62 Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów, która może pod wieloma względami być traktowana jako kodyfikacja istniejącego prawa zwyczajowego w zakresie wygaśnięcia umowy z powodu zmiany okoliczności.

37. Jednym z podstawowych warunków zawartych w tym artykule jest to, że zmiana okoliczności musi być zasadnicza. W tym względzie Rząd Islandii, w odniesieniu do rozwoju technik rybołówstwa, powołał się na zwiększoną eksploatację zasobów ryb-

¹⁶ Artykuł 26 ust. 1 Konwencji stanowi: Każdy Członek, który ratyfikował niniejszą konwencję, może po upływie lat pięciu od daty pierwotnego wejścia jej w życie wypowiedzieć ją aktem, który prześle do zarejestrowania Sekretarzowi Generalnemu Ligi Narodów. Wypowiedzenie to nabiera mocy dopiero po upływie roku od daty zarejestrowania. (Dz.U. 1939, Nr 21, poz. 134).

nych w morzach okalających Islandię i na niebezpieczeństwo jeszcze większej eksploatacji z powodu zwiększenia możliwości połowowych flot rybackich. Oświadczenia islandzkie powołują się na wyjątkowe uzależnienie egzystencji i rozwoju ekonomicznego tego kraju od jego rybołówstwa.

43. Ponadto, aby zmiana okoliczności mogła stanowić podstawę do żądania wygaśnięcia umowy, jest także konieczne, aby spowodowała ona zasadnicze przekształcenie zakresu obowiązków pozostałych jeszcze do wykonania. Zmiana musi zwiększyć zakres obowiązków, jakie mają być wykonane tak bardzo, aby różniły się one zasadniczo od zobowiązań podjętych pierwotnie. Jeżeli chodzi o zobowiązanie, którym zajmuje się teraz Trybunał, warunek ten nie został w ogóle spełniony; zmiana okoliczności, na którą powołuje się Islandia nie może być uznana za przekształcającą radykalnie zakres zobowiązań jurysdykcyjnych przewidzianych w Wymianie Not z 1961 roku. Obecny spór ma właśnie taki charakter, jaki przewiduje klauzula kompetencyjna zawarta w Wymianie Not. Obowiązek jurysdykcyjny nie tylko nie został zmieniony, ale pozostał dokładnie taki sam jaki był w 1961 roku.

ORGANIZACJE MIĘDZYNARODOWE

1. Podmiotowość międzynarodoprawna organizacji międzynarodowych

Opinia doradcza z 11 kwietnia 1949 r. w sprawie odszkodowania za szkody poniesione w służbie Narodów Zjednoczonych, ICJ Rep. 1949, s. 174 i nast.

Dyplomata szwedzki hr. Bernadotte, przebywający z misją w Palestynie, został zabity przez terrorystów w Jerozolimie 17 września 1948 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ skierowało do MTS wnioski o wydanie opinii, czy ONZ może dochodzić roszczeń w związku ze śmiercią swego funkcjonariusza.

Trybunał orzekł:

[...]

We wszystkich systemach prawnych podmioty prawa nie muszą być identyczne, jeśli chodzi o ich charakter i zakres praw, zaś charakter ich zależy od potrzeb danej społeczności. W całej swej historii, rozwój prawa międzynarodowego następował pod wpływem wymogów życia międzynarodowego, zaś coraz bardziej intensywne wspólne działanie państw już doprowadziło do podejmowania działań na płaszczyźnie międzynarodowej przez pewne twory nie będące państwami. Rozwój sytuacji osiągnął punkt kulminacyjny poprzez utworzenie w czerwcu 1945 organizacji międzynarodowej, której cele i zasady są określone w Karcie Narodów Zjednoczonych. Dla osiągnięcia tych celów konieczne jest posiadanie podmiotowości międzynarodowej.

Karta nie zadowolili się utworzeniem z powstałej organizacji ośrodka „harmonizacji działań narodów w celu osiągnięcia tych wspólnych celów” (art. 1.4). Wyposażyła ów ośrodek w organy i przydzieliła im specjalne zadania. Określiła stosunek państw członko-

wskich do organizacji poprzez nakazanie im udzielenia jej wszelkiej pomocy w wykonywaniu podejmowanych przez nią zadań (art. 2.5) oraz przyjęcie i wykonywanie decyzji Rady Bezpieczeństwa; poprzez upoważnienie Zgromadzenia Ogólnego do udzielania zaleceń członkom; poprzez nadanie organizacji podmiotowości prawnej oraz przywilejów i immunitetów na terytoriach państw członkowskich; oraz poprzez umożliwienie organizacji zawierania umów z państwami członkowskimi. Praktyka - w szczególności zawieranie umów, których organizacja jest stroną - potwierdziła charakter organizacji, która zajmuje opinię w pewnym sensie odrębną od jej członków i która ma obowiązek przypominania im w razie potrzeby o pewnych obowiązkach. Należy dodać, że organizacja jest ciałem politycznym, której powierzono ważne zadania polityczne, i działa w wielu dziedzinach, to jest w zakresie utrzymania pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego, rozwoju przyjaznych stosunków między narodami, oraz osiągnięcia poprzez współpracę międzynarodową rozwiązania problemów gospodarczych, społecznych, kulturalnych lub humanitarnych (art. 1); w stosunkach z państwami członkowskimi używa ona środków politycznych. „Konwencja o przywilejach i immunitetach ONZ” z 1946 tworzy prawa i obowiązki pomiędzy każdym z sygnatariuszy a organizacją (zob. zwł. art. 35). Trudno wyobrazić sobie, jak konwencja taka mogłaby funkcjonować w sferze innej niż międzynarodowa i pomiędzy stronami nie posiadającymi podmiotowości międzynarodowej.

W opinii Trybunału, Organizacja miała wykonywać i posiadać, i w rzeczywistości posiada i wykonuje, funkcje i uprawnienia, które można uzasadnić jedynie posiadaniem znacznego zakresu podmiotowości międzynarodowej oraz zdolnością do działania w stosunkach międzynarodowych. Jest to obecnie najwyższy typ organizacji międzynarodowej, i nie mogłaby ona zrealizować zamiarów swych założycieli, gdyby była pozbawiona podmiotowości międzynarodowej. Należy przyjąć do wiadomości, że państwa członkowskie poprzez powierzenie jej pewnych funkcji, wraz z towarzyszącymi obo-

wiązkami i odpowiedzialnościami, nadały jej kompetencje konieczne dla skutecznego wykonywania tych funkcji.

Stosownie do tego, Trybunał doszedł do wniosku, że organizacja jest podmiotem międzynarodowym. Nie jest to równoznaczne ze stwierdzeniem, że jest ona państwem, którym z pewnością nie jest, albo że jej podmiotowość prawna, prawa i obowiązki są takie same, jak te, które dotyczą państw. Nie można powiedzieć również, że jest ona superpaństwem, bez względu na znaczenie takiego słowa. Nie oznacza to nawet, że wszystkie te prawa i obowiązki muszą dotyczyć sfery międzynarodowej, podobnie jak w przypadku praw i obowiązków państw. Oznacza to jedynie, że jest ona podmiotem prawa międzynarodowego, zdolnym do posiadania międzynarodowych praw i obowiązków, oraz że ma zdolność dochodzenia swych praw poprzez wysuwanie roszczeń międzynarodowych. [...] Podczas gdy państwo posiada wszystkie międzynarodowe prawa i obowiązki uznane przez prawo międzynarodowe, prawa i obowiązki tworzą takiego jak Organizacja muszą zależeć od jej celów i funkcji, wymienionych lub wynikających z dokumentów konstytuujących ją lub rozwiniętych w praktyce [...]

Opinia doradcza z 28 maja 1948 r. w sprawie warunków przyjęcia państwa do ONZ, ICJ Rep. 1948, s. 57 i nast.

Pytanie skierowane do MTS przez Zgromadzenie Ogólne związane było z procedurą przystąpienia do ONZ grupy państw europejskich (dawnych sojuszników nazistowskich Niemiec) i brzmiało: czy państwo członkowskie może uzależnić swą zgodę na przystąpienie nowych członków od spełnienia przez nich dodatkowych warunków, nie przewidzianych w Karcie NZ?

[...]

Warunków (wymaganych przez art. 4 Karty NZ - p.m.) jest pięć: aby zostać dopuszczonym do członkostwa w ONZ, wnioskodawca musi (1) być państwem; (2) miłującym pokój; (3) przyjmującym zo-

bowiązania wynikające z Karty; (4) zdolnym do ich wypełnienia; oraz (5) chcącym się z nich wywiązać.

Wszystkie te warunki są poddane ocenie ze strony organizacji. Ocena organizacji oznacza ocenę dwóch organów wymienionych w art. 4.2 oraz, w ostatecznym stadium, opinię jej członków. Postawione pytanie dotyczy indywidualnego stanowiska każdego z państw członkowskich, wezwanych do wypowiedzenia się w sprawie przyjęcia.

Poproszony o określenie charakteru, wyczerpującego lub innego, warunków określonych w art. 4, Trybunał musi na pierwszym miejscu rozważyć tekst przepisu. Teksty angielski i francuski ustępu 1 mają to samo znaczenie i nie jest możliwe znalezienie sprzeczności między nimi. Tekst tego ustępu, poprzez zawarte w nim wyliczenie oraz dobór pojęć, jasno wskazuje zamiar autorów ustalenia zasady prawnej, która ustalając warunki przyjęcia, określa jednocześnie powody, dla których przyjęcia można odmówić; tekst nie rozróżnia obu przypadków i jakakolwiek próba zróżnicowania pomiędzy nimi oraz próba ograniczenia ich do jednego byłaby czysto arbitralna.

Pojęcia „Członkostwo w ONZ jest otwarte dla wszystkich państw miłujących pokój, które...” oraz *Peuvent devenir Membres des Nations unies tous autres Etats pacifiques* wskazują, że państwa spełniające te warunki mają kwalifikacje niezbędne dla przystąpienia. Zwyczajne znaczenie użytych słów prowadzi do konkluzji, że warunki te stanowią wyliczenie limitatywne, a nie jedynie wytyczne lub przykłady. Przepis straciłby swe znaczenie i wagę, gdyby wprowadzono inne warunki, niezwiązane z wymienionymi wyżej. Warunki określone w art. 4.1 muszą być zatem interpretowane nie tylko jako warunki konieczne, lecz również jako warunki wystarczające.

Nie można również argumentować, że wymienione warunki reprezentują jedynie konieczne minimum w tym sensie, że mogłyby być na nie nałożone dodatkowe względy polityczne, uniemożliwiające przyjęcie wnioskodawcy spełniającego wymienione warunki.

Wykładnia taka byłaby sprzeczna z treścią art. 4.2, który przewiduje przyjęcie „każdego takiego państwa” - *tout Etat remplissant ces conditions*. Prowadziłoby to przyznania członkom nieokreślonej i praktycznie nieograniczonej dyskrekcji odnośnie do nakładania nowych warunków. Kompetencja taka byłaby niezgodna z samym charakterem art. 4.1, który ze względu na ustanowiony przezeń ścisły związek między członkostwem a przestrzeganiem zasad i zobowiązań wynikających z Karty jednoznacznie stanowi prawną regulację kwestii przystąpienia nowych państw. Stosowanie wykładni innej niż wynikająca z naturalnego znaczenia pojęć wymagałoby zdecydowanego powodu, który jednak nie został ustanowiony. [...]

Opinia doradcza z 20 lipca 1962 r. w sprawie pewnych wydatków ONZ, ICJ Rep. 1962, s. 150

MTS miał wydać opinię, czy niektóre wydatki zatwierdzone przez Zgromadzenie Ogólne ONZ na pokrycie kosztów operacji pokojowych w Kongo i na Bliskim Wschodzie, pomimo sprzeciwu pewnych państw członkowskich, stanowiły „wydatki organizacji” w rozumieniu art.17.2 Karty NZ.

[...]

Przechodząc do ust. 2 art. 17, Trybunał zauważa, że pojęcie „wydatki organizacji” oznacza wszelkie wydatki, a nie tylko niektóre ich rodzaje, które można by określić jako „regularne wydatki”. Analiza innych części Karty wskazuje na różnorodne wydatki, które muszą być włączone do „wydatków organizacji”, w takim samym stopniu jak wynagrodzenie personelu oraz utrzymanie budynków.

[...]

Przechodząc od tekstu art. 17 do jego miejsca w ogólnej strukturze i schemacie Karty, Trybunał rozważy, czy w tym szerokim kontekście można znaleźć podstawę pozwalającą na ograniczenie kompetencji Zgromadzenia Ogólnego w zakresie budżetu, co z kolei

mogłoby oznaczać ograniczenie pojęcia „wydatków” w ust. 2 tego artykułu.

Ogólnym celem art. 17 jest powierzenie kontroli nad finansami organizacji oraz podział rozdzielonych środków organizacji w celu umożliwienia wypełniania przez nią funkcji organizacji, działającej poprzez jej podstawowe organy oraz organy pomocnicze, ustanowione zgodnie z kompetencjami określonymi w art. 22 i 29.

Art. 17 jest jedynym przepisem Karty dotyczącym kompetencji budżetowych lub kompetencji podziału wydatków, albo wykorzystania przychodów, z wyjątkiem art. 33 i 35.3 Statutu MTS, nieistotnych z punktu widzenia rozważanej kwestii. Jednakże argumentowano przed Trybunałem, że jeden rodzaj wydatków, to jest wydatki związane z operacjami mającymi na celu utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa, nie jest „wydatkami organizacji” w rozumieniu art. 17.2 Karty, ponieważ podlegają one wyłącznej kompetencji Rady Bezpieczeństwa, a w szczególności umowom negocjowanym na podstawie art. 43 Karty.

Argument ten opiera się po części na poglądzie, że jeżeli w grę wchodzi utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa, wyłącznie Rada Bezpieczeństwa jest uprawniona do podejmowania decyzji w sprawie działań w tym zakresie. Argumentowano dalej, że skoro kompetencja Zgromadzenia Ogólnego jest ograniczona do dyskusowania, rozważania, studiowania i zalecania, nie może ono narzucać obowiązku opłacania wydatków mających na celu wykonanie jego zaleceń. Argument ten powoduje konieczność zbadania odpowiednich funkcji Zgromadzenia Ogólnego i Rady Bezpieczeństwa wynikających z Karty NZ, w szczególności w odniesieniu do utrzymywania pokoju i bezpieczeństwa.

Art. 24 Karty stanowi:

„W celu zapewnienia szybkiej i skutecznej akcji Organizacji Narodów Zjednoczonych członkowie jej nakładają na Radę Bezpieczeń-

stwa główną odpowiedzialność za utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego...”

Odpowiedzialność nałożona jest „główna”, a nie wyłączna. Ta główna odpowiedzialność jest nałożona na Radę Bezpieczeństwa, jak stanowi art. 24, „w celu zapewnienia szybkiej i skutecznej akcji”. W tym celu Rada Bezpieczeństwa otrzymała kompetencję nakładania wyraźnych zobowiązań określonego zachowania, jeżeli na przykład wydaje ona decyzję lub polecenie agresorowi na mocy rozdziału VII. Tylko Rada Bezpieczeństwa może wymagać egzekwowania poprzez zastosowanie przymusu przeciwko agresorowi.

Karta stwierdza jednoznacznie jasno, że również międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo dotyczą również Zgromadzenia Ogólnego. Art. 14 zezwala Zgromadzeniu Ogólnemu na „zalecanie sposobów pokojowego załatwiania wszelkich sytuacji, bez względu na źródło ich powstania, które, zdaniem Zgromadzenia, mogą zaszkodzić powszechnemu dobru lub przyjaznym stosunkom między narodami, nie wyłączając sytuacji wynikających z naruszenia postanowień niniejszej Karty, określających cele i zasady Organizacji Narodów Zjednoczonych”. Pojęcie „środków” implikuje pewien rodzaj działania, a jedyne ograniczenie nałożone przez art. 14 na Zgromadzenie Ogólne wynika z art. 12, tzn. że Zgromadzenie nie może zalecać środków, jeżeli daną sprawą zajmuje się Rada Bezpieczeństwa, chyba że sama Rada się o to zwróci. Tak więc pomimo że jedynie Rada Bezpieczeństwa może zdecydować o podjęciu działania przymusowego, funkcje i kompetencje nałożone przez Kartę na Zgromadzenie Ogólne nie są ograniczone do dyskusowania, rozważania, inicjowania studiów oraz wydawania zaleceń; nie są tylko niezobowiązujące. Art. 18 dotyczy „decyzji Zgromadzenia Ogólnego” w sprawach ważnych. Decyzje te w istocie obejmują pewne zalecenia, ale inne mają skutki i moc wiążącą. Do tych decyzji art. 18 zalicza zawieszenie praw i przywilejów wynikających z członkostwa, wykluczenie członka oraz „kwestie budżetowe”. W związku z zawieszeniem praw i przywilejów wynikających z członkostwa oraz wyklu-

czieniem członka zgodnie z art. 5 i 6, Rada Bezpieczeństwa ma jedynie kompetencje zalecające, zaś decydujący głos i ostatecznie określa status Zgromadzenie Ogólne; istnieje jednak ścisła współpraca pomiędzy obydwojema organami. Co więcej, kompetencje decyzyjne Zgromadzenia Ogólnego na mocy art. 5 i 6 odnoszą się w szczególności do środków prewencyjnych lub wykonawczych.

Art. 17.1 powierza Zgromadzeniu Ogólnemu kompetencję nie tylko do „rozważania” budżetu organizacji, lecz również do jego „zatwierdzenia”. Decyzja o „zatwierdzeniu” budżetu ma ścisły związek z ust. 2 art. 17, ponieważ Zgromadzenie Ogólne ma również kompetencję do rozdzielania wydatków pomiędzy państwa członkowskie, a wykonanie tej kompetencji stwarza po stronie każdego członka - jak wyraźnie stwierdza art. 17.2 - poniesienia części wydatków, nałożonej przez Zgromadzenie Ogólne. Jeżeli wydatki te obejmują wydatki na utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa, nie przewidziane w innym miejscu, Zgromadzenie Ogólne ma kompetencję do rozdzielania odpowiednich sum między państwa członkowskie. Postanowienia Karty dotyczące podziału kompetencji między Radę Bezpieczeństwa i Zgromadzenie Ogólne nie podtrzymują poglądu, jakoby podział ów wyłączał spod uprawnień Zgromadzenia Ogólnego kompetencję decyzyjną odnośnie do wydatków na środki przeznaczone na utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa.

[...]

Opinia doradcza z 8 lipca 1996 r. w sprawie legalności użycia broni jądrowej, ICJ Rep. 1996, s. 66 i nast.

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) zwróciła się do MTS z wnioskiem o wydanie opinii doradczej w przedmiocie, czy biorąc pod uwagę skutki dla zdrowia i środowiska naturalnego, wynikające z ewentualnego użycia broni jądrowej w czasie wojny lub innego konfliktu zbrojnego, użycie takie byłoby sprzeczne ze zobowiązaniami międzynarodowoprawnymi państw, włączając konstytucję WHO.

Trybunał uznał, że WHO jest organizacją międzynarodową uprawnioną co do zasady do kierowania do MTS wniosków o wydanie opinii. Pozostaje natomiast sporne, czy kwestia poruszona we wniosku należy do „będących przedmiotem działalności organizacji” w rozumieniu art. 96.2 Statutu MTS.

[..]

18. Trybunał próbuje obecnie określić, czy opinia doradcza żądana przez WHO dotyczy kwestii „należącej do zakresu działalności” tej organizacji w rozumieniu art. 96.2 Karty. [...]

19. W celu określenia zakresu działalności lub obszaru kompetencji organizacji międzynarodowej, należy wziąć pod uwagę odpowiednie normy prawne organizacji, a na pierwszym miejscu - jej konstytucję. Z formalnego punktu widzenia, instrumenty konstytucyjne organizacji międzynarodowej są traktatami wielostronnymi, do których mają zastosowanie dobrze ustalone reguły wykładni umów. [...] Jednakże instrumenty konstytucyjne organizacji międzynarodowych są również umowami szczególnego rodzaju; ich celem jest utworzenie nowych podmiotów prawa wyposażonych w pewną autonomię, którym strony powierzają zadanie realizacji wspólnych celów. Takie umowy mogą narażać szczególne problemy wykładni wynikające m.in. z ich charakteru, jednocześnie konwencyjnego i instytucjonalnego; sam charakter utworzonej organizacji, cele przypisane jej przez założycieli, imperatywy związane ze skutecznym pełnieniem jej funkcji, jak również jej własna praktyka, są elementami zasługującymi na szczególną uwagę, gdy przychodzi czas interpretacji tych traktatów założycielskich.

Zgodnie ze zwyczajowymi zasadami wykładni, wyrażonymi przez art. 31 konwencji wiedeńskiej z 1969 o prawie traktatów, pojęcia umowy muszą być interpretowane „w ich kontekście i w świetle przedmiotu i celu umowy”, a także muszą „brać pod uwagę, na równi z kontekstem,... (b) każdy element praktyki przy stosowaniu traktatu, stanowiący porozumienie stron odnośnie do interpretacji”. Try-

bunał miał kilkakrotnie okazję stosować te zasady...; zastosuje je również w tym przypadku w celu określenia, czy - zgodnie z konstytucją WHO - kwestia postawiona przed Trybunałem należy do „zakresu działania” tej organizacji.

[...]

21. Interpretowane zgodnie z ich zwykłym znaczeniem, w ich kontekście i w świetle przedmiotu i celu konstytucji WHO, a także praktyki tej organizacji, postanowienia art. 2 mogą być odczytane jako pozwalające organizacji na zajmowanie się skutkami użycia broni jądrowej czy też innych ryzykownych form działalności ludzkiej dla zdrowia, oraz na podejmowanie środków prewencyjnych nakierowanych na ochronę zdrowia ludności w przypadku użycia takiej broni lub podejmowania takiej działalności.

Kwestia przedstawiona Trybunałowi w tym przypadku nie dotyczy jednakże skutków użycia broni jądrowej dla zdrowia, lecz legalności użycia takiej broni z punktu widzenia jego skutków dla zdrowia i środowiska. Jakiegokolwiek mogłyby być takie skutki, kompetencja WHO do zajmowania się nimi jest niezależna od legalności działań, które je spowodowały. Tym samym Trybunał nie jest przekonany, że postanowienia art. 2 konstytucji WHO, interpretowane zgodnie z określonymi wyżej kryteriami, mogą być rozumiane jako powierzające organizacji kompetencję do zajmowania się kwestią legalności użycia broni jądrowej, a tym samym kompetencję do kierowania odpowiedniego pytania do Trybunału.

[...]

25. Trybunał musi wskazać, że organizacje międzynarodowe są podmiotami prawa międzynarodowego, które - inaczej niż państwa - nie posiadają kompetencji ogólnej. Organizacje międzynarodowe podlegają „zasadzie specjalizacji”, to znaczy są wyposażone przez tworzące je państwa w kompetencje, których granice wyznacza funkcja wspólnych interesów powierzonych im przez państwa. [...] Kompetencje przyznane organizacjom międzynarodowym są zazwyczaj

przedmiotem wyraźnej regulacji w ich instrumentach konstytucyjnych. Pomimo to potrzeby życia międzynarodowego mogą wskazywać na konieczność posiadania przez organizację pomocniczych kompetencji, nie przewidzianych wyraźnie w podstawowych instrumentach rządzących ich działalnością. Jest powszechnie akceptowane, że organizacje międzynarodowe mogą wykonywać takie kompetencje, znane jako kompetencje dorozumiane. [...] W opinii Trybunału, przypisanie WHO kompetencji do kierowania zapytania w kwestii legalności użycia broni jądrowej - nawet w kontekście ich skutków dla zdrowia i środowiska - byłoby równoznaczne z nieprzestrzeganiem zasady specjalizacji, ponieważ kompetencje takie nie mogłyby być uważane za konieczne implikacje konstytucji organizacji w świetle celów powierzonych jej przez państwa członkowskie.

26. [...] Karta NZ ustanowiła podstawę „systemu” mającego na celu organizację współpracy międzynarodowej w sposób spójny, poprzez ustanowienie stosunków pomiędzy ONZ, wyposażoną w kompetencje generalną, i różnymi autonomicznymi i uzupełniającymi organizacjami, wyposażonymi w kompetencje sektorowe. Wykonywanie tych kompetencji przez organizacje należące do „systemu ONZ” jest koordynowane zwłaszcza przez umowy o wzajemnych stosunkach, zawierane między ONZ i każdą z wyspecjalizowanych agencji. [...] Z różnych wymienionych wyżej instrumentów wynika, że konstytucja WHO może być interpretowana, jeśli chodzi o kompetencje przyznane organizacji, przy uwzględnieniu nie tylko ogólnej zasady specjalizacji, lecz również logice systemu stworzonego przez Kartę. O ile - zgodnie z regułami leżącymi u podstaw systemu - WHO ponosi na mocy art. 57 „szeroką odpowiedzialność międzynarodową”, jest ona jednak ograniczona do sfery „zdrowia” publicznego i nie może wkraczać w dziedziny zastrzeżone dla innych elementów systemu ONZ. Nie ulega zaś wątpliwości, że kwestie dotyczące użycia siły, regulacji zbrojeń i rozbrojenia należą do kompetencji ONZ i leżą poza właściwością agencji wyspecjalizowanych. Ponadto, jakkolwiek inna konkluzja musiałaby uczynić bezprzedmiotowym

pojęcie organizacji wyspecjalizowanej; trudno wyobrazić sobie inne znaczenie tego pojęcia, jeżeli wystarczyłoby, aby taka organizacja wskazała, iż użycie pewnych broni mogło dotyczyć jej celów, aby być uprawnioną do zajmowania się kwestią legalności jej użycia. Trudno jest więc utrzymywać, że poprzez umożliwienie różnym organizacjom wyspecjalizowanym możliwości zasięgnięcia opinii Trybunału na mocy art. 96.2 Karty, Zgromadzenie Ogólne miało na celu uprawnienie ich do wszczynania postępowania przed Trybunałem w kwestiach należących do kompetencji ONZ.

Z tych względów Trybunał uważa, iż kwestia podniesiona we wniosku WHO o wydanie opinii doradczej nie leży w „zakresie działania organizacji”, określonym przez jej konstytucję.

Opinia odrębna sędziego Weeramantry'ego, ICJ Rep. 1996, s. 133 (fragment)

[...]

Jest oczywiste, że niektóre zainteresowania WHO zdrowiem pokrywają się z kwestiami pokoju i bezpieczeństwa. Jednym z niebezpieczeństw wojny jądrowej jest powstanie niszczących epidemii. Zdziśiatkowanie ludzkości przez epidemie może doprowadzić społeczeństwa do całkowitej bezsilności. Sytuacja taka niewątpliwie dotyczyłaby pokoju i bezpieczeństwa światowego, ponieważ prawo i porządek, tak wewnętrzny, jak i międzynarodowy, zmierzałyby wówczas do załamania. Związek pomiędzy zdrowiem a pokojem i bezpieczeństwem, wynikający z konstytucji organizacji (na którą zgodzili się wszyscy członkowie ONZ), czyni bezprzedmiotowym argument, jakoby kwestie te były od siebie niezależne. W rzeczywistości im większe zagrożenie dla zdrowia globalnego, tym większe byłyby związki z pokojem i bezpieczeństwem międzynarodowym.

Argument, że związek z pokojem i bezpieczeństwem międzynarodowym wyłącza daną kwestię z zainteresowań WHO, jest analogiczny do argumentu, jakoby - pomimo że dana kwestia ma aspekty prawne - Trybunał nie był władny wkraczać w nie, ponieważ ma

również elementy polityczne. Argument ten, jak wynika ze stałego orzecznictwa Trybunału, nie jest możliwy do utrzymania. Trybunał jest organem zajmującym się kwestiami prawa i musi zwracać uwagę na problemy należące do jego jurysdykcji, bez względu na ewentualne aspekty polityczne. Podobnie WHO jest kompetentna w odniesieniu do zdrowia i musi mieć możliwość zajmowania się kwestiami należącymi do tej sfery, niezależnie od tego, czy jednocześnie należą one do sfery pokoju i bezpieczeństwa.

R. Higgins, Problems and Process. International Law and How We Use It, Clarendon Press Oxford 1994, s. 46-48 (przypisy pominięto)

Organizacje międzynarodowe mogą być uczestnikami międzynarodowego systemu prawnego w kilku znaczeniach. Będą one często tworzone na podstawie prawa międzynarodowego, a prawo nimi rządzące - tj. prawo określające ich status, funkcje i odpowiedzialność - to prawo międzynarodowe. Ich instrumenty konstytucyjne mogą nadawać im podmiotowość międzynarodową - są wtedy osobami prawnymi różnymi od państw, które je utworzyły i zawarły ich dokumenty konstytucyjne [...] Twór taki może być podmiotem praw i obowiązków. Klasycznymi wskaźnikami są (1) prawo do zaciągania zobowiązań, (2) bierne i czynne prawo do pozywania przed sąd, (3) zdolność posiadania mienia, oraz (4) *volonté distincte*, innymi słowy: zdolność podejmowania decyzji wiążących dla członków, nawet wtedy, gdy nie wszyscy członkowie zgadzali się z podjętą decyzją.

Można zatem zobaczyć, że mogą zostać utworzone pewne rodzaje instytucji międzyrządowych, za pośrednictwem których państwa mogą prowadzić swoje sprawy, ale które nie posiadają atrybutu niezależnej podmiotowości prawnej. Nie oznacza to oczywiście, że nie są one aktorami na scenie międzynarodowej, albo że prawo międzynarodowe nie rządzi ich statusem i atrybutami, albo też że podlegają one tylko jednemu prawu narodowemu. Oznacza to jedynie, że instytucje takie nie będą w ostatecznym rachunku rozróżniane od państw, które je utworzyły. Ale inne organizacje międzynarodowe, które

spełniają wymienione warunki osobowości prawnej, są prawdziwymi aktorami międzynarodowymi we własnym imieniu.

Niekiedy traktat konstytuujący organizację międzynarodową będzie jasno określał, czy ma ona podmiotowość międzynarodową. W innych sytuacjach konieczne będzie wydedukowanie tej podmiotowości z kompetencji przyznanych przez traktat założycielski oraz z funkcji, jakie spełnia dana organizacja. I tak w słynnej opinii doradczej w sprawie odszkodowania za szkody, MTS został zapytany, czy ONZ może wnieść powództwo w celu uzyskania odszkodowania za szkody wyrządzone przez śmierć jej funkcjonariusza, hrabiego Fulko Bernardotte'a. Byłoby to możliwe tylko wtedy, gdyby posiadała ona podmiotowość międzynarodową, o czym wszelako Karta NZ milczy. MTS zauważył:

Organizacja miała w założeniu wykonywać i posiadać, i w rzeczywistości wykonuje i posiada funkcje i prawa, które można wyjaśnić jedynie posiadaniem znacznego zakresu podmiotowości międzynarodowej oraz zdolności działania w sferze międzynarodowej... Nie mogłaby realizować zamierzeń jej założycieli, gdyby była pozbawiona podmiotowości międzynarodowej.

Można poczynić jeszcze kilka uwag dotyczących organizacji międzynarodowych jako uczestników międzynarodowego systemu prawnego. Po pierwsze, jeżeli organizacja nie ma podmiotowości prawnej, jej państwa członkowskie będą odpowiadać za jej naruszenia prawa i delikty. Natomiast odwrotna hipoteza nie zawsze musi być prawdziwa. Ale ewentualna konkurencyjna lub wtórna odpowiedzialność państw członkowskich (polegająca na obowiązku spłaty wierzycieli lub podmiotów poszkodowanych w sytuacji, gdy organizacja nie spełni świadczenia) zależy od danego dokumentu założycielskiego. Jest to kwestia kontrowersyjna, ale w moim przekonaniu przy braku odpowiednich postanowień statutowych nie można mówić o odpowiedzialności państw członkowskich; nie ma też normy powszechnego prawa międzynarodowego, która ustanawiałaby odpowiedzialność państw.

Są autorzy, którzy uważają, że na podmiotowość organizacji międzynarodowej można powoływać się jedynie w odniesieniu do tych, którzy „uznali” tę organizację, to jest są jej członkami, dokonują z nią czynności prawnych albo przyznali jej przywileje. Ale byłoby to równoznaczne z ignorowaniem rzeczywistości prawnej związanej z podmiotowością międzynarodową. Podmiotowość istnieje, jeśli istnieją atrybuty. Nie jest to kwestia uznania, lecz obiektywnej rzeczywistości.

Ścisłe z tym związana jest kwestia statusu ciała posiadającego podmiotowość międzynarodową na gruncie prawa wewnętrznego. Czy fakt posiadania przez organizację międzynarodową na mocy jej instrumentu konstytucyjnego wyrażnie lub dorozumianie, bierną lub czynną legitymację procesową, prawo zawierania umów, ponoszenia odpowiedzialności, oznacza, że musi ona być uznawana za osobę prawną prawa krajowego? Odpowiedzi na to pytanie udzielić można z punktu widzenia wielu jurysdykcji. Niektóre sądy krajowe potraktują postanowienia instrumentów międzynarodowych jako wiodące odnośnie do statusu, jaki należy przyznać organizacji na gruncie prawa forum. Inne będą poszukiwały źródła podmiotowości prawnej organizacji w prawie krajowym. Jest to prawdopodobne zwłaszcza w tych systemach prawnych, które nie przejmują automatycznie traktatów jako części prawa wewnętrznego. Lecz wymagają dla ich skuteczności inkorporacji do prawa krajowego. I tak sądy brytyjskie uznały, że Międzynarodowa Rada Cyny (MRC) posiada podmiotowość prawną - nie dlatego, że zostało to wyrażnie sformułowane w Międzynarodowym Porozumieniu w sprawie Cyny, ale dlatego, że odpowiednie postanowienie zostało wprowadzone do prawa wewnętrznego przez ustawę. Tym samym, jak uznała Izba Lordów w uderzającym i kontrowersyjnym sformułowaniu - ustawa „utworzyła” MRC w prawie angielskim. Wynikało stąd wprost, że kiedy inna organizacja międzynarodowa - Arabski Fundusz Monetarny - jasno i obiektywnie istniejąca w sensie realnego świata - nie uzyskała podmiotowości na podstawie jakiegokolwiek postanowienia prawa angie-

lskiego, została uznana przez Izbę Lordów za niebyłą organizację międzynarodową, mówiąc językiem prawnym.

[...]

Konwencja dotycząca przywilejów i immunitetów Narodów Zjednoczonych, podpisana 13 lutego 1946 roku (Dz.U. 1948, Nr 39, poz. 286), (fragmenty)

ROZDZIAŁ I

Osobowość prawna

§ 1. ONZ posiada osobowość prawną. Ma zdolność:

- a) do zawierania umów
- b) do nabywania i zbywania majątku ruchomego i nieruchomego
- c) do stawania w sądach.

ROZDZIAŁ II

Majątek, fundusze i aktywa

§ 2. ONZ, jej majątek i aktywa, gdziekolwiek i w czyichkolwiek rękach by się znajdowały, korzystają z przywileju niepodlegania jakiegokolwiek procedurze sądowej, chyba że Organizacja w jakimś szczególnym wypadku zrzecnie się wyraźnie tego immunitetu. W każdym razie rozumie się, że zrzeczenie się immunitetu nie może rozciągać się również i na czynności egzekucyjne.

§ 3. Lokale Organizacji są nietykalne. Jej majątek i aktywa, gdziekolwiek i w czyichkolwiek rękach by się znajdowały wyjęte są spod egzekucji, rekwizycji, konfiskaty, wywłaszczenia i innych form przymusu egzekucyjnego w postępowaniu administracyjnym, sądowym lub ustawodawczym.

§ 4. Archiwa Organizacji i w ogóle wszelkie dokumenty, należące do niej, lub będące w jej posiadaniu, są nietykalne bez względu na miejsce, gdzie się znajdują.

ROZDZIAŁ V

Funkcjonariusze

§ 18. Funkcjonariusze Organizacji Narodów Zjednoczonych:

a) będą korzystali z immunitetu nie podlegania sądom za czynności dokonane przez nich w charakterze urzędowym (włączając w to ich wypowiedzi i pisma);

b) będą wolni od wszelkich podatków od pensji i uposażeń, wypłacanych im przez Organizację Narodów Zjednoczonych;

c) będą wolni od obowiązku służby narodowej;

d) nie będzie się stosowało ani do nich, ani do ich współmałżonka i członków rodziny, będących na ich utrzymaniu, przepisów ograniczających imigrację i formalności rejestracyjnych dla cudzoziemców;

e) będą korzystali, o ile chodzi o ułatwienia przy zmianie pieniędzy, z takich samych przywilejów, jak funkcjonariusze podobnej rangi, należący do misji dyplomatycznych, akredytowanych przy danym rządzie;

f) będą korzystali zarówno sami, jak i ich współmałżonek i członkowie rodziny, będący na ich utrzymaniu, z takich samych ułatwień przy powrocie do kraju w okresie kryzysu międzynarodowego, jak delegaci dyplomatyczni;

g) przy obejmowaniu swego stanowiska w danym kraju będą mieli prawo wwieźć bez opłaty cła swoje ruchomości i przedmioty osobistego użytku.

§ 19. Oprócz przywilejów i immunitetów, przewidzianych w § 18, będą przysługiwały Sekretarzowi Generalnemu i wszystkim Podsekretarzom Generalnym, zarówno im samym, jak ich współmałżonkom i małoletnim dzieciom, przywileje, immunitety, wolności i ułatwienia przyznane agentom dyplomatycznym, stosownie do prawa międzynarodowego.

Traktat z 25 marca 1957 o utworzeniu Wspólnoty Europejskiej (TWE)**Artykuł 281 (ex art. 210)**

Wspólnota posiada osobowość prawną.

Artykuł 282 (ex art. 211) TWE

W każdym z państw członkowskich Wspólnota posiada najszerszy zakres podmiotowości prawnej przyznanej osobom prawnym na podstawie obowiązujących w nich przepisów; może ona w szczególności nabywać i dysponować mieniem nieruchomości i ruchomym oraz może być stroną w postępowaniu. W tym zakresie Wspólnota będzie reprezentowana przez Komisję.

Kompetencje dorozumiane organizacji międzynarodowych**Artykuł 308 (ex art. 235) TWE**

Jeżeli w czasie funkcjonowania wspólnego rynku, w celu osiągnięcia jednego z celów Wspólnoty okaże się konieczne podjęcie działania przez Wspólnotę, a niniejszy Traktat nie będzie przewidywał potrzebnych uprawnień, Rada podejmie konieczne środki, działając jednomyślnie na wniosek Komisji i po konsultacji z Parlamentem Europejskim.

2. Tworzenie prawa przez organizacje międzynarodowe**2.1 Kompetencja do zawierania umów międzynarodowych**

Konwencja o prawie umów międzynarodowych pomiędzy państwami i organizacjami międzynarodowymi lub między organizacjami międzynarodowymi, z 21 marca 1986 roku

Artykuł 6

Zdolność organizacji międzynarodowej do zawierania umów jest uregulowana przez przepisy prawne danej organizacji.

Karta Narodów Zjednoczonych, Karta Narodów Zjednoczonych oraz Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, Departament Informacji ONZ 1956

Artykuł 43

1. Aby przyczynić się do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, wszyscy członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych zobowiązują się postawić do dyspozycji Rady Bezpieczeństwa, na jej żądanie i stosownie do specjalnego układu lub specjalnych układów, konieczne dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa siły zbrojne, pomoc i ułatwienia, włączając w to prawo przemarszu.

2. Taki układ lub układy określą liczebność i rodzaj sił zbrojnych, stopień ich pogotowia i ogólne rozmieszczenie oraz rodzaj ułatwień i pomocy, jakich należy udzielić.

3. Rokowania o zawarcie układu lub układów zostaną podjęte możliwie najprędzej z inicjatywy Rady Bezpieczeństwa. Będą one zawarte między Radą Bezpieczeństwa a członkami Organizacji lub między Radą Bezpieczeństwa a grupami członków i będą podlegały ratyfikacji przez państwa - sygnatariuszy w trybie przewidzianym przez ich konstytucje.

Artykuł 57

1. Różnego rodzaju organizacje wyspecjalizowane, utworzone na podstawie porozumień zawartych między rządami i posiadające z mocy swych statutów rozległe kompetencje międzynarodowe w dziedzinach gospodarczej, społecznej, kulturalnej, wychowawczej, zdrowia publicznego i innych dziedzinach pokrewnych, będą związane z Organizacją Narodów Zjednoczonych stosownie do postanowień artykułu 63.

Artykuł 63

1. Rada Gospodarcza i Społeczna może zawierać z organizacjami, wymienionymi w artykule 57, porozumienia określające warunki,

na jakich odnośna organizacja ma być związana z Organizacją Narodów Zjednoczonych. Takie porozumienia podlegają zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Ogólne.

2. Może ona uzgadniać działalność organizacji wyspecjalizowanych w drodze porozumiewania się z nimi i udzielania im zaleceń, jak również w drodze udzielania zaleceń Zgromadzeniu Ogólnemu i członkom Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Traktat o utworzeniu Wspólnoty Europejskiej

Artykuł 133 (ex art.. 113)

1. Wspólna polityka handlowa opiera się na ujednoczonych zasadach, zwłaszcza w stosunku do zmian stawek celnych, zawierania umów celnych i handlowych, ujednoczenia działań liberalizacyjnych, polityki eksportowej i środków chroniących handel, podejmowanych w przypadku dumpingu lub subwencji.

2. Komisja przedkłada Radzie propozycje co do wprowadzania w życie wspólnej polityki handlowej.

3. Jeżeli istnieje potrzeba negocjowania umów z jednym państwem, większą ich liczbą lub z organizacjami międzynarodowymi, Komisja przedstawia zalecenia Radzie, która upoważnia ją do rozpoczęcia koniecznych negocjacji. Komisja prowadzi te negocjacje w porozumieniu ze specjalnym komitetem wyznaczonym przez Radę, mającym wspierać Komisję w tym zadaniu, i w ramach takich wytycznych, jakie może wydać jej Rada.

Artykuł 310 (ex art. 238) TWE

Wspólnota może zawrzeć z jednym lub więcej państwami lub organizacją międzynarodową porozumienia ustanawiające stowarzyszenie przewidujące wzajemne prawa i obowiązki, wspólne działania i szczególne procedury.

Porozumienia te będą zawierane przez Radę działającą jednomyślnie i po uzyskaniu zgody Parlamentu Europejskiego, udzielonej absolutną większością głosów jego członków.

Artykuł 300 (ex art. 228) TWE

1. Jeżeli niniejszy Traktat przewiduje zawarcie umowy pomiędzy Wspólnotą a jednym lub kilkoma państwami albo organizacjami międzynarodowymi, Komisja udziela zaleceń Radzie, która upoważnia ją do rozpoczęcia koniecznych negocjacji. Komisja prowadzi te negocjacje w porozumieniu ze specjalnymi komitetami, wyznaczonymi przez Radę dla wspierania jej w tym zadaniu, i w ramach wytycznych, które Rada może wydać w tym celu. W wykonywaniu uprawnień nadanych jej niniejszym ustępem Rada działa kwalifikowaną większością głosów, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w drugim zdaniu ustępu (2), kiedy działa jednomyślnie.

2. Z uwzględnieniem uprawnień nadanych Komisji w tej dziedzinie, umowy zawiera Rada, działając kwalifikowaną większością głosów, na podstawie propozycji Komisji. Rada działa jednomyślnie, jeżeli umowa obejmuje dziedzinę, w której jednomyślność jest wymagana do przyjęcia przepisów wewnętrznych i w przypadku umów określonych w art. 238 (obecnie art. 310 - przyp. red.).

6. Rada, Komisja lub państwo członkowskie mogą uzyskać opinię Trybunału Sprawiedliwości co do zgodności przewidywanej umowy z postanowieniami niniejszego Traktatu. Jeżeli opinia Trybunału Sprawiedliwości jest negatywna, umowa może wejść w życie tylko zgodnie z art. N Traktatu o Unii Europejskiej (obecnie art. 48 Traktatu o Unii Europejskiej, dotyczący zmian TUE - przyp. red.).

[ust. 3-5 i 7 pominięto]

*Statut Rady Europy***Artykuł 15**

(a) Komitet Ministrów rozważa, w związku z zaleceniem Zgromadzenia Doradczego lub z własnej inicjatywy, środki właściwe dla realizacji celu Rady Europy, włączając w to zawieranie konwencji i umów oraz przyjmowanie przez rządy wspólnej polityki odnośnie do poszczególnych spraw. Wnioski Komitetu są podawane do wiadomości członkom przez Sekretarza Generalnego.

Orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich w sprawie 22/70 Komisja v. Rada (sprawa ERTA), Zb. Orz. 1971, s. 263

W 1962 r. zawarta została konwencja międzynarodowa w sprawie czasu pracy kierowców w transporcie drogowym (ERTA). Część państw członkowskich Wspólnoty była stroną konwencji. W 1967 r. podjęto negocjacje w sprawie zmiany umowy. W 1969 r. Rada wydała rozporządzenie regulujące tę sprawę w sferze wspólnotowej. Rada wydała instrukcję negocjacyjną dla państw członkowskich, która została zakwestionowana przez Komisję twierdzącą, iż Wspólnota nie ma kompetencji do zawierania umów międzynarodowych w sprawach nie określonych wyraźnie Traktatem. W jednym z fundamentalnych dla systemu prawa wspólnotowego orzeczeń Trybunał orzekł, co następuje:

[...]

12. Przy braku szczegółowych postanowień Traktatu dotyczących negocjowania i zawierania umów międzynarodowych w zakresie polityki transportowej - kategorii, do której zasadniczo należy ERTA - należy wziąć pod uwagę ogólny system prawa wspólnotowego w odniesieniu do stosunków z krajami trzecimi.

13. Art. 210 stanowi „Wspólnota posiada osobowość prawną”.

14. Przepis ten, zamieszczony na początku Części VI Traktatu, poświęconej „Postanowieniom ogólnym i końcowym”, oznacza, że w

stosunkach zewnętrznych Wspólnota posiada zdolność do ustanawiania wiezów umownych z krajami trzecimi we wszystkich sprawach określonych w Części I Traktatu, którą Część VI uzupełnia.

15. Aby ocenić kompetencję Wspólnoty do zawarcia umów międzynarodowych, należy wziąć pod uwagę w równym stopniu cały schemat Traktatu i jego przepisy materialne.

16. Kompetencja taka wynika nie tylko z wyraźnych postanowień Traktatu - jak w przypadku art. 113 i 114 w stosunku do umów celnych i handlowych oraz art. 238 w stosunku do umów stowarzyszeniowych - ale w równym stopniu może wynikać z innych przepisów Traktatu oraz ze **środków przyjętych, w ramach tych przepisów, przez instytucje Wspólnoty.**

17. W szczególności, w każdym przypadku, gdy Wspólnota w celu realizacji wspólnej polityki przewidzianej Traktatem przyjmuje przepisy określające wspólne zasady, bez względu na ich formę, państwa członkowskie nie mają więcej prawa, czy to działając indywidualnie, czy zbiorowo, podejmowania zobowiązań w stosunku do państw trzecich, które naruszałyby te zasady.

18. Gdy takie wspólne zasady wejdą w życie, jedynie Wspólnota ma prawo podejmowania i wykonywania w stosunku do państw trzecich zobowiązań umownych, dotyczących całej sfery stosowania wspólnotowego porządku prawnego.

19. W odniesieniu do implementacji postanowień Traktatu, system środków wewnętrznych Wspólnoty nie może być zatem oddzielony od stosunków zewnętrznych.

[...]

2.2. Rola aktów jednostronnych organizacji międzynarodowych w tworzeniu prawa międzynarodowego

Sh. Roseme, *Practice and Method of International Law*, Oceana Publications, Inc. 1984, s. 111-113

Uchwały organizacji międzynarodowych

§ 51. Miejsce uchwał w skarbnicy prawa międzynarodowego.

Uchwały przyjęte przez organy organizacji międzynarodowego muszą być dzisiaj włączane do generalnego składu materiałów międzynarodowych, które muszą być uwzględniane przez specjalistów prawa międzynarodowego. Ich precyzyjny status w hierarchii instrumentów prawnych w sensie stopnia, w jakim mogą one nakładać zobowiązania prawne na państwa lub inne podmioty, zależy zarówno od sformułowań instrumentu konstytuującego daną organizację, w ramach której dany organ funkcjonuje, jak i od sformułowań samej uchwały. Ogólne zastrzeżenie aktualne w stosunku do prawa umownego i zwyczajowego, że państwa nie mogą być związane dokumentem lub normą, na którą nie wyraziły zgody, ma zastosowanie również do uchwał. Powstaje podstawowa kwestia, czy członkostwo w organizacji międzynarodowej samo w sobie wystarcza, by nałożyć na państwo głosujące przeciwko uchwale, wstrzymujące się od głosu lub nie uczestniczące w głosowaniu obowiązek zachowania zgodnego z warunkami określonymi przez właściwy organ tej organizacji, nawet jeżeli państwo to nie wyraziło zgody poprzez pozytywny głos lub w inny sposób na warunki rezolucji, w całości lub w części. Tylko dokładna analiza sformułowań dokumentu założycielskiego organizacji może stanowić punkt wyjścia dla odpowiedzi na to pytanie.

Po udzieleniu odpowiedzi na to pytanie zasadnicze, należy zwrócić uwagę na sformułowania rezolucji, aby stwierdzić, czy ich język nakłada zobowiązanie prawne dostosowania się do niej. Wytyczna została w tej kwestii sformułowana jednoznacznie przez MTS w następującym zdaniu: „Język rezolucji... powinien być poddany szczegółowej analizie przed osiągnięciem konkluzji w sprawie jej

wiążącego skutku” (opinia doradcza w sprawie Namibii, ICJ Rep. 1971, s. 16).

Coraz częściej argumentuje się, że powtarzające się rezolucje na ten sam temat same w sobie stanowią dowód powstania normy zwyczajowej w tym zakresie. Określa się to niekiedy spontanicznym powstawaniem normy prawa zwyczajowego przez powtarzające się uchwały głównego organu międzynarodowego. Pogląd ten sformułowano również w opiniach odrębnych MTS i można go znaleźć w dokumentach takich organów, jak Komisja Prawa Międzynarodowego oraz organizacje międzyrządowe, jak Instytut Prawa Międzynarodowego lub Stowarzyszenie Prawa Międzynarodowego, wreszcie w studiach przedstawianych w imieniu Sekretarza Generalnego. Poglądy takie przypisują jednak zbyt wiele wagi do działań państw związanych z głosowaniem. Zazwyczaj głosowanie jest wynikiem decyzji politycznej a nie wyrazem przekonania, że prawo wymaga takiego głosowania lub zawiera element *opinio juris sive necessitatis*, albo że uchwała odzwierciedla literę prawa. Organy międzynarodowe i ich agendy wykazują dzisiaj tendencję do nadmiernego powtarzania się, a powtarzające się sposoby głosowania są często bezwładnym odbiciem decyzji politycznej podjętej wtedy, gdy dana sprawa pojawiła się w dyskusji. Doświadczony obserwator pracy organizacji międzynarodowych powinien być w stanie przewidzieć z wysokim stopniem dokładności głosowanie w określonej sprawie, nawet we wczesnych stadiach debaty.

[...]

§ 53. Wykonanie uchwał skierowanych do innych organów.

Nie wchodząc w kwestie, w jakim stopniu państwo członkowskie (a tym bardziej państwo nieczłonkowskie) może być zobowiązane do postępowania zgodnego z postanowieniami rezolucji przyjętej przez organizację, której jest członkiem, generalnie uważa się, że jeżeli uchwała zawiera instrukcje dla Sekretarza Generalnego lub głównego funkcjonariusza wykonawczego organizacji, musi on dołożyć wszelkich starań w celu ich wykonania (chyba że jest przekonany, że wy-

konanie byłoby niezgodne z innymi normami prawa międzynarodowego). Zakres, w jakim uchwały kierowane do innych organów, głównych lub pomocniczych, lub do innych organizacji zobowiązuje takie organy lub organizacje do podjęcia określonych działań, jest zależny co najmniej od dwóch czynników. Pierwszym jest charakter stosunków prawnych, istniejących (lub nie) pomiędzy dwoma organami lub dwoma organizacjami. Drugim jest konstytucja organizacji lub organu, do którego dana uchwała jest kierowana. Należy jednak pamiętać, że o ile uchwała nie wiąże państwa indywidualnie, może ona wiązać je w jego charakterze członka innego organu lub organizacji, nawet jeżeli w pierwszym przypadku głosowało ono za uchwałą w pierwszej organizacji.

Uważa się również powszechnie, że uchwały kompetentnych organów dotyczące wewnętrznych spraw organizacji mają charakter wiążący. Ma to zastosowanie w szczególności w sprawach dotyczących personelu i finansów. Kwestie te nie są jednak rządzone prawem międzynarodowym.

G.M. Danilenko, Law-Making in the international community, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1993, ss. 203-205 (przypisy pominięto)

[...] Rezolucje przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne ONZ mają ustaloną formę wyrazu. Jest powszechnie akceptowane, że rezolucje wywierają mocny wpływ na wszelkie istniejące procesy prawotwórcze. Jednakże wielu zwolennikom radykalnej reformy tworzenia prawa międzynarodowego to nie wystarcza. Uważają oni rezolucje za najbardziej obiecujące potencjalne nowe formalne źródło prawa. Argumenty oparte na społeczności odgrywają w tym względzie ważką rolę. ONZ uznawana jest często za główny przejaw tzw. „zorganizowanej społeczności międzynarodowej”. W konsekwencji Zgromadzenie Ogólne traktowane jest jako ciało „reprezentujące społeczność międzynarodową” lub nawet jako „organ społeczności międzynarodowej”. Warunki polityczne w Zgromadzeniu Ogólnym, w którym państwa rozwijające się mają stabilną większość, działają w kierunku

wywierania presji w kierunku przyznania temu organowi kompetencji quasiprawodawczych.

Jakkolwiek istnieją autorzy, którzy otwarcie twierdzą, iż rezolucje Zgromadzenia Ogólnego ONZ stanowią nowe źródło prawa, większość komentatorów woli oparcie swych argumentów na rzeczywistej skuteczności norm proklamowanych przez Zgromadzenie Ogólne. Skuteczność rezolucji odnośnie do ustanawiania standardów normatywnych wywierających wpływ na rzeczywiste zachowanie państw jest uważane za decydujący dowód, że Zgromadzenie Ogólne stało się ciałem quasiprawodawczym. Ci, którzy wierzą, że rezolucje stały się lub stają się skutecznym, nowoczesnym narzędziem tworzenia norm w rozbudowanej społeczności międzynarodowej często wyjaśniają to zjawisko faktem, iż wyrażają one „powszechną wolę społeczności międzynarodowej, która uzyskała pewien status prawotwórczy”.

Generalnie, w praktyce państw przeważa stanowisko ostrożniejsze. Jednakże, niekiedy państwa rozwijające się były niedaleko od myśli, że rezolucje Zgromadzenia Ogólnego stanowią nowe źródło prawa. I tak przy różnych okazjach ta grupa państw wysuwała argument, że rezolucje Zgromadzenia Ogólnego dotyczące kwestii prawa międzynarodowego mogą same z siebie tworzyć zobowiązania prawne dla państw. Jaskrawym przykładem takiego trendu w rozumowaniu są tezy wysuwane przez państwa rozwijające się, dotyczące konsekwencji prawnych Deklaracji z 1970 r. w sprawie zasad rządzących dnem morskim i oceanicznym oraz podłoża pod nimi, poza granicami jurysdykcji państwowej. Deklaracja proklamowała dno morskie oraz jego zasoby wspólnym dziedzictwem ludzkości. W czasie obrad III Konferencji Prawa Morza przewodniczący Grupy 77 stwierdził, że jako „uroczyście ogłoszona przez najbardziej reprezentatywny organ społeczności międzynarodowej”, deklaracja „ustanowiła zasadę prawa międzynarodowego dokładnie w rozumieniu art. 38 Statutu MTS”. Deklaracja tym samym miała stanowić „wyraz

współczesnego prawa międzynarodowego w odniesieniu do reżimu dna morskiego”.

Najważniejszym argumentem przeciwko tym twierdzeniom jest oczywiście, że Karta NZ nie przyznaje Zgromadzeniu Ogólnemu żadnej kompetencji do wydawania, zmieniania lub ustania mocy wiążącej prawa międzynarodowego. Zgodnie z Kartą ONZ, Zgromadzenie Ogólne - z wyjątkiem szczegółowo wymienionych kwestii odnoszących się do spraw proceduralnych i budżetowych - może jedynie wydawać zalecenia. Ten argument jest wzmocniony przez niepodważalny fakt, iż państwa generalnie nie akceptują tezy, jakoby rezolucje Zgromadzenia Ogólnego same w sobie mogły generować normy prawne. Istnieje jedynie szeroki konsensus, wyrażony w rezolucji Zgromadzenia 3232, że „rozwój prawa międzynarodowego może znajdować odzwierciedlenie m.in. w deklaracjach i rezolucjach Zgromadzenia Ogólnego, które w tym zakresie mogą być uwzględniane przez Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości”.

3. Stosunki pomiędzy organami organizacji międzynarodowej

Karta Narodów Zjednoczonych (fragmenty)

Artykuł 1

Cele Organizacji Narodów Zjednoczonych są następujące:

1. Utrzymać międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo, stosując w tym celu skuteczne środki zbiorowe dla zapobiegania zagrożenia pokoju i ich usuwania, tłumienia wszelkich aktów agresji i innych naruszeń pokoju, łagodzić lub załatwiać pokojowymi sposobami, zgodnie z zasadami sprawiedliwości i prawa międzynarodowego, spory albo sytuacje międzynarodowe, które mogą prowadzić do naruszenia pokoju.

2. Rozwijać między narodami przyjazne stosunki oparte na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów oraz stosować inne odpowiednie środki dla umocnienia powszechnego pokoju.

3. Rozwiązywać w drodze współpracy międzynarodowej problemy międzynarodowe o charakterze gospodarczym, społecznym, kulturalnym lub humanitarnym, jak również popierać prawa człowieka i zachęcać do poszanowania tych praw i podstawowych wolności dla wszystkich bez względu na różnice rasy, płci, języka lub wyznania.

4. Stanować ośrodek uzgadniania działalności narodów, zmierzającej do osiągnięcia tych wspólnych celów.

Artykuł 7

1. Jako główne organy Organizacji Narodów Zjednoczonych tworzy się: Zgromadzenie Ogólne, Radę Bezpieczeństwa, Radę Gospodarczą i Społeczną, Radę Powierniczą, Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości oraz Sekretariat.

ROZDZIAŁ IV

Zgromadzenie Ogólne

Artykuł 9

1. Zgromadzenie Ogólne składa się ze wszystkich członków Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 18

1. Każdy członek Zgromadzenia Ogólnego posiada jeden głos.
2. Uchwały Zgromadzenia Ogólnego w ważnych sprawach zapadają większością dwóch trzecich głosów członków obecnych i głosujących. Do takich spraw należą: zalecenia dotyczące utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, wybór niestałych członków Rady Bezpieczeństwa, wybór członków Rady Gospodarczej i Społecznej, wybór członków Rady Powierniczej w myśl ustępu 1 c) artykułu 86, przyjęcie nowych członków do Organizacji, zawieszenie

w korzystaniu z praw i przywilejów członkowskich, wykluczenie członków z organizacji, sprawy dotyczące funkcjonowania systemu powierniczego i sprawy budżetowe.

3. Uchwały w innych sprawach, włączając w to ustalenie dodatkowych kategorii spraw, wymagających rozstrzygnięcia większością dwóch trzecich głosów, zapadają zwykłą większością głosów członków obecnych i głosujących.

ROZDZIAŁ V

Rada Bezpieczeństwa

Artykuł 23

1. Rada Bezpieczeństwa składa się z piętnastu członków Organizacji Narodów Zjednoczonych...

Artykuł 25

Członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych zgadzają się przyjmować i wykonywać decyzje Rady Bezpieczeństwa zgodnie z niniejszą Kartą.

Artykuł 27

1. Każdy członek Rady Bezpieczeństwa posiada jeden głos.

2. Decyzje Rady Bezpieczeństwa w sprawach proceduralnych zapadają większością głosów dziewięciu członków.

3. Decyzje Rady Bezpieczeństwa we wszystkich innych sprawach zapadają większością głosów dziewięciu członków, włączając w to głosy wszystkich stałych członków, z tym jednak, że przy podejmowaniu decyzji przewidzianych w rozdziale VI oraz w ustępie 3 artykułu 52, strona w sporze wstrzymuje się od głosowania.¹

¹ Rozdział VI dotyczy pokojowego rozstrzygania sporów, zaś ustęp 3 artykułu 52 stanowi: Rada Bezpieczeństwa będzie popierała rozwój instytucji pokojowego rozstrzygania sporów lokalnych na podstawie układów regionalnych lub przy pomocy organizacji regionalnych bądź z inicjatyw państw zainteresowanych, bądź na skutek przekazania sprawy przez Radę Bezpieczeństwa.

ROZDZIAŁ X

Rada Gospodarcza i Społeczna

Artykuł 61

1. Rada Gospodarcza i Społeczna składa się z pięćdziesięciu czterech członków Organizacji Narodów Zjednoczonych, wybranych przez Zgromadzenie Ogólne.

Artykuł 67

1. Każdy członek Rady Gospodarczej i Społecznej posiada jeden głos.

2. Uchwały Rady Gospodarczej i Społecznej zapadają większością głosów członków obecnych i głosujących.

ROZDZIAŁ XV

Sekretariat

Artykuł 97

Sekretariat składa się z Sekretarza Generalnego i personelu, jaki może być Organizacji potrzebny. Sekretarza Generalnego wybiera Zgromadzenie Ogólne na zalecenie Rady Bezpieczeństwa. Jest on najwyższym funkcjonariuszem administracyjnym Organizacji.

Artykuł 100

1. Przy wykonywaniu swych obowiązków Sekretarz Generalny i jego personel nie mogą żądać ani przyjmować instrukcji od żadnego rządu ani żadnej innej władzy poza Organizacją. Powstrzymują się oni od wszelkich czynności, niezgodnych z ich stanowiskim funkcjonariuszy międzynarodowych, odpowiedzialnych tylko przed Organizacją.

2. Członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych zobowiązują się szanować wyłącznie międzynarodowy charakter funkcji Sekretarza Generalnego i personelu oraz nie starać się o wywieranie na nich wpływu w związku z wykonywaniem przez nich ich obowiązków.

ROZDZIAŁ XVIII

Poprawki

Artykuł 108

Poprawki do niniejszej Karty wejdą w życie w stosunku do do wszystkich członków Organizacji Narodów Zjednoczonych, gdy zostaną uchwalone większością dwóch trzecich członków Zgromadzenia Ogólnego i ratyfikowane w trybie przewidzianym w ich odpowiednich konstytucjach przez dwie trzecie członków Organizacji, włączając w to wszystkich stałych członków Rady Bezpieczeństwa.

Artykuł 109

1. Ogólna Konferencja członków Organizacji w celu rewizji niniejszej Karty może się odbyć w miejscu i czasie ustalonymi większością dwóch trzecich członków Zgromadzenia Ogólnego oraz którykolwiek dziewięciu członków Rady Bezpieczeństwa. Każdy członek organizacji będzie posiadał na Konferencji jeden głos.

2. Każda zmiana niniejszej Karty, zalecona przez Konferencję większością dwóch trzecich głosów, uzyska moc prawną, jeżeli będzie ratyfikowana w trybie przewidzianym w ich odpowiednich konstytucjach przez dwie trzecie członków Organizacji, włączając w to wszystkich stałych członków Rady Bezpieczeństwa.

J. Crawford, The General Assembly, the International Court and self-determination, [w:] V. Lowe, M. Fitzmaurice (red.), Fifty Years of the International Court of Justice, Grotius Publications Cambridge University Press 1996, s. 589-591 (przypisy pominięto)

[...]

Na płaszczyźnie politycznej decyzja (MTS w sprawie Afryki Południowo-Zachodniej - p.m.) z 1966 r. miała nawet bardziej bezpośredni skutek, tak z punktu widzenia składu samego Trybunału, jak i dla kwestii sporu o Afrykę Południowo-Zachodnią na szczeblu międzynarodowym. W szczególności Zgromadzenie Ogólne wzięło Trybunał za słowo; jeżeli postanowienia mandatu dotyczące „postępowa-

nia” miały charakter bardziej polityczny niż prawny, to i orzeczenie musiałoby być polityczne. W rezolucji 2145(XXI) z 27 października 1966 Zgromadzenie Ogólne oświadczyło, że Południowa Afryka złamała postanowienia mandatu, i zmierzało do wygaśnięcia jej kompetencji do zarządzania terytorium. Rada Bezpieczeństwa uchwaliła następnie serię rezolucji popierających tę decyzję, a Trybunał został w końcu wezwany do określenia konsekwencji wynikających dla państw z ciągłej obecności Południowej Afryki w Południowo-Zachodniej Afryce (Namibii) pomimo tych rezolucji.

Trybunał nie zaprzepaścił drugiej szansy. Znaczącą większością podtrzymał ważność (mandatu - p.m.) oraz wyraził w ekstensywny sposób skutki prawne działań organów politycznych w odniesieniu do Namibii, w tym także ich skutki prawne dla stron trzecich. Oparcie się na art. 25 Karty NZ w celu wsparcia autorytetu rezolucji Rady Bezpieczeństwa nie opartych wprost na rozdziale VII były nowym prawem i miały dalekosiężne skutki. Z drugiej strony, Trybunał nie uznał znacznej wagi wniosku Zgromadzenia Ogólnego o wydanie opinii doradczej. Wniosek koncentrował się raczej na skutkach prawnych odpowiednich rezolucji niż na wadze wygaśnięcia mandatu jako takiego. Trybunał wskazał jednak, że jedno warunkuje drugie, i wypowiedział się również w tych sprawach. Czasem uważa się, że Trybunał nie ma prawa „kontroli sądowej” uchwał organów politycznych, co jest oczywiście prawdą, o ile „kontrola sądowa” jest odrębną lub szczególną instytucją. Ale nie oznacza to, że podstawa prawna rezolucji Rady Bezpieczeństwa lub Zgromadzenia Ogólnego jest w jakikolwiek sposób uprzywilejowana i wolna od oceny, albo że „domniemanie” ważności jest czymś więcej niż domniemanie.

Najważniejsze skutki decyzji dla celów niniejszego wywodu były dwojakie. Po pierwsze, jak zobaczyliśmy, Trybunał podkreślił, że zasada samostanowienia ma charakter generującej zasady prawnej. [...] Po drugie, przyjął on model współpracy z organami politycznymi, w szczególności ze Zgromadzeniem Ogólnym, który od tego momentu charakteryzował jego działalność w tej dziedzinie. Jak wskazuje opi-

nia w sprawie Namibii, Trybunał traktował „dalszy rozwój prawa międzynarodowego w odniesieniu do terytoriów zależnych” jako w dużej mierze wynikający ze stosowania norm Karty przez organy polityczne, w tym zwłaszcza przez Zgromadzenie Ogólne. Nie traktował on decyzji tych organów jako w zasadzie nie podlegających kontroli, z wyjątkiem szczególnego kontekstu zawierania porozumień dotyczących nabycia terytorium państwa trzeciego (jak w sprawie Północnego Kamerunu). Starał się jednak w miarę możliwości dostosować *corpus iuris gentium* z polityką i praktyką Zgromadzenia.

K. Skubiszewski, *The International Court of Justice and Security Council*, [w:] V. Lowe, M. Fitzmaurice (red.), *Fifty Years of the International Court of Justice*, Grotius Publications Cambridge University Press 1996, s. 606-607 oraz 619-622 (przypisy pominięto)

[...]

Funkcje równoległe

Nie ma przeszkody, by poddać spór jednocześnie Radzie Bezpieczeństwa oraz Trybunałowi, jeżeli przestrzegane jest przy tym rozgraniczenie funkcji.

Strona sporu, każde inne państwo (art. 35.1 i 2 Karty NZ) lub Sekretarz Generalny (art. 99) może poddać spór pod rozagę Rady, a w tym samym czasie strona lub strony sporu mogą wszcząć postępowanie przed Trybunałem. Tego typu równoległe załatwianie sporu jest możliwe i ma swoją podstawę w prawie ONZ.

Rozwiązane poszukiwane przez Trybunał ma zawsze charakter prawny. Natomiast Rada nie musi koniecznie ograniczać się do elementów i składników politycznych w sporze oraz politycznych (pozaprawnych) środków rozstrzygnięcia. W odniesieniu do Rady podział ten nie jest ostateczny w tym sensie, że Rada może zajmować się tymi aspektami prawnymi, które nie zostały poddane Trybunałowi i rozstrzygnięte przezeń w wyroku. Jeżeli orzeczenie dotyczy tylko niektórych aspektów prawnych sporu, Rada ma prawo zająć się pozostałymi aspektami prawnymi, niezależnie od innych (niepolitycz-

nych) kwestii. W takim przypadku dany środek może lub nie musi mieć charakteru prawnego, zależnie od kryterium przeważającego. Rada Bezpieczeństwa jest organem politycznym i jeżeli kwestia jej przedstawiona nadaje jej działaniu przede wszystkim polityczny charakter, wtedy uzyskane rozwiązanie będzie określane jako „polityczne”. Z drugiej strony, Rada nie jest uwolniona od aspektów prawnych, a jeżeli środki prawne „zostaną osiągnięte zgodnie z normami prawa”, decyzje Rady mogą spełniać ten wymóg i być traktowane jako „rozwiązanie prawne”. Nie trzeba podkreślać, że Rada nie spełnia żadnych funkcji sądowych. Dlatego „może ona wziąć pod uwagę argumenty prawne, ale - inaczej niż sąd - nie jest zobowiązana do ich stosowania”.

[...]

Wyłączna kompetencja Rady Bezpieczeństwa?

Dictum STSM w sprawie szkół mniejszościowych zachowuje aktualność: przepis art. 36.1 Statutu przestaje działać tylko „w wyjątkowych sytuacjach, w których spór, który państwa zamierzają przedstawić Trybunałowi, należałoby do wyłącznej kompetencji jakiegoś innego organu”. Nie trzeba wspominać, że jeżeli sprawa należy do wyłącznej kompetencji Rady Bezpieczeństwa, Trybunał nie ma jurysdykcji i wszczęcie postępowania jest niedopuszczalne.

Trudność związana z tą oczywistą prawdą polega na tym, że nie jest ona przydatna z punktu widzenia naszej analizy: można by zastanawiać się, dlaczego praktyka obu organów nie potwierdza jakiejś konkluzji. Odwołując się do art. 12 Karty, Trybunał sam przypomina nam, że „żadne ograniczenie tego rodzaju nie jest nałożone na działalność Trybunału przez jakiegokolwiek postanowienie czy to Karty, czy Statutu Trybunału”. Nie ma również charakteru wyłącznego powierzenie Radzie „pierwotnej odpowiedzialności za utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa” (art. 24.1 Karty).

Trybunał nie przejmuje dla siebie - i nigdy tego nie czynił - żadnych funkcji wykonawczych, do jakich należą zadania Rady Bezpie-

czeństwa, zwłaszcza wynikające z rozdziału VII Karty. Trybunał zawsze pozostaje w ramach swej funkcji sądowej. Na mocy rozdziału VI Trybunał może zajmować się prawnymi aspektami sporu, który poza tym ma poza tym treść polityczną lub nawet może mieć zdecydowanie polityczny charakter - w swym kształcie zewnętrznym, roli, implikacjach lub konsekwencjach. Taki charakter sporu nie eliminuje Trybunału. Organ sądowy ONZ określa sytuację prawną i przyjmuje określony środek. W tak abstrakcyjnym sensie spór prawny stanowi odrębną kategorię, jakkolwiek często spór prawny w rzeczywistości stanowi element szerszego konfliktu.

Tylko w powyższym sensie można rozdzielić kompetencje obu organów. Zadanie podziału tych kompetencji *ratione materiae* jest trudne. Amerykańska próba zmierzająca do powstrzymania Trybunału przed podejmowaniem rozstrzygnięć podlegających rozdziałowi VII Karty upadła. W sporze pomiędzy Nikaraguą i USA te ostatnie twierdziły, że „wszelkie zarzuty o zagrożeniu dla pokoju, naruszeniu pokoju i aktach agresji zostały zastrzeżone dla rozważenia i rozstrzygnięcia przez organy polityczne”, w pierwszym rządzie przez Radę Bezpieczeństwa. Tym samym wyłącza to rozstrzygnięcie sądowe. Decyzja sądowa nie jest metodą rozwiązywania „trwającego konfliktu zbrojnego”, włączając „ocenę roszczeń” dotyczących wykonywania prawa do samostanowienia.

Można dodać, że w świetle szczególnych faktów sprawa Nikaragui nie dotyczyła wyboru między Radą i Trybunałem. Kwestionując jurysdykcję Trybunału i dopuszczalność skargi w odniesieniu do konfliktów dotyczących „trwającego użycia siły”, USA nie były skłonne również dopuścić do zajmowania się sporem przez Radę Bezpieczeństwa. Trybunał odrzucił argumenty amerykańskie i nie przyjął stanowiska, że prawo nie powierzyło mu żadnej kompetencji w zakresie rozdziałów VI i VII Karty.

Jeżeli prawo, decyzja stron lub jednostronna deklaracja na podstawie klauzuli opcyjnej powierza wyłączną kompetencję Radzie

Bezpieczeństwa lub wyłącza jurysdykcję Trybunału, sytuacja jest jasna.

Ale również w razie milczenia prawa lub stron ciągle jest jeszcze miejsce na dyskusję. Jej zakres jest oczywiście trudny do określenia. Kwestia dotyczy właściwości sądowej: czy istnieją spory, które zawierają wprawdzie elementy prawne, jednakże powinny w całości być rozwiązane w procesie politycznym i w ramach rozstrzygnięć politycznych? Kategoria sporów nie nadających się do rozstrzygnięcia sądowego jest trudna do zdefiniowania i może łatwo stać się wysoce kontrowersyjna. Punkt ten ilustruje dobrze postępowanie w sprawie *Nikaragua v. USA*.

W sprawie Północnego Kamerunu Trybunał mówił o „przyrodzonych ograniczeniach wykonywania funkcji sądowych, których Trybunał jako sąd oparty na prawie nie może nigdy pomijać”. Jakkolwiek dictum takie należy rozpatrywać w kontekście określonej sprawy, jest ono na tyle ogólne, by brać je pod uwagę dyskutując podział kompetencji pomiędzy Trybunał a Radę Bezpieczeństwa. Jedno z takich ograniczeń może wynikać z „przeważająco politycznego charakteru” sporu, niezależnie od jego aspektów prawnych. Teoretycznie i zależnie od okoliczności, powinno być miejsce na pogląd, iż na gruncie Karty i Statutu spór taki nie podlega rozstrzygnięciu, jakkolwiek nie jest to powiedziane wyraźnie w żadnym przepisie.

W. Czapliński, *Uwagi o kontroli legalności działań Rady Bezpieczeństwa ONZ*, PiP 49(1994), nr 10, s. 74 (fragmenty, przypisy pominięto)

Rozwiązanie przyjęte przez MTS w sprawie Lockerbie spowodowało powstanie sytuacji, która będzie najważniejszym elementem merytorycznego rozstrzygnięcia w dalszym ciągu postępowania. Libia nie uznała kompetencji Rady do rozstrzygnięcia sporu, uważając, że sprawa powinna być rozstrzygnięta wyłącznie w trybie przewidzianym konwencją montrealską. Biorąc pod uwagę wcześniejsze orzecznictwo MTS, należy stwierdzić, że nie wyklucza to samo przez

się rozstrzygnięcia sporu przy użyciu innych pokojowych metod, włączając działanie Rady na podstawie art. 33, 34 i 36 Karty.

Jakkolwiek formalnie rozstrzygnięcie MTS dotyczyło wykładni i stosowania konwencji montrealskiej, najważniejszym jego elementem jest kwestia możliwości przyznania przez Trybunał ochrony państwu, na które nałożone zostały sankcje zgodnie z rozdziałem VII Karty NZ.

W dotychczasowym orzecznictwie MTS kilkakrotnie poruszano kwestie równoległej kompetencji różnych organów NZ w zakresie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych. I tak, w sporze dotyczącym podziału szelfu kontynentalnego na Morzu Egejskim Trybunał zdecydował, że ponieważ negocjacje i rozstrzygnięcie sądowe są wymienione w przepisie art. 33 Karty, wszczęcie postępowania przed MTS nie wyklucza możliwości poszukiwania przez strony sporu innego sposobu rozstrzygnięcia tego sporu; prowadzenie negocjacji z kolei nie wyłącza samo przez się postępowania sądowego. We wcześniejszym stadium postępowania MTS zajmował się działaniami RB dotyczącymi sporu między Grecją i Turcją, i stwierdził, że w ich kontekście nie było potrzeby orzekania o tymczasowych środkach ochrony.

Równoległa kompetencja MTS i RB została potwierdzona w orzeczeniu w sprawie zakładników amerykańskich w Teheranie. Trybunał podkreślił, że USA wszczęły postępowanie sądowe w czasie, gdy sprawą zajmowała się Rada. Rada przyjęła 4 XII 1979 r. rezolucję 457 nakazującą Iranowi natychmiastowe zwolnienie dyplomatów amerykańskich; Rada udzieliła również Sekretarzowi Generalnemu NZ mandatu na dalsze działania w tej sprawie (w ramach dobrych usług). Dnia 15 XII 1979 r. Trybunał orzekł o środkach tymczasowej ochrony. Dwa tygodnie później RB uchwaliła rezolucję 461, nawiązującą bezpośrednio do orzeczenia MTS. W wyroku z 24 V 1980 r. Trybunał orzekł, że ani Karta NZ, ani Statut MTS nie nakładają żadnych ograniczeń dotyczących jednoczesnego postępowania w danej sprawie przed MTS i RB. Podkreślił przy tym, że o

ile Rada mogła wypracować polityczne rozwiązanie sporu, o tyle zadaniem MTS jest rozstrzygnięcie odnośnie do kwestii prawnych. Rozstrzygnięcie kwestii prawnych może być ważnym, a nawet decydującym, czynnikiem prowadzącym do pokojowego załatwienia sporu. Stanowisko Trybunału w sprawie zakładników amerykańskich koresponduje w pełni z decyzją w sprawie Lockerbie. Wreszcie w orzeczeniu w sprawie Nikaragui (jurysdykcja) MTS podkreślił, że fakt, iż jakaś kwestia była przedmiotem obrad Rady Bezpieczeństwa, nie pozbawił automatycznie Trybunału prawa zajmowania się prawnymi jej aspektami, ponieważ żaden akt międzynarodowoprawny nie ustanowił zasady podziału władzy na płaszczyźnie międzynarodowej. Trybunał odrzucił przy tym argument amerykański, że sprawa nie należała do jego jurysdykcji, gdyż w istocie była apelacją do Trybunału od niekorzystnej decyzji Rady Bezpieczeństwa (wcześniej Rada odrzuciła skargę Nikaragui ze względu na weto amerykańskie).

[...]

Możemy stwierdzić, że na gruncie obowiązującego prawa międzynarodowego żaden akt prawny nie powierza MTS abstrakcyjnej kompetencji kontrolowania legalności działań innych organów Narodów Zjednoczonych w trybie znanego w prawie konstytucyjnym nadzoru sądowego. Kontrola taka nie jest jednak wykluczona na wniosek organu upoważnionego do występowania o opinię doradczą. Jednoznaczne stanowisko w tej kwestii zajął MTS w opinii doradczej w sprawie Namibii. Meritum sprawy było podobne do sprawy Lockerbie: RPA twierdziła, że Zgromadzenie Ogólne przekroczyło swe kompetencje (działało *ultra vires*) uchwalając rezolucję 2145(XXI) z 1966 r. w sprawie wygaśnięcia mandatu RPA nad Namibią. MTS odrzucił to twierdzenie podkreślając, że wykonywanie przezeń kontroli sądowej decyzji organów politycznych oznaczałoby w praktyce całkowite wyrzeczenie się środków dostępnych przeciwko podstawowym naruszeniom przedsięwzięć międzynarodowych, a przez to byłoby niezgodne z Kartą NZ. Jakkolwiek decyzja Trybunału doty-

czyła działań Zgromadzenia Ogólnego, pozostaje ona aktualna również w odniesieniu do Rady Bezpieczeństwa.

Wszelako należy podkreślić, że Trybunał nie odrzucił możliwości badania aktów innych organów *in concreto*. Dalsze postępowanie w sprawie Lockerbie powinno wnieść nowe elementy w tym zakresie.

Wprowadzenie abstrakcyjnej kontroli sądowej w obrębie NZ wymagałoby reform instytucjonalnych, zwłaszcza przepisów art. 25 i 39 Karty, zmierzających do demokratyzacji Organizacji, a zwłaszcza możliwości zawieszenia wykonywania obligatoryjnych decyzji Rady Bezpieczeństwa, a także wypracowania specjalnej procedury MTS. Wydaje się bowiem, że procedury nadzwyczajne i ochrona tymczasowa przyznana przez Trybunał nie są wystarczające.

[...]

4. Organizacje pozarządowe

Artykuł 71 Karty Narodów Zjednoczonych

Rada Gospodarczo-Społeczna może wydać odpowiednie dyspozycje w sprawie zasięgania opinii pozarządowych organizacji, które zajmują się sprawami wchodzącymi w zakres jej właściwości. Takie dyspozycje mogą dotyczyć organizacji międzynarodowych, a w odpowiednich przypadkach, po porozumieniu się z właściwym członkiem Organizacji Narodów Zjednoczonych, również organizacji krajowych.

Rezolucja Rady Gospodarczo-Społecznej 1296 (XLIV) z 23 maja 1968 roku dotycząca ustanowienia stosunków konsultacyjnych z organizacjami pozarządowymi (fragmenty)

CZĘŚĆ I

Zasady mające zastosowanie w ustanawianiu stosunków konsultacyjnych

Następujące zasady będą stosowane w ustanawianiu stosunków konsultacyjnych z organizacjami pozarządowymi:

1. Organizacja będzie zajmowała się sprawami wchodzącymi w zakres kompetencji Rady Gospodarczo-Społecznej w odniesieniu do międzynarodowych zagadnień gospodarczych, społecznych, kulturalnych, wychowawczych, zdrowia, nauki, technologii i spraw pokrewnych oraz kwestii praw człowieka.

2. Cele i zadania organizacji będą zgodne z duchem, celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych.

3. Organizacja będzie udzielać poparcia dla dzieła Narodów Zjednoczonych, i będzie promować znajomość jego zasad i działalności, zgodnie z własnymi celami i zasadami oraz charakterem i zakresem swoich kompetencji i działalności.

4. Organizacja będzie miała reprezentatywny charakter i uznaną pozycję międzynarodową...

5. Organizacja będzie miała utworzoną siedzibę z organem zarządzającym. Będzie miała demokratycznie przyjęty statut...

6. Organizacja będzie miała upoważnienie do występowania w imieniu swoich członków za pośrednictwem upoważnionych przedstawicieli...

7. ...Organizacja będzie międzynarodowa pod względem swej struktury... Organizacja międzynarodowa, która nie jest utworzona przez umowę międzyrządową będzie rozważana jako organizacja pozarządowa...

8. Podstawowe środki finansowe organizacji międzynarodowej powinny pochodzić w głównej części z wkładów krajowych czy innych oddziałów czy też od indywidualnych członków...

CZĘŚĆ II

Zasady określające charakter porozumień konsultacyjnych

14. Postanowienia porozumień dotyczących konsultacji powinny kierować się zasadą, że porozumienia konsultacyjne są tworzone, z

jednej strony, w celu umożliwienia Radzie czy jakiemuś jej organowi, zapewnienia fachowej informacji czy rady od organizacji mających szczególne kompetencje w przedmiotach, dla których porozumienia konsultacyjne były zawarte, i z drugiej strony, w celu umożliwienia organizacjom, które reprezentują istotną część opinii publicznej ze znacznej liczby państw wyrażanie swoich poglądów...

CZĘŚĆ III

Ustanowienie stosunków konsultacyjnych

16. W ustanawianiu stosunków konsultacyjnych z organizacjami, Rada będzie rozróżniać:

a) Organizacje, które są zainteresowane znacznym zakresem działalności Rady i... są bezpośrednio zaangażowane w życie gospodarcze i społeczne narodów tych obszarów, które reprezentują i których członkostwo, które powinno być rozważane, jest szeroko reprezentowane znacznej części ludności z wielu państw (organizacje posiadające status konsultacyjny kategorii I);

b) Organizacje, które mają specjalne kompetencje, i są zainteresowane szczególnie, tylko niektórymi sferami działalności podejmowanymi przez Radę, i są znane na arenie międzynarodowej z dziedzin, w których one mają czy zabiegają o status konsultacyjny kategorii II.

19. Inne organizacje, które nie mają ogólnego czy specjalnego statusu konsultacyjnego lecz które Rada, czy Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych, w konsultacji z Radą czy jej Komitetem do Spraw Organizacji Pozarządowych uznaje, że mogą czynić okolicznościowe i użyteczne wkłady do pracy Rady lub jej pomocniczych ciał oraz innych organów Narodów Zjednoczonych w zakresie ich kompetencji będą wpisane na listę i uznane jako włączone do Rejestru...

CZĘŚĆ V

Konsultacja w Radzie

20. Tymczasowy porządek dzienny Rady będzie podawany do wiadomości organizacji kategorii I, II i wpisanych do Rejestru.

21. Organizacje kategorii I mogą proponować Komitetowi Rady do Spraw Organizacji Pozarządowych zwrócić się do Sekretarza Generalnego aby umieścił w tymczasowym porządku dziennym Rady punkty szczególnie interesujące organizacje.

22. Organizacje kategorii I i II mogą wyznaczyć upoważnionych przedstawicieli do zasiadania w charakterze obserwatorów na publicznych posiedzeniach Rady i jej pomocniczych ciał. Te wpisane do Rejestru mogą mieć reprezentantów obecnych na takich posiedzeniach, które dotyczą spraw wchodzących w zakres ich kompetencji.

23. Organizacje kategorii I i II mogą przedstawiać pisemne oświadczenia odnoszące się do pracy Rady w przedmiocie, w którym te organizacje posiadają szczególne kompetencje...

24. f) Sekretarz Generalny, po konsultacji z Przewodniczącym Rady czy Radą, czy jej Komitetem do Spraw Organizacji Pozarządowych, może zaprosić organizację wpisaną do rejestru do przedstawienia pisemnych oświadczeń...

25. a) Komitet Rady do Spraw Organizacji Pozarządowych będzie czynić Radzie rekomendacje na podstawie których organizacje kategorii I powinny być wysłuchane przez Radę czy przez jej komitety sesyjne i odnośnie których punktów one powinny być wysłuchane...

b) Ilekroć Rada będzie dyskutowała istotę punktu zaproponowanego przez organizację pozarządową kategorii I i włączonego do punktu porządku dziennego Rady, taka organizacja będzie uprawniona do zaprezentowania ustnie przed Radą czy komitetem sesyjnym Rady wprowadzającego oświadczenia wyjaśniającego...

Stephan Hobe, *Global Challenges to Statehood: The Increasingly Important Role of Nongovernmental Organizations*, „*Global Legal Studies Journal*” 5(1997), s. 179 (207-209) (przypisy pominięto)

[...]

Niezależnie od korporacji wielonarodowych i tradycyjnej roli aktorów innych niż państwa, rosnąca rola NGOs (Non-Governmental Organizations - organizacje pozarządowe - przyp. red.) przyczynia się do włączenia ich w sferę prawa międzynarodowego i ich uznania. Jakkolwiek nie można mówić jeszcze o powszechnym uznaniu tych tworców jako podmiotów prawa międzynarodowego, współczesny stan rzeczy wydaje się wskazywać, że w niektórych przypadkach mamy do czynienia z częściową podmiotowością pewnych NGOs w prawie międzynarodowym. Rozwój ten jest dalszą wskazówką bieżącego trendu „odpaństwowienia” (denationalization) systemu międzynarodowego oraz procesu globalizacji. Wspiera to opinię tych, włączając Sekretarza Generalnego ONZ, którzy obserwowali rosnącą tendencję rozwoju społeczeństwa globalnego, przeciwstawianego światu państw.

Niniejsze studium może wspierać tę tendencję, przynajmniej częściowo. Poprzez zbadanie pracy NGOs i ich wpływu na państwo, widzimy, iż w niektórych przypadkach pewien porządek prawny stworzony przez NGOs, np. porządek olimpijski, jest częściowo uznawany przez państwa. NGOs są niekiedy nawet częściowo włączane do wykonywania zadań państwowych, jak np. pomocy dla rozwoju. W dodatku widzimy, że tylko trzeci sektor - na przykład prawa człowieka i ochrona środowiska - charakteryzuje się rzeczywiście możliwością stworzenia zasadniczych wyzwań dla państw przez prace i działalność NGOs. W tych sferach działalności, NGOs wykraczają poza rolę reprezentantów interesów, jaka kojarzy się z państwami. Rozwój tych dziedzin połączony ze zmniejszaniem się roli państw jest równoległy z rosnącym uznaniem jednostek w prawie międzynarodowym. Równoległość ta pozwala na narzucającą się konkluzję odnośnie do częściowej podmiotowości jednostek. Prawo między-

narodowe jest coraz bardziej skłonne zaakceptować rosnącą instytucjonalizację reprezentacji sektora prywatnego.

Rosnące znaczenie i uznanie działalności NGOs wskazują na zmieniający się paradygmat systemu międzynarodowego i prawa międzynarodowego. W systemie międzynarodowym państwa tracą swą niegdyś dominującą pozycję. Inne organizacje reprezentujące interes społeczności stają się coraz ważniejsze. Z drugiej strony, międzynarodowe organizacje międzyrządowe służą państwom pomocą przy wykonywaniu takich zadań i rozwiązywaniu problemów wykraczających poza możliwości państw. Zjawisko to słusznie określa się jako umiędzynarodowienie. Z drugiej strony, wzrastający globalny charakter problemów nie prowadzi do umiędzynarodowienia, lecz do odpaństwowienia. Tendencja ta wskazuje na przyszłe zadania przynajmniej niektórych NGOs: jako tworu lub tworców reprezentujących interesy globalne. Wyrazem takich interesów są normy *erga omnes* prawa międzynarodowego. Znaczenie NGOs jako „przedstawicieli porządku publicznego” może w przyszłości jedynie rosnąć. W takim przypadku, jedynym logicznym wnioskiem jest przynajmniej częściowe uznanie podmiotowości międzynarodowych NGOs. Uznanie takie wskazuje nawet jeszcze wyraźniej na wyzwanie stawiane przez NGOs państwowości - stają się one współzawodnikami państw nie tylko w sferze faktycznej, lecz również prawnej.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ MIĘDZYNARODOWA

1. Odpowiedzialność międzynarodowa państw

Starke J.: Introduction to International Law, London 1984, s. 283 i nast. (przypisy pominięto)

Często działania podjęte przez jedno państwo powodują szkodę albo uchybienie godności, prestiżowi innego państwa. Normy prawa międzynarodowego określają zarówno okoliczności, w których państwo pokrzywdzone staje się upoważnione do rekompensaty za poniesione straty, jak i zasady mające w takich sytuacjach zastosowanie...

Oczywiście charakter rekompensaty będzie zależał od okoliczności sprawy. Najczęściej państwo pokrzywdzone będzie usiłowało, w drodze rokowań, uzyskać tzw. satysfakcję i jeśli jedynie godność państwa została naruszona, to formalne przeprosiny albo zapewnienie, że podobna sytuacja nie powtórzy się zazwyczaj zostaną potraktowane jako wystarczające. Jednakże czasem konieczne jest wypłacenie odszkodowania pieniężnego, w szczególności, gdy miały miejsce straty materialne. W wielu przypadkach kwestia odpowiedzialności oraz wysokości odszkodowania musi być rozstrzygana przez trybunał arbitrażowy.

Krzywdy oraz szkody, które pociągają za sobą odpowiedzialność państwa mogą mieć różnoraki charakter. Tak więc państwo może odpowiadać za naruszenie traktatu, tj. postępowanie sprzeczne ze zobowiązaniami zawartymi w umowie, za szkody wyrządzone obywatelom innych państw itp. Pogwałcenie obowiązku prawnomiędzynarodowego może polegać na: a) działaniu, lub b) zaniechaniu.

W ostatecznym rachunku odpowiedzialność państwa jest regulowana przez standardy międzynarodowe (choć w niektórych dziedzinach standardy międzynarodowe mogą obejmować swym zakre-

sem standardy krajowe) i od prawa międzynarodowego zależy, czy, oraz w jakim zakresie, działanie lub zaniechanie określonego państwa jest traktowane jako prawnie uzasadnione lub bezprawne. W przypadku, gdy działania lub zaniechania państwa, mierzone za pośrednictwem takich standardów, zostaną określone jako prawnie uzasadnione, wówczas odpowiedzialność nie wchodzi w rachubę. Na przykład, skoro powszechnie przyjmuje się, że państwa nie mają obowiązku przyjmowania cudzoziemców na własne terytorium, to państwa, których obywatelstwo cudzoziemcy posiadają nie mogą rościć żadnych pretensji w stosunku do państwa, które odmówiło takiego wstępu na własne terytorium...

Normy prawa międzynarodowego regulujące odpowiedzialność państwa wciąż rozwijają się i być może osiągną stadium, w którym państwa będą odpowiadać także za naruszenie prawa międzynarodowego określane jako „przestępstwa międzynarodowe”. Przy tym odpowiedzialność związana z tymi przestępstwami będzie różnić się od odpowiedzialności za zwykłe naruszenie prawa międzynarodowego, powodujące zazwyczaj jedynie obowiązek naprawienia szkody lub wypłacenia odszkodowania.

Innym, ważnym zagadnieniem, które ma wpływ na rozwój reglamentacji odpowiedzialności państwa, jest pytanie, w jakich granicach państwa powinny zaangażować się w kontrolę działalności szczególnie niebezpiecznej, np. prób z bronią atomową, energetyki atomowej, badania przestrzeni kosmicznej, fali akustycznej powstającej przy eksploatacji samolotów ponadźwiękowych?...

1.1. Odpowiedzialność w przypadku naruszeń prawa międzynarodowego

*Odpowiedzialność państwa w prawie międzynarodowym.
Praca zbiorowa pod red. R. Sonnenfeld. PISM. Warszawa 1980,
s. 20 i nast. (przypisy pominięto)*

Źródłem odpowiedzialności państwa jest naruszenie chronionego przez prawo międzynarodowe interesu innego podmiotu (podmiotów) prawa międzynarodowego. Zgodnie z ogólnie przyjętym poglądem, naruszenie praw innego podmiotu może polegać zarówno na działaniu, jak i na zaniechaniu.

Zaniechanie państwowego organu zostało uznane za źródło odpowiedzialności w licznych sporach międzynarodowych i znalazło również wyraz w orzeczeniu MTS w sprawie cieśniny Korfu. Trybunał stwierdzając, że Albania nie notyfikowała istnienia pól minowych ani nie uprzedziła o niebezpieczeństwie brytyjskich okrętów, orzekł w konkluzji: „Poważne to zaniechanie pociąga za sobą międzynarodową odpowiedzialność Albanii”...

Typową sytuacją, w której zaniechanie staje się źródłem odpowiedzialności, jest niewykonanie czynności warunkującej wypełnienie zobowiązań traktatowych, jak np. zmiana ustawy krajowej kolidującej z postanowieniami traktatu.

Naruszenie prawem chronionego interesu podmiotu prawa międzynarodowego jest przeważnie wynikiem działalności zakazanej przez prawo międzynarodowe, czyli działania, które stanowi naruszenie międzynarodowego zobowiązania tego państwa (delict, tort). Szczegółowe określenie materialnego zakresu „naruszenia prawa” nie jest oczywiście możliwe, ani zresztą wskazane, gdyż materialna treść naruszenia prawa zmienia się wraz ze zmianą samego prawa międzynarodowego, niemniej jednak w okresie powojennym obserwujemy dążenie do określonej, zasadniczej klasyfikacji... w zależności od znaczenia, jakie ma dane bezprawne postępowanie dla międzynarodowej społeczności.

Istotnym warunkiem powstania odpowiedzialności państwa jest bezpprawność jego działania ze stanowiska prawa międzynarodowego, przy czym jest bez znaczenia, czy naruszone zostały normy prawa traktatowego czy też prawa zwyczajowego. Natomiast bezprzedmiotowa jest zgodność postępowania organu państwa z krajowym prawem wewnętrznym. Zasada ta znalazła wielokrotnie potwierdzenie w orzeczeniach STSM; m.in. w opinii doradczej z 1932 r. w sprawie polskich obywateli w Gdańsku Trybunał stwierdził, że „państwo nie może powołać się na swoją własną konstytucję w celu uniknięcia zobowiązań ciężących na nim mocy prawa międzynarodowego”...

Odpowiedzialność międzynarodowa może jednak również powstać na skutek dozwolonej w prawie międzynarodowym działalności państwa. Nie jest to problem zupełnie nowy w praktyce międzynarodowej, jednakże w rezultacie rozwoju techniki, zwłaszcza po II wojnie światowej, problemy związane z korzystaniem z energii jądrowej, przestrzeni kosmicznej, eksploatacji dna morza itp. uczyniły problematykę odpowiedzialności za prawnie dozwoloną działalność państwa wysoce aktualną.

Należy tu rozróżnić dwie sytuacje: działalność prawnie dozwoloną, lecz z natury rzeczy niebezpieczną, mogącą spowodować naruszenie interesu innego państwa ma jego obszarze (theory of risk, Risikohaftung), oraz działalność stanowiącą nadużycie prawa (abuse of rights). Wydaje się, że w praktyce nie zawsze zresztą będzie możliwe ścisłe rozgraniczenie obydwu sytuacji. Wprawdzie są dziedziny działalności przemysłowej i technicznej, w których ryzyko jest znaczne i przez to ewidentne, jak zwłaszcza stosowanie energii jądrowej lub eksploatacja obiektów kosmicznych, to jednak działalność i innych przemysłów zawiera w sobie ryzyko i ich uprawianie może w określonych okolicznościach naruszyć prawa innego państwa, np. w zakresie jego zasobów wodnych, eksploatacji innych zasobów naturalnych, ochrony środowiska naturalnego, przy czym nie zawsze możliwa jest precyzyjna ocena ryzyka związana z daną działalnością. Niekiedy też negatywne skutki takiej działalności w odniesieniu, np. do

naturalnego środowiska ujawniają się dopiero po pewnym czasie lub w określonych sytuacjach atmosferycznych...

Główne dziedziny działalności związanej ze znacznym ryzykiem, jak niektóre formy stosowania energii atomowej, działalności w przestrzeni kosmicznej lub eksploatacja dna morskiego, zostały już w dużym stopniu uregulowane w międzynarodowych umowach. Tym samym odpowiedzialność międzynarodowa w zakresie objętym umową podlega z jednej strony postanowieniom umowy, z drugiej zaś zasadam regulującym naruszenie zobowiązania traktatowego.

Sprawa Cieśniny Korfu (Corfu Cannel Case), Wielka Brytania v. Albania, orzeczenie z 9 IV 1949 r., (ICJ Reports 1949 r., s. 4 i nast., zob. także orzeczenie z 15 XII 1949 r. dot. wysokości odszkodowania)

F a k t y

W dniu 22 października 1946 r. cztery brytyjskie okręty wojenne opuściły port Korfu i skierowały się do cieśniny o tej samej nazwie. Podczas żeglugi w cieśninie dwa okręty natknęły się na miny; jeden z nich zatonął a drugi został poważnie uszkodzony. Incydent miał miejsce na wodach terytorialnych Albanii.

W trzy tygodnie później okręty brytyjskie przeprowadziły operację rozminowywania tych wód (bez zgody Albanii) i unieszkodliwiły 22 miny.

W oparciu o porozumienie stron sprawę przekazano do MTS-su, który miał rozstrzygnąć, czy Albania jest odpowiedzialna za eksplozje w dniu 22 października (zginęło kilkudziesięciu marynarzy i powstały znaczne straty materialne); a jeżeli tak, to czy powinna wypłacić odszkodowanie?

Przedstawiciel rządu Wielkiej Brytanii twierdził, że jeżeli nawet zaminowanie nie zostało dokonane przez władze albańskie, to rząd albański wiedział, że jego wody zostały zaminowane.

O r z e c z e n i e

Trybunał stwierdził, że - jak wskazuje praktyka - państwo, na którego terytorium miał miejsce akt sprzeczny z prawem międzynarodowym, może zostać poproszone o złożenie wyjaśnień. Jest również prawdą, że odpowiadając na taką prośbę, państwo nie może ograniczyć się do wyjaśnienia, że nic nie wie o okolicznościach takiego aktu ani o jego sprawcach. W pewnych granicach może ono być zobowiązane do przedłożenia szczegółowych wyjaśnień, uzyskanych za pomocą dostępnych mu środków informacji oraz w drodze śledztwa. Jednak nie można, biorąc za podstawę fakt sprawowania kontroli nad własnym terytorium i wodami, wnioskować, że państwo koniecznie wie lub powinno wiedzieć o każdym bezprawnym akcie przygotowywanym w granicach jego terytorium, ani że koniecznie musiało znać lub powinno znać sprawców. Sam fakt, jako taki, bez uwzględnienia całokształtu okoliczności, ani nie pociąga za sobą *prima facie* odpowiedzialności, ani nie powoduje przeniesienia ciężaru dowodu...

Z drugiej strony wyłączność zwierzchnictwa terytorialnego wykonywanego przez państwo w obrębie jego granic wpływa na dobór środków dowodowych mogących wykazać wiedzę co do takich faktów ze strony państwa. Ze sprawowania wyłącznego zwierzchnictwa wynika, że państwo, które stało się ofiarą naruszenia prawa międzynarodowego, często nie jest w stanie wykazać w sposób bezpośredni istnienia faktów, z których wynikałaby odpowiedzialność. Należy więc pozwolić mu, w szerszym stopniu, uciekać się do domnieman z faktów, do poszlak lub dowodów z okoliczności... Te pośrednie środki dowodowe są dopuszczone we wszystkich systemach prawnych, a posługiwanie się nimi jest uznawane przez orzecznictwo międzynarodowe...

Trybunał przyjął - w oparciu o przedstawione przez strony fakty i obserwacje - że założenie pól minowych będących przyczyną eksplozji nie mogło zostać zrealizowane bez wiedzy rządu albańskiego.

Obowiązki ciężące na władzach albańskich polegały na notyfikowaniu, na rzecz żegluga w ogóle, istnienia pól minowych na wodach terytorialnych oraz na ostrzeżeniu brytyjskich okrętów wojennych o grożącym niebezpieczeństwie. Obowiązek taki ma za podstawę... określone, ogólne i uznane zasady, tj. elementarne zasady człowieczeństwa...; zasadę swobody żegluga morskiej oraz obowiązek spoczywający na każdym państwie, a polegający na nie dozwalaniu, aby jego terytorium wykorzystywano do działań sprzecznych z prawami państw.

W rzeczywistości, Albania ani nie notyfikowała istnienia pól minowych, ani nie ostrzegła brytyjskich okrętów o niebezpieczeństwie...

Faktem jest, że władze albańskie nie podjęły żadnych usiłowań, aby zapobiec katastrofie. To poważne zaniedbanie pociąga za sobą międzynarodową odpowiedzialność Albanii.

Sprawa statku „Rainbow Warrior”, (Nowa Zelandia v. Francja), orzeczenie arbitrażowe z 1987 r. (Harris D., Cases and Materials on International Law, Fourth Edition, Sweet and Maxwell. London 1991, s. 478)

Państwo ponosi odpowiedzialność za działalność swych służb specjalnych, także poza granicami własnego kraju. Statek noszący nazwę „Rainbow Warrior”, należący do Greenpeace, został wysadzony w powietrze w Zatoce Aucklandzkiej (Nowa Zelandia, 1985 r. - przyp. mój, B.W.) przez francuskich agentów służb specjalnych, ponieważ celem załogi był protest przeciwko francuskim próbom z bronią atomową dokonywanym w tym rejonie Pacyfiku. Dwaj agenci francuscy zostali osądzeni i skazani, zgodnie z prawem Nowej Zelandii, na karę 10 lat więzienia. W rezultacie negocjacji zainteresowanych państw sprawę przekazano arbitrowi, którym był Sekretarz Generalny ONZ.

W rezultacie postępowania arbitrażowego zdecydowano, że Francja powinna przeprosić, w sposób formalny i uroczysty, Nową Zelandię „za naruszenie jej suwerenności i uprawnień prawno-

międzynarodowych” oraz wypłacić jej 7 mln dolarów amerykańskich „jako rekompensatę za wszystkie poniesione szkody”, w tym także moralne. W orzeczeniu stwierdzono ponadto, że Nowa Zelandia powinna przekazać Francji jej tajnych agentów, w celu przetrzymania „przez okres 3 lat, w bazie francuskiej, na wyspie, poza Europą”.

Projekt konwencji w sprawie międzynarodowej odpowiedzialności państw opracowany przez Komisję Prawa Międzynarodowego (International Legal Materials 1998, vol. XXXVII, s. 442 i nast.)

Artykuł 1

Każde naruszenie prawa międzynarodowego powoduje odpowiedzialność międzynarodową państwa.

Artykuł 2

Każde państwo może być podmiotem odpowiedzialności w rezultacie naruszenia prawa międzynarodowego.

Artykuł 3

Naruszenie prawa międzynarodowego ma miejsce, gdy:

- a) zachowanie, podlegające na działaniu lub zaniechaniu, może zostać przypisane państwu w świetle prawa międzynarodowego;
- b) zachowanie to jest sprzeczne z prawnomiędzynarodowymi zobowiązaniami tego państwa.

Artykuł 4

Akt państwa może zostać określony jako sprzeczny z prawem międzynarodowym, wyłącznie na podstawie prawa międzynarodowego. Charakterystyki tej nie może zmienić fakt, iż w świetle prawa wewnętrznego czyn ten jest legalny.

Artykuł 5

Dla celów niniejszego projektu postępowanie każdego organu mającego status organu państwowego w prawie wewnętrznym dane-

go państwa, będzie traktowane jako akt tego państwa w świetle prawa międzynarodowego, o ile organ ten występował w takim charakterze w danym przypadku.

Artykuł 6

Postępowanie organu państwa będzie traktowane jako akt tego państwa w świetle prawa międzynarodowego, niezależnie od tego, czy organ ten należy do kategorii organów ustawodawczych, wykonawczych, sądowych lub innych, a także niezależnie od tego, czy jego funkcje mają międzynarodowy czy wewnętrzny charakter oraz bez względu na to, czy ma nadrzędną, czy podrzędną pozycję w strukturze tego państwa.

Artykuł 7

1. Postępowanie organu terytorialnej, rządowej jednostki organizacyjnej będzie także traktowane jako akt państwa w świetle prawa międzynarodowego, o ile organ ten występował w tym charakterze w danej sprawie.

2. Postępowanie organu jednostki, która nie jest częścią składową państwa lub rządowej jednostki terytorialnej, lecz która została upoważniona w prawie wewnętrznym tego państwa do wykonywania elementów składowych władzy rządowej, będzie także traktowane jako akt tego państwa w świetle prawa międzynarodowego, o ile organ ten występował w tym charakterze w danej sprawie.

Artykuł 8

Postępowanie określonej osoby lub grupy osób będzie traktowane jako akt państwa w świetle prawa międzynarodowego, jeżeli:

a) ustalono, że taka osoba lub grupa osób działała faktycznie w imieniu państwa; lub

b) osoba taka lub grupa osób realizowała faktycznie elementy władzy rządowej pod nieobecność władz oficjalnych, w okolicznościach, które uzasadniały takie postępowanie.

Artykuł 9

Postępowanie organu, który został postawiony do dyspozycji przez inne państwo lub przez organizację międzynarodową będzie traktowane jako akt tego pierwszego w świetle prawa międzynarodowego, jeśli organ ten realizował elementy władzy rządowej państwa, do którego dyspozycji został postawiony.

Artykuł 10

Postępowanie organu państwa, terytorialnej jednostki rządowej lub jednostki upoważnionej do wykonywania elementów władzy rządowej, występujących w tym charakterze, będzie traktowane jako akt państwa w świetle prawa międzynarodowego nawet, gdy w koreślonym przypadku organ przekroczył swoje kompetencje przewidziane w prawie wewnętrznym lub postępował wbrew instrukcjom odnoszącym się do jego działalności.

Artykuł 11

1. Postępowanie osoby lub grupy osób nie działających w imieniu państwa, nie będzie traktowane jako akt państwa w świetle prawa międzynarodowego.

[...]

Artykuł 14

1. Postępowanie organu ruchu powstańczego, który został powołany na terytorium państwa lub w jakimkolwiek innym terytorium pod jego administracją, nie będzie traktowane jako akt tego państwa w świetle prawa międzynarodowego.

[...]

Artykuł 15

1. Akt organu powstańczego, który stał się nowym rządem państwa będzie traktowany jako akt tego państwa. Jednakże akt ten nie wpływa na przypisanie temu państwu działań, które mogły być uprzednio traktowane jako akt tego państwa na podstawie art. 5-10.

2. Akty ruchów powstańczych, których działania zakończyły się utworzeniem nowego państwa na części terytorium wcześniej istniejącego państwa lub na terytorium pod jego administracją, będą traktowane jako akty nowego państwa.

Artykuł 16

Naruszenie przez państwo międzynarodowego zobowiązania ma miejsce, gdy akt tego państwa jest niezgodny z postępowaniem wymagany ze względu na treść tego zobowiązania.

[...]

Artykuł 19

[...]

2. Przepięstewm międzynarodowym jest akt sprzeczny z prawem międzynarodowym, stanowiący rezultat naruszenia zobowiązań międzynarodowych, służących ochronie fundamentalnych interesów społeczności międzynarodowej i uznany przez całą tą społeczność za przestępstwo.

3. Zgodnie z ust. 2, w świetle obowiązującego prawa międzynarodowego, przestępstwo międzynarodowe może stanowić, *inter alia*, następstwo:

a) poważnego naruszenia zobowiązań międzynarodowych o zasadniczym znaczeniu dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, takich jak zakaz agresji;

b) poważnego naruszenia zobowiązań międzynarodowych o zasadniczym znaczeniu dla zapewnienia prawa narodów do samostanowienia, takich jak zakaz wprowadzania i utrzymywania dominacji kolonialnej;

c) poważnego naruszenia, na szeroką skalę, zobowiązań międzynarodowych, o zasadniczym znaczeniu dla ochrony istoty ludzkiej, takich jak zakaz niewolnictwa, ludobójstwa i apartheidu;

d) poważnego naruszenia zobowiązań międzynarodowych o zasadniczym znaczeniu dla ochrony i zachowania środowiska naturalnego, takich jak zakaz zanieczyszczania, na wielką skalę, atmosfery lub mórz.

4. Każde naruszenie prawa międzynarodowego, które - stosownie do treści ust. 2 - nie jest przestępstwem międzynarodowym, stanowi delikt międzynarodowy.

[...]

1.2. Odpowiedzialność w przypadku działalności zgodnej z prawem międzynarodowym

Odpowiedzialność państwa w prawie międzynarodowym. Praca zbiorowa pod red. R. Sonnenfeld. PISM. Warszawa 1980 (przypisy pominięto). Autorem cytowanego rozdziału jest K. Wiewiórkowska

Obok odpowiedzialności powstającej w wyniku naruszenia prawa „prawo międzynarodowe zna również odpowiedzialność państwa za działalność zgodną z prawem”. Odpowiedzialność tę określa się jako odpowiedzialność z tytułu ryzyka związanego z wykonywaniem szczególnie niebezpiecznej działalności.

O ile w doktrynie powszechnego prawa międzynarodowego odpowiedzialność wynikająca z czynów dozwolonych jest wciąż kwestionowana, o tyle w doktrynie prawa kosmicznego jej istnienie nie budzi najmniejszej wątpliwości. Twierdzi się wręcz, że „postęp naukowo-techniczny będzie nieuchronnie prowadził do rozszerzania przypadków takiej odpowiedzialności”...

W doktrynie prawa kosmicznego odpowiedzialność z tytułu ryzyka omawia się nieomal zawsze w kontekście odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez obiekty kosmiczne. Wynika to prawdopodobnie z faktu, że - po pierwsze - układ kosmiczny w art. VII de-

finiuje tę odpowiedzialność *expresis verbis*, po drugie - na obecnym etapie rozwoju działalności kosmicznej największe prawdopodobieństwo powstania szkód wynikających z działalności dozwolonej jest związane z umieszczaniem w przestrzeni kosmicznej sztucznych obiektów i wreszcie - po trzecie - zawarto konwencję, która szczegółowo reguluje odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez obiekty kosmiczne. Wydaje się jednak, że treść art. VI układu kosmicznego upoważnia do twierdzenia, że odpowiedzialność z tytułu ryzyka związanego z działalnością w przestrzeni kosmicznej nie musi ograniczać się do szkód wyrządzonych przez obiekty kosmiczne i może obejmować np. szkody spowodowane przez dopuszczenie do zakłóceń w telekomunikacji satelitarnej, a w przyszłości - szkody wyrządzone w związku z przesyłaniem na ziemię energii słonecznej poprzez elektrownie zbudowane na orbitach, czy szkody na Księżycu czy innych ciałach niebieskich spowodowane na stacji jednego państwa przez stację lub kosmonautów innego państwa.

Sprawa huty Trail Smelter (Trail Smelter Arbitration), (M. Dixon and R. Mc Corquodale, *Cases and Materials on International Law*, Blackstone Press Limited, London 1991, s. 453)

F a k t y

W 1886 r. huta usytuowana na terytorium Kanady, 10 mil od granicy z USA, rozpoczęła produkcję. W latach 1925 do 1937, ze względu na zwiększoną emisję dwutlenku siarki, huta spowodowała szkody na terenie stanu Waszyngton. Kanada nie kwestionowała swej odpowiedzialności materialnej. Zainteresowane państwa uzgodniły przekazanie sporu do arbitrażu, w celu określenia wysokości odszkodowania. Trybunał Arbitrażowy zasądził odszkodowanie w wysokości 78 000 dolarów USA (Stany Zjednoczone domagały się kwoty 2 mln dolarów - przyp. mój, B.W.).

O r z e c z e n i e z 11 III 1941 r.

Trybunał stwierdził, że zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego, jak również zgodnie z prawem USA, żadne państwo nie ma prawa wykorzystywać lub zezwalać na wykorzystanie swojego terytorium w sposób, który powoduje szkody na terytorium innego państwa...

Uwzględniając całokształt okoliczności Trybunał stwierdza, że - w świetle prawa międzynarodowego - Kanada jest odpowiedzialna za działalność huty.

Deklaracja Sztokholmska w sprawie środowiska naturalnego z 1972 r., (*International Legal Materials 1972*, vol. 11, s. 1416)

Z a s a d a 21

Państwa mają, zgodnie z Kartą ONZ oraz zasadami prawa międzynarodowego, suwerenne prawo do wykorzystywania własnych zasobów naturalnych zgodnie z własną polityką względem środowiska naturalnego oraz ponoszą odpowiedzialność za zapewnienie, aby działalność realizowana w granicach ich jurysdykcji lub pod ich kontrolą, nie spowodowała szkód w środowisku naturalnym innych państw lub na obszarach poza granicami jurysdykcji krajowej.

Z a s a d a 22

Państwa powinny współpracować w celu dalszego rozwoju prawa międzynarodowego regulującego odpowiedzialność oraz zasady odszkodowań dla ofiar zanieczyszczenia i innych szkód w środowisku, spowodowanych działalnością mającą miejsce w granicach ich jurysdykcji lub kontroli takich państw na obszarach poza ich jurysdykcją.

Sprawa satelity Kosmos 954 (Cosmos 954 Claim), (*International Legal Materials*, vol. 18, 1979, s. 902 i nast.)

W styczniu 1978 r. radziecki satelita, który był wyposażony w reaktor atomowy, rozpadł się w kanadyjskiej przestrzeni powietrznej,

a jego szczątki spadły na terytorium Kanady. Kanada wystąpiła z roszczeniem do ZSRR o odszkodowanie w wysokości 5 mln dolarów na pokrycie kosztów poniesionych w związku z koniecznością oczyszczenia skażonego terenu. W rezultacie porozumienia pomiędzy zainteresowanymi rządami, zawartego w 1981 r., ZSRR zapłacił 3 mln dolarów odmawiając jednak przyjęcia wyraźnej odpowiedzialności za powstałe szkody.

W imieniu i na rzecz Kanady argumentowano:

15. Na podstawie art. II konwencji o międzynarodowej odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez obiekty kosmiczne (powoływanej dalej jako konwencja) „Państwo jest bezwzględnie zobowiązane do zapłaty odszkodowania za szkodę spowodowaną przez jego obiekt kosmiczny na powierzchni Ziemi...”. ZSRR, jako państwo wysyłające satelitę Kosmos 954 ma absolutny obowiązek wypłacenia odszkodowania za szkody, które ten satelita spowodował. Rozrzucenie niebezpiecznych, radioaktywnych fragmentów satelity na dużej przestrzeni kanadyjskiego terytorium oraz obecność tych pozostałości w środowisku, spowodowało wyłączenie z użytkowania części terytorium Kanady, stanowiąc tym samym „szkodę na mieniu” w rozumieniu tej konwencji.

...

20. Odpowiedzialność ZSRR za szkody spowodowane przez satelitę znajduje podstawę także w treści art. VII traktatu o zasadach działalności państw w zakresie badania i wykorzystywania przestrzeni kosmicznej łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi z 1967 r., którego stronami są Kanada i ZSRR. W rezultacie tej odpowiedzialności ZSRR jest zobowiązany do zrekompensowania Kanadzie skutków wtargnięcia satelity do kanadyjskiej przestrzeni powietrznej i rozrzucenia na terytorium Kanady niebezpiecznych, radioaktywnych szczątków satelity.

21. Wtargnięcie satelity Kosmos 954 do kanadyjskiej przestrzeni powietrznej i rozrzucenie na terytorium Kanady niebezpiecznych, ra-

dioaktywnych pozostałości stanowi naruszenie suwerenności Kanady... Z precedensów międzynarodowych wynika, że naruszenie suwerenności powoduje powstanie obowiązku odszkodawczego.

22. Przyjmuje się, że standard absolutnej odpowiedzialności za działalność w przestrzeni kosmicznej, w szczególności działalności polegającej na wykorzystaniu energii atomowej, stanowi ogólną zasadę prawa międzynarodowego. Znaczna liczba państw, włącznie z Kanadą i ZSRR, zaakceptowała tę zasadę przystępując do konwencji z 1972 r. o międzynarodowej odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez obiekty kosmiczne. Zasada absolutnej odpowiedzialności ma zastosowanie do wszystkich sfer działalności, którą charakteryzuje wysoki stopień ryzyka. Została ona powtórzona w kilku umowach międzynarodowych i stanowi jedną z „ogólnych zasad prawa uznanych przez narody cywilizowane”...

23. Wyliczając wysokość żądanego odszkodowania Kanada zastosowała odnośne kryteria ustanowione przez ogólne zasady prawa międzynarodowego, zgodnie z którymi sprawiedliwe odszkodowanie rozsądnie skalkulowane obejmuje jedynie koszty spowodowane bezpośrednio przez wtargnięcie satelity i rozrzucenie jego fragmentów.

1.3. Następstwa odpowiedzialności międzynarodowej państwa

Sprawa Fabryki Chorzowskiej (Chorzów Factory Case), Niemcy v. Polska, orzeczenie kompetencyjne z 26 VII 1927 r., (PCIJ Ser. A, Nr 9, s. 21, zob. także Nr 17, s. 29 i 47)

F a k t y

Władze polskie wywłaszczyły fabrykę w Chorzowie stanowiącą własność spółki niemieckiej. Niemcy wystąpiły o odszkodowanie. Zdaniem strony niemieckiej wywłaszczenie było sprzeczne z postanowieniami konwencji dotyczącej Górnego Śląska, zawartej pomiędzy tymi państwami w 1922 r.

O r z e c z e n i e

...jest zasadą prawa międzynarodowego, że każde naruszenie obowiązku wynikającego z prawa międzynarodowego, pociąga za sobą obowiązek kompensacji we właściwej formie. Odszkodowanie jest więc nieodzownym następstwem niezastosowania się do postanowień umowy międzynarodowej, przy czym zasada ta nie musi być zawarta w samej umowie.

W wyroku merytorycznym w sprawie fabryki chorzowskiej z 1928 r. STSM wyjaśnił ponadto, że:

„Podstawową zasadą, która wynika z samego pojęcia aktu niedozwolonego i która wydaje się być ustalona poprzez praktykę międzynarodową, w szczególności przez orzecznictwo trybunałów arbitrażowych, jest to, że odszkodowanie powinno, jeżeli tylko jest to możliwe, usunąć wszelkie konsekwencje aktu niedozwolonego i przywrócić stan, który prawdopodobnie istniałby, gdyby dany akt nie został dokonany. Restytucja w naturze, albo jeżeli to nie jest możliwe - zapłata sumy odpowiadającej wartości restytucji w naturze; przyznanie, w miarę konieczności, za szkody poniesione, które nie mogą być zrekompensowane restytucją w naturze lub, w jej miejsce, zapłaty odszkodowania - takie są zasady, którymi należy kierować się przy ustalaniu wysokości odszkodowania należnego z tytułu czynu sprzecznego z prawem międzynarodowym”

*Odpowiedzialność państwa w prawie międzynarodowym,
Praca zbiorowa pod red. R. Sonnenberg. PISM. Warszawa 1980,
s. 73 i nast. (przypisy pominięto)*

Obowiązek naprawczy stanowi prawne następstwo odpowiedzialności państwa za naruszenie praw innego podmiotu prawa międzynarodowego. Jest on korelatywny do roszczenia poszkodowanego. Zarówno obowiązek państwa naruszcyciela dokonania określonej kompensacji, jak i roszczenia odszkodowawcze wynikają z norm zwyczajowych, chociaż mogą być przedmiotem szczególnego uregulowania traktatowego.

Powyższa zasada nie była ani w praktyce państw, ani w literaturze kwestionowana, została ona zresztą wyraźnie potwierdzona w 1928 r. przez STSM...

Sporne są natomiast formy skutku prawnego odpowiedzialności, jak też ich zakres. Wydaje się bezsporne, że skutki odpowiedzialności są ściśle związane z treścią samej odpowiedzialności, która z kolei zależna jest od przedmiotu naruszonego prawa. Odpowiedzialność może - zdaniem niektórych uczonych - mieć charakter zarówno moralny, polityczny, prawny, jak materialny i niematerialny. Przy czym cechy te mogą niekiedy nakładać się. Naruszenie zobowiązania prawnego może się łączyć ze szkodą materialną, z kolei naruszenie praw politycznych państwa może mieć charakter niematerialny (np. obraza członka rządu). Naruszenie granicy państwa może nosić cechy zarówno polityczne, jak i prawne. Można się zgodzić z poglądem M.Ch. Farukszyna, że uznanie odpowiedzialności politycznej jako równoznacznej z odpowiedzialnością niematerialną nie jest ściśle, niemniej jego wnioski, aby podział sprowadzić do dwóch kategorii - odpowiedzialności niematerialnej i materialnej - jest niepotrzebnym uproszczeniem, która raczej zaciemnia rzeczywistość, niż cokolwiek wyjaśnia.

Wreszcie można przeciwstawić odpowiedzialność moralną odpowiedzialności prawnej *sensu stricto* i w takim ujęciu przedmiotem naszych rozważań będzie tylko następstwo odpowiedzialności prawnej, czyli odpowiedzialności wynikającej z takiego naruszenia praw innego podmiotu, które może być przedmiotem roszczeń prawnych.

Rodzaj naruszonego prawa determinuje z kolei formę następstwa prawnego odpowiedzialności: kompensacji, której państwo powinno udzielić; w przypadku naruszenia praw niematerialnych polega ona zazwyczaj na udzielaniu satysfakcji, przy naruszeniu zaś praw materialnych - na dokonaniu restytucji lub odszkodowania. Ponieważ odpowiedzialność może obejmować zarówno elementy materialne,

jak i niematerialne, wszelkie formy następstw prawnych mogą występować obok siebie.

L. Ehrlich: *Prawo międzynarodowe, Wydanie czwarte, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1958, s. 647 (przypisy pominięto)*

Zasadą prawa międzynarodowego jest obowiązek szanowania przez każdy jego podmiot praw innych podmiotów. Z zasady tej wynika obowiązek czynienia wszystkiego, aby usunąć stan rzeczy powstały wskutek naruszenia prawa jednego podmiotu prawa międzynarodowego przez drugi podmiot tego prawa...

Innymi słowy, stan stosunków międzynarodowych jest jak gdyby stanem równowagi, od którego odchylenie musi być naprawione przez przywrócenie do pierwotnego stanu.

Przywrócenie to nie w każdym wypadku jest dosłownie możliwe (np. osoba bezprawnie pozbawiona życia nie będzie wskrzeszona). Konsekwencje naruszenia prawa przysługującego jednemu podmiotowi prawa międzynarodowego wobec drugiego są więc z natury rzeczy różne, zależnie od rodzaju prawa naruszonego i od wyrządzonej tym naruszeniem szkody.

Jeżeli uchybiono zasadzie wzajemnego szacunku, może wystarczyć przeproszenie mniej lub bardziej uroczyste przez wyższe lub niższe organy państwa uchybiającego.

Jeżeli naruszono prawo przysługujące państwu, całkowitą satysfakcję może dać stwierdzenie przez organ sądowy (któremu oba państwa zgodnie sprawę oddały lub którego orzecznictwu w takich sprawach podlegają z mocy własnej zgody), że naruszenie nastąpiło...

Naprawienie szkody wyrządzonej państwu przez naruszenie jego prawa, może polegać na odszkodowaniu odpowiadającym szkodzie, jaką ponieśli obywatele państwa pokrzywdzonego. Szkoda ta staje się „wygodnym miernikiem” odszkodowania należnego państwu, choć „uprawnienia lub interesy, których naruszenie wyrządza szkodę jednostce, mieszczą się zawsze w innej płaszczyźnie aniżeli uprawnienia

państwa, które ten sam akt mógł również naruszać” (wyrok STSM z 1928 r. dotyczący meritum sprawy fabryki chorzowskiej).

Z zasady przywrócenia do pierwotnego stanu może wynikać konieczność odwołania lub niedokonania pewnych aktów albo zapłacenia odszkodowania. Odszkodowanie należy się jednak z punktu widzenia prawa międzynarodowego nie obywatelom państwa, które wobec drugiego występuje z odszkodowaniem, ale samemu państwu žadającemu odszkodowania. Szkoda poniesiona przez tych obywateli jest tylko jednym, choć może najwygodniejszym z możliwych sprawdzianów oszacowania szkody poniesionej przez państwo wskutek działania drugiego państwa niezgodnego z prawem międzynarodowym. Czy państwo, uzyskawszy od drugiego zapłatę odszkodowania, następnie wypłaci je własnym obywatelom, jest rzeczą wewnątrzprawnego stosunku między tym państwem a jego obywatelami, obojętną z punktu widzenia prawa międzynarodowego. Państwo może nawet po stwierdzeniu, że odszkodowanie należy mu się z tytułu szkód poniesionych przez jego obywateli, zrzec się odnośnych sum lub dokonać potrącenia z innymi sumami, które od niego należą się drugiemu państwu.

Oczywiście państwa zainteresowane mogą się też umówić, że dane sumy będą wypłacane bezpośrednio jednostkom.

Bogate orzecznictwo sądów rozjemczych w XIX i XX wieku ustaliło na ogół, że odszkodowanie z tytułu szkód materialnych poniesionych wprost przez państwo lub przez jego obywateli powinno w miarę możliwości przywrócić stan rzeczy, jaki istniał przed naruszeniem prawa względnie jaki istniałby, gdyby naruszenie nie nastąpiło (*status quo ante, restitutio in pristinum, restitutio in integrum*).

...Wartość dobra utraconego, materialnego lub niematerialnego (przedmiot materialny, zdrowie, kredyt, stosunki handlowe), obliczać należy jako wartość rzeczywistą lub przynajmniej bardzo prawdopodobną z punktu widzenia poszkodowanego (a nie z punktu

widzenia państwa zobowiązanego do odszkodowania...); odszkodowanie nie może służyć do wzbogacenia poszkodowanego, należy też potrącić od ewentualnego prawdopodobnego zysku koszt, jaki poszkodowany musiałby ponieść; nie należy więc przyznawać ogólnej wartości przedmiotu, lecz czystą wartość, jaką on miał dla poszkodowanego, po potrąceniu sum, których uzyskanie byłoby wzbogaceniem go...

Zwrócić należy nie tylko wartość przedmiotów utraconych (*damnum emergens*), ale i prawdopodobny zysk (*lucrum cessans*), natomiast nie należy się zwrot zysku mało prawdopodobnego lub zależnego od niepewnych okoliczności („spekulatywnego”).

Projekt konwencji w sprawie międzynarodowej odpowiedzialności państw opracowany przez Komisję Prawa Międzynarodowego (International legal Materials 1998, vol. XXXVII, s. 442 i nast.)

Artykuł 42

Państwo poszkodowane jest uprawnione do uzyskania od państwa, które dopuściło się działania sprzecznego z prawem międzynarodowym, pełnej rekompensaty w formie restytucji w naturze, odszkodowania, satysfakcji, zapewnień i gwarancji, że tego rodzaju postępowanie nie powtórzy się, albo w jednej z tych form albo łącznie.

[...]

Artykuł 51

Przestępstwo międzynarodowe powoduje wszystkie następstwa prawne każdego innego aktu sprzecznego z prawem międzynarodowym oraz, dodatkowo, następstwa wymienione w artykułach 52 i 53.

Artykuł 52

Jeśli akt państwa spreczny z prawem międzynarodowym stanowi przestępstwo międzynarodowe, to:

a) upoważnienie państwa poszkodowanego do uzyskania restytucji w naturze nie podlega ograniczonom wymienionym w ust. C oraz d art. 43;

b) upoważnienie państwa poszkodowanego do uzyskania satysfakcji nie podlega ograniczonom wymienionym w ust. 3 art. 45.

Artykuł 53

Przestępstwo międzynarodowe popełnione przez państwo powoduje, dla wszystkich innych państw powstanie następujących zobowiązań:

a) nie uznawania za legalny stanu powstałego w rezultacie przestępstwa;

b) nie udzielania jakiegokolwiek pomocy państwu, które dopuściło się przestępstwa w utrzymywaniu sytuacji w ten sposób stworzonej;

c) współpracy z innymi państwami w realizacji zobowiązań zawartych w ust. a i b; oraz

d) współpracy z innymi państwami w zastosowaniu środków skierowanych na wyeliminowanie skutków tego przestępstwa. [...]

2. Odpowiedzialność międzynarodowa osób fizycznych

Konwencja w sprawie mórz pełnych z 29 IV 1958 r., (Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego. Oprac. K. Kocot i K. Wolfke, Wrocław - Warszawa 1978, s. 248-249)

Artykuł 15

Piractwem jest:

1. Każdy bezprawny akt gwałtu, zatrzymanie statku lub jakiegokolwiek akt grabieży, popełniony dla celów osobistych przez załogę lub pasażerów prywatnego statku lub prywatnego samolotu i skierowany:

a) na morzach pełnych przeciw innemu statkowi lub samolotowi bądź przeciw osobom lub własności znajdującym się na pokładzie takich statków lub samolotów;

b) przeciw statkowi, samolotowi, osobom lub własności w miejscu nie podlegającym jurysdykcji żadnego państwa;

2. Każdy akt dobrowolnego uczestnictwa w działaniu statku lub samolotu, dokonany ze świadomością tego, że chodzi o piracki statek lub piracki samolot;

3. Każdy akt podżegania do czynu bądź umyślnego ułatwiania czynu wymienionego w punkcie 1 lub 2 niniejszego artykułu.

Artykuł 16

Akty piractwa określone w artykule 15, popełnione przez załogę okrętu wojennego, statku rządowego lub samolotu rządowego, którego załoga po zbuntowaniu się zawładnęła okrętem, samolotem lub statkiem, traktuje się na równi z aktami popełnionymi przez załogę statku prywatnego.

Artykuł 17

Statek lub samolot uważa się za statek piracki lub samolot piracki, jeżeli osoby, które nim zawładnęły, mają zamiar popełnienia jednego z czynów wymienionych w artykule 15. Odnosi się to również do statków i samolotów, które były użyte do popełnienia takich czynów dopóty, dopóki znajdują się one we władaniu osób winnych popełnienia tych czynów.

Artykuł 18

Statek lub samolot zachowuje swą przynależność państwową, mimo iż stał się statkiem pirackim lub samolotem pirackim. O zatrzymaniu lub utracie przynależności państwowej decyduje prawo państwa, które nadało statkowi lub samolotowi swą przynależność.

Artykuł 19

Na morzach pełnych lub w jakimkolwiek innym miejscu nie podlegającym jurysdykcji żadnego z państw każde państwo może zająć statek piracki bądź samolot piracki, bądź statek zawładnięty przez pi-

ratów i znajdujący się we władaniu piratów, oraz aresztować osoby i zająć własność znajdującą się a na pokładzie statku lub samolotu. Sądy państwa, które dokonało zajęcia, orzekną o wymiarze kary oraz o czynnościach, jakie należy podjąć wobec statku, samolotu lub własności, z zastrzeżeniem praw osób trzecich, działających w dobrej wierze.

Artykuł 20

Jeżeli zajęcia statku lub samolotu dokonano na podstawie posądzenia o piractwo bez uzasadnionych podstaw, państwo, które dokonało zajęcia, odpowiadać będzie wobec państwa, którego przynależność posiada statek lub samolot, za wszelkie straty lub szkody spowodowane przez zajęcie.

Artykuł 21

Zajęcia z tytułu piractwa może dokonać jedynie okręt wojenny bądź samolot wojskowy albo inny statek bądź samolot znajdujący się w służbie rządowej i do tego upoważniony.

Należy dodać, że konwencja z 1982 r. o prawie morza powtarza w art. 101-107 przytoczone wyżej normy (przypis autora).

Porozumienie w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych osi europejskiej, podpisane w Londynie 8 VIII 1945 r., (Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego. Oprac. K. Kocot, K. Wolfke. Wrocław - Warszawa 1978, s. 33 i nast.)

Artykuł 2

Ustrój, kompetencje i działalność Międzynarodowego Trybunału Wojskowego będą ustalone w Karcie dołączonej do niniejszego Porozumienia, będącej jego częścią nieodłączną.

Karta Międzynarodowego Trybunału Wojskowego z 8 VIII 1945 r.

Artykuł 6

Czyny niżej wymienione, albo niektóre z nich, podlegają jurysdykcji Trybunału i pociągają za sobą odpowiedzialność osobistą:

a) Zbrodnie przeciwko pokojowi, mianowicie: planowanie, przygotowanie, rozpoczęcie lub prowadzenie wojny napastniczej albo wojny będącej pogwałceniem traktatów, porozumień lub przyrzeczeń międzynarodowych albo współdziałanie w planie lub zмовie w celu dokonania jednego z wyżej wymienionych czynów;

b) Zbrodnie wojenne, mianowicie: pogwałcenie praw i zwyczajów wojennych. Takie pogwałcenie będzie obejmowało, ale nie będzie ograniczone do morderstw, złego obchodzenia się lub deportacji na roboty przymusowe albo w innym celu ludności cywilnej na okupowanym obszarze lub z tego obszaru, do mordowania lub złego obchodzenia się z jeńcami wojennymi lub osobami na morzu; do zabijania zakładników; do rabunku własności publicznej lub prywatnej; do bezmyślnego burzenia osiedli, miast lub wsi albo do spustoszeń nie usprawiedliwionych koniecznością wojenną;

c) Zbrodnie przeciwko ludzkości, mianowicie: morderstwa, wyępienie, obracanie ludzi w niewolników, deportacje i inne czyny nieludzkie, których dopuszczono się przeciwko jakiegokolwiek ludności cywilnej przed wojną lub podczas wojny, prześladowania ze względów politycznych, rasowych lub religijnych przy popełnieniu jakiegokolwiek zbrodni wchodzącej w zakres kompetencji Trybunału lub w związku z nią, niezależnie od tego, czy gwałciła ona, czy też nie prawo wewnętrzne państwa, gdzie ją popełniono.

Przywódcy, organizatorzy, podlegacze i współpracownicy, uczestniczący w układaniu lub w wykonywaniu wspólnego planu albo zмовy w celu popełnienia jednej z wyżej wymienionych zbrodni, odpowiadają za wszelkie czyny, których dopuścił się ktokolwiek w związku z wykonywaniem takiego planu.

Rezolucja 808 przyjęta przez Radę Bezpieczeństwa ONZ w dniu 22 II 1993 r., (S/RES/808 (1993))

Rada Bezpieczeństwa,

Potwierdzając swą rezolucję 713 z 25 IX 1991 oraz wszystkie związane z tą sprawą rezolucje,

Przypominając § 10 swej rezolucji 764 z 13 VII 1992 r., w której jeszcze raz oświadczone, że wszystkie strony mają obowiązek przestrzegania norm międzynarodowego prawa humanitarnego, w szczególności konwencji genewskich z 1949 r., oraz że wszystkie osoby, które popełnią lub wydadzą rozkaz popełnienia ciężkich naruszeń tych konwencji, poniosą za to osobistą odpowiedzialność,

Przypominając także swą rezolucję 771 z 13 VIII 1992 r., w której, *inter alia*, domagała się, by wszystkie strony zaangażowane w byłej Jugosławii oraz wszystkie siły zbrojne w Bośni i Hercegowinie, niezwłocznie zaprzestały naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego,

Przypominając ponadto swoją rezolucję 780 z 6 X 1992 r., w której prosiła Sekretarza Generalnego o powołanie, w trybie pilnym, komisji niezależnych ekspertów do zbadania informacji przedłożonych zgodnie z treścią rezolucji 771 i 778 - łącznie z informacjami, które zostaną uzyskane przez samą komisję, w celu przedłożenia Sekretarzowi Generalnemu wraz z wnioskami co do dowodów popełnienia ciężkich naruszeń konwencji genewskich oraz innych naruszeń prawa humanitarnego popełnionych na terytorium byłej Jugosławii.

Po rozpatrzeniu sprawozdania komisji ekspertów, powołanej na podstawie rezolucji 780, w którym komisja stwierdza, że decyzja o utworzeniu międzynarodowego trybunału *ad hoc* ds. wydarzeń w byłej Jugosławii byłaby zgodna z kierunkiem jej prac,

Wyrażając raz jeszcze swoje poważne zaniepokojenie w związku z nadal napływającymi informacjami o szerzących się naruszeniach

prawa humanitarne w byłej Jugosławii, łącznie z informacjami o masowych zbrodziejstwach oraz praktyce „etnicznego czyszczenia”,

Stwierdzając, że ta sytuacja stanowi zagrożenie dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa,

Zdecydowana przerwać dokonywanie takich zbrodni oraz zastosować efektywne środki zmierzające do postawienia przed wymiarem sprawiedliwości osób, które są za nie odpowiedzialne.

Przekonana, iż w sytuacji, która ma miejsce w byłej Jugosławii ustanowienie międzynarodowego trybunału mogłoby umożliwić osiągnięcie tego celu i przyczynić się do przywrócenia oraz utrzymania pokoju.

Uwzględniając sugestie przewodniczącego komitetu kierującego pracami Konferencji w sprawie byłej Jugosławii dotyczące utworzenia takiego trybunału.

Odnotowując także, z zaniepokojeniem, „Sprawozdanie Komisji Śledczej Europejskiej Wspólnoty w sprawie traktowania kobiet wyznania muzułmańskiego” (S/25240, annex I).

Biorąc ponadto pod uwagę sprawozdania komitetów prawników przedłożone przez Francję (S/25266), Włochy (S/25300) oraz sprawozdanie stałego przedstawiciela Szwecji dla Biura Przewodniczącego KBWE (S/25307).

1. Postanawia, że zostanie ustanowiony międzynarodowy trybunał w celu ścigania karnego osób odpowiedzialnych za ciężkie naruszenia międzynarodowego prawa karnego, popełnione na terytorium byłej Jugosławii, w okresie od 1991 r.

2. Prosi Sekretarza Generalnego o szybkie, jeśli to możliwe, to nie dalej niż w ciągu 60 dni, przedłożenie informacji obejmującej całokształt tej sprawy, włącznie z konkretnymi, wariantowymi propozycjami, zmierzającymi do efektywnego i szybkiego wprowadzenia w życie decyzji zawartej w ust. 1, przy uwzględnieniu sugestii państw członków ONZ.

3. Postanawia nadal wykazywać aktywne zainteresowanie tą sprawą.

Rezolucja 827 przyjęta przez Radę Bezpieczeństwa ONZ w dniu 25 maja 1993 r.

Rada Bezpieczeństwa,

Potwierdzając swą rezolucję 713 z 25 IX 1991 r. oraz wszystkie późniejsze, związane z tą sprawą rezolucje,

Po rozpatrzeniu sprawozdania Sekretarza Generalnego (S/25704), zgodnie z treścią ust. 2 rezolucji 808.

Wyraża, raz jeszcze, swoje poważne zaniepokojenie w związku z nadal napływającymi informacjami o szerzących się, jawnych naruszeniach międzynarodowego prawa humanitarne na terytorium byłej Jugosławii, a szczególnie w Republice Bośni i Hercegowiny, włącznie z informacjami o masowych zbrodziejstwach, masowym i zorganizowanym zatrzymywaniu i gwałceniu kobiet oraz kontynuowaniu praktyki „etnicznego czyszczenia”, łącznie z okupacją terytorium.

Stwierdzając, że sytuacja ta stanowi nadal zagrożenie dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa,

Zdecydowana położyć kres tym zbrodniom i zastosować efektywne środki zmierzające do postawienia przed wymiarem sprawiedliwości osób winnych popełnienia tych zbrodni,

Przeświadczona, że powołanie trybunału *ad hoc* i ściganie osób odpowiedzialnych za poważne naruszenie międzynarodowego prawa humanitarne mogłoby umożliwić realizację tego celu i wnieść wkład w przywrócenie oraz utrzymanie pokoju,

Wierząc, że utworzenie międzynarodowego trybunału oraz ściganie osób odpowiedzialnych za powyższe naruszenia międzynarodowego prawa humanitarne przyczyni się do zahamowania tych zbrodni i efektywnego zadośćuczynienia za nie,

...

Działając w oparciu o rozdział VII Karty ONZ,

1. Zatwierdza sprawozdanie Sekretarza Generalnego ONZ;

2. Decyduje, tym samym, utworzyć międzynarodowy trybunał, którego jedynym celem będzie ściganie osób odpowiedzialnych za poważne naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego, dokonane na terytorium byłej Jugosławii, pomiędzy 1 I 1991 r. a datą, która zostanie wskazana przez Radę Bezpieczeństwa po przywróceniu pokoju. W tym celu przyjmuje Statut Międzynarodowego Trybunału stanowiący aneks do powyższego sprawozdania.

3. Zwraca się z prośbą do Sekretarza Generalnego, aby przedłożył sędziom Międzynarodowego Trybunału, po ich wyborze, wszelkie sugestie uzyskane od państw, co do procedury i postępowania dowodowego powołanego w art. 15 Statutu Międzynarodowego Trybunału;

4. Postanawia, że wszystkie państwa powinny w pełni współpracować z Międzynarodowym Trybunałem oraz jego organami, zgodnie z treścią niniejszej rezolucji oraz Statutem Międzynarodowego Trybunału. Wszystkie państwa powinny podjąć wszelkie środki niezbędne w świetle ich prawa wewnętrznego do wprowadzenia w życie tej rezolucji oraz statutu, łącznie z wykonaniem prośby o pomoc prawną lub zarządzeń wydanych przez Izby Procesowe, na podstawie art. 29 Statutu;

5. Usilnie nakłania państwa oraz organizacje rządowe i pozarządowe do deklarowania funduszy, wyposażenia oraz czynności usługowych dla Międzynarodowego Trybunału, włączając oferowanie wyspecjalizowanego personelu;

6. Postanawia, że decyzja co do siedziby Międzynarodowego Trybunału zostanie podjęta w drodze zawarcia stosownego porozumienia pomiędzy ONZ a Holandią, podlegającego zatwierdzeniu przez Radę Bezpieczeństwa, oraz że Międzynarodowy Trybunał może odbywać posiedzenia w innym miejscu, gdy uzna to za konieczne dla efektywnego wykonywania swej funkcji;

7. Postanawia także, że działalność Międzynarodowego Trybunału będzie realizowana bez uszczerbku dla praw ofiar do dochodzenia, przy zastosowaniu właściwych środków, odszkodowania za szkody poniesione w rezultacie naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego;

8. Zwraca się z prośbą do Sekretarza Generalnego o pilne wprowadzenie w życie niniejszej rezolucji, a w szczególności o zawarcie porozumień mających na celu efektywne funkcjonowanie Trybunału w możliwie najkrótszym czasie oraz o okresowe składanie Radzie sprawozdań w tej sprawie;

9. Postanawia nadal wykazywać aktywne zainteresowanie tą sprawą.

Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, przyjęty w Rzymie 17 lipca 1998 r. (Selection of International Instruments, International Institute of Humanitarian Law, San Remo 2-4 September 1998)

[...] **Pamiętając**, że w mijającym wieku miliony dzieci, kobiet i mężczyzn były ofiarami niewyobrażalnych okrucieństw, które głęboko poruszyły sumienie ludzkości,

Uznając, że tego typu poważne zbrodnie zagrażają pokojowi, bezpieczeństwu i pomyślności świata,

Potwierdzając, że najpoważniejsze zbrodnie stanowiące przedmiot zainteresowania całej społeczności międzynarodowej nie mogą pozostać bezkarne, oraz, że ich skuteczne ściganie musi zostać zapewnione poprzez podjęcie odpowiednich działań zarówno w płaszczyźnie krajowej, jak i poprzez wzmocnienie współpracy międzynarodowej,

Zdecydowani, aby położyć kres bezkarności sprawców tych zbrodni, i w ten sposób przyczynić się do zapobieżenia ich popełniania,

Przypominając, że obowiązkiem każdego Państwa jest wykonywanie przez nie jurysdykcji karnej w stosunku do osób odpowiedzialnych za zbrodnie międzynarodowe,

Potwierdzając cele i zasady Karty Narodów Zjednoczonych, a w szczególności nakaz powstrzymania się przez każde Państwo od groźby lub od użycia siły przeciwko integralności terytorialnej lub politycznej niezawisłości jakiegokolwiek Państwa, jak również od jakiegokolwiek innego postępowania niezgodnego z celami ONZ,

[...]

CZĘŚĆ PIERWSZA

Utworzenie Trybunału

Artykuł 1

Trybunał

Tworzy się Międzynarodowy Trybunał Karny, będący stałym sądem, uzupełniającym krajowe wymiary sprawiedliwości, kompetentnym do wykonywania jurysdykcji w stosunku do osób fizycznych, w związku z popełnieniem najpoważniejszych zbrodni międzynarodowych wymienionych w niniejszym Statucie. Jurysdykcja oraz zasady funkcjonowania Trybunału są regulowane postanowieniami niniejszego Statutu.

Artykuł 2

Stosunki Trybunału z ONZ

Stosunki Trybunału z ONZ określi porozumienie, które najpierw zostanie zatwierdzone przez Zgromadzenie Państw-Stron niniejszego Statutu, a następnie podpisane przez Prezesa Trybunału w imieniu tego ostatniego.

Artykuł 3

Siedziba Trybunału

1. Siedzibą Trybunału będzie Haga w Holandii (państwo gospodarz).

2. Trybunał zawrze porozumienie z państwem gospodarzem. Zostanie ono najpierw zatwierdzone przez Zgromadzenie Państw-Stron niniejszego Statutu, a następnie podpisane przez Prezesa Trybunału, w imieniu tego ostatniego.

3. Trybunał może odbywać posiedzenia poza swoją siedzibą, jeśli uzna to za wskazane, zgodnie ze Statutem.

Artykuł 4

Status prawny i kompetencje Trybunału

1. Trybunał ma międzynarodową osobowość prawną, posiada on również taką zdolność prawną, jaka okaże się niezbędna dla wykonywania jego funkcji oraz realizacji jego celów.

2. Trybunał może wykonywać swoje funkcje oraz realizować swoje kompetencje, zgodnie ze Statutem, na terytorium każdego Państwa-Strony, a na podstawie specjalnego porozumienia, na terytorium jakiegokolwiek innego państwa.

CZĘŚĆ DRUGA

Jurysdykcja, dopuszczalność i prawo właściwe

Artykuł 5

Zbrodnie podlegające jurysdykcji Trybunału

1. Jurysdykcja Trybunału będzie ograniczona do najpoważniejszych zbrodni stanowiących przedmiot zainteresowania całej społeczności międzynarodowej. Zgodnie z tym Statutem Trybunał sprawuje jurysdykcję w odniesieniu do:

- a) zbrodni ludobójstwa;
- b) zbrodni przeciw ludzkości;
- c) zbrodni wojenne;
- d) zbrodni agresji.

2. Trybunał będzie wykonywał jurysdykcję odnośnie zbrodni agresji, gdy zgodnie z art. 121 i 123 zostanie przyjęta definicja agresji, ustalająca warunki, na jakich Trybunał będzie wykonywał jurysdykcję w odniesieniu do tej zbrodni. Postanowienie to powinno być zgodne ze stosownymi postanowieniami Karty ONZ.

Artykuł 6

Ludobójstwo

Dla celów tego Statutu „ludobójstwo” oznacza każdy z następujących czynów, dokonany w zamiarze całkowitego lub częściowego zniszczenia grupy narodowej, etnicznej, rasowej albo religijnej, jako takiej:

- a) zabójstwo członków grupy;
- b) spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego członków grupy;
- c) rozmyślne wpływanie na warunki życia grupy, obliczone na spowodowanie jej całkowitego lub częściowego fizycznego zniszczenia;
- d) stosowanie środków mających na celu wstrzymanie urodzeń w obrębie grupy;
- e) przymusowe przekazywanie dzieci członków grupy do innej grupy.

Artykuł 7

Zbrodnie przeciw ludzkości

Dla celów tego Statutu „zbrodnie przeciw ludzkości” oznacza każdy z następujących czynów, popełniony świadomie jako element zakrojonego na szeroką skalę lub systematycznego ataku wymierzonego przeciwko ludności cywilnej:

- a) zabójstwo;
- b) eksterminacja;

- c) obracanie ludzi w niewolników;
- d) deportacja lub przymusowe przemieszczanie ludności;
- e) uwięzienie lub inne dotkliwie pozbawienie wolności, połączone z pogwałceniem podstawowych zasad prawa międzynarodowego;
- f) tortury;
- g) gwałt, niewolnictwo seksualne, zmuszanie do prostytucji, wymuszona ciąża, wymuszona sterylizacja, czy też jakakolwiek inna forma przemocy seksualnej porównywalnej wagi;
- h) prześladowanie jakiejkolwiek określonej grupy lub zbiorowości na tle politycznym, rasowym, narodowym, etnicznym, kulturowym, religijnym, płciowym, jak zdefiniowano w ust. 3, czy też z innych powodów powszechnie uznanych za niedopuszczalne według prawa międzynarodowego, w związku z jakimkolwiek czynem powołanym w tym paragrafie lub inną zbrodnią podlegającą jurysdykcji Trybunału;
- i) przymusowe uprowadzenie osób;
- j) zbrodnie apartheidu;
- k) inne nieludzkie czyny o podobnym charakterze, w sposób zamierzony powodujące znaczne cierpienie, czy też poważną szkodę dla ciała lub zdrowia psychicznego, czy fizycznego.

2. Dla celów ustępu 1:

a) „atak wymierzony przeciwko ludności cywilnej” oznacza ciąg zachowań pociągający za sobą wielokrotne popełnianie czynów powołanych w ust. 1, przeciwko ludności cywilnej, będące wynikiem prowadzenia polityki państwowej lub organizacyjnej, zakładającej dokonanie takiego ataku;

b) „eksterminacja” obejmuje rozmyślne wpływanie na warunki życia, m. in. pozbawianie dostępu do żywności i leków, obliczone na spowodowanie zniszczenia części populacji;

c) „obracanie ludzi w niewolników” oznacza wykonywanie jakiegokolwiek lub pełnego władztwa związanego z prawem własności w stosunku do osoby i obejmuje wykonywanie takiego władztwa w zakresie handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi;

„deportacja lub przymusowe przemieszczanie ludności” oznacza przymusowe przesiedlanie osób połączone z wydaleniem lub innymi przymusowymi aktami, z obszaru gdzie legalnie przebywają, bez zaistnienia przyczyn dopuszczonych przez prawo międzynarodowe;

e) „tortury” oznaczają rozmyślne zadawanie dotkliwego bólu lub cierpienia, fizycznego, czy też psychicznego, osobom w areszcie lub pozostającym pod kontrolą oskarżonego, za wyjątkiem sytuacji, kiedy działania podobnego rodzaju, nie będąc połączone z bólem lub cierpieniem, wynikają z sankcji prawnych, towarzyszą im lub są z nimi powiązane;

f) „wymuszona ciąża” oznacza połóg kobiety, spowodowany przemocą, z zamiarem wpływania na strukturę etniczną ludności albo stanowiący inne poważne naruszenia prawa międzynarodowego. Definicja ta w żadnym wypadku nie może być interpretowana jako naruszająca krajowe prawo odnoszące się do ciąży;

g) „prześladowanie” oznacza zamierzone i dotkliwe pozbawienie podstawowych praw z powodu tożsamości grupy lub zbiorowości, wbrew prawu międzynarodowemu;

h) „zbrodnia apartheidu” oznacza nieludzkie akty o charakterze podobnym, jak powołane w ust. 1, popełnione w kontekście zinstytucjonalizowanego reżimu, systematycznego ucisku i dominacji jednej grupy rasowej nad inną grupą lub grupami rasowymi, dokonane z zamiarem utrzymania tego reżimu;

i) „przymusowe uprowadzenie osób” oznacza aresztowanie, zatrzymanie lub uprowadzenie osób przez państwo lub organizację polityczną, bądź też z ich upoważnieniem, pomocą lub zgodą, za którym idzie odmowa przyznania się do tego pozbawienia wolności albo odmowa udzielenia informacji o losie lub miejscu pobytu tych osób, z

zamiarem pozbawienia ich ochrony prawa, przez przedłużający się okres czasu.

Dla celów tego Statutu termin „płeć” rozumie się jako odnoszący się do dwóch płci, męskiej i żeńskiej, w kontekście społecznym. Termin „płeć” nie ma żadnego znaczenia innego od powyższego.

Artykuł 8

Zbrodnie wojenne

Trybunał posiada jurysdykcję w odniesieniu do zbrodni wojennych, w szczególności popełnionych w ramach planu lub prowadzenia określonej polityki, lub jako część szerszego programu działania.

Dla celów Statutu termin „zbrodnie wojenne” oznacza:

a) Poważne naruszenia Konwencji Genewskich z 12 sierpnia 1949 r., mianowicie popełnienie jakiegokolwiek z następujących czynów przeciwko osobom lub mieniu chronionemu według postanowień stosownej konwencji:

i) umyślne zabójstwo;

ii) tortury lub nieludzkie traktowanie, włącznie z eksperymentami biologicznymi;

iii) umyślne spowodowanie dużego cierpienia lub poważnej szkody dla ciała lub zdrowia;

iv) dokonywane bezprawnie i samowolnie poważnych zniszczeń i przywłaszczanie mienia, nie usprawiedliwione przez wojskową konieczność;

v) zmuszanie jeńców wojennych lub innych chronionych osób do służby w siłach zbrojnych nieprzyjaciela;

vi) umyślne pozbawianie jeńców wojennych lub innych chronionych osób prawa do uczciwego i normalnego procesu;

vii) bezprawna deportacja lub przemieszczenie albo bezprawne uwięzienie;

viii) branie zakładników;

h) inne poważne naruszenia prawa i zwyczajów stosowanych w międzynarodowych konfliktach zbrojnych, a mianowicie jakikolwiek z następujących czynów;

ii) rozmyślne kierowanie ataków przeciwko ludności cywilnej jako takiej lub przeciw pojedynczym osobom cywilnym nie biorącym bezpośredniego udziału w działaniach nieprzyjacielskich;

iii) rozmyślne kierowanie ataków przeciwko obiektom cywilnym, to znaczy obiektom, które nie są celami wojskowymi;

iv) rozmyślne kierowanie ataków przeciwko personelowi, instalacjom, materiałom, jednostkom lub pojazdom służącym pomocy humanitarnej lub misji pokojowej, zgodnie z Kartą ONZ, o ile są one uprawnione do ochrony przysługującej osobom cywilnym oraz cywilnym obiektom według międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych;

v) rozmyślne rozpoczynanie ataku ze świadomością, że wyniknie zeń utrata życia lub szkoda dla ludności cywilnej lub szkoda dla obiektów cywilnych bądź też rozległa, długotrwała i poważna szkoda dla środowiska naturalnego, która byłaby oczywiście nadmierna w odniesieniu do spodziewanej konkretnej i bezpośredniej korzyści wojskowej;

vi) atakowanie lub bombardowanie, jakimkolwiek metodami, miast, wsi, domów mieszkalnych lub zabudowań, które nie są celami wojskowymi;

vii) zabijanie lub ranienie kombatantów, którzy, złożąwszy broń lub nie mogąc się bronić, poddali się bezwarunkowo;

viii) nieuprawnione użycie białej flagi, flagi lub odznak wojskowych i mundurów wroga lub Organizacji Narodów Zjednoczonych, podobnie jak wyróżniających godeł i znaków z Konwencji Genewskich, którego wynikiem jest śmierć lub poważna szkoda osobista;

ix) bezpośrednie lub pośrednie przesiedlanie przez władze okupanta części własnej ludności cywilnej na terytorium okupowane lub przesiedlanie zamieszkałej na okupowanym terytorium ludności lub jej części wewnątrz lub na zewnątrz tego terytorium;

x) rozmyślne kierowanie ataków przeciwko budynkom służącym kultowi religijnemu, edukacji, sztuce, nauce lub dobroczynności, pomnikom historycznym oraz szpitalom i miejscom, gdzie zgromadzeni są chorzy i ranni, o ile nie są one celami wojskowymi;

xi) poddawanie osób będących w rękach nieprzyjaciela okaleczeniom psychicznym albo medycznym lub naukowym eksperymentom jakiegokolwiek rodzaju, które nie są usprawiedliwione przez leczenie medyczne, stomatologiczne lub szpitalne danej osoby, ani nie są prowadzone w jej interesie i, które powodują śmierć lub poważne niebezpieczeństwo dla zdrowia tej osoby lub osób;

xii) zdradzieckie zabijanie lub ranienie jednostek należących do ludności lub armii nieprzyjaciela;

xiii) zapowiadanie, że nikt nie będzie oszczędzony;

xiv) niszczenie lub przywłaszczanie mienia nieprzyjaciela, chyba że to zniszczenie lub przywłaszczenie jest bezwzględnie wymagane przez konieczność wojenną;

xv) deklarowanie uchylenia, zawieszenia lub niedopuszczalności w obliczu prawa uprawnień i działań obywateli strony przeciwnej;

xvi) zmuszanie obywateli strony przeciwnej do brania udziału w operacjach wojennych skierowanych przeciw ich własnemu krajowi, nawet jeśli służyli oni po stronie walczącej przed rozpoczęciem wojny;

xvii) płądrowanie miasta lub miejscowości, nawet zdobytych podczas ataku;

xviii) stosowanie trucizny lub zatrutej broni;

xix) stosowanie środków toksycznych, trujących lub innych gazów, a także wszystkich podobnych substancji, materiałów, czy urządzeń;

xx) stosowanie pocisków, które rozrywają się lub spłaszczają się w ciele ludzkim, takich jak pociski z twardym płaszczem albo odłamkowe;

xxi) stosowanie broni, pocisków i materiałów oraz metod prowadzenia działań wojennych, które ze swej natury mogą powodować nadmierne szkody lub zbędne cierpienie lub, które ze swej natury działają bez wyboru, z naruszeniem międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych, pod warunkiem, że taka broń, pociski, materiały i metody działań wojennych są objęte całkowitym zakazem i zostały włączone do aneksu niniejszego Statutu jako poprawka, zgodnie z odpowiednimi postanowieniami art. 121 i 123;

xxii) naruszenie godności osobistej, w szczególności upokarzające i poniżające traktowanie;

xxiii) gwałt, niewolnictwo seksualne, zmuszanie do prostytucji, wymuszona ciąża, jak zdefiniowano w art. 7, ust. 2 lit. (f), przymusowa sterylizacja, czy też jakakolwiek inna forma przemocy seksualnej także stanowiąca poważne naruszenie Konwencji Genewskich;

xxiv) wykorzystywanie obecności osób cywilnych lub innych chronionych osób, aby zapewnić określonym punktom, obszarom lub oddziałom wojskowym ochronę przed atakami;

xxv) rozmyślne kierowanie ataków przeciwko budynkom, materiałom, jednostkom medycznym oraz transportowi i personelowi używającemu wyróżniających goseł i znaków z Konwencji Genewskich, zgodnie z prawem międzynarodowym;

xxvi) rozmyślne stosowanie głodzenia ludności cywilnej jako metody prowadzenia działań wojennych, przez pozbawienie jej przedmiotów niezbędnych do przeżycia, włączając utrudnianie dostaw, jak ustalono według Konwencji Genewskich;

xxvii) pobór i werbowanie dzieci poniżej lat 15 do narodowych sił zbrojnych lub innego rodzaju wykorzystywanie ich w działaniach zbrojnych;

ee) w przypadku konfliktów zbrojnych nie mających charakteru międzynarodowego poważne naruszenia art. 3 wspólnego dla czterech Konwencji Genewskich z 12 sierpnia 1949 r., mianowicie każdy z następujących czynów, popełniony przeciwko osobom nie biorącym czynnego udziału w działaniach wojennych, włączając członków sił zbrojnych, którzy złożyli broń i niezdolnych do walki z powodu choroby, ran, pozbawienia wolności lub z jakiegokolwiek innego powodu;

iii) zamachy na życie i nietykalność cielesną, a w szczególności zabójstwo każdego rodzaju, okaleczanie, okrutne traktowanie i tortury;

iv) zamachy na godność osobistą, a w szczególności upokarzające i poniżające traktowanie;

v) branie zakładników;

vi) skazywanie i wykonywanie egzekucji bez uprzedniego orzeczenia wydanego przez należycie ukonstytuowany sąd, zapewniający wszystkie procesowe gwarancje, powszechnie uznane za niezbędne.

d) Ustęp 2 lit. (c) ma zastosowanie do konfliktów zbrojnych nie mających charakteru międzynarodowego, a zatem nie ma zastosowania do sytuacji wewnętrznych zamieszek i napięć, takich jak rozruchy, odosobnione i sporadyczne akty przemocy, czy też inne działania o podobnym charakterze.

e) Inne poważne naruszenia prawa i zwyczajów międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych o charakterze wewnętrznym, a mianowicie każdy z następujących czynów;

v) rozmyślne kierowanie ataków przeciwko ludności cywilnej jako takiej lub przeciwko pojedynczym osobom cywilnym, nie biorącym bezpośredniego udziału w działaniach wojennych;

vi) rozmyślne kierowanie ataków przeciwko budynkom, materiałom, jednostkom medycznym oraz transportowi i personelowi używającemu wyróżniających gośel i znaków z Konwencji Genewskich, zgodnie z prawem międzynarodowym;

vii) rozmyślne kierowanie ataków przeciwko personelowi, instalacjom, materiałom, jednostkom lub pojazdom służącym pomocy humanitarnej lub misji pokojowej, zgodnie z Kartą NZ, o ile są one uprawnione do ochrony przyznawanej osobom cywilnym lub cywilnym obiektom na podstawie międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych;

viii) rozmyślne kierowanie ataków przeciwko budynkom służącym kultowi religijnemu, edukacji, sztuce, nauce lub dobroczynności, pomnikom historycznym, szpitalom i miejscom, gdzie zgromadzeni są chorzy i ranni, o ile nie są one celami wojskowymi;

ix) plądrowanie miasta lub miejscowości, nawet zdobytych podczas ataku;

x) gwałt, niewolnictwo seksualne, zmuszanie do prostytucji, wymuszona ciąża, jak zdefiniowano w art. 7, ust. 2 lit. (f), przymusowa sterylizacja, czy też jakakolwiek inna forma przemocy seksualnej, także stanowiąca poważne pogwałcenie art. 3 wspólnego dla czterech Konwencji Genewskich;

xi) pobór lub werbowanie dzieci poniżej 15 lat do sił zbrojnych lub grup lub wykorzystywanie ich do uczestnictwa w działaniach zbrojnych;

xii) zarządzanie przesiedlania ludności cywilnej z powodów związanych z konfliktem, chyba że wymaga tego bezpieczeństwo ludności cywilnej, lub nagłce przyczyny wojskowe;

xiii) podstępne zabijanie lub ranienie członków nieprzyjacielskich sił zbrojnych;

xiv) zapowiadanie, że nikt nie będzie oszczędzony;

xv) poddawanie osób będących w siłach nieprzyjaciela okaleczeniom fizycznym lub eksperymentom medycznym, czy naukowym jakiegokolwiek rodzaju, które nie są usprawiedliwione leczeniem medycznym, stomatologicznym lub szpitalnym danej osoby, ani nie są prowadzone w jej interesie i, które powoduje śmierć lub poważne niebezpieczeństwo dla zdrowia tej osoby lub osób;

xvi) niszczenie lub przywłaszczenie mienia nieprzyjaciela, chyba że to zniszczenie lub przywłaszczenie jest bezwzględnie wymagane przez konieczność wojenną;

n) Ustęp. 2 lit. (e) ma zastosowanie do konfliktów zbrojnych nie mających charakteru międzynarodowego, a zatem nie ma zastosowania w sytuacjach wewnętrznych zamieszek i napięć, takich jak rozruchy, odosobnione i sporadyczne akty przemocy, czy też inne działania o podobnym charakterze. Ma on zastosowanie do konfliktów zbrojnych, które mają miejsce na terytorium państwa, kiedy istnieje tam przedłużający się zbrojny konflikt między władzą rządzącą a zorganizowanymi zbrojnymi grupami lub między takimi grupami.

Nic z treści ust. 2 lit. (c) i (d) nie będzie wpływać na spoczywającą na rządzie odpowiedzialność za utrzymanie lub przywrócenie prawa i porządku w państwie lub za obronę jedności i integralności terytorialnej państwa, wszystkimi legalnymi środkami.

Artykuł 9

Elementy określające zbrodnie

1. Elementy określające zbrodnie mają pomóc Trybunałowi w interpretowaniu i stosowaniu artykułów 6, 7 i 8. Zostaną one przyjęte większością 2/3 głosów Zgromadzenia wszystkich Państw-Stron.

2. Poprawki do elementów określających zbrodnie mogą zgłaszać:

a) każde Państwo-Strona;

b) sędziowie występujący w bezwzględnej większości;

c) Prokurator.

Poprawki takie będą przyjmowane większością 2/3 głosów Zgromadzenia wszystkich Państw-Stron.

3. Elementy określające zbrodnie oraz poprawki do nich powinny być zgodne z niniejszym Statutem.

[...]

Artykuł 11

Jurysdykcja *ratione temporis*

1. Trybunał wykonuje jurysdykcję wyłącznie w odniesieniu do zbrodni popełnionych po wejściu w życie niniejszego Statutu.

2. Jeśli państwo staje się stroną niniejszego Statutu po jego wejściu w życie, to Trybunał może wykonywać jurysdykcję wyłącznie w odniesieniu do zbrodni popełnionych po wejściu w życie Statutu w stosunku do tego państwa, za wyjątkiem sytuacji, w której państwo złożyło deklarację przewidzianą w art. 12 ust. 3.

Artykuł 12

Przesłanki wykonywania jurysdykcji

1. Państwo, które staje się stroną niniejszego Statutu akceptuje w ten sposób jurysdykcję Trybunału w odniesieniu do zbrodni wymienionych w art. 5.

2. W odniesieniu do sytuacji objętych treścią art. 13 lit. a) lub c) Trybunał może wykonywać jurysdykcję, o ile co najmniej jedno niżej wymienione państwo jest stroną niniejszego Statutu lub przyjęło jurysdykcję Trybunału w trybie przewidzianym w ust. 3:

a) państwo, na którego terytorium zarzucane postępowanie miało miejsce albo jeśli zbrodnia została popełniona na pokładzie statku lub samolotu zarejestrowanego w tym państwie;

b) państwo, którego obywatelem jest osoba oskarżona o popełnienie zbrodni.

3. Jeśli przyjęcie jurysdykcji przez państwo nie będące stroną Statutu jest wymagane zgodnie z treścią ust. 2, to państwo takie może zaakceptować jurysdykcję Trybunału składając odpowiednią deklarację. Tym samym zobowiązuje się ono współpracować z Trybunałem zgodnie z postanowieniami zawartymi w Części 9, niezwłocznie i bez jakichkolwiek wyjątków.

Artykuł 13

Wykonywanie jurysdykcji

Trybunał może wykonywać jurysdykcję w odniesieniu do zbrodni wymienionych w art. 5, zgodnie z postanowieniami niniejszego Statutu, jeśli:

a) Państwo-Strona, zgodnie z art. 14, skierowało do Prokuratora informację o domniemanym popełnieniu jednej lub kilku zbrodni;

b) Rada Bezpieczeństwa, działając na podstawie rozdziału VII Karty, poinformowała Prokuratora o domniemanym popełnieniu jednej lub kilku takich zbrodni; lub

c) Prokurator wszczął, zgodnie z treścią art. 15, postępowanie w odniesieniu do takiej zbrodni.

Artykuł 14

Przedstawienie sytuacji przez Państwo-Stronę

1. Państwo może przedstawić Prokuratorowi sytuację, wskazującą na popełnienie jednej lub kilku zbrodni objętych jurysdykcją Trybunału, żądając od niego wszczęcia postępowania w sprawie w celu ustalenia, czy należy przedstawić zarzut popełnienia tych zbrodni określonej osobie lub osobom.

2. Przedstawienie powinno, w miarę możliwości, wskazywać okoliczności sprawy i należy do niego załączyć dokumenty będące w dyspozycji państwa przedstawiającego sytuację.

Artykuł 15

Prokurator

1. Prokurator może wszcząć postępowanie z urzędu na podstawie informacji o zbrodniach podlegających jurysdykcji Trybunału.

[...]

Artykuł 17

Dopuszczalność drogi sądowej

1. Uwzględniając treść pkt. 10 Preambuły oraz art. 1 Statutu, Trybunał stwierdzi niedopuszczalność drogi sądowej, gdy:

a) sprawa jest rozpatrywana przez państwo, które jest kompetentne do wykonywania w stosunku do niej jurysdykcji, chyba że państwo to nie chce lub rzeczywiście nie jest w stanie przeprowadzić postępowania przygotowawczego lub sądowego;

b) państwo posiadające jurysdykcję przeprowadziło postępowanie przygotowawcze w tej sprawie i podjęło decyzję o rezygnacji ze ścigania określonej osoby, chyba że decyzja ta stanowiła rezultat niechęci lub niemożności przeprowadzenia postępowania sądowego;

c) zainteresowana osoba została już skazana w związku z czynem stanowiącym przedmiot oskarżenia, a postępowanie przed Trybunałem jest niedopuszczalne w świetle art. 20 ust. 3;

d) sprawa nie wykazuje takiego stopnia szkodliwości, aby uzasadnić podjęcie dalszych czynności przez Trybunał.

[...]

Artykuł 21

Prawo mające zastosowanie

1. Trybunał będzie stosował:

a) w pierwszej kolejności niniejszy Statut, elementy określające zbrodni (zob. art. 9 - przyp. tłum.) oraz przyjętą przez siebie procedurę postępowania przed Trybunałem wraz z procedurą odnośnie do środków dowodowych;

b) w drugiej kolejności, tam gdzie to właściwe, mające zastosowanie umowy międzynarodowe zasady i normy prawa międzynarodowego oraz ustalone zasady prawa konfliktów zbrojnych;

c) oprócz tego, ogólne zasady prawa wyprowadzone przez Trybunał z krajowych porządków prawnych, włącznie - tam gdzie to stosowne - z prawem krajowym państw normalnie kompetentnych do wykonywania jurysdykcji w stosunku do danej zbrodni, chyba że zasady takie są sprzeczne z niniejszym Statutem i prawem międzynarodowym oraz z uznanymi w płaszczyźnie międzynarodowej standardami.

2. Trybunał może stosować zasady i normy w rozumieniu przyjętym w swych poprzednich orzeczeniach.

3. Stosowanie i interpretacja prawa przewidziane w tym artykule musi być zgodna z uznanymi w płaszczyźnie międzynarodowej prawami człowieka i nie wykazywać różnicowania ze względu na płeć tak jak ją określono w art. 7 ust. 3, wiek, rasę, kolor skóry, język, religię lub poglądy i przekonania polityczne, pochodzenie narodowe, etniczne lub społeczne, status majątkowy, urodzenie lub inne.

Artykuł 25

Odpowiedzialność karna jednostek

1. Trybunał sprawuje jurysdykcję w stosunku do osób fizycznych zgodnie z niniejszym Statutem.

2. Osoba fizyczna, która popełniła zbrodnię mieszczącą się w granicach jurysdykcji Trybunału będzie odpowiadać osobiście i podlegać karze zgodnie z niniejszym Statutem.

3. Zgodnie z niniejszym Statutem, osoba fizyczna będzie odpowiadać karnie i podlegać karze za zbrodnię mieszczącą się w zakresie jurysdykcji Trybunału, jeśli:

a) popełni taką zbrodnię osobiście, współdziałając z inną osobą lub posługując się inną osobą, niezależnie od tego, czy ta inna osoba odpowiada karnie;

b) rozkazuje, doradza lub nakłania do popełnienia takiej zbrodni, niezależnie od tego, czy została ona dokonana, czy tylko usiłowana;

c) w celu ułatwienia popełnienia takiej zbrodni pomaga, nakłania bądź w inny sposób bierze udział w popełnieniu lub usiłowaniu jej popełnienia, włącznie z dostarczeniem środków do jej popełnienia;

[...]

Artykuł 28

Odpowiedzialność dowódców i innych przełożonych

W uzupełnieniu podstaw odpowiedzialności karnej za zbrodnie mieszczące się w zakresie w jurysdykcji Trybunału:

1. dowódca wojskowy lub osoba występująca faktycznie w tym charakterze odpowiada karne za zbrodnie wchodzące w zakres kompetencji Trybunału, - popełnione przez siły zbrojne będące pod jego faktycznym dowództwem i nadzorem albo w stosunku do których sprawuje on efektywną władzę lub nadzór - wynikające z braku właściwej kontroli nad takimi siłami, gdy:

a) dowódca wojskowy lub inna osoba albo wiedziała albo - w istniejących okolicznościach - powinna była wiedzieć, że siły te popełniają lub mają zamiar popełnić takie zbrodnie;

b) dowódca wojskowy lub inna osoba nie podjęła wszelkich, niezbędnych i stosownych środków pozostających w jej dyspozycji, aby zapobiec lub powstrzymać popełnianie zbrodni albo, aby przekazać sprawę kompetentnym władzom do zbadania i wszczęcia postępowania karnego;

Artykuł 33

Rozkaz przełożonego i obowiązek prawny

1. Popełnienie zbrodni podlegającej jurysdykcji Trybunału na skutek wykonania polecenia rządu albo rozkazu przełożonego wojskowego lub cywilnego, nie zwalnia sprawcy od odpowiedzialności karnej, chyba że:

a) na sprawcy ciążył prawny obowiązek wykonania polecenia rządu lub rozkazu przełożonego;

b) sprawca nie wiedział, że rozkaz był bezprawny; i

c) rozkaz nie był oczywiście bezprawny.

2. Dla celów niniejszego artykułu rozkazy popełnienia zbrodni ludobójstwa oraz zbrodni przeciw ludzkości są oczywiście bezprawne.

Artykuł 34

Struktura Trybunału

Trybunał składa się z następujących organów:

a) Prezydium;

b) Wydział Przygotowawczy, Wydział orzekający, Wydział Apelacyjny;

c) Urząd Prokuratora;

d) Sekretariat.

[...]

Artykuł 36

Kwalifikacje, nominacja i wybór sędziów

1. Z zastrzeżeniem postanowień ustępu 2, Trybunał składa się z 18 sędziów.

[...]

3. Sędziowie są wybierani spośród osób o wysokim poziomie moralnym, bezstronnych i uczciwych, posiadających kwalifikacje wymagane w ich państwach ojczystych do sprawowania najwyższych stanowisk sędziowskich.

Kandydat na sędziego powinien

(i) posiadać uznane kompetencje w dziedzinie prawa karnego i procedury karnej oraz odpowiednie doświadczenie w pełnieniu fun-

kcji sędziowskiej, prokuratorskiej, adwokackiej lub innej związanej z postępowaniem karnym; lub

(ii) posiadać uznane kompetencje w odpowiednich dziedzinach prawa międzynarodowego, takich jak międzynarodowe prawo humanitarne i prawa człowieka oraz rozległe zawodowe doświadczenie prawnicze przydatne w orzeczniczej pracy Trybunału.

[...]

8. Dokonując wyboru sędziów, Państwa-Strony uwzględnią potrzebę zapewnienia wśród członków Trybunału:

- (i) reprezentacji głównych systemów prawnych świata;
- (ii) sprawiedliwego podziału geograficznego; i
- (iii) sprawiedliwej reprezentacji sędziów płci żeńskiej i męskiej.

[...]

Artykuł 125

Podpisanie, ratyfikacja, przyjęcie, zatwierdzenie lub przystąpienie

1. Niniejszy Statut będzie otwarty do podpisu dla wszystkich państw w Rzymie, w siedzibie Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa dnia 17 lipca 1998 r. Następnie pozostanie otwarty do podpisu w Rzymie, we włoskim ministerstwie spraw zagranicznych aż do 17 października 1998 r. Po tym terminie Statut będzie można podpisywać w Nowym Jorku w siedzibie ONZ, aż do 31 grudnia 2000 r.

2. Niniejszy Statut podlega ratyfikacji, przyjęciu lub zatwierdzeniu przez podpisujące państwa. Dokumenty ratyfikacji, przyjęcia lub zatwierdzenia będą deponowane u Sekretarza Generalnego ONZ.

3. Niniejszy Statut będzie otwarty do przystąpienia dla wszystkich państw. Dokumenty przystąpienia będą zdeponowane u Sekretarza Generalnego ONZ.

Artykuł 126

Wejście w życie

1. Niniejszy Statut wejdzie w życie pierwszego dnia miesiąca po upływie 60 dni od daty zdeponowania u Sekretarza Generalnego ONZ sześćdziesiątego dokumentu ratyfikacji, przyjęcia, zatwierdzenia lub przystąpienia.

2. Dla każdego państwa ratyfikującego, przyjmującego, zatwierdzającego lub przystępującego do tego Statutu, po złożeniu sześćdziesiątego dokumentu ratyfikacji, przyjęcia, zatwierdzenia lub przystąpienia, wejdzie on w życie pierwszego dnia miesiąca po upływie 60 dni od zdeponowania jednego z powyższych dokumentów.

Artykuł 127

Wycofanie się

1. Państwo-Strona może, w drodze pisemnej notyfikacji skierowanych do Sekretarza Generalnego ONZ wycofać się z członkostwa w tym Statucie. Wycofanie się będzie skuteczne po upływie roku od daty otrzymania notyfikacji, chyba że notyfikacja wskaże datę późniejszą.

[...]

AZYL, EKSTRADYCJA PRZESTĘPCÓW ORAZ SUBSTYTUTY EKSTRADYCJI

1. Azyl

Deklaracja o azylu terytorialnym przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 14 XII 1967 r. (rezolucja nr 2312/XXII, „American Journal of International Law” 1968, vol. 62, Nr 3, s. 822)

Zgromadzenie Ogólne

Biorąc pod uwagę, że celami ONZ proklamowanymi w Karcie tej organizacji, są: utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, rozwój przyjaznych stosunków pomiędzy wszystkimi narodami oraz rozwój międzynarodowej współpracy w rozwiązywaniu międzynarodowych problemów o charakterze ekonomicznym, społecznym, kulturalnym i humanitarnym, a także popieranie i zachęcanie do przestrzegania praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich bez względu na rasę, pleć, język lub religię.

Uwzględniając treść Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, która deklaruje w art. XIV, że: 1. „Każdy człowiek ma prawo ubiegać się o azyl i korzystać z niego w innym kraju w razie prześladowania. 2. Nie można powoływać się na to prawo w przypadku ścigania wszczętego rzeczywiście z powodu popełnienia przestępstwa pospolitego lub czynu sprzecznego z celami i zasadami ONZ”.

Przypominając także treść art. XIII ust. 2 tej Deklaracji, która stwierdza: „Każdy ma prawo opuścić każdy kraj, włącznie ze swoim własnym, i powrócić do swego kraju”.

Uznając, że udzielenie azylu osobie upoważnionej do powołania się na art. XIV Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka jest aktem pokojowym i humanitarnym i, jako taki, nie może być uznawane za akt nieprzyjazny przez inne państwo.

Zaleca, aby - bez uszczerbku dla istniejących aktów odnoszących się do azylu i statusu uchodźców oraz bezpieczeństwa państwa - państwa w swej praktyce udzielania azylu opierały się na następujących zasadach.

Artykuł 1

1. Azyl udzielany przez państwo, w wykonaniu jego suwerenności, osobom upoważnionym do powoływania się na art. XIV Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, włączając osoby walczące przeciwko kolonializmowi, będzie respektowany przez wszystkie inne państwa.

2. Prawo do ubiegania się i korzystania z azylu nie może być powoływane przez żadną osobę, w stosunku do której istnieją poważne powody do uważania, że popełniła zbrodnię przeciwko pokojowi, zbrodnię wojenną albo zbrodnię przeciw ludzkości, tak jak zostały one zdefiniowane w odpowiednich międzynarodowych aktach.

3. Ocena podstaw udzielenia azylu należy do państwa przyznającego azyl.

Artykuł 2

1. Sytuacja osób wymienionych w art. 1 - bez uszczerbku dla suwerenności państw oraz celów i zasad ONZ - stanowi przedmiot zainteresowania społeczności międzynarodowej.

2. Jeśli jakieś państwo stanie w obliczu trudności związanych z udzieleniem azylu, wówczas inne państwa - indywidualnie bądź zbiorowo za pośrednictwem ONZ - rozważą, w duchu międzynarodowej solidarności, podjęcie odpowiednich środków w celu odciążenia tego państwa

Artykuł 3

1. Żadna z osób wymienionych w art. 1 nie będzie podlegać takim środkom jak odmowa przyjęcia na granicy lub - jeśli już znajdu-

je się na terytorium, na którym poszukuje azylu - wydaleniu lub deportacji do jakiegokolwiek państwa, w którym może podlegać prześladowaniu.

2. Wyjątek od powyższej zasady może jedynie mieć miejsce ze względu na nadrzędne powody bezpieczeństwa narodowego lub ze względu na konieczność ochrony ludności w przypadku masowego napływu osób ubiegających się o azyl.

3. Rozważając w każdym przypadku czy wyjątek od zasady zawartej w ust. 1 niniejszego artykułu jest usprawiedliwiony, państwo rozważy także możliwość udzielenia osobom zainteresowanym, na takich warunkach jakie uzna za właściwe, azylu tymczasowego albo ułatwienia wyjazdu do innego państwa.

Artykuł 4

Państwa udzielające azylu nie dozwolą osobom, które azyl uzyskały na angażowanie się w działalność sprzeczną z celami i zasadami ONZ.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 IV 1997r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78),

Artykuł 56

1. Cudzoziemcy mogą korzystać z azylu w Rz.P. na zasadach określonych w ustawie.

[...]

Ustawa o cudzoziemcach z dnia 25 VI 1997r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 114, poz. 739)

Artykuł 50

1. Cudzoziemiec może, na swój wniosek, otrzymać azyl w Rzeczypospolitej Polskiej, gdy jest to niezbędne dla zapewnienia mu ochrony oraz gdy przemawia za tym ważny interes Rzeczypospolitej Polskiej.

2. Cudzoziemcowi, któremu udzielono azylu, wydaje się zezwolenia na osiedlenie się.

Artykuł 51

1. Cudzoziemca można pozbawić azylu, jeżeli:

1) ustały przyczyny, dla których azyl został udzielony,

2) prowadzi on działalność skierowaną przeciwko obronności, bezpieczeństwu państwa lub porządkowi publicznemu.

2. Decyzja o pozbawieniu azylu powoduje wygaśnięcie zezwolenia na osiedlenie się. W decyzji tej należy określić termin opuszczenia terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

B. Wierzbicki, O azylach i ekstradycji przestępców, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982, s. 7 i nast. - przypisy pominięto

Azyl rozumiany jako miejsce zapewniające nietykalność osób znajdujących się na nim był już znany starożytnym cywilizacjom...

Azyl, w tych najdawniejszych czasach, był możliwy przede wszystkim w miejscach poświęconych bogom... Azyl w starożytności nie zawsze oznaczał uwolnienie od kary. Najczęściej była to zamiana kary wymierzanej w drodze zemsty prywatnej na karę, którą w miarę obiektywnie wymierzali kapłani, przy czym zazwyczaj stosowano karę wygnania. Ten rodzaj azylu określany był powszechnie przez przedstawicieli nauki jako azyl religijny...

Zasadnicze znaczenie w kształtowaniu się współczesnego pojęcia azylu miała Wielka Rewolucja Francuska. Sformułowania zawarte w Deklaracji praw człowieka i obywatela z 1789 r., takie jak równość wszystkich wobec prawa czy wolność sumienia i wyznania, wywarły głęboki wpływ na postępowy rozwój prawa w ogóle, a w szczególności problematyki określanej jako prawa człowieka. W cztery lata później francuskie Zgromadzenie Narodowe przyjęło konstytucję, która gwarantowała wszystkim Francuzom m.in. wolność, bezpieczeństwo osobiste, swobodę praktyk religijnych, prawo do

zgrupowań, a cudzoziemcom gwarantowała szeroko ujęte prawo azylu. L. Galenska trafnie wskazała na zasadnicze różnice pomiędzy azylem w epoce feudalnej a azylem proklamowanym przez konstytucję francuską. Tak więc od tego momentu mamy do czynienia z azylem politycznym, a ponadto staje się on zasadą konstytucyjną.

Zagadnieniem wywołującym niekiedy kontrowersje jest charakter prawa azylu. W literaturze spotkać można zarówno poglądy uznające azyl za wyłączne prawo państwa, jak i poglądy traktujące azyl jako jedno z podstawowych praw człowieka...

Problem sprowadza się do tego, czy azyl jest prawem państwa, czy też prawem człowieka, któremu odpowiadają określone obowiązki ze strony państw.

Oceniając tę kwestię ze stanowiska prawa międzynarodowego, należy stwierdzić, że zgodnie z tradycyjnie przyjmowanym poglądem azyl jest rozumiany jako prawo państwa do ochrony cudzoziemca. Prawo międzynarodowe nie nadaje w tym względzie żadnych praw osobom fizycznym, wynika to wyraźnie z treści aktów międzynarodowych odnoszących się do azylu terytorialnego. Współcześnie, szczególnie od połowy naszego stulecia, można obserwować tendencję do uznawania azylu za jedno z podstawowych praw człowieka. Częściowym wyrazem realizacji tej tendencji jest zamieszczenie prawa do azylu w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. W związku z czym nastąpiły także pewne zmiany w sposobie ujmowania azylu przez przedstawicieli nauki prawa międzynarodowego.

Wobec braku normy traktatowej regulującej wyraźnie to zagadnienie za podstawę do sformułowania opinii, że azyl jest prawem państwa, należy uznać uzgodniony przez państwa pogląd zawarty w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz Deklaracji o azylu terytorialnym z 1967 r., a także opinie poszerzające i uzasadniające te poglądy, wyrażane przez przedstawicieli państw w trakcie dyskusji nad zagadnieniem azylu. Wynika z nich, że we współczesnych stosunkach międzynarodowych azyl terytorialny jest prawem każdego

suwerennego państwa. Stwierdzenie to odpowiada świadomości prawnej państw i jest zgodne z ich praktyką, jak tego dowodzi przebieg dyskusji, a następnie jednogłośnie przyjęcie tekstu Deklaracji o azylu terytorialnym z 1967 r. Deklaracja stanowi, że azyl jest przynawany przez państwo w wykonywaniu jego suwerenności, a państwo samo ocenia podstawy udzielenia azylu. Równocześnie jednak, zgodnie z tendencją, którą sygnalizowałem uprzednio, zarówno w trakcie dyskusji nad deklaracją jak i podczas debat nad innymi aktami odnoszącymi się do praw człowieka, można obserwować stopniową polaryzację poglądów na charakter prawa azylu...

W rezultacie istotnych rozbieżności co do charakteru prawa azylu sformułowania zawarte w dokumentach ONZ nie są w pełni jednoznaczne... W tym miejscu można zwrócić uwagę, że Amerykańska deklaracja praw i obowiązków państw amerykańskich w 1948 r., przewiduje, że „w przypadku ścigania nie będącego rezultatem pospolitej zbrodni każda osoba ma prawo szukać azylu i otrzymać go na obcym terytorium, zgodnie z prawami zainteresowanego państwa i porozumieniami międzynarodowymi”...

Wydaje się, że w sposób aktualny po dziś dzień określił charakter azylu delegat Indii, który powiedział: „...jest generalnie akceptowaną zasadą prawa międzynarodowego, że jednostka nie ma żadnego prawa do azylu, a państwo nie ma żadnego obowiązku przyznawania azylu. W obecnym stadium rozwoju pozytywnego prawa międzynarodowego można powiedzieć jedynie to, że państwo jest kompetentne do przyznania azylu, jeśli uważa to za stosowne. Istnieje jednak wyraźna różnica pomiędzy obowiązkiem a kompetencją”.

2. Ekstradycja przestępców

2.1. Podstawy prawne

B. Wierzbicki, *O azylach i ekstradycji przestępców*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982, s. 99 i nast. (przypisy pominięto)

Z zasady zwierzchnictwa terytorialnego wynika uprawnienie do sprawowania najwyższej władzy w stosunku do wszystkich osób, zarówno własnych obywateli, jak i cudzoziemców znajdujących się w granicach państwa. Dysponując tymi usprawieniami, wynikającymi ze zwyczajowego prawa międzynarodowego, państwo ma prawo wydać lub wydalić ze swego terytorium każdą osobę tam znajdującą się. Powyższy punkt widzenia został poparty autorytetem Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, który stwierdził, uprawnienie tego rodzaju jest niczym innym jak nieuniknioną konsekwencją normalnego wykonywania terytorialnej suwerenności.

Państwo, z wyjątkiem ograniczeń wynikających z prawa międzynarodowego, ma w zasadzie pełną swobodę co do postępowania w stosunku do wszystkich osób przebywających na jego terytorium. W związku z brakiem normy powszechnego prawa międzynarodowego, która nakazywałaby ekstradycję przestępców pospolitych, państwa regulują tę sferę stosunków międzynarodowych w umowach dwustronnych lub wielostronnych, a także zamieszczają odpowiednie przepisy w prawie wewnętrznym.

W rezultacie decyzja państwa o wydaniu przestępcy (lub odmowie wydania) może znajdować podstawę prawną w umowie międzynarodowej lub postanowieniach ustawy. Istnieje także możliwość wydania przestępcy w oparciu o zasadę wzajemności, co polega na wydaniu domniemanego przestępcy lub osoby uchylającej się od kary, jeśli państwo wydające przestępcę, może oczekiwać w przyszłości podobnego zachowania się ze strony państwa proszącego o wydanie. I właśnie umowa, ustawa oraz zasada wzajemności należą do najczę-

ściej wymienianych przez przedstawicieli nauki podstaw prawnych ekstradycji przestępców. Zastanówmy się, czy jest tak rzeczywiście?

Niewątpliwie umowa międzynarodowa stanowi zasadniczą podstawę prawną ekstradycji przestępców. Co więcej, dla wielu państw, takich jak USA, Wielka Brytania i inne, których ustawodawstwo lub ustalona praktyka nie zezwala na ekstradycję wobec braku odpowiedniego porozumienia międzynarodowego, umowy o wydawaniu przestępców stanowią jedyną podstawę współdziałania z innymi państwami w tym zakresie...

W tym miejscu należy postawić zasadnicze pytanie, a mianowicie w jakich okolicznościach państwo ma obowiązek wydać przestępcę?

Przedstawiciele nauki są zgodni co do tego, że obowiązek ekstradycji istnieje w razie, gdy pomiędzy zainteresowanymi państwami obowiązuje umowa zawierająca takie zobowiązanie. W związku z powyższym należy zauważyć, że obowiązek taki może wynikać nie tylko z umów o ekstradycji przestępców, lecz także z innych umów, w szczególności z umów o zwalczaniu przestępstw uznanych za szczególnie niebezpieczne dla całej społeczności międzynarodowej, np. umowy o zwalczaniu terroryzmu międzynarodowego. Umowy takie nakładają na strony obowiązek ekstradycji albo ścigania i karania przed własnymi sądami osób, które dopuściły się przestępstw objętych ich zakresem.

Wzajemność, jako wyodrębniona podstawa ekstradycji przestępców, nie jest jednoznacznie oceniana przez przedstawicieli nauki. Traktatowe prawo międzynarodowe ugruntowało ideę, że wzajemność jest wymagana jedynie w ramach umowy, co wynika zresztą z samej istoty i treści tego rodzaju porozumień. Natomiast nieco inną funkcję spełnia zasada wzajemności w sytuacji, gdy państwa nie są związane umową o wydawaniu przestępców. Jest ona wówczas uznawana za podstawowy warunek nawiązania stosunków między państwami, których przedmiotem ma być ekstradycja przestępcy.

Współcześnie stosowane są dwie formy deklaracji (porozumień) o wzajemności: 1) deklaracje o wzajemności *ad hoc*, w których jedno państwo (składając wniosek o ekstradycję) zapewnia drugie państwo, że w razie wydania określonej osoby odwzajemni się tym samym w podobnej sytuacji, forma ta jest najczęściej stosowana pomiędzy państwami Ameryki Południowej; 2) generalne deklaracje o wzajemności, w których dwa państwa zobowiązują się do rozpatrywania swych wniosków o ekstradycję w oparciu o zasadę wzajemności, na warunkach określonych w ustawodawstwie wewnętrznym. Można wykazywać, w istocie, że zarówno w pierwszym, jak i drugim przypadku w rzeczywistości mamy do czynienia z zawarciem umowy międzynarodowej, tyle że w mniej uroczystej formie (w pierwszym wypadku zawarcie umowy ma charakter warunkowy, jest uzależnione od uzyskania ekstradycji określonej osoby). Natomiast w zakresie zasad i trybu ekstradycji deklaracje te odsyłają do prawa wewnętrznego zainteresowanych państw. Ekstradycja przestępców mająca za podstawę tak właśnie rozumianą zasadę wzajemności jest charakterystyczna dla polityki wymiaru sprawiedliwości w Austrii, RFN i (od 1974 r.) Australii.

W płaszczyźnie prawa wewnętrznego ustawodawstwo niektórych państw wymaga spełnienia warunku wzajemności jako przesłanki wstępnej poprzedzającej postępowanie o ekstradycję w razie braku umowy międzynarodowej o wydawaniu przestępców. Polski kpk w art. 534 pkt. 5 stanowi, że wydania można odmówić w szczególności wtedy, gdy państwo, które złożyło wniosek o wydanie, nie zapewnia w tym zakresie wzajemności (tę fakultatywną przesłankę podkreślono raz jeszcze w art. 541 § 2).

Ustawodawstwo może stanowić podstawę prawną ekstradycji jedynie dla państwa, do którego wystąpiono z wnioskiem, a jednocześnie przy przyjęciu zasady wzajemności za podstawę, właśnie ustawa decyduje o warunkach i trybie ewentualnej ekstradycji.

W praktyce ustawodawczej poszczególnych państw wyróżnić można dwa warianty normowania zasad i trybu ekstradycji przestępców.

W niektórych państwach uchwalane są specjalne ustawy zawierające wyłącznie zasady i warunki ekstradycji oraz regulujące procedurę postępowania ekstradycyjnego i przekazania przestępcy władzom innego państwa. Bardziej jednak liczna grupa państw, zamieszcza przepisy dotyczące ekstradycji przestępców w kodeksach postępowania karnego lub kodeksach karnych.

Europejska konwencja o ekstradycji z 13 XII 1957 r., (United Nations Treaty Series, vol. 359, s. 273)

Państwa-Sygnatariusze, Członkowie Rady Europy,
mając na uwadze, że celem Rady Europy jest osiągnięcie większej jedności między jej Członkami;
mając na uwadze, że cel ten może zostać osiągnięty przez zawarcie umów lub przez podjęcie wspólnych działań w dziedzinie prawa;
mając na uwadze, że przyjęcie jednolitych zasad w zakresie ekstradycji może przyczynić się do osiągnięcia tego celu,
uzgodniły co następuje:

Artykuł 1

Obowiązek wydania

Umawiające się Strony zobowiązują się do wzajemnego wydawania, zgodnie z postanowieniami i na warunkach określonych w niniejszej konwencji, wszystkich osób ściganych za popełnienie przestępstwa albo poszukiwanych w celu wykonania kary lub środka zabezpieczającego, orzeczonych przez właściwe organy Strony wzywającej.

Artykuł 2

Przestępstwa stanowiące podstawę wydania

1. Podstawę wydania stanowią przestępstwa zagrożone według prawa Strony wzywającej i Strony wezwanej karą pozbawienia wolności o maksymalnym wymiarze co najmniej jednego roku lub karą surowszą albo czyny, wobec sprawców których można orzec środek

zabezpieczający w takim samym wymiarze. Jeżeli na terytorium Strony wzywającej zapadło już orzeczenie skazujące na karę pozbawienia wolności lub orzeczono o środku zabezpieczającym, wydanie może nastąpić, jeżeli orzeczono karę lub środek w wymiarze co najmniej 4 miesięcy.

2. Jeżeli wniosek o wydanie dotyczy kilku różnych przestępstw, z których każde, według prawa Strony wzywającej i Strony wezwanej, zagrożone jest karą pozbawienia wolności lub środkiem zabezpieczającym, ale niektóre nie spełniają warunku dotyczącego wymiaru orzeczonej kary, Strona wezwana może zgodzić się na wydanie również w odniesieniu do takich przestępstw.

3. Każda z Umawiających się Stron, której ustawodawstwo nie zezwala na wydanie za niektóre przestępstwa określone w ustępie 1 niniejszego artykułu, może wyłączyć te przestępstwa z zakresu stosowania konwencji.

4. Każda z Umawiających się Stron, która zamierza skorzystać z możliwości określonej w ustępie 3 niniejszego artykułu, przekaze Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy w chwili składania dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia wykaz przestępstw, w odniesieniu do których zezwoli na wydanie, bądź wykaz przestępstw, w odniesieniu do których wydanie jest wyłączone, podając równocześnie przepisy prawne zezwalające na wydanie lub je wyłączające. Sekretarz Generalny Rady przekaze te wykazy do wiadomości innych Sygnatariuszy.

5. Jeżeli w późniejszym okresie ustawodawstwo Umawiającej się Strony wyłączy wydanie w odniesieniu do innych przestępstw, Strona ta powiadomi o tym w drodze notyfikacji Sekretarza Generalnego Rady, który przekaze tę informację do wiadomości innych Sygnatariuszy. Notyfikacja nabiera mocy po upływie trzech miesięcy licząc od daty jej otrzymania przez Sekretarza Generalnego.

6. Każda ze Stron, która skorzysta z możliwości określonej w ustępach 4 i 5 niniejszego artykułu, może w każdym czasie włączyć do

zakresu stosowania niniejszej konwencji przestępstwa, które zostały z niej wyłączone. Powinna ona zawiadomić o tych zmianach Sekretarza Generalnego Rady, który przekaze te informacje do wiadomości innych Sygnatariuszy.

7. Każda ze Stron może zastosować zasadę wzajemności w odniesieniu do jakichkolwiek przestępstw wyłączonych z zakresu stosowania konwencji na mocy niniejszego artykułu.

Artykuł 3

Przestępstwa polityczne

1. Zgoda na wydanie nie zostanie udzielona w odniesieniu do przestępstwa uważanego przez Stronę wezwaną za polityczne lub za czyn pozostający w związku z takim przestępstwem.

2. Powyższą zasadę stosuje się również, jeżeli Strona wezwana ma poważne podstawy do przypuszczenia, że wniosek o wydanie za przestępstwo pospolite został złożony w celu ścigania lub ukarania osoby ze względu na jej rasę, wyznanie, narodowość lub poglądy polityczne albo że jej sytuacja może ulec pogorszeniu z jednej z tych przyczyn.

3. Dla celów niniejszej konwencji zamach na życie szefa Państwa lub członka jego rodziny nie będzie uważany za przestępstwo polityczne.

4. Stosowanie niniejszego artykułu nie naruszy zobowiązań Stron, jakie podjęły obecnie lub mogą podjąć w przyszłości na podstawie jakichkolwiek innych umów międzynarodowych o charakterze wielostronnym.

Artykuł 4

Przestępstwa wojskowe

Wydanie za przestępstwa wojskowe, nie będące przestępstwami pospolitymi jest wyłączone z zakresu stosowania niniejszej konwencji.

Artykuł 5

Przestępstwa skarbowe

Wydanie na warunkach określonych w niniejszej konwencji za przestępstwa podatkowe, celne i dewizowe może nastąpić wyłącznie wtedy, gdy Umawiające się Strony porozumieją się co do danego przestępstwa lub kategorii przestępstw.

Artykuł 6

Wydanie własnych obywateli

1. (a) Każda z Umawiających się Stron ma prawo do odmowy wydania własnych obywateli.

(b) Każda z Umawiających się Stron może, w drodze oświadczenia złożonego w chwili podpisania albo składania dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia, określić, w zakresie jej dotyczącym, znaczenie pojęcia „obywatele” w rozumieniu niniejszej konwencji.

(c) Obywatelstwo osoby określa się w chwili podejmowania decyzji o wydaniu. Jeżeli jednak obywatelstwo Państwa wezwanego ustalone zostanie dopiero w okresie między podjęciem decyzji a datą przewidzianą dla przekazania, Strona wezwana będzie mogła również skorzystać z postanowienia zawartego w punkcie (a) niniejszego ustępu.

2. Jeżeli Strona wezwana odmówi wydania własnego obywatela, powinna ona na wniosek Strony wzywającej przekazać sprawę właściwym organom w celu wszczęcia, w stosownych wypadkach, postępowania karnego. W tym celu przekazuje się bezpłatnie akta, informacje i przedmioty pozostające w związku z przestępstwem w drodze przewidzianej w artykule 12 ustęp 1. Stronę wzywającą zawiadamia się o sposobie załatwienia jej wniosku.

Artykuł 7

Miejsce popełnienia przestępstwa

1. Strona wezwana może odmówić wydania osoby za przestępstwo, które według jej ustawodawstwa zostało popełnione w całości

lub w części na jej terytorium lub w miejscu traktowanym jak jej terytorium.

2. Jeżeli przestępstwo stanowiące podstawę wniosku o wydanie zostało popełnione poza terytorium Strony wzywającej, można odmówić wydania jedynie wtedy, gdy ustawodawstwo Strony wezwanej nie zezwala na ściganie za przestępstwa tego rodzaju popełnionego poza jej terytorium lub gdy nie zezwala ono na wydanie za przestępstwo stanowiące podstawę wniosku.

Artykuł 8

Ściganie za to samo przestępstwo

Strona wezwana może odmówić wydania osoby, jeżeli właściwe organy tej Strony wszczęły przeciwko niej postępowanie o przestępstwo lub przestępstwa stanowiące podstawę wniosku.

Artykuł 9

Ne bis in idem

Odmawia się wydania, jeżeli wobec osoby, której dotyczy wniosek, zapadło prawomocne orzeczenie właściwych organów Strony wezwanej, dotyczące przestępstwa lub przestępstw, w związku z którymi żąda się wydania. Można odmówić wydania, jeżeli właściwe organy Strony wezwanej zadecydowały o niewszczynaniu postępowania lub o jego umorzeniu w związku z tym lub tymi samymi przestępstwami.

Artykuł 10

Przedawnienie

Odmawia się wydania, jeżeli według ustawodawstwa Strony wzywającej lub Strony wezwanej nastąpiło przedawnienie karalności lub wykonania kary.

Artykuł 11

Kara śmierci

Jeżeli przestępstwo, w związku z którym żąda się wydania, jest według ustawodawstwa Strony wzywającej zagrożone karą śmierci, a

taka kara nie jest przewidziana za nie przez ustawodawstwo Strony wezwanej lub nie jest tam zwyczajowo wykonywana, można odmówić wydania, chyba że Strona wzywająca zagwarantuje w sposób uznany przez Stronę wezwaną za wystarczający, że kara śmierci nie zostanie wykonana.

Artykuł 12

Wniosek i załączone dokumenty

1. Wniosek sporządza się na piśmie i przekazuje w drodze dyplomatycznej. Dwie lub więcej Stron może bezpośrednio uzgodnić między sobą inny sposób porozumiewania się.

2. Do wniosku dołącza się:

(a) oryginał lub uwierzytelniony odpis podlegającego wykonaniu orzeczenia skazującego lub o zastosowaniu środka zabezpieczającego albo innego dokumentu mającego taką samą moc prawną, wydanego w formie określonej przez prawo Strony wzywającej;

(b) opis czynów, w związku z którymi wnioskuje się o wydanie. Czas i miejsce popełnienia czynów, ich kwalifikacja prawna oraz wskazanie przepisów prawnych mających zastosowanie powinny być podane możliwie dokładnie; oraz

(c) kopię przepisów prawnych mających zastosowanie lub, jeżeli nie jest to możliwe, oświadczenie na temat prawa mającego zastosowanie, jak również możliwie dokładne dane osoby, której wydania żąda się, oraz wszelkie inne informacje pomocne dla ustalenia jej tożsamości i obywatelstwa.

Artykuł 13

Informacje dodatkowe

Jeżeli informacje przekazane przez Stronę wzywającą uznane będą za niewystarczające dla podjęcia przez Stronę wezwaną decyzji w trybie niniejszej konwencji, Strona ta zwróci się o dostarczenie niezbędnych dodatkowych informacji w tym celu może wyznaczyć termin do ich otrzymania.

Artykuł 14

Zasada ograniczenia ścigania

1. Osoba wydana nie będzie ścigana, skazana ani też pozbawiona wolności w celu wykonania kary lub zastosowania środka zabezpieczającego ani też poddana jakimkolwiek innym ograniczeniom wolności osobistej za jakiegokolwiek przestępstwo popełnione przed wydaniem, inne niż to, w związku z którym nastąpiło wydanie, z wyjątkiem następujących wypadków:

(a) jeżeli Strona, która ją wydała, wyrazi na to zgodę. W tym celu sporządza się wniosek, do którego dołącza się dokumenty określone w art. 12, oraz protokół zawierający oświadczenia osoby wydanej dotyczące danego przestępstwa. Zgoda zostanie wyrażona, jeżeli przestępstwo, w związku z którym wnosi się o nią, stanowi samo podstawę do wydania na mocy niniejszej konwencji;

(b) jeżeli mając ku temu możliwość, osoba wydana nie opuściła w ciągu 45 dni od daty jej ostatecznego zwolnienia terytorium Strony, której została wydana, lub po jego opuszczeniu powróciła na nie.

2. Jednakże Strona wzywająca może podjąć działania niezbędne do wydalenia osoby z jej terytorium bądź przerwania biegu przedawnienia, zgodnie ze swym prawem wewnętrznym, w tym również skorzystania z trybu zaocznego.

3. Jeżeli w toku postępowania zmieni się kwalifikacja prawna zarzucanego czynu, osoba wydana nie może być sądzona lub skazana, chyba że istotne znamiona czynu przy zmienionej kwalifikacji pozwoliłyby na wydanie.

Artykuł 15

Ponowne wydanie Państwu trzeciemu

Z zastrzeżeniem wypadku określonego w artykule 14 ustęp 1 punkt (b), zgoda Strony wezwanej jest niezbędna do przekazania przez Stronę wzywającą innej Stronie lub Państwu trzeciemu osoby,

która została jej wydana i która jest poszukiwana przez inną Stronę lub Państwo trzecie za przestępstwo popełnione przed wydaniem. Strona wezwana może zażądać przedłożenia dokumentów określonych w artykule 12 ustęp 2.

Artykuł 16

Tymczasowe aresztowanie

1. W nagłych wypadkach właściwe organy Strony wzywającej mogą zwrócić się z wnioskiem o tymczasowe aresztowanie poszukiwanej osoby. Właściwe organy Strony wezwanej podejmą decyzję w sprawie wniosku, zgodnie ze swym prawem wewnętrznym.

2. Wniosek o tymczasowe aresztowanie powinien wskazywać na istnienie dokumentów określonych w artykule 12 ustęp 2 punkt (a) i zawiadamiać o zamiarze wystąpienia z wnioskiem o wydanie; wniosek powinien także określać przestępstwo, w związku z którym będzie żądać się wydania, miejsce i czas jego popełnienia, jak również zawierać wszelkie dostępne dane poszukiwanej osoby.

3. Wniosek o tymczasowe aresztowanie będzie przekazany właściwym organom Strony wezwanej w drodze dyplomatycznej bądź bezpośrednio drogą pocztową lub telegraficzną, lub za pośrednictwem Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej (Interpol) albo w jakikolwiek inny, udokumentowany na piśmie sposób lub zaakceptowany przez Stronę wezwaną. Organ wzywający zostanie niezwłocznie poinformowany o sposobie załatwienia wniosku.

4. Tymczasowe aresztowanie może być zakończone, jeżeli w ciągu 18 dni od chwili aresztowania Strona wezwana nie otrzyma wniosku o wydanie oraz dokumentów określonych w artykule 12. Okres takiego aresztowania w żadnym wypadku nie może przekroczyć 40 dni licząc od daty aresztowania. Tymczasowe zwolnienie jest jednak dopuszczalne w każdym czasie, jeśli Strona wezwana podejmie wszelkie niezbędne, jej zdaniem, środki dla zapobieżenia ucieczce osoby, której dotyczy wniosek.

5. Zwolnienie nie stoi na przeszkodzie ponownemu aresztowaniu osoby i jej wydaniu, jeżeli wniosek o jej wydanie wpłynie w terminie późniejszym.

Artykuł 17

Zbieg wniosków

Jeżeli o wydanie osoby wnosi jednocześnie kilka Państw za to samo przestępstwo bądź za różne przestępstwa, Strona wezwana podejmie decyzję w tym przedmiocie, biorąc pod uwagę wszelkie okoliczności, a w szczególności wagę przestępstw i miejsce ich popełnienia, daty wniosków, obywatelstwo poszukiwanej osoby oraz możliwość późniejszego wydania innemu Państwu.

Artykuł 18

Przekazanie osoby wydanej

1. Strona wezwana zawiadomi Stronę wzywającą, w drodze określonej w artykule 12 ustęp 1, o swojej decyzji w przedmiocie wydania.

2. Każda odmowa wydania w części lub w całości powinna być uzasadniona.

3. W wypadku uwzględnienia wniosku Strona wzywająca powinna być zawiadomiona o miejscu i dacie przekazania oraz o okresie aresztowania poszukiwanej osoby w celu wydania.

4. Z zastrzeżeniem wypadku określonego w ustępie 5 niniejszego artykułu, jeżeli osoba, która ma być wydana, nie zostanie odebrana w oznaczonym terminie, może zostać zwolniona po upływie 15 dni od tej daty, a zwalnia się ją w każdym wypadku po upływie 30 dni. Strona wezwana może odmówić jej wydania za to samo przestępstwo.

5. Jeżeli przekazanie lub odebranie osoby podlegającej wydaniu nie nastąpiło z powodu siły wyższej, Strona zainteresowana zawiadomi o tym drugą Stronę. Obie Strony porozumieją się co do nowej

daty przekazania, a postanowienia ustępu 4 niniejszego artykułu będą miały odpowiednio zastosowanie.

Artykuł 19

Odroczenie wydania lub wydanie warunkowe

1. Strona wezwana, po podjęciu decyzji w sprawie wniosku o wydanie, może odroczyć wydanie poszukiwanej osoby w związku z jej ściganiem na terytorium tej Strony albo jeżeli ta osoba już została skazana, w celu odbycia przez nią na terytorium tej Strony kary za przestępstwo inne niż to, za które żąda się wydania.

2. Zamiast odroczenia wydania Strona wezwana może wydać tymczasowo taką osobę Stronie wzywającej na warunkach określonych w porozumieniu między tymi Stronami.

Artykuł 20

Przekazanie przedmiotów

1. Na wniosek Strony wzywającej Strona wezwana zabezpieczy i przekaże, w zakresie dopuszczonym przez jej prawo wewnętrzne, przedmioty:

(a) które mogą służyć jako dowody w postępowaniu sądowym lub

(b) które pochodzą z przestępstwa i były w chwili zatrzymania w posiadaniu osoby, która ma być wydana, albo zostały później znalezione.

2. Przekazanie przedmiotów określonych w ustępie 1 niniejszego artykułu nastąpi również w wypadku, gdy wydanie osoby, na które wyrażono zgodę, nie może nastąpić z powodu jej śmierci lub ucieczki.

3. Jeżeli powyższe przedmioty podlegają przypadkowi lub konfiskacie na terytorium Strony wezwanej, może ona, dla celów toczącego się postępowania karnego, tymczasowo je zatrzymać lub wydać pod warunkiem zwrotu.

4. Wszelkie prawa Strony wezwanej lub osób trzecich do tych przedmiotów będą jednak zastrzeżone. W wypadku istnienia takich praw przedmioty te powinny być niezwłocznie i bezpłatnie zwrócone Stronie wezwanej, po zakończeniu postępowania.

Artykuł 21

Tranzyt

1. Zgody na tranzyt przez terytorium jednej z Umawiających się Stron udziela się na wniosek skierowany w drodze określonej w artykule 12 ustęp 1 pod warunkiem, że dane przestępstwo nie jest uważane przez Stronę wezwaną do udzielenia tranzytu za przestępstwo polityczne lub przestępstwo wojskowe w rozumieniu artykułów 3 i 4 niniejszej konwencji.

2. Państwo wezwane do udzielenia tranzytu może odmówić zgody na tranzyt swojego obywatela w rozumieniu artykułu 6.

3. Z zastrzeżeniem postanowień ustępu 4 niniejszego artykułu niezbędne jest przedłożenie dokumentów określonych w artykule 12 ustęp 2.

4. W wypadku korzystania z drogi lotniczej stosuje się następujące postanowienia:

(a) jeżeli nie przewiduje się żadnego lądowania, Strona wzywająca zawiadomi Stronę, nad której terytorium następuje przelot i potwierdzi istnienie jednego z dokumentów określonych w artykule 12 ustęp 2 punkt (a). W wypadku lądowania awaryjnego zawiadomienie to wywiera taki sam skutek jak wniosek o zastosowanie tymczasowego aresztowania określony w art. 16 i Strona wzywająca powinna wystąpić z formalnym wnioskiem o tranzyt.

(b) jeżeli przewiduje się lądowanie, Strona wzywająca występuje z formalnym wnioskiem o tranzyt.

5. Każda ze stron może jednak oświadczyć w chwili podpisania niniejszej konwencji albo w chwili składania dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia, że zezwoli na tranzyt osoby wyłącznie na

wszystkich lub niektórych warunkach przewidzianych przy wydaniu. W takich wypadkach można stosować zasadę wzajemności.

6. Tranzyt osoby wydanej nie może nastąpić przez terytorium, gdzie istnieją podstawy do przypuszczenia, że jej życie lub wolność mogłyby być zagrożone w związku z jej rasą, wyznaniem, narodowością lub poglądami politycznymi.

Artykuł 22

Procedura

Jeżeli przepisy niniejszej konwencji nie stanowią inaczej, prawo Strony wezwanej jest wyłącznie właściwe do postępowania w przedmiocie wydania oraz stosowania tymczasowego aresztowania.

Artykuł 23

Języki

Przekazywane dokumenty sporządza się w języku Strony wzywającej lub Strony wezwanej. Strona wezwana może żądać tłumaczenia na wybrany przez siebie język urzędowy Rady Europy.

Artykuł 24

Koszty

1. Koszty związane z wydaniem, powstałe na terytorium Strony wezwanej, ponosi ta Strona.

2. Koszty związane z tranzytem przez terytorium Strony wezwanej do jego udzielenia ponosi Strona wzywająca.

3. W wypadku wydania z terytorium nie będącego metropolią Strony wezwanej, koszty przewozu między tym terytorium a metropolią Strony wzywającej ponosi Strona wzywająca. Powyższe stosuje się również do kosztów przewozu między terytorium nie będącym metropolią Strony wezwanej a jej metropolią.

Artykuł 25

„Środki zabezpieczające” - definicja

W rozumieniu niniejszej konwencji wyrażenie „środki zabezpieczające” oznacza wszelkie środki polegające na pozbawieniu wolności, orzekane przez sąd karny obok lub zamiast kary.

Artykuł 26

Zastrzeżenia

1. Każda z Umawiających się Stron może w chwili podpisania niniejszej konwencji albo składania dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia złożyć zastrzeżenie w odniesieniu do jednego lub kilku postanowień konwencji.

2. Każda z Umawiających się Stron, która złoży zastrzeżenie, powinna je niezwłocznie wycofać, jak tylko pozwoli na to okoliczności. Wycofanie zastrzeżeń następuje w drodze notyfikacji skierowanej do Sekretarza Generalnego Rady Europy.

3. Umawiająca się Strona, która złoży zastrzeżenie do któregośkolwiek z postanowień konwencji, może domagać się stosowania tego postanowienia przez inną Stronę tylko w takim zakresie, w jakim sama je przyjęła.

Artykuł 27

Terytorialny zakres obowiązywania

1. Niniejszą konwencję stosuje się do terytoriów metropolitalnych Umawiających się Stron.

2. W odniesieniu do Francji konwencję stosuje się również do Algierii i departamentów zamorskich, a w odniesieniu do Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Północnej Irlandii - do Wysp Normandzkich i Wyspy Man.

3. Republika Federalna Niemiec może rozciągnąć stosowanie niniejszej konwencji na Land Berlin w drodze oświadczenia przekazanego Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy. Sekretarz Generalny przekaze to oświadczenie w drodze notyfikacji innym Stronom.

4. Na mocy bezpośredniego porozumienia między dwiema lub więcej Umawiającymi się Stronami zakres obowiązywania niniejszej konwencji może być rozciągnięty, na warunkach określonych w porozumieniu, na wszelkie terytoria jednej ze Stron, inne niż wymienione w ustępach 1, 2 i 3 niniejszego artykułu, które Strona ta reprezentuje w stosunkach międzynarodowych.

Artykuł 28

Stosunki między niniejszą konwencją a porozumieniami dwustronnymi

1. Niniejsza konwencja uchyla postanowienia traktatów, umów lub porozumień dwustronnych, które w stosunkach między dwiema Umawiającymi się Stronami regulują zagadnienia ekstradycji, w odniesieniu do terytoriów, do których ma ona zastosowanie.

2. Umawiające się Strony mogą zawierać między sobą porozumienia dwustronne lub wielostronne jedynie w celu uzupełnienia postanowień niniejszej konwencji lub ułatwienia stosowania zawartych w niej zasad.

3. Jeżeli w stosunkach między dwiema lub więcej Umawiającymi się Stronami wydanie następuje na podstawie jednolitego ustawodawstwa, Strony te mogą uregulować swoje wzajemne stosunki w zakresie wydania, opierając się wyłącznie na tym systemie, niezależnie od postanowień niniejszej konwencji. Taką samą zasadę stosuje się do dwóch lub więcej Umawiających się Stron, jeżeli w każdej z nich obowiązują przepisy prawne przewidujące wykonywanie na jej terytorium nakazów aresztowania wydanych na terytorium innej lub innych Stron. Umawiające się Strony, które wyłączyły lub zamierzają wyłączyć w swoich wzajemnych stosunkach stosowanie niniejszej konwencji, powinny na mocy postanowień niniejszego ustępu zawiadomić o tym w drodze notyfikacji Sekretarza Generalnego Rady Europy. Sekretarz Generalny zawiadamia inne Umawiające się Strony o wszelkich notyfikacjach przekazanych na mocy niniejszego ustępu.

Artykuł 29

Podpisanie, ratyfikacja i wejście w życie

1. Niniejsza konwencja jest otwarta do podpisu dla Państw Członkowskich Rady Europy. Podlega ona ratyfikacji. Dokumenty ratyfikacyjne będą złożone Sekretarzowi Generalnemu Rady.

2. Konwencja wchodzi w życie po upływie 90 dni od daty złożenia trzeciego dokumentu ratyfikacyjnego.

3. Dla każdego Sygnatariusza, który ratyfikuje konwencję w terminie późniejszym, wchodzi ona w życie po upływie 90 dni od daty złożenia przez niego dokumentu ratyfikacyjnego.

Artykuł 30

Przystąpienie

1. Komitet Ministrów Rady Europy może zaprosić każde Państwo nie będące Członkiem Rady do przystąpienia do niniejszej konwencji. Uchwała dotycząca tego zaproszenia musi uzyskać jednomyślną zgodę Członków Rady, którzy ratyfikowali konwencję.

2. Przystąpienie następuje przez złożenie Sekretarzowi Generalnemu Rady dokumentu przystąpienia, który nabiera mocy po upływie 90 dni od daty jego złożenia.

Artykuł 31

Wypowiedzenie

Każda Umawiająca się Strona może wypowiedzieć niniejszą konwencję, w zakresie jej dotyczącym, w drodze zawiadomienia skierowanego do Sekretarza Generalnego Rady Europy. Wypowiedzenie nabiera mocy po upływie sześciu miesięcy od daty otrzymania takiej notyfikacji przez Sekretarza Generalnego Rady.

Artykuł 32

Notyfikacje

Sekretarz Generalny Rady Europy zawiadamia w drodze notyfikacji Państwa Członkowskie Rady oraz rząd każdego Państwa, które przystąpiło do niniejszej konwencji, o:

- (a) założeniu każdego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia;
- (b) dacie wejścia w życie konwencji;
- (c) każdym oświadczeniu złożonym zgodnie z postanowieniami artykułu 6 ustęp 1 oraz artykułu 21 ustęp 5;
- (d) każdym zastrzeżeniu złożonym zgodnie z artykułem 26 ustęp 1;
- (e) wycofaniu każdego zastrzeżenia złożonego zgodnie z artykułem 26 ustęp 2;
- (f) każdej notyfikacji o wypowiedzeniu otrzymanej zgodnie z postanowieniami artykułu 31 oraz dacie, w której wypowiedzenie nabierze mocy.

Na dowód powyższego niżej podpisani, należycie w tym celu upoważnieni, podpisali niniejszą konwencję.

Sporządzono w Paryżu dnia 13 grudnia 1957 r. w językach angielskim i francuskim, przy czym oba teksty są jednakowo autentyczne, w jednym egzemplarzu, który zostanie złożony w archiwum Rady Europy. Sekretarz Generalny Rady Europy przekaze jego uwierzytelnione odpisy rządowi Państw-Sygnatariuszy.

Umowa między Rzeczpospolitą a Republiką Litewską o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Warszawie 26 I 1993 r., (Dz.U. 1994, Nr 35, poz. 130)

ROZDZIAŁ II

WYDANIE W CELU ŚCIGANIA I WYKONANIA KARY

Wydanie osób

Artykuł 65

1. Umawiające się Strony wydają sobie wzajemnie, na wniosek, stosownie do postanowień niniejszej umowy, osoby znajdujące się na ich terytorium w celu przeprowadzenia postępowania karnego lub wykonania kary.

2. Wydanie w celu przeprowadzenia postępowania karnego następuje tylko z powodu takich przestępstw, które według prawa obu Umawiających się Stron zagrożone są karą, której górna granica przekracza jeden rok pozbawienia wolności, lub karą surowszą.

3. Wydanie w celu wykonania kary następuje tylko z powodu takich czynów, które są przestępstwami według prawa obu Umawiających się Stron, i jeżeli osoba, której wydania się żąda, została skazana na karę co najmniej sześciu miesięcy pozbawienia wolności lub na karę surowszą.

Artykuł 66

1. Wydanie nie następuje, jeżeli:

1) osoba, której wydania zażądano, jest obywatelem wezwanej Umawiającej się Strony lub korzysta z prawa azylu;

2) przestępstwo zostało popełnione na terytorium wezwanej Umawiającej się Strony;

3) zgodnie z prawem wezwanej Umawiającej się Strony postępowanie karne nie może być wszczęte lub wyrok nie może być wykonany z powodu przedawnienia lub innych ustawowych przyczyn;

4) na terytorium wezwanej Umawiającej się Strony przeciwko osobie, której wydania zażądano, o ten sam czyn przestępny toczy się postępowanie karne lub został wydany prawomocny wyrok albo postępowanie karne zostało prawomocnie umorzono;

5) postępowanie karne przed sądem wszczyna się z oskarżenia prywatnego;

6) przestępstwo ma charakter polityczny;

7) przestępstwo polega wyłącznie na naruszeniu obowiązków wojskowych;

8) naruszałoby to porządek publiczny lub zasady porządku prawnego.

2. Jeżeli wydanie nie następuje, wezwana Umawiająca się Strona zawiadomi o tym wzywającą Umawiającą się Stronę.

Artykuł 67

Jeżeli czyn zagrożony jest karą śmierci przez prawo Strony wzywającej, a nie jest zagrożony taką karą przez prawo strony wezwanej, na terytorium strony wzywającej nie można orzec lub wykonać kary śmierci.

Artykuł 68

Wniosek o wydanie

1. Do wniosku o wydanie w celu przeprowadzenia postępowania karnego dołącza się uwierzytelniony odpis postanowienia o tymczasowym aresztowaniu z opisem czynu przestępnego oraz tekst przepisów prawnych dotyczących czynu popełnionego przez osobę, której wydania się żąda. Przy przestępstwie przeciwko mieniu należy nadto podać wysokość szkody, jaka powstała lub mogła powstać na skutek czynu przestępnego.

2. Do wniosku o wydanie w celu wykonania kary dołącza się uwierzytelniony odpis prawomocnego wyroku oraz tekst przepisów prawnych dotyczących czynu popełnionego przez skazanego. Jeżeli skazany rozpoczął odbywanie kary, należy podać, jaką część odbył.

3. Do wniosku o wydanie należy również dołączyć, w miarę możliwości, rysopis osoby, której wydania się żąda, dane o jej obywatelstwie, stosunkach osobistych i miejscu pobytu, jeśli dane te nie wynikają z wyroku lub postanowienia o tymczasowym aresztowaniu, a nadto jej fotografię i odciski palców.

Uzupełnienie wniosku o wydanie

Artykuł 69

Jeżeli otrzymane dane nie są wystarczające do rozstrzygnięcia wniosku o wydanie, wezwana Umawiająca się Strona może zażądać ich uzupełnienia, zakreślając w tym celu termin do dwóch miesięcy. Termin ten może być przedłużony z ważnych przyczyn.

Aresztowanie w celu wykonania

Artykuł 70

Po otrzymaniu wniosku o wydanie wezwana Umawiająca się Strona podejmie niezwłocznie środki celem aresztowania osoby, której wydania się żąda, z wyjątkiem wypadków, gdy jest oczywiste, że zgodnie z niniejszą umową wydanie nie może nastąpić.

Artykuł 71

1. Aresztowanie może nastąpić także przed otrzymaniem wniosku o wydanie, jeżeli wzywająca Umawiająca się Strona o to wystąpi, powołując się na postanowienie o tymczasowym aresztowaniu lub na wyrok stanowiący podstawę wniosku o wydanie. O aresztowanie można wystąpić telefaksem, telegramem lub za pomocą innych środków wykluczających jakiegokolwiek wątpliwości.

2. O aresztowaniu dokonany stosownie do ustępu 1 należy niezwłocznie zawiadomić drugą Umawiającą się Stronę.

Artykuł 72

Zwolnienie osoby aresztowanej

1. Wezwana Umawiająca się Strona może zwolnić osobę aresztowaną stosownie do artykułu 70, jeżeli w terminie określonym w artykule 69 nie nadesłano uzupełniających danych, o które ta strona wystąpiła.

2. Osobę aresztowaną stosownie do artykułu 71 ustęp 1 zwalnia się, jeżeli wniosek o jej wydanie nie wpłynie w terminie jednego miesiąca od dnia, w którym druga Umawiająca się Strona została powiadomiona o tymczasowym aresztowaniu.

Artykuł 73

Odroczenie wydania

Jeżeli na terytorium wezwanej Umawiającej się Strony przeciwko osobie, której wydania się żąda, toczy się postępowanie karne lub została ona skazana za inne przestępstwo, wydanie może ulec odroczeniu do czasu zakończenia postępowania karnego lub całkowitego wykonania orzeczonej kary albo do chwili zwolnienia tej osoby przed ukończeniem odbywania kary.

Artykuł 74

Wydanie czasowe

1. Wydanie czasowe osoby, której wydania się żąda, następuje na uzasadniony wniosek wzywającej Umawiającej się Strony wtedy, gdy odroczenie wydania spowodowałoby przedawnienie postępowania karnego lub poważnie utrudniałoby postępowanie w sprawie o przestępstwo popełnione przez tę osobę.

2. Osoba wydana czasowo zostanie przekazana z powrotem niezwłocznie po zakończeniu czynności procesowych, dla których

przeprowadzenia została wydana, nie później jednak niż w ciągu trzech miesięcy od dnia wydania czasowego.

Artykuł 75

Zbieg wniosków o wydanie

Jeżeli wydania tej samej osoby domaga się kilka państw, wezwana Umawiająca się Strona rozstrzygnie, któremu z państw osobę tę wyda. Przy podejmowaniu takiej decyzji bierze się pod uwagę wszystkie okoliczności, w szczególności obywatelstwo danej osoby, miejsce popełnienia i rodzaj przestępstwa.

Artykuł 76

Ograniczenie ścigania osoby wydanej

1. Przeciwno osobie wydanej nie można bez zgody wezwanej Umawiającej się Strony wszcząć postępowania karnego ani wykonać w stosunku do niej kary, nie może ona być również wydana trzeciemu państwu z powodu innego czynu przestępnego, popełnionego przed wydaniem, aniżeli ten, za który została wydana.

2. Zgoda wezwanej Umawiającej się Strony nie jest wymagana, jeżeli:

1) osoba wydana nie opuściła w ciągu 30 dni po zakończeniu postępowania karnego lub po wykonaniu kary terytorium wzywającej Umawiającej się Strony; do tego terminu nie wlicza się czasu, w którym osoba wydana nie mogła bez swej winy opuścić terytorium wzywającej Umawiającej się Strony;

2) osoba wydana opuściła terytorium wzywającej Umawiającej się Strony, lecz na to terytorium dobrowolnie powróciła.

Artykuł 77

Wykonanie wydania

Wezwana Umawiająca się Strona zawiadomi wzywającą Umawiającą się Stronę o miejscu i dacie wydania. Jeżeli wzywająca

Umawiająca się Strona na przejmie osoby podlegającej wydaniu w terminie piętnastu dni od daty ustalonej do wydania, osoba ta może być zwolniona.

Artykuł 78

Ponowne wydanie

Jeżeli osoba wydana uchyli się w jakikolwiek sposób od postępowania karnego lub od wykonywania kary i powróci na terytorium wezwanej Umawiającej się Strony, zostanie ona wydana na ponowny wniosek bez potrzeby przesyłania dokumentów przewidzianych w artkule 68.

Artykuł 79

Zawiadomienie o wyniku postępowania karnego

Wzywająca Umawiająca się Strona zawiadomi niezwłocznie wezwaną Umawiającą się Stronę o wyniku postępowania karnego przeciwko osobie wydanej. W razie wydania prawomocnego orzeczenia, przesyła się jego odpis.

Artykuł 80

Tranzyt

Jedna z Umawiających się Stron zezwoli, na wniosek drugiej Umawiającej się Strony, na tranzyt przez swoje terytorium osób wydanych przez państwo trzecie wzywającej Umawiającej się Stronie. Wezwana Umawiająca się Strona może udzielić zezwolenia, jeżeli stosownie do niniejszej umowy nie istnieje obowiązek wydania.

2. Wniosek o zezwolenie na tranzyt składa się i rozpatruje w takim samym trybie jak wniosek o wydanie.

3. Wezwana Umawiająca się Strona dokonuje tranzytu w taki sposób, jaki jej najbardziej odpowiada.

4. Zezwolenie na tranzyt nie jest wymagane w razie jego dokonywania drogą powietrzną bez międzylądowania.

Artykuł 81

Koszty wydania i tranzytu

Koszty wydania ponosi ta Umawiająca się Strona, na której terytorium koszty te powstały. Koszty tranzytu ponosi wzywająca Umawiająca się Strona.

2.2. Wniosek o ekstradycję przestępcy

*Wniosek o ekstradycję z Rz.P. do RFN obywatela holenderskiego M.K.,
(Materiały Ministerstwa Sprawiedliwości RP)*

Ambasada
Republiki Federalnej Niemiec
Warszawa

Nota Nr 084/93

Ambasada Reubliki Federalnej Niemiec przesyła wyrazy szacunku Ministerstwu Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej i ma zaszczyt prosić o ekstradycję obywatela holenderskiego M.K. ... ur. ... roku w Holandii. Wyżej wymienionemu zarzuca się popełnienie czynów karalnych wyszczególnionych w sędziowskim nakazie aresztowania sądu Amtsgericht w Hamburgu z dnia 12.01.1993 roku (załącznik w trzech egzemplarzach - dot. handlu narkotykami - B.W.). Według informacji uzyskanych przez Ambasadę wyżej wymieniony znajduje się w areszcie śledczym w Jeleniej Górze.

Ponadto Ambasada zwraca się z prośbą o nałożenie na ściganego do chwili wykonania ekstradycji aresztu ekstradycyjnego oraz poinformowanie w chwili dokonywania ekstradycji, jak długo ścigany trzymany był w Polsce w areszcie na podstawie prośby o ekstradycję.

W związku z niniejszą prośbą o ekstradycję Ambasada Republiki Federalnej Niemiec oświadcza, że w porównywalnym przypadku rząd Federalny spełniłby zgodnie z niemieckim prawem wewnątrzpaństwowym prośbę strony polskiej. Ambasada oświadcza ponadto, że bez zgody

rządu polskiego, z żadnego zaistniałego przed jej przekazaniem powodu z wyjątkiem czynu, na podstawie którego zezwolono na ekstradycję, wydana osoba nie zostanie w Republice Federalnej Niemiec ukarana, nie zostanie ograniczona jej wolność osobista, jak również nie będzie ścigana środkami, których nie można by podjąć także w czasie jej nieobecności, lub, że ścigany może być ścigany za ewentualnie popełnione dalsze przestępstwa tylko za zgodą rządu polskiego,

że bez zgody Rzeczypospolitej Polskiej nie zostanie wydana, przekazana państwu trzeciemu lub wydalona do państwa trzeciego,

że po ostatecznym zakończeniu postępowania, w wyniku którego wydano zgodę na jej ekstradycję, będzie mogła opuścić Republikę Federalną Niemiec,

że wymierzona ewentualnie kara nie zostanie wymierzona lub zastrzeżona ze względów politycznych, wojskowych lub religijnych oraz

że odbyty w Polsce areszt ekstradycyjny uwzględniony zostanie zgodnie z przepisami niemieckimi przy ewentualnie wymierzonej karze.

Ponadto Ambasada oświadcza zdecydowanie, że przyjmie wyżej wymienioną osobę również drogą wydalenia. W tym przypadku Ambasada zwraca się z prośbą o podanie okresu, w którym osoba ta znajdowała się w areszcie władz polskich.

Jako miejsce przekazania ściganego Ambasada proponuje przejście graniczne w Zgorzelcu.

Ambasada będzie wdzięczna za jak najszybsze poinformowanie odnośnie mającego nastąpić przekazania wyżej wymienionego, tak aby mogły zostać poinformowane o tym również organa niemieckie.

Ambasada Republiki Federalnej Niemiec korzysta z okazji, by ponowić Ministerstwu Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej wyrazy najwyższego szacunku.

**Wniosek o ekstradycję z RFN do RP obywatela polskiego A.K.,
(Materiały Ministerstwa Sprawiedliwości RP)**

RZECZPOSPOLITA POLSKA
MINISTERSTWO SPRAWIEDLIWOŚCI
PIERWSZY ZASTĘPCA
PROKURATORA GENERALNEGO

PR I Oz 323/93

Der Bundesminister der Justiz
Heinemannstrasse 6
5300 Bonn 2

W oparciu o zasadę wzajemności stosowaną w zakresie międzynarodowej pomocy prawnej w ściganiu przestępstw, zwracam się z uprzejmą prośbą o aresztowanie i ekstradycję obywatela polskiego

A..... K....., syna ..... ur....., ostatnio zamieszkałego - Berlin 61 Alexandernen Strasse 117/B. Przeciwko A.K. prowadzone jest postępowanie karne przez Prokuraturę Rejonową w S..., w toku którego zarzucono mu następujące przestępstwo: w dniu 30 grudnia 1992 roku w S... spowodował eksplozję materiału wybuchowego podłożonego pod zewnętrzną ścianę baru rozrywkowego „Wrzos”, czym spowodował zdarzenie zagrażające życiu i zdrowiu znajdujących się wewnątrz lokalu ludzi oraz spowodował zniszczenie mienia o znacznych rozmiarach - to jest czyn określony w artykule 136 paragraf 1 kodeksu karnego.

Popełnienie powyższego przestępstwa przez A.K. zostało uprawdopodobnione zebrany materiał dowodowy.

W dniu 18 stycznia 1993 roku Prokurator Rejonowy w S... wydał postanowienia o tymczasowym aresztowaniu A.K.

W oparciu o informacje uzyskane za pośrednictwem Interpolu ustalono, że A.K. przebywa na terytorium Republiki Federalnej Niemiec.

Jednocześnie zapewniam, że w przypadku uwzględnienia niniejszego wniosku, nie będzie wobec A.K. prowadzone postępowanie karne o żadne inne przestępstwo popełnione przed dniem wydania, ani też nie będzie on wydany lub wydalony do innego państwa bez zgody władz niemieckich.

Zapewniam również o wzajemności co do ekstradycji w podobnych sprawach na wniosek niemieckich organów wymiaru sprawiedliwości.

Załączam uwierzytelnione odpisy postanowienia o tymczasowym aresztowaniu oraz listu gończego a także wypis z przepisów karnych mających zastosowanie w tej sprawie.

2.3. Podstawowe zasady ekstradycji przestępców

Lawrence Louis Levy (alias John William Dearman) v. Attorney General. Hongkong, Sąd Apelacyjny, 25 III 1987 r., (International Law Reports, vol. 80, s. 412 i nast.)

USA wystąpiła o ekstradycję Lawrence L. Levy'ego, skazanego w tym kraju za tzw. przestępstwo ciągłe. W trakcie postępowania ekstradycyjnego zarządzono tymczasowe aresztowanie w oczekiwaniu na wydanie. W apelacji od tego postanowienia podniesiono argument, że nie został zastosowany test „podwójnej karalności”...

Apelacja została oddalona, a sąd stwierdził, że:

1. Nie było konieczne rozstrzygnięcie czy dane przestępstwo, w świetle prawa wewnętrznego państwa proszącego, jest rzeczywiście identyczne z jakimś przestępstwem w świetle prawa Hongkongu. Pytanie bowiem brzmi, czy zachowanie się apelującego, gdyby miało miejsce w Hongkongu, stanowiłoby przestępstwo zamieszczone w Wykazie załączonym do ustawy o ekstradycji z 1870 r. (ustawa obowiązująca na terytorium Hongkongu - B.W.)...

2. Zgodnie z powyższym testem nie jest konieczne rozstrzygnięcie czy zaistniały podstawy do wszczęcia postępowania karnego w świetle prawa państwa proszącego, lecz należy stwierdzić, czy dowody przedstawione sądziemu usprawiedliwiłyby wszczęcie postępowania sądowego, gdyby określone zachowanie miało miejsce w Hongkongu...

Sprawa RFN a Rauca, Kanada, Sąd Apelacyjny w Ontario, 12 IX 1983 r., (International Law Reports, vol. 88, s. 278)

F a k t y

O ekstradycję oskarżonego, naturalizowanego obywatela kanadyjskiego, wystąpiła RFN w celu postawienia przed sądem za zbrodnie popełnione podczas służby w Gestapo, w latach 1941-43, na terytorium okupowanej Litwy. Oskarżony wystąpił o nakaz *habeas corpus*¹ podnosząc m.in., że: umowa o ekstradycji z RFN oraz ustawa o ekstradycji z 1970 r. nie mogą być zastosowane ze względu na: postanowienia Kanadyjskiej Karty Praw i Wolności z 1982 r., która gwarantuje w § 6 (1), że każdy obywatel Kanady ma prawo pozostawać w Kanadzie, oraz; Litwa nie stanowiła części terytorium państwa występującego o ekstradycję; wreszcie, iż zarzucane mu przestępstwa należą do grupy przestępstw nie podlegających ekstradycji.

Sąd Wyższy odrzucił apelację, zgodził się na ekstradycję i zarządził aresztowanie tymczasowe w oczekiwaniu na wydanie do RFN. Oskarżony apelował.

Orzeczone (jednogłośnie) oddalenie apelacji.

U z a s a d n i e

1. Chociaż postanowienie o aresztowaniu i jego konsekwencje wydają się ingerować w zagwarantowane apelującemu prawo do pozostania w Kanadzie ustawa i umowa o ekstradycji nakładają „rozsądne ograniczenia” na to prawo, które są „oczywiście uspra-

¹ Wyrażenie „nakaz *habeas corpus*” oznacza tradycyjną angielską procedurę, która chroni podejrzanego przed bezprawnym aresztowaniem. Nakaz sądowy rozpoczynający się od słów „*Habeas corpus*” może być wystawiony przez sędziego sądu wyższego. Wystawienie nakazu możliwe jest wyłącznie w ramach postępowania sądowego, które ma na celu ocenę legalności aresztowania. O nakaz *habeas corpus* może wystąpić nie tylko sam podejrzan, lecz również jego przyjaciele i krewni, a także każda inna, zainteresowana osoba (objaśnienie autora - B.W.)

wiedliwione w wolnym i demokratycznym społeczeństwie”, w ramach § 1 Kanadyjskiej Karty Praw i Wolności...

3. Z punktu widzenia Kanady nie jest rzeczą nieracjonalną wydanie własnego obywatela do Niemiec, nawet jeśli Niemcy nie mogą wydawać swych obywateli. żadna umowa międzynarodowa nie zabrania ekstradycji własnych obywateli. Pogląd ten jest zgodny z treścią art. 9 Międzynarodowego Paktu Praw Cywilnych i Politycznych z 1966 r. oraz art. 3 (1) IV Protokołu do Europejskiej Konwencji i ochronie praw i podstawowych wolności człowieka 1950 r. (teksty poniżej - B.W.), które dotyczą prawa do niewydalania przeciwstawianemu prawu niewydawania oraz poddają prawo do wyboru miejsca zamieszkania ograniczeniom przewidzianym w art. 2 - niezbędnym w każdym demokratycznym społeczeństwie dla zapobiegania przestępczości. Podobnie praktyka brytyjskiej Wspólnoty Narodów nigdy nie faworyzowała wyłączenia spod ekstradycji własnych obywateli. Stąd niemiecka norma zakazująca ekstradycji własnych obywateli musi być postrzegana w kontekście niemieckiego prawa karnego, które - inaczej niż prawo kanadyjskie - dozwala na ściganie karne za przestępstwa popełnione poza granicami Niemiec.

4. „Terytorium” państwa proszącego w umowie ekstradycyjnej powinno być interpretowane jako obejmujące wszelkie terytoria lub obszary, które były okupowane lub znajdowały się pod faktyczną kontrolą Niemiec podczas II wojny światowej. Z tego względu Niemcy są kompetentne do ubiegania się o ekstradycję zbiegłego przestępcy.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 XII 1966 r., (Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe. Oprac. B. Groñowska, T. Jasudowicz, C. Mik. Toruń 1993, s. 37)

Artykuł 9

1. Każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być arbitralnie zatrzymany lub aresztowany. Nikt nie

może być pozbawiony wolności inaczej, jak tylko na zasadach i w trybie ustalonym przez ustawę.

2. Każdy, kto jest zatrzymany, będzie poinformowany w momencie zatrzymania o przyczynach zatrzymania oraz będzie natychmiast poinformowany o wszelkich wysuwanych przeciwko niemu zarzutach.

3. Każdy zatrzymany lub aresztowany pod zarzutem popełnienia przestępstwa będzie niezwłocznie postawiony przed sędzią lub innym urzędnikiem uprawnionym przez ustawę do wykonywania władzy sądowej i powinien mieć prawo do rozprawy w rozsądnym czasie lub do zwolnienia. Nie będzie ogólną zasadą to, że osoby oczekujące na rozprawę pozostają w areszcie, ale ich zwolnienie może być uzależnione od gwarancji zapewniających ich stawiennictwo na rozprawę, w każdej innej fazie postępowania sądowego oraz - w razie potrzeby - w celu wykonania wyroku.

4. Każdy pozbawiony wolności przez zatrzymanie lub aresztowanie ma prawo odwołania się do sądu, celem niezwłocznego orzeczenia przez sąd o legalności pozbawienia wolności i zarządzenia zwolnienia, jeżeli takie pozbawienie wolności okaże się bezprawne.

5. Każdy, kto został bezprawnie zatrzymany lub aresztowany, będzie miał prawo do odszkodowania, którego może dochodzić w drodze sądowej.

Europejska konwencja o ochronie praw i podstawowych wolności z 4 XI 1950 r., (Prawa człowieka..., jw., s. 152)

Artykuł 3

1. Nikt nie będzie wydany z terytorium państwa, którego jest obywatelem, ani indywidualnie ani zbiorowo.

Umowa między rządem Republiki Południowej Afryki a Wysokim Komisarzem ONZ ds. Uchodźców o dobrowolnej repatriacji i reintegracji osób powracających do RPA, podpisana w Genewie 4 IX 1991 r., (International Legal Materials 1992, vol. XXXI, Nr 3, s. 522)

Aneks B

Kryteria określania przestępstw politycznych

1. Motywacja przestępcy, a mianowicie, czy przestępstwo zostało popełnione z politycznych motywów (np. sprzyjanie albo przeciwstawianie się celom określonej organizacji politycznej, intuicji lub ciała politycznego), czy też z motywów osobistych.

2. Kontekst, w którym przestępstwo zostało popełnione; w szczególności, czy zostało popełnione w trakcie politycznych zamieszek lub powstania, czy stanowiło ich fragment lub reakcję na nie.

3. Charakter politycznych celów realizowanych przez sprawcę (np. wymuszenie zmian politycznych, obalenie lub zniszczenie przeciwników politycznych).

4. Charakter przestępstwa (prawny i faktyczny) oraz jego waga.

5. Cel lub cele przestępstwa (np. czy zostało popełnione przeciwko politycznemu oponentowi lub jego własności, czy może kierowało się głównie przeciwko osobom prywatnym i ich własności, czy miało służyć określonej sprawie).

6. Relacja między przestępstwem a realizowanymi celami politycznymi, np. stosunek bezpośredniości lub bliski związek; proporcjonalność między przestępstwem a realizowanymi celami.

7. Czy czyn został dokonany na rozkaz lub za aprobatą zainteresowanej organizacji, instytucji lub organu.

R. v. Governor of Pentonville Prison, ex parte Budlong R. v. Governor of Holloway Prison, ex parte Kember. Anglia, Divisional Court, Queens Bench Division, 30 XI 1979 r., (International Law Reports, vol. 85, s. 72 i nast.)

Członkowie jednej z sekt religijnych (Church of Scientology) weszli bezprawnie do budynku Ministerstwa Skarbu oraz Ministerstwa Sprawiedliwości w okręgu Kolumbia (USA), gdzie skopiowali poufną dokumentację dotyczącą ich sekty oraz jej członków. Po are-

sztowaniu wyjaśnili, że działali wg instrukcji apelujących, którzy mają stałe zamieszkanie w Anglii. USA ubiega się o ekstradycję apelujących oskarżonych o włamanie, w oparciu o umowę o ekstradycji obowiązującą między USA a Wielką Brytanią.

Apelujący wystąpili o nakaz *habeas corpus*, zarzucając niespełnienie warunku podwójnej karalności (wg prawa angielskiego w przypadku włamania wymaga się, aby wejście do budynku łączyło się z naruszeniem praw określonych osób, podczas gdy w świetle praw okręgu Kolumbia, nie ma takiego warunku)... Stwierdzają oni ponadto, że przestępstwo miało polityczny charakter... Wreszcie jeden z apelujących, który posiada obywatelstwo angielskie sugerował, że ewentualna ekstradycja naruszałaby jego prawo do swobodnego poruszania się w granicach EWG, zawarte w art. 48 Traktatu EWG z 1957 r.

Apelacje zostały odrzucone. Poniżej fragmenty orzeczenia.

...Ekstradycja nie zostanie przyznana jeśli przestępstwo zarzucane oskarżonemu ma charakter polityczny. Przestępstwo o politycznym charakterze jest pojęciem nieostрым i prawdopodobnie nie da się zdefiniować w sposób zupełnie satysfakcjonujący... Przedstawiono tezę, iż zarzucane przestępstwa miały polityczny charakter, ponieważ osoby apelujące usiłowały doprowadzić do zmiany polityki rządu USA w odniesieniu do sekty, a włamania zostały dokonane dla zrealizowania tego celu...

W odniesieniu do każdej rządowej polityki prawdopodobnie będziemy mieli do czynienia z pokaźną liczbą ludzi, którzy z nią nie zgadzają się i którzy chcieliby ją zmienić. Lecz nie należy sądzić, że jeśli popełnią oni przestępstwo dla zrealizowania swych celów, to będzie ono koniecznym przestępstwem o politycznym charakterze... Idea leżąca u podstaw koncepcji przestępstwa o politycznym charakterze została wyrażona przez Lorda Radcliffe (w: *Reg. v. Governor of Brixton Prison, Ex parte Schtraks*, 1964 r.) w następujący sposób:

„W moim przekonaniu myśl, która kryje się za sformułowaniem „przestępstwo o politycznym charakterze” jest taka, że zbiegły przestępca pozostaje w opozycji w stosunku do państwa, które ubiega się o jego ekstradycję, co do pewnych zgadnień związanych ze sprawowaniem władzy politycznej lub zarządzaniem krajem. Przymiotnik „polityczne” w tym kontekście został użyty analogicznie jak w sformułowaniach „polityczny uchodźca”, „polityczny azyl”, czy „więzień polityczny”.

Pan Blom-Cooper przedstawił wiele dowodów na potwierdzenie jego tezy dotyczącej tego aspektu sprawy. W świetle tych dowodów wykazano, iż sekta religijna była zaangażowana w przewlekłą walkę o zwolnienia podatkowe z Ministerstwem Skarbu USA, o które ubiegała się jako fundacja religijna. Toczyła także przewlekłą batalię sądową... z inną agencją rządową.

...Należy jednak dodać, że sekta ta odniosła znaczne sukcesy w postępowaniu sądowym przed sądami amerykańskimi (chodzi o zwolnienia podatkowe i inne - B.W.).

Mr Blom-Cooper zakłada, że włamania były planowane w celu uzyskania dostępu do informacji zebranych przez Ministerstwo Skarbu i Ministerstwo Sprawiedliwości, tak aby członkowie sekty mogli się dowiedzieć jakie fałszywe raporty krążą na ich temat między agendami rządowymi. Członkowie sekty chcieli ponadto zidentyfikować, a następnie zająć się prawcownikami tych agend wrogo nastawionymi do sekty. Jestem gotów przyjąć, że był to jeden z motywów włamań...

Nie mogę jednak przyjąć, iż organizowanie włamań albo w celu identyfikacji osób wrogo nastawionych do sekty albo w celu uzyskania przewagi w postępowaniu sądowym albo nawet w szerszym celu - odparcia fałszywych zarzutów i kształtowania w ten sposób lepszego wizerunku sekty w oczach opinii publicznej, jest bliskie zakresowi pojęcia przestępstwa o politycznym charakterze w rozumieniu ustawy o ekstradycji.

Apelujący nie zarządzili tych włamań w celu zmiany politycznej władzy lub rządu USA; uczynili to, aby wspomóc interesy sekty oraz jej członków, a w szczególności Ron'a Hubbard'a, założyciela sekty. W moim przeświadczeniu byłoby absurdem potraktowanie oskarżonych jako politycznych uchodźców poszukujących azylu w tym kraju i odrzucam tezę, iż było to przestępstwo o politycznym charakterze...

Ostatnia teza obrony dotyczy jedynie pani Kember - ze względu na jej status obywatela Zjednoczonego Królestwa. Zakłada się, że postanowienia o jej aresztowaniu w oczekiwaniu na ekstradycję stanowi ograniczenie jej prawa do swobodnego poruszania się między krajami Wspólnoty zagwarantowanego w art. 48 Traktatu rzymskiego i może jedynie być uzasadnione względami polityki społecznej, w oparciu o art. 48 (3), zgodnie z treścią zaleceń Rady nr 64/221/EEC z 25 II 1964 r.

Podstawą tego założenia jest, że ekstradycję można utożsamiać z deportacją... W sprawie dotyczącej obywatela francuskiego skazanego za nielegalne posiadanie narkotyków przyjęto, że nakaz deportacji stanowiłby ograniczenie jego swobody poruszania się zawarowanej w art. 48... Gdyby założenie to było słuszne, to ograniczałoby ono w sposób istotny możliwość ekstradycji...

Koncepcja ta jest zrozumiała w odniesieniu do deportacji. Człowiek nie powinien być wydalany w związku z popełnieniem przestępstwa za które został skazany, chyba że stanowi zagrożenie dla społeczeństwa. Lecz jak zastosować ten pogląd w odniesieniu do ekstradycji?

Podstawę ekstradycji stanowi fakt, że oskarżony wykroczył przeciw społeczeństwu w innym kraju; wg wszelkiego prawdopodobieństwa nie stanowi on zagrożenia dla naszego społeczeństwa. Czy oznacza to, że nie ma on być wydany, aby stanąć przed wymiarem sprawiedliwości tam, gdzie popełnił przestępstwo? Nie wierzę, że taki mógł być zamiar tych, którzy opracowywali Traktat rzymski...

2.4. Postanowienie o wydaniu

Postanowienie o wydaniu z Królestwa Belgii do RzP (Materiały udostępnione przez Ministerstwo Sprawiedliwości RP)

Dyrekcja Generalna Kancelarii i Spraw Spornych
Dział: Sprawy Sądowe
C 07-98-3/27601

Do Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Brukseli

Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Handlu Zagranicznego i Współpracy na rzecz Rozwoju przekazuje wyrazy szacunku Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Brukseli i ma zaszczyt powiadomić, w nawiązaniu do not nr 35-4-92 z dnia 24 grudnia 1992 roku i nr 35-1-93 z dnia 27 stycznia 1993 roku, że ekstradycja M.A. została udzielona rządowi polskiemu w odniesieniu do wszystkich czynów będących przedmiotem wniosku, z wyjątkiem nielegalnego posiadania broni palnej, które to przestępstwo nie występuje w wykazie czynów mogących być podstawą ekstradycji zgodnie z artykułem 2 Konwencji o ekstradycji i pomocy prawnej w sprawach karnych zawartej dnia 13 maja 1931 roku pomiędzy Rzeczypospolitą Polską i Królestwem Belgii.

Ekstradycja M.A. została udzielona z zastrzeżeniem, że w przypadku skazania przez polskie organy sądowe nie zostanie ogłoszona w stosunku do niego kara śmierci.

Wobec zainteresowanego zostały dopełnione formalności i gwarancje ekstradycji.

Z chwilą uzyskania informacji Departament powiadomi Ambasadę o dniu i miejscu jego przekazania władzom polskim jak również o okresie zatrzymania w Belgii w celu przeprowadzenia ekstradycji.

M. został skazany w dniu 3 lutego 1993 roku na karę jednego roku pozbawienia wolności z zawieszeniem połowy wymiaru kary i musi spełnić ten wymóg wobec belgijskich organów sprawiedliwości przed przekazaniem go władzom polskim.

Korzystając z okazji Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Handlu Zagranicznego i Współpracy na rzecz Rozwoju pragnie przesłać Ambasadzie Polskiej wyrazy szacunku.

3. Substytuty ekstradycji

3.1. Wydalenie (deportacja)

*Rezek J., Reciprocity as a Basis for Extradition.
British Year Book of International Law 1981, vol. LII, s. 202*

Zbiegły z angielskiego więzienia Ronald Biggs przebywał przez pewien czas w Australii, a w 1970 r., pod fałszywym nazwiskiem, wyjechał do Brazylii. W stosunkach pomiędzy Wielką Brytanią a Brazylią nie obowiązywała żadna umowa o ekstradycji. Co więcej, rząd brytyjski, w świetle własnej konstytucji, nie mógł zagwarantować wzajemności. W 1974 r. na mocy zarządzenia brazylijskiego ministra sprawiedliwości, Biggs został aresztowany w celu deportacji - wobec czego wystąpił do Federalnego Sądu Apelacyjnego o tzw. nakaz *habeas corpus*.² W swym wystąpieniu argumentował, że pomimo nielegalnego wjazdu do Brazylii nie może zostać wydany z tego kraju, ponieważ ustawodawstwo brazylijskie wyklucza wydalenie lub deportację jeśli środki te, w praktyce, oznaczają ekstradycję niedopuszczalną w świetle prawa.

Sąd stwierdził tym..., iż aresztowanie w celu deportacji było zgodne z prawem, lecz że zbieg nie może zostać deportowany do Anglii ani żadnego innego kraju, z którego mógłby być przekazany do Anglii.

3.2. Przekazanie policyjne

Miyanda v. Attorney-General. Zambia, Sąd Najwyższy, 30 XI 1983 r., (International Law Reports, vol. 88, s. 263 i nast.)

² Wyrażenie "nakaz habeas corpus" oznacza tradycyjną angielską procedurę, która chroni podejrzanego przed bezprawnym aresztowaniem. Nakaz sądowy rozpoczynający się od słów "Habeas corpus" może być wystawiony przez sędziego sądu wyższego. Wystawienie nakazu możliwe jest wyłącznie w ramach postępowania sądowego, które ma na celu ocenę legalności aresztowania. O nakaz habeas corpus może wystąpić nie tylko sam podejrzany, lecz również jego przyjaciele i krewni, a także każda inna, zainteresowana osoba (objaśnienie moje - B.W.).

Apelujący, poszukiwany przez policję Zambii za domniemany udział w zamachu stanu, zbiegł do Zairu, gdzie został aresztowany, a następnie przekazany zambijskim siłom bezpieczeństwa. Ze względu na brak umowy o ekstradycji między Zambią a Zairem zainteresowane rządy zawarły porozumienie *ad hoc* o przekazaniu zbiega...

Podejrzany apelował od postanowienia o aresztowaniu, lecz zanim apelacja została rozpatrzona przez Sąd Najwyższy, został uniewinniony od zarzutu zdrady, a postanowienie o aresztowaniu zostało anulowane. Pomimo tego apelacja została podtrzymana.

W apelacji argumentowano, że aresztowanie dokonane w Zairze przez zambijską policję było bezprawne i sprzeczne z konstytucją; że nie zastosowano procedury ekstradycyjnej przewidzianej w zambijskiej ustawie o ekstradycji; że w konsekwencji jego aresztowania w Zambii było również sprzeczne z prawem i konstytucją...

Sąd oddalił apelację.

1. Jeśli jakaś osoba została aresztowana poza granicami kraju, a następnie przewieziona do Zambii i oskarżona o przestępstwo mieszczące się w kompetencji sądu, to sąd nie może oddalić oskarżenia bez rozprawy sądowej. I nie ma nic do rzeczy, czy osoba ta została aresztowana w sposób sprzeczny z prawem kraju, w którym dokonano zatrzymania. Apelujący został przewieziony samolotem do Zambii natychmiast po przekazaniu funkcjonariuszom zambijskich służb bezpieczeństwa i nie było w tym nic niezgodnego z prawem lub niewłaściwego.

2. W powyższym przypadku nie miała zastosowania zambijska ustawa o ekstradycji, ponieważ nie zostało wydane rozporządzenie prezydenta umożliwiające jej zastosowanie w stosunkach z Zairem. Nie została zastosowana także ustawa o ekstradycji i zbiegłych przestępcach, ponieważ ma ona zastosowanie jedynie do przypadków ekstradycji z Zambii. Wobec braku obowiązującego mechanizmu ekstradycyjnego rząd Zambii spowodował zawarcie z rządem Zairu porozumienia o przekazaniu zbiega do Zambii.

3. Jeśli osoba repatriowana znajduje się w zasięgu jurysdykcji kompetentnego sądu, sąd może rozpatrywać sprawę nie zważając na okoliczności, w jakich znalazła się ona w zasięgu jurysdykcji sądu...

Orzeczenie Izby Karnej Sądu Najwyższego z 10 II 1958 r., (IK 1011/57, Wydawnictwo Wydziału Szkolenia Generalnej Prokuratury PRL, 1958, z. 8, s. 11-12)

...

Oskarżony znalazł się w ręku władz polskich nie na podstawie formalnej ekstradycji opartej na umowie międzynarodowej, lecz na skutek wydania go organom MO przez czechosłowackie organy bezpieczeństwa. Przyjmując wydanego organy MO nie dopuściły się pogwałcenia żadnego obowiązku i sąd polski miał pełne prawo sądzić oskarżonego za przestępstwo popełnione przeciw interesom Państwa Polskiego...

3.3. Uprowadzenie

List Sekretarza Stanu Shultz'a do Sekretarza Stanu Kanady J. Clarka z 11 I 1988 r., (International Legal Materials 1992, vol. XXXI, Nr 4, s. 930-1)

Drogi Panie Ministrze:

W nawiązaniu do Protokołu zmieniającego Traktat o ekstradycji pomiędzy USA a Kanadą, który podpisaliśmy w dniu dzisiejszym, mam zaszczyt poinformować jak następuje.

USA i Kanada uznają, że uprowadzenia do Stanów Zjednoczonych osób znajdujących się w Kanadzie dokonywane przez cywilnych pracowników agencji zajmujących się ściąganiem długów, tzw. łowców premii, jest przestępstwem ekstradycyjnym w świetle amerykańsko-kanadyjskiego traktatu o ekstradycji.

Jeśli jakaś osoba zostanie oskarżona lub skazana za takie przestępstwo w Kanadzie i zostanie odnaleziona w granicach jurys-

dykcji Stanów Zjednoczonych, to Stany Zjednoczone zgadzają się, po otrzymaniu odpowiedniej prośby, wszcząć postępowanie ekstradycyjne w celu jej wydania do Kanady.

Stany Zjednoczone dołożą wszelkich starań w celu honorowania kanadyjskich próśb o zeznania, informacje lub inną pomoc prawną w związku z takimi uprowadzeniami...

United States v. Alvarez-Machain,³ streszczenie orzeczenia Sądu Najwyższego USA z 15 VI 1992 r., (*International Legal Materials* 1992, vol. XXXI, Nr 4. s. 901)

Oskarżony obywatel meksykański, zamieszkały na stałe w Meksyku, został uprowadzony ze swego domu i przewieziony na pokładzie prywatnego samolotu do Teksasu. Tam został aresztowany pod zarzutem udziału w kidnappingu oraz zabójstwie agenta rządowej Agencji Kontroli Narkotyków (DEA) oraz jego pilota.

Po stwierdzeniu, iż inni agenci DEA są odpowiedzialni za uprowadzenie Alvarez-Machain'a, sąd okręgowy oddalił oskarżenie na tej podstawie, iż został naruszony traktat o ekstradycji między USA a Meksykiem i zarządził repatriację oskarżonego.

Sąd Apelacyjny zatwierdził to orzeczenie. Opierając się na swych wcześniejszych decyzjach stwierdzono, że w powyższej sytuacji jest niestosowne wykonywanie jurysdykcji, ponieważ rząd USA aprobował uprowadzenie a rząd Meksyku protestował przeciwko naruszeniu traktatu.

Sąd Najwyższy stwierdził, że sam fakt uprowadzenia nie stanowi przeszkody dla przeprowadzenia postępowania sądowego w USA w związku z naruszeniem prawa karnego tego kraju.

³ W sprawie tej, jako amicus curiae, na rzecz oskarżonego, wystąpiły dwa rządy: Meksyku oraz Kanady.

a) Oskarżonego nie wolno ścigać karnie o ile zostały naruszone postanowienia traktatu o ekstradycji (kazus U.S. v. Rauscher, 119 U.S. 407). Jednakże, jeśli traktat nie został powołany, to sąd może realizować swoją jurysdykcję, nawet jeśli stawiennictwo skarżonego zostało uzyskane w drodze uprowadzenia (kazus Ker v. Illinois, 119 U.S. 436).

b) Ani redakcja traktatu ani historia jego negocjacji, a także praktyka mająca miejsce w oparciu o jego postanowienia, nie uzasadniają tezy, iż zakazuje on uprowadzenia stosowanego niezależnie od niego. Traktat ani nie nakazuje powstrzymywania się od uprowadzenia ani nie określa konsekwencji w sytuacji, gdy takie uprowadzenie zdarzy się. Ponadto, chociaż rząd Meksyku, od 1906 r., był świadomy istnienia kazusu Ker v. Illinois, to obecna wersja traktatu o ekstradycji nie zawiera klauzuli ograniczającej możliwość zastosowania tego precedensu.

c) Ogólne zasady prawa międzynarodowego nie dają żadnych podstaw do interpretowania traktatu w sposób, który zakłada istnienie klauzuli zakazującej uprowadzenia z innego kraju. Oparcie się na argumentacji oskarżonego, iż uprowadzenia są tak wyraźnie zakazane przez prawo międzynarodowe, iż nie było żadnej potrzeby zawarcia takiego zakazu w samym traktacie - wykraczałoby poza precedensy i ustaloną praktykę...

Wprawdzie oskarżony może mieć rację, że jego uprowadzenie było „szokujące” i naruszało ogólne zasady prawa międzynarodowego, jednakże decyzja w sprawie jego powrotu do Meksyku, leży w gestii władzy wykonawczej.

List rządu Meksyku występującego jako Amicus Curiae na rzecz H. Alvarez-Machain, (*International Law Materials* 1992, vol. XXXI, Nr 4437)

...

Przyczyny zainteresowania *Amicus Curiae*

Oskarżony, H. Alvarez-Machain, jest obywatelem Meksyku. Do czasu uprowadzenia, zaaranżowanego przez funkcjonariuszy rządu USA, mieszkał na stałe w Meksyku...

Meksyk traktuje uprowadzenie Alvarez-Machain'a jako zlekceważenie z premedytacją zobowiązań USA wynikających z traktatu o ekstradycji. Uprowadzenie zrealizowane przez urzędników USA jest sprzeczne z ustalonymi zasadami prawa międzynarodowego oraz z wyraźnymi zobowiązaniami USA odnośnie do pomocy prawnej w sprawach karnych oraz współpracy w zwalczaniu handlu narkotykami, zawartymi w porozumieniach wielostronnych na ten temat. W świetle powszechnego prawa międzynarodowego, jak i późniejszych porozumień Stany Zjednoczone są zobowiązane do respektowania suwerenności i integralności terytorialnej Meksyku oraz do powstrzymania się od wykonywania funkcji władczych na meksykańskim terytorium.

Meksyk powtórnie protestuje przeciwko naruszeniu traktatu i łączącego się z tym pogwałcenia jego integralności terytorialnej oraz prosi o spowodowanie powrotu oskarżonego do Meksyku. Dotychczasowe protesty dyplomatyczne oraz prośby o repatriację oskarżonego pozostały bez odpowiedzi.

Lekceważenie zobowiązań, które mają Stany Zjednoczone w stosunku do Meksyku podważa rządy prawa w stosunkach międzynarodowych, do czego oba rządy są w najwyższym stopniu zobowiązane. Meksyk ma oczywisty interes w zapewnieniu, aby traktaty, których oba zainteresowane państwa są stronami, były interpretowane i stosowane przez sądy amerykańskie zgodnie z ich treścią, historią, przedmiotem i celem.

...

List rządu Kanady występującego na rzecz oskarżonego (Alvarez-Machain - B.W.) jako Amicus Curiae, (International Legal Materials 1992, vol. XXXI, Nr 4, s. 922)

...

Przyczyny zainteresowania *Amicus Curiae*

Zagadnienia istotne dla tej sprawy mogą mieć zasadniczy wpływ na kanadyjsko-amerykańskie stosunki w zakresie ekstradycji...

Kanada ma wieloletnią tradycję współpracy międzynarodowej z USA w oparciu o traktaty ekstradycyjne... ostatni z nich został podpisany 3 XII 1971 r. i wszedł w życie w 1976 r....

Traktat ten jest częścią kanadyjskiego prawa i był negocjowany przez Kanadę w przeświadczeniu, że środki w nim przewidziane są jedynymi środkami za pośrednictwem których Kanada i USA mogą ubiegać się o uzyskanie powrotu poszukiwanych przestępców...

Streszczenie argumentów

Kanada prosi o wzięcie pod uwagę, że obecne stanowisko USA odbiega od ustalonej praktyki, tak w stosunkach kanadyjsko-amerykańskich, jak i pomiędzy innymi państwami...

W opinii Kanady uprowadzenia z Kanady do USA naruszają nie tylko traktat ekstradycyjny obowiązujący między tymi państwami, lecz także suwerenność Kanady. Również inne cywilizowane państwa nie mogą pogodzić się ze stanowiskiem USA w tej sprawie...

O ile inaczej nie zostanie uzgodnione, to traktat ekstradycyjny stanowi dla państwa poszukującego przestępcy wyłączny środek realizacji wymiaru sprawiedliwości w stosunku do osoby znajdującej się na terytorium innego państwa...

Wniosek

Z przyczyn wymienionych wyżej Kanada usilnie nakłania sąd do zatwierdzenia orzeczenia sądu apelacyjnego.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych Kanady do Ambasady USA, Nota nr JLAC-0734, (International Legal Materials 1992, vol. XXXI, Nr 4, s. 932)

Ministerstwo Spraw Zagranicznych korzysta z okazji, aby przekazać wyrazy szacunku Ambasadzie USA i ma zaszczyt odnieść się do Noty Ambasady nr 94 z 8 IV 1991 r. w sprawie aresztowania obywatela Derrick Hills'a przez oficera policji kanadyjskiej. Wydarzenie to miało miejsce w tunelu Windsor-Detroit, po stronie amerykańskiej. Wspomniana nota wyraża zaniepokojenie rządu USA w związku z tym naruszeniem terytorialnej suwerenności. W związku z powyższym Ambasada USA prosi o uwolnienie pana Hills'a.

W świetle prawa międzynarodowego państwa są zobowiązane do powstrzymania się od wykonywania aktów zwierzchnictwa, takich jak aresztowanie zbiegłych przestępców, w granicach terytoriów innych państw, chyba że na mocy ogólnego lub szczególnego przyzwolenia. Dochodzenie przeprowadzone przez kompetentne władze kanadyjskie wykazało, że aresztowanie miało miejsce na terytorium USA i z tego względu rząd Kanady wyraża ubolewanie w związku z tym faktem.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych, za pośrednictwem Ministerstwa Sprawiedliwości, poprosiło Prokuratora Generalnego prowincji Ontario o spowodowanie uwolnienia pana Hills'a. Prokurator Generalny przychylił się do tej prośby. W rezultacie pan Hills został zwolniony w dniu 16 IV 1991 r.

Traktat o ekstradycji pomiędzy Kanadą a USA z 3 XII 1971 r. był negocjonowany, *inter alia*, w celu zwiększenia efektywności współpracy pomiędzy tymi krajami w sferze obrotu prawnego. Traktat o ekstradycji... określa wyłącznie środki służące uzyskaniu powrotu zbiegłych przestępców.

Władze kanadyjskie orientują się, że pan Hills powrócił do USA. Wniosek o ekstradycję, jak również wniosek o tymczasowe aresztowanie, zostały przygotowane i przesłane odpowiednimi kanałami.

Pan Hills został aresztowany stosownie do prośby kandyjskiej. Rząd Kanady wysoko ocenia współpracę rządu USA w związku z realizacją tej prośby.

Rząd Kanady oczekuje kontynuacji tej szeroko zakrojonej współpracy pomiędzy naszymi rządami.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych korzysta z okazji, aby ponowić zapewnienie o najwyższym szacunku dla Ambasady USA.

Ottawa, 24 IV 1991 r.

MIĘDZYNARODOWA OCHRONA PRAW CZŁOWIEKA

1. Moc obowiązująca umów dotyczących praw człowieka

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 XII 1966 r., (Dz.U. 1977, Nr 38, poz. 167, załącznik)

CZEŚĆ II

Artykuł 2

1. Każde z Państw-Stron niniejszego Paktu zobowiązuje się przestrzegać i zapewnić wszystkim osobom, które znajdują się na jego terytorium i podlegają jego jurysdykcji, prawa uznane w niniejszym Pakcie, bez względu na jakiegokolwiek różnice, takie jak: rasa, kolor skóry, płeć, język, religia, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, sytuacja majątkowa, urodzenie lub jakiegokolwiek inne okoliczności.

2. Państw-Strony niniejszego Paktu zobowiązują się podjąć, zgodnie z własnym trybem konstytucyjnym i postanowieniami niniejszego Paktu, odpowiednie kroki mające na celu przyjęcie tego rodzaju środków ustawodawczych lub innych, jakie okażą się konieczne w celu realizacji praw uznanych w niniejszym Pakcie, jeżeli nie jest to już przewidziane w obowiązujących przepisach prawnych lub w inny sposób.

3. Każde z Państw-Stron niniejszego Paktu zobowiązuje się:

a) zapewnić każdej osobie, której prawa lub wolności uznane w niniejszym Pakcie zostały naruszone, skuteczny środek ochrony prawnej, nawet gdy naruszenie to zostało dokonane przez osoby, działające w charakterze urzędowym;

b) zapewnić, aby prawo każdego człowieka do takiego środka ochrony prawnej było określone przez właściwe władze sądowe,

administracyjne lub ustawodawcze albo przez jakąkolwiek inną właściwą władzę, przewidzianą w systemie prawnym danego Państwa, oraz rozwijać możliwości ochrony praw na drodze sądowej;

c) zapewnić realizowanie przez właściwe władze środków ochrony prawnej, gdy zostały one przyznane.

Artykuł 3

Państwa-Strony niniejszego Paktu zobowiązują się zapewnić mężczyznom i kobietom równe prawo do korzystania ze wszystkich praw obywatelskich i politycznych wymienionych w niniejszym Pakcie.

Artykuł 4

1. W przypadku, gdy wyjątkowe niebezpieczeństwo publiczne zagraża istnieniu narodu i zostało ono urzędowo ogłoszone, Państwa-Strony niniejszego Paktu mogą podjąć kroki mające na celu zawieszenie stosowania zobowiązań wynikających z niniejszego Paktu w zakresie ściśle odpowiadającym wymogom sytuacji, pod warunkiem, że kroki te nie są sprzeczne z innymi ich zobowiązaniami wynikającymi z prawa międzynarodowego i nie pociągają za sobą dyskryminacji wyłącznie z powodu rasy, koloru skóry, płci, języka, religii lub pochodzenia społecznego.

2. Powyższe postanowienie nie upoważnia do zawieszenia stosowania postanowień artykułów 6, 7, 8 (ustępy 1 i 2), 11, 15, 16, i 18.

3. Każde z Państw-Stron niniejszego Paktu, korzystające z prawa do zawieszenia stosowania zobowiązań, poinformuje natychmiast pozostałe Państwa-Strony niniejszego Paktu, za pośrednictwem Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, jakie postanowienia Paktu zostały zawieszane oraz jakie były tego powody. Następnie Państwo to zawiadomi tą samą drogą o terminie, w którym zawieszenie przestaje obowiązywać.

Artykuł 5

1. Żadne postanowienie niniejszego Paktu nie może być interpretowane jako przyznanie jakimkolwiek Państwu, grupie lub osobie jakiegokolwiek prawa do podjęcia czynności lub dokonania aktu mającego na celu zniweczenie praw lub wolności uznanych w niniejszym Pakcie albo ich ograniczenie w szerszym stopniu, niż przewiduje to niniejszy Pakt.

2. Żadne z podstawowych praw człowieka uznanych lub istniejących w którymkolwiek z Państw-Stron niniejszego Paktu na podstawie ustaw, konwencji, zarządzeń lub zwyczaju nie może być ograniczone ani zawieszane pod pretekstem, że niniejszy Pakt nie uznaje takich praw lub że uznaje je w węższym zakresie.

W grudniu 1981 roku Rząd PRL poinformował Państwa-Strony niniejszego Paktu (za pośrednictwem Sekretarza Generalnego), iż na podstawie art. 4 zawiesza jego stosowanie.

POLSKA RZECZPOSPOLITA LUDOWA
STAŁE PRZEDSTAWICIELSTWO
PRZY NARODACH ZJEDNOCZONYCH

Nowy Jork, 29 stycznia 1982 r.

Jego Ekscelencja

Pan Javier Perez de Cuellar
Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych
Nowy Jork

W uzupełnieniu informacji, którą zakomunikowałem poprzednikowi Waszej Ekscelencji, Doktorowi Kurtowi Waldheimowi, i stosownie do Artykułu 4 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, mam zaszczyt poinformować, iż w związku z ogłoszeniem stanu wojennego przez Radę Państwa Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, zgodnie z Artykułem 33 § 2 Polskiej Konstytucji zostało wprowadzone czasowe zawieszenie lub ograniczenie stosowania postanowień

Artykułów 9, 12 § 1 i 2, 14 § 5, 19 § 2, 21 i 22 Paktu, w zakresie ściśle odpowiadającym wymogom sytuacji. Dekret Rady Państwa o wprowadzeniu stanu wojennego i inne dekrety odnoszące się do niego z dnia 12 grudnia 1981 r., które spowodowały wspomniane wyżej zawieszenie lub ograniczenie postanowień Paktu, zostały zatwierdzone przez Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej dnia 25 stycznia 1982 roku ustawą dotyczącą szczególnej regulacji prawnej w okresie stanu wojennego.

Czasowe ograniczenie pewnych praw obywateli zostało wprowadzone w najwyższym interesie narodowym. Zostało ono spowodowane koniecznością uniknięcia wojny domowej, anarchii ekonomicznej, jak również destabilizacji państwa i struktur społecznych. Celem zastosowanych w ten sposób środków było odwrócenie wyjątkowo poważnego niebezpieczeństwa publicznego zagrażającego istnieniu narodu i utworzenie warunków dla skutecznej ochrony suwerenności i niezależności Polski.

Należałoby podkreślić, że powyżej wymienione ograniczenia są połączone z wysiłkami do tworzenia warunków stabilizacji mającej na celu poparcie zgody narodowej oraz kontynuowanie procesu odnowy społecznej i gospodarczej przebudowy. Tym samym celem służy przyjęty równoległe dekret o przebaczeniu i puszczeniu w niepamięć niektórych przestępstw i wykroczeń popełnionych na tle konfliktów społecznych z powodów politycznych w okresie do dnia 13 grudnia 1981 roku.

Środki ograniczające, o których mowa, mają charakter czasowy. Zostały już znacznie ograniczone i zwracając się do stabilizacji sytuacji będą stopniowo znoszone.

Proszę przyjąć moje najwyższe wyrazy szacunku

Stały Przedstawiciel
-/Eugeniusz Wyzner
Ambasador

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 16 XII 1966 r., (Dz.U. 1977, Nr 38, poz. 169, załącznik)

Artykuł 2

1. Każde z Państw-Stron niniejszego Paktu zobowiązuje się podjąć odpowiednie kroki indywidualnie i w ramach pomocy i współpracy międzynarodowej, w szczególności w dziedzinie gospodarki i techniki, wykorzystując maksymalnie dostępne mu środki, w celu stopniowego osiągnięcia pełnej realizacji praw uznanych w niniejszym Pakcie wszelkimi odpowiednimi sposobami, włączając w to w szczególności podjęcie kroków ustawodawczych.

2. Państwa-Strony niniejszego Paktu zobowiązują się zagwarantować wykonywanie praw wymienionych w niniejszym Pakcie bez żadnej dyskryminacji ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, sytuację majątkową, urodzenie lub jakiegokolwiek inne okoliczności.

3. Kraje rozwijające się mogą określić, uwzględniając w należyty sposób prawa człowieka oraz własną gospodarkę narodową, w jakim stopniu zagwarantują prawa gospodarcze, uznane w niniejszym Pakcie, osobom nie mającym ich obywatelstwa.

Artykuł 3

Państwa-Strony niniejszego Paktu zobowiązują się zapewnić mężczyznom i kobietom równe prawa do korzystania z wszystkich praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych wymienionych w niniejszym Pakcie.

Artykuł 4

Państwa-Strony niniejszego Paktu uznają, że korzystanie z tych praw, zapewnione przez Państwo zgodnie z niniejszym Paktem, może być poddane przez Państwo tylko takim ograniczeniom, jakie przewiduje ustawa, i tylko w stopniu, w jakim jest to zgodne z istotą tych

praw, oraz wyłącznie w celu popierania powszechnego dobrobytu w społeczeństwie demokratycznym.

Artykuł 5

1. Żadne z postanowień niniejszego Paktu nie może być interpretowane jako przyznanie jakiegokolwiek Państwu, grupie lub osobie jakiegokolwiek prawa do podjęcia czynności lub dokonania aktu mającego na celu zniweczenie praw lub wolności uznanych w niniejszym Pakcie albo ich ograniczenie w szerszym stopniu, niż przewiduje to niniejszy Pakt.

2. Żadne z podstawowych praw człowieka uznanych lub istniejących w jakimkolwiek kraju na podstawie ustaw, konwencji, zarządzeń lub zwyczaju nie może być ograniczone ani zawieszono pod pretekstem, że niniejszy Pakt nie uznaje takich praw lub że uznaje je w węższym zakresie.

Europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4 XI 1950 r., (Dz.U. 1993, Nr 61, poz. 284)

Artykuł 1

Wysokie Układające się Strony zapewniają każdemu człowiekowi, podlegającemu ich jurysdykcji, prawa i wolności określone w Rozdziale I niniejszej konwencji.

Artykuł 14

Korzystanie z praw i wolności wymienionych w niniejszej Konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, bądź z jakichkolwiek innych przyczyn.

Artykuł 15

1. W przypadku wojny lub innego niebezpieczeństwa publicznego zagrażającego życiu narodu, każda z Wysokich Układających się

Stron może podjąć środki uchylające stosowanie zobowiązań wynikających z niniejszej konwencji w zakresie ściśle odpowiadającym wymogom sytuacji, pod warunkiem że środki te nie są sprzeczne z innymi zobowiązaniami wynikającymi z prawa międzynarodowego.

2. Na podstawie powyższego przepisu nie można uchylić zobowiązań wynikających z artykułu 2, z wyjątkiem przypadków śmierci będących wynikiem zgodnych z prawem działań wojennych, oraz zobowiązań zawartych w artykułach 3, 4 (ustęp 1) i 7.

3. Każda z Wysokich Układających się Stron, korzystając z prawa do uchylenia zobowiązań, poinformuje wyczerpująco Sekretarza Generalnego Rady Europy o środkach, które podjęła, oraz powodach ich zastosowania. Informować będzie również Sekretarza Generalnego Rady Europy, kiedy podjęte środki przestaną działać, a przepisy konwencji będą ponownie w pełni stosowane.

Kazus Lawless'a (European Court of Human Rights, Series A, vol. 3, 1961)

Wnoszący skargę Irlandczyk zarzucał rządowi Republiki Irlandii, iż w 1957 roku był aresztowany i przetrzymywany bez procesu przez 5 miesięcy. Był to okres wzmożonych aktów przemocy dokonanych przez Irlandzką Armię Republikańską (IRA).

Rząd Irlandii w odpowiedzi na postawione mu zarzuty wskazał: po pierwsze - istnienie na terytorium Republiki Irlandii pozakonstytucyjnej armii, stosującej dla osiągnięcia swoich celów - akty przemocy; po drugie: prowadzenie przez IRA działalności również poza granicami Irlandii poważnie narażało na niebezpieczeństwo jej stosunki z sąsiadem; i po trzecie - wzrost aktów przemocy na przełomie 1956/57 roku.

Trybunał Europejski uznał, że Irlandia naruszyła art. 5(I)(c) Konwencji. Powstało więc pytanie, czy mógł mieć zastosowanie art. 15 Konwencji.

W y r o k T r y b u n a ł u :

Trybunał zauważył, że rząd podejmował początkowo środki zaradcze przewidziane przez ustawodawstwo wewnętrzne. Jednak nie przyniosło to pożądanych rezultatów i kontynuowane były zamachy terrorystyczne m.in. niopodal granicy w nocy z 3 na 4 lipca.

Trybunał podkreślił, iż zaistniało niebezpieczeństwo publiczne zagrażające życiu narodu (art. 15 § 1), co uzasadniało wprowadzenie środków przewidzianych przez Konwencję.

Stwierdzono ponadto, iż zastosowana wobec Lawless'a procedura aresztowania przewidziana w *Akcie* z 1940 roku¹ jest środkiem dopuszczalnym w sytuacji, kiedy wymaga tego interes państwa w rozumieniu art. 15 Konwencji.

Trybunał zważył ponadto, iż zgodnie z art. 15 § 3 Konwencji Sekretarz Generalny Rady Europy był należycie informowany zarówno o przedsięwziętych środkach, jak i ich przyczynach.

Trybunał jednomyślnie zadecydował, iż w prezentowanej sprawie Irlandia nie naruszyła postanowień Konwencji poprzez wprowadzenie stosownych ograniczeń przewidzianych w art. 15 Konwencji.

2. Środki międzynarodowej kontroli realizacji praw człowieka

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej

PREZYDENT

Rzeczypospolitej Polskiej podaje do powszechnej wiadomości:

W dniu 16 grudnia 1966 roku uchwalony został przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych.

¹ Akt ten przewidywał utworzenie Komisji składającej się z 3 osób: członka sił zbrojnych i 2 sędziów podlegających stałej kontroli Parlamentu.

Styranowski przeciwko Polsce, sprawa 9/1998/912/1124, wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 30 października 1998 roku

Powód jest emerytowanym sędzią, urodzonym w 1923 roku w Olsztynie i zamieszkałym w tym mieście. Powód w maju 1991 roku przeszedł na emeryturę i Zakład Ubezpieczeń Społecznych naliczył mu wysokość emerytury na podstawie regulacji z 1972 roku. Emerytura ta wynosiła 314 % przeciętnego wynagrodzenia.

1 grudnia 1991 roku na podstawie ustawy z dnia 17 października 1991 roku ZUS wydał nową decyzję zmniejszającą emeryturę powoda do kwoty 1.075.600 starych zł, co stanowi 250 % przeciętnego wynagrodzenia.

17 grudnia 1991 roku powód zaskarżył decyzję do Sądu Wojewódzkiego w Olsztynie, zarzucając pozbawienie go części emerytury. Postępowanie to zakończyło się 14 maja 1993 roku wyrokiem uznającym roszczenia powoda w części dotyczącej okresu do 1 stycznia 1992 roku, oddalającym natomiast w pozostałej części. Również 17 grudnia 1991 roku powód wszczął odrębną procedurę odszkodowawczą, która zakończyła się oddaleniem jego powództwa 16 stycznia 1996 roku.

W międzyczasie dnia 24 lipca 1995 roku powód wniósł skargę do Komisji Praw Człowieka zarzucając, w oparciu o art. 6 Konwencji, przewlekłość tego drugiego odrębnego postępowania odszkodowawczego. Powód zarzucał także, iż decyzja zmniejszająca jego emeryturę pozbawiła go praw, które zostały nabyte i naliczone zgodnie z prawem. Podniósł zatem zarzut naruszenia art. 6 w związku z art. 17 Konwencji.

Komisja głosami 10 do 5 wyraziła opinię, że art. 6 paragraf 1 Konwencji został naruszony.

Trybunał zauważył, że okres, który powinien być wzięty pod uwagę rozpoczyna się nie 17 grudnia 1991 roku (kiedy aplikant wniósł pozew do sądu o roszczenie odszkodowawcze), lecz 1 maja 1993 roku, czyli od daty od której Rząd Polski uznaje kompetencje

Komisji i Trybunału do rozpatrywania skarg indywidualnych. Okres ten kończy się 16 stycznia 1996 roku oddaleniem powództwa przez Sąd Apelacyjny. Zgodnie z powyższym Trybunał wyliczył, iż procedury trwały 4 lata i 1 miesiąc, z czego tylko 2 lata 8 miesięcy i 16 dni są wzięte pod rozwagę Trybunału.

Trybunał zwrócił uwagę, iż sama złożoność sprawy nie jest wystarczającym usprawiedliwieniem przewlekłości postępowania. Trybunał podkreślił, iż nawet po dacie 1 maja 1993 roku istniały dwa okresy bezczynności organów. Mając wreszcie na względzie wiek powoda uznał, iż procedura była bezsprzecznie dla niego ważna. Zatem Trybunał dopatrzyl się, iż w rozpoznawanej sprawie zaistniała nieuzasadniona zwłoka.

Protokół nr 11 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, dotyczący przekształcania mechanizmu kontrolnego ustanowionego przez Konwencję, sporządzony w Strasburgu dnia 11 maja 1994 r., (Dz.U. 1998, Nr 147, poz. 962)

EUROPEJSKI TRYBUNAŁ PRAW CZŁOWIEKA

Artykuł 19

Utworzenie Trybunału

W celu zapewnienia przestrzegania zobowiązań wynikających dla Wysokich Układających się Stron z Konwencji i jej protokołów tworzy się Europejski Trybunał Praw Człowieka, zwany dalej „Trybunałem”. Działa on w sposób stały.

Artykuł 20

Liczba sędziów

Trybunał składa się z sędziów, których liczba równa jest liczbie Wysokich Układających się Stron.

Artykuł 21

Wymogi sprawowania urzędu

1. Sędziowie powinni być ludźmi o najwyższym poziomie moralnym i muszą albo posiadać kwalifikacje do sprawowania wysokiego urzędu sędziowskiego, albo być prawnikiem o uznanej kompetencji.

2. Sędziowie zasiadają w Trybunale we własnym imieniu.

3. W okresie sprawowania urzędu sędziowie nie mogą brać udziału w żadnej działalności, która nie daje się pogodzić z niezawisłością, bezstronnością oraz z wymaganiami piastowania urzędu w pełnym wymiarze czasu; wszelkie kwestie wynikające ze stosowania niniejszego ustępu rozstrzyga sam Trybunał.

Artykuł 22

Wybór sędziów

1. Sędziów wybiera Zgromadzenie Parlamentarne w odniesieniu do każdej Wysokiej Układającej się Strony, większością głosów, z listy trzech kandydatów przedstawionych przez Wysoką Układającą się Stronę.

2. Taką samą procedurę stosuje się w celu uzupełnienia składu Trybunału w przypadku przystąpienia nowych Wysokich Układających się Stron oraz przy obsadzaniu wakujących miejsc.

Artykuł 23

Kadencja

1. Sędziowie są wybierani na okres sześciu lat. Mogą oni być wybierani ponownie. Jednak kadencja połowy sędziów wybranych w pierwszych wyborach upływa po trzech latach.

2. Sędziowie, których kadencja ma upłynąć z końcem początkowego okresu trzech lat, są wyznaczani w drodze losowania przez Sekretarza Generalnego Rady Europy bezpośrednio po ich wyborze.

3. Aby zapewnić, jeśli to możliwe, odnowienie kadencji połowy składu sędziowskiego co trzy lata, Zgromadzenie Parlamentarne może przed rozpoczęciem procedury każdych kolejnych wyborów postanowić, że kadencja lub kadencje jednego lub większej liczby sędziów, którzy mają zostać wybrani, będzie inna niż sześć lat, jednak nie dłuższa niż dziewięć lat nie krótsza niż trzy lata.

4. W przypadkach gdy chodzi o więcej niż jeden mandat i gdy Zgromadzenie Parlamentarne zastosuje poprzedni ustęp, przydział mandatów zostanie dokonany w drodze losowania przez Sekretarza Generalnego Rady Europy bezpośrednio po zakończeniu wyborów.

5. Sędzia wybrany na miejsce sędziego, którego kadencja jeszcze nie upłynęła, sprawuje swój urząd przez okres pozostający do zakończenia kadencji swego poprzednika.

6. Kadencja sędziów upływa z chwilą osiągnięcia przez nich wieku 70 lat.

7. Sędziowie sprawują swój urząd do czasu ich zastąpienia. Zastępują się jednak nadal sprawami, które rozpoczęli rozpoznawać.

Artykuł 24

Odwolywanie

Żaden sędzia nie może być odwołany ze swojego urzędu, chyba że pozostali sędziowie postanowią większością dwóch trzecich głosów, że przestał on spełniać stawiane wymogi.

Artykuł 25

Kancelaria i sekretarze prawni

Trybunał posiada Kancelarię, której funkcje i organizację określa regulamin Trybunału. Trybunał korzysta z pomocy sekretarzy prawnych.

Artykuł 26

Zgromadzenie plenarne Trybunału

Zgromadzenie plenarne Trybunału:

a) wybiera swojego Przewodniczącego i jednego lub dwóch wiceprzewodniczących na okres trzech lat; mogą oni być wybrani ponownie;

b) tworzy Izby ustanowione na czas wyznaczony;

c) wybiera Przewodniczących Izb Trybunału; mogą oni być wybierani ponownie;

d) uchwała regulamin Trybunału i

e) wybiera Szefa Kancelarii i jednego lub więcej zastępców Szefa Kancelarii.

Artykuł 27

Komitety, Izby i Wielka Izba

W celu rozpatrzenia wniesionych spraw Trybunał zasiada w składzie komitetów trzech sędziów, Izb siedmiu sędziów i Wielkiej Izby siedemnastu sędziów. Komitety tworzone są przez Izby Trybunału na czas wyznaczony.

W składzie Izby i Wielkiej Izby zasiada z urzędu sędzia wybrany z ramienia zainteresowanego Państwa-Strony lub, w braku takiego sędziego albo gdy nie jest on w stanie zasiadać, inna osoba wybrana przez zainteresowane Państwo do pełnienia funkcji sędziego.

W składzie Wielkiej Izby zasiada także Przewodniczący Trybunału, wiceprzewodniczący Izby, Przewodniczący Izby oraz inni sędziowie wybrani zgodnie z regulaminem Trybunału. W przypadku przekazania sprawy do Wielkiej Izby w trybie art. 43, żaden sędzia ze składu Izby, która wydała wyrok, nie zasiada w składzie Wielkiej Izby, z wyjątkiem Przewodniczącego izby i sędziego, który zasiadał z ramienia zainteresowanego Państwa-Strony.

Artykuł 28

Uznanie niedopuszczalności przez komitety

Komitet może, na zasadzie jednomyślności, uznać za niedopuszczalną lub skreślić z listy spraw skargę indywidualną wniesioną na

podstawie art. 34, jeśli taka decyzja może zostać podjęta bez dalszego rozpatrywania. Decyzja taka jest ostateczna.

Artykuł 29

Decyzja Izby w sprawie dopuszczalności i przedmiotu

1. Jeżeli żadna decyzja nie została podjęta na podstawie art. 28, decyzję w sprawie dopuszczalności i przedmiotu skargi indywidualnej wniesionej w trybie art. 34 podejmuje Izba.

2. W sprawie dopuszczalności i przedmiotu skarg międzypaństwowych wniesionych w trybie art. 33 decyduje Izba.

3. Decyzję w sprawie dopuszczalności podejmuje się odrębnie, chyba że Trybunał, w wyjątkowych przypadkach, postanowi inaczej.

Artykuł 30

Zrzeczenie się właściwości na rzecz Wielkiej Izby

Jeśli w sprawie toczącej się przed Izbą pojawia się poważne zagadnienie dotyczące interpretacji Konwencji lub jej protokołów lub jeśli rozstrzygnięcie takiego zagadnienia może doprowadzić do sprzeczności z wyrokiem wydanym wcześniej przez Trybunał, Izba może, w każdym czasie przed wydaniem swego wyroku, zrzec się swojej właściwości na rzecz Wielkiej Izby, chyba że sprzeciwia się temu jedna ze stron.

Artykuł 31

Kompetencje Wielkiej Izby

Wielka Izba:

a) rozstrzyga skargi wniesione albo w trybie artykułu 33 lub 34, jeśli Izba zrzekła się właściwości na podstawie artykułu 30, albo jeśli sprawa została jej przekazana - w trybie artykułu 43, oraz

b) rozpatruje wnioski o wydanie opinii doradczych, przedłożone w trybie artykułu 47.

Artykuł 32

Właściwości Trybunału

1. Trybunał jest właściwy do rozpoznania wszystkich spraw dotyczących interpretacji i stosowania Konwencji i jej protokołów, które zostaną mu przedłożone na podstawie artykułów 33, 34 i 47.
2. Spór dotyczący właściwości Trybunału rozstrzyga sam Trybunał.

Artykuł 33

Sprawy między państwowe

Każda z Wysokich Układających się Stron może wnieść skargę do Trybunału, jeśli uważa, że inna Wysoka Układająca się Strona naruszyła postanowienia Konwencji lub jej protokołów.

Artykuł 34

Skargi indywidualne

Trybunał może przyjmować skargi każdej osoby, organizacji pozarządowej lub grupy jednostek, która uważa, że stała się ofiarą naruszenia przez jedną z Wysokich Układających się Stron praw zawartych w Konwencji lub jej protokołach. Wysokie Układające się Strony zobowiązują się nie przeszkadzać w żaden sposób skutecznemu wykonywaniu tego prawa.

Artykuł 35

Wymogi dopuszczalności

Trybunał może rozpatrywać sprawę dopiero po wyczerpaniu wszystkich środków odwoławczych, przewidzianych prawem wewnętrznym, zgodnie z powszechnie uznanymi zasadami prawa międzynarodowego, i jeśli sprawa została wniesiona w ciągu sześciu miesięcy od daty podjęcia ostatecznej decyzji.

Trybunał nie rozpatruje żadnej skargi w trybie artykułu 34, która:

- a) jest anonimowa lub

b) jest co do istoty identyczna ze sprawą już rozstrzyganą przez trybunał lub ze sprawą, która została poddana innej międzynarodowej procedurze dochodzenia lub rozstrzygnięcia, i jeśli skarga nie zawiera nowych, istotnych informacji.

Trybunał uznaje za niedopuszczalną każdą skargę indywidualną wniesioną w trybie artykułu 34, jeśli uważa, że skarga nie daje się pogodzić z postanowieniami Konwencji lub jej protokołów, jest w sposób oczywisty nieuzasadniona lub stanowi nadużycie prawa do skargi.

Trybunał odrzuca każdą skargę, którą uzna za niedopuszczalną w myśl niniejszego artykułu. Trybunał może tak zdecydować w każdej fazie postępowania.

Artykuł 36

Interwencja strony trzeciej

We wszystkich sprawach rozpatrywanych przez Izbę lub Wielką Izbę Wysoko Układająca się Strona, której skarżący, ma prawo do przedkładania pisemnych uwag i do uczestnictwa w rozprawach.

Przewodniczący Trybunału może, w interesie wymiaru sprawiedliwości, zaprosić każdą Wysoką Układającą się Stronę, która nie jest stroną w postępowaniu, lub każdą zainteresowaną osobę, inną niż osoba skarżąca, do przedkładania pisemnych uwag i do uczestnictwa w sprawach.

Artykuł 37

Skreślenie skargi z listy

Trybunał może w każdej fazie postępowania zdecydować o skreśleniu skargi z listy spraw, jeżeli okoliczności prowadzą do wniosku, że:

- a) skarżący nie podtrzymuje swej skargi lub
- b) spór został rozstrzygnięty, lub

c) z jakiegokolwiek innej przyczyny ustalonej przez Trybunał nie jest uzasadnione dalsze rozpatrywanie skargi.

Jednakże Trybunał kontynuuje rozpatrywanie skargi, jeśli wymaga tego poszanowanie praw człowieka w rozumieniu Konwencji i jej protokołów.

Trybunał może podjąć decyzję o ponownym wpisaniu skargi na listę spraw, jeśli uzna, że okoliczności uzasadniają takie postępowanie.

Artykuł 38

Rozpatrywanie skarg i procedura polubownego załatwiania

Jeśli Trybunał uzna skargę za dopuszczalną:

a) kontynuuje on rozpatrywanie sprawy z udziałem przedstawicieli stron i, jeśli zachodzi potrzeba, podejmuje dochodzenie, a zainteresowane państwa udzielą dla jego skutecznego przeprowadzenia wszelkich niezbędnych ułatwień;

b) pozostaje on do dyspozycji zainteresowanych stron celem polubownego załatwienia sprawy na zasadach poszanowania praw człowieka w rozumieniu Konwencji i jej protokołów.

Postępowanie prowadzone w trybie ustępu 1 lit. b) jest poufne.

Artykuł 39

Osiągnięcie polubownego załatwienia

Jeśli zdołano doprowadzić do polubownego załatwienia sprawy, Trybunał skreśla skargę z listy spraw w formie decyzji, która ogranicza się do krótkiego przedstawienia faktów i przyjętego rozwiązania.

Artykuł 40

Publiczne rozprawy i dostęp do dokumentów

Rozprawy są publiczne, chyba że Trybunał zdecyduje inaczej ze względu na wyjątkowe okoliczności.

Dokumenty złożone u Szefa Kancelarii są publicznie dostępne, chyba że Przewodniczący Trybunału zdecyduje inaczej.

Artykuł 41

Słuszne zadośćuczynienie

Jeśli Trybunał stwierdzi, że nastąpiło naruszenie Konwencji lub jej protokołów, oraz jeśli prawo Wysokiej Układającej się Strony pozwala tylko na częściowe usunięcie konsekwencji tego naruszenia, Trybunał orzeka, gdy zachodzi potrzeba, słuszne zadośćuczynienie pokrzywdzonej stronie.

Artykuł 42

Wyroki Izb

Wyroki Izb stają się ostateczne zgodnie z postanowieniami artykułu 44 ustęp 2.

Artykuł 43

Przekazanie do Wielkiej Izby

W okresie trzech miesięcy od daty wydania wyroku przez Izbę każda ze stron postępowania może, w wyjątkowych przypadkach, wnioskować o przekazanie sprawy do Wielkiej Izby.

Zespół pięciu sędziów Wielkiej Izby przyjmie wniosek, jeśli sprawa ujawnia poważne zagadnienie dotyczące interpretacji lub stosowania Konwencji i jej protokołów lub poważną kwestią o znaczeniu ogólnym.

Jeśli zespół przyjął wniosek, sprawę rozstrzyga Wielka Izba w drodze wyroku.

Artykuł 44

Ostateczne wyroki

Wyrok Wielkiej Izby jest ostateczny.

Wyrok Izby staje się ostateczny:

a) jeśli strony oświadczają, że nie będą wnioskować przekazania sprawy do Wielkiej Izby, lub

b) trzy miesiące od daty wydania wyroku, jeśli nie złożono wniosku o przekazanie sprawy do Wielkiej Izby, lub

c) jeśli zespół Wielkiej Izby odrzuci wniosek o przekazanie w trybie artykułu 43. Ostateczny wyrok podlega opublikowaniu.

Artykuł 45

Uzasadnienie wyroków i decyzji

Wyroki, jak również decyzje uznające skargi za dopuszczalne lub niedopuszczalne, zawierają uzasadnienie.

Jeżeli wyrok w całości lub w części nie wyraża jednomyślnej opinii sędziów, każdy sędzia jest uprawniony do załączenia opinii odrębnej.

Artykuł 46

Moc obowiązująca oraz wykonanie wyroków

Wysokie Układające się Strony zobowiązują się do przestrzegania ostatecznego wyroku Trybunału we wszystkich sprawach, w których są stronami.

Ostateczny wyrok Trybunału przekazuje się Komitetowi Ministrów, który czuwa nad jego wykonaniem.

Artykuł 47

Opinie doradcze Trybunał może, na wniosek Komitetu Ministrów, wydawać opinie doradcze w kwestiach prawnych dotyczących wykładni Konwencji i jej protokołów.

Powyższe opinie nie mogą dotyczyć treści i zakresu praw i wolności określonych w rozdziale I.

Konwencji i w jej protokołach ani jakichkolwiek innych zagadnień, które Trybunał lub Komitet Ministrów mogłyby rozpatrywać w

wyniku postępowania podjętego na podstawie postanowień Konwencji.

Decyzje Komitetu Ministrów w sprawie o opinię doradczą Trybunału podejmowane są większością głosów przedstawicieli uprawnionych do zasiadania w Komitecie.

Artykuł 48

Kompetencja doradcza Trybunału

Trybunał rozstrzyga, czy wniosek o wydanie opinii doradczej przedłożony przez Komitet Ministrów mieści się w jego kompetencji określonej w artykule 47.

Artykuł 49

Uzasadnienie opinii doradczych

Opinia doradcza Trybunału zawiera uzasadnienie.

Jeżeli opinia doradcza w całości lub w części nie wyraża jednomyślnej opinii sędziów, każdy sędzia jest uprawniony do załączenia opinii odrębnej.

Opinię doradczą przekazuje się Komitetowi Ministrów.

Artykuł 50

Koszty działalności Trybunału

Koszty działalności Trybunału ponosi Rada Europy.

Artykuł 51

Przywileje i immunitety sędziów

Sędziowie są uprawnieni w czasie pełnienia swoich funkcji do korzystania z przywilejów i immunitetów przewidzianych w artykule 40 Statutu Rady Europy i w porozumieniach zawartych na jego podstawie.

Trzecie, okresowe sprawozdanie Rządu Rzeczypospolitej Polskiej z realizacji przez Polskę Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (niepublikowane)

CZĘŚĆ PIERWSZA

...II. Przedstawiając sposób wykonania przez Polskę postanowień Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w czasie od stycznia 1987 r. do kwietnia 1990 r. należy na samym wstępie wyróżnić trzy okresy:

1. styczeń 1987 r. - styczeń 1989 r.
2. luty 1989 r. - sierpień 1989 r.
3. wrzesień 1989 r. - kwiecień 1990 r.

Wpawdzie w pierwszym okresie (styczeń 1987 - styczeń 1989), w porównaniu do lat ubiegłych, nastąpiło osłabienie działań represyjnych w stosunku do opozycji (po szerokiej amnestii z jesieni 1986 r. obejmującej niemal wszystkich więźniów politycznych), a więc rzadziej łamano prawa obywatelskie i wolności polityczne, niemniej system sprawowania władzy nie uległ zmianie. Stąd też nie wprowadzono w tym okresie żadnych nowych ustawowych gwarancji przestrzegania powyższych praw, a obowiązujące ustawodawstwo było interpretowane w sposób dowolny, umożliwiający realizowanie doraźnych celów politycznych, nawet gdy starano się je osiągnąć w sposób sprzeczny z prawem.

Niemniej w tymże okresie, w związku z liberalizacją będącą następstwem zaakceptowania przez coraz szersze kręgi sprawujących władzę konieczności zawarcia w przyszłości jakiegoś kompromisu z opozycją co do sposobu rządzenia krajem, mogło dojść do zorganizowania w dniach 25-27 sierpnia 1988 r. przez organizacje nadal nielegalne Międzynarodowej Konferencji Praw Człowieka w Mistrzejowicach (Kraków - Nowa Huta) z udziałem ok. 200 osób z zagranicy oraz przedstawicieli organów państwowych. Działał też coraz bardziej jawnie Komitet Helsiński w Polsce, który na początku następnego okresu, bo w dniach 22-24 kwietnia 1989 r. był gospodarzem

dorocznego spotkania zgromadzenia ogólnego Międzynarodowej Helsińskiej Federacji Praw Człowieka (IHF) i jego przedstawiciele po raz pierwszy zostali przyjęci przez władze państwowe. Prawami człowieka zajmowały się również takie wówczas nielegalne organizacje jak Komisja Interwencji i Praworządności NSZZ „Solidarność”, ruch „Wolność i Pokój”, Polska Liga Praw Człowieka, grupy „Amnestii Międzynarodowej”, Stowarzyszenie Przeciwników Kary Śmierci i inne. Legalną działalność prowadził tylko Społeczny Komitet Praw Człowieka, który podejmował próbę wciągnięcia do swych prac niektórych osobistości z kręgu opozycji.

Drugi okres (II-VIII 1989 r.), wyróżniający się intensywną działalnością ustawodawczą będącą wynikiem ustaleń dokonanych w czasie rozmów przy „okrągłym stole”, zapoczątkował zmianę ustroju społeczno-politycznego. Już samo nawiązanie kontaktów - przy aktywnym pośrednictwie Kościoła Katolickiego między władzami politycznymi i państwowymi a przedstawicielami szerokich kręgów środowisk opozycyjnych było milczącym uznaniem praw większości społeczeństwa do udziału w stanowieniu o swym losie. W przyjętych ustaleniach określono kierunki reform politycznych, gospodarczych i społecznych przyjmując konkretne rozwiązania w dużej mierze dotyczące problematyki praw obywatelskich i wolności politycznych. Ustawy te, z przyczyn prawnych i politycznych, musiały być uchwalone przed rozwiązaniem Sejmu i nowymi wyborami wyznaczonymi na dzień 4 czerwca 1989 roku. Stąd w omawianym okresie już na samym początku uchwalono tak ważne ustawy z punktu widzenia przestrzegania Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych jak: nowe prawo o stowarzyszeniach, ustawę o związkach zawodowych rolników indywidualnych, nowelizację ustawy o związkach zawodowych oraz nowelizację kodeksu karnego, kodeksu wykroczeń i kodeksu postępowania karnego, która usunęła, chociaż tylko w części, przepisy godzące w prawa obywatelskie oraz prawo do obrony, a wreszcie dokonano nowelizacji Konstytucji i uchwalono nową ordynację wyborczą.

Nowa ordynacja wyborcza do Sejmu wprowadzona ustawą z dnia 7 kwietnia 1989 roku (Dz.U. Nr 19, poz. 102) wprawdzie opierała się na założonym z góry podziale mandatów między wówczas rządzącą koalicją a opozycją (65% wobec 35%), ale została z góry potraktowana jako ordynacja wyborcza tylko do Sejmu X kadencji. Według zawartej przy „okągłym stole” umowy politycznej nowa ordynacja wyborcza ma być w pełni demokratyczna. Nowa ordynacja wyborcza do Senatu (Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 roku - Dz.U. Nr 19, poz. 103) wprowadziła natomiast swobodne, demokratyczne wybory do Senatu.

Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. Nr 19, poz. 101) wprowadziła zasadnicze zmiany w systemie organów państwowych, realizując w wysokim stopniu zasadę wyodrębnienia władzy ustawodawczej sprawowanej przez Sejm i Senat, władzy wykonawczej sprawowanej przez Prezydenta i Radę Ministrów (Rząd) oraz władzy sądowniczej sprawowanej przez niezależne sądy.

Stanowienie prawa jest domeną Sejmu, do którego kompetencji należy uchwalanie ustaw. Nową instytucją w ramach władzy ustawodawczej jest Senat... Do kompetencji Senatu należy rozpatrywanie ustaw uchwalonych przez Sejm (Senat może zgłosić propozycje dokonania zmian w ustawie lub jej odrzucenia - nieprzyjęcie przez Sejm propozycji Senatu uchwalane jest większością 2/3 głosów).

Sejm i Senat połączone w Zgromadzenie Narodowe wybierają Prezydenta. Do kompetencji Zgromadzenia Narodowego należy również uznanie trwałej niezdolności Prezydenta do sprawowania urzędu oraz postawienie Prezydenta w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu z powodu naruszenia Konstytucji i ustaw...

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jest najwyższym przedstawicielem Państwa Polskiego w stosunkach wewnętrznych i międzynarodowych...

Omawiana ustawa o zmianie Konstytucji PRL wprowadziła zasadę nieusuwalności sędziów, podniosła do rangi konstytucyjnej urząd

Rzecznika Praw Obywatelskich, powierzyła ustalanie powszechnie obowiązującej wykładni ustaw Trybunałowi Konstytucyjnemu oraz przyznała wyborcom prawo bezpośredniego zgłaszania kandydatów na posłów i senatorów.

Trzeci okres (IX 1989 - IV 1990) rozpoczyna się z chwilą uformowania się nowego rządu z premierem T. Mazowieckim, w którym większość stanowisk objęli przedstawiciele dawnej opozycji, głównie wywodzący się z ruchu „Solidarność” oraz ruchu ludowego i Stronnictwa Demokratycznego. Rząd ten powstał w oparciu o koalicję powyższych ugrupowań w Sejmie.

W ostatnim okresie przeprowadzono najwięcej zmian ustawodawczych służących przestrzeganiu praw obywatelskich i wolności politycznych oraz radykalnie zmieniła się praktyka sprawowania władzy dotykająca tych praw.

Tu należy wymienić, jako szczególnie spektakularną, daleko idącą nowelizację Konstytucji usuwającą przewodnią rolę PZPR wraz z marksistowsko-socjalistycznym charakterem państwa związanym z planową gospodarką, z równoczesnym ustanowieniem państwa prawnego opartego na pluralizmie politycznym i prawach obywatelskich.

Stosownie do zmienionych unormowań, państwo polskie, odzyskujące nazwę Rzeczpospolita Polska, jest demokratycznym państwem prawnym, w którym Naród sprawuje władzę przez swych przedstawicieli wybieranych do Sejmu i Senatu.

Partie polityczne zraszają obywateli na zasadach dobrowolności i równości w celu wpływania metodami demokratycznymi na kształtowanie polityki państwa.

Inne najważniejsze zmiany, to gruntowna nowelizacja Prawa o ustroju sądów powszechnych eliminująca wpływ Ministra Sprawiedliwości na powoływanie sędziów oraz ograniczająca do minimum jego wpływ na obsadę stanowisk kierowniczych w sądach (zmiany przez tegoż Ministra inicjowane w oparciu o ustalenia przy

„okrągłym stole”), z równoczesnym wprowadzeniem podobnych zmian w ustawach o Sądzie Najwyższym, o Naczelnym Sądzie Administracyjnym i o sądownictwie wojskowym.

Ustawy te, łącznie z nową ustawą o Krajowej Radzie Sądownictwa przekazały najważniejsze uprawnienia związane z powoływaniem i awansowaniem sędziów w ręce samorządu sędziowskiego.

Tu należy też wymienić zniesienie cenzury prewencyjnej, Urzędu do Spraw Wyznań kształtującego politykę państwa wobec kościołów i związków wyznaniowych a zarazem kontrolującego te instytucje oraz uchwalenie nowych ustaw o Urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych, o policji i o Urzędzie Ochrony Państwa, które poddały kontroli i ograniczyły uprawnienia dawnej milicji i służby bezpieczeństwa.

Należy także wskazać, że zostały podjęte prace, których celem jest przystąpienie Polski do Protokołu Opcyjnego do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Nawiązano również robocze kontakty z takimi międzynarodowymi organizacjami pozarządowymi jak: Amnesty International, Helsińska Federacja Praw Człowieka, Interpol.

Szczegółowe unormowania wprowadzone we wszystkich trzech wskazanych okresach, w latach 1987-1990 (do kwietnia) zostały przedstawione przy omawianiu problematyki dotyczącej poszczególnych artykułów Paktu.

CZĘŚĆ DRUGA²

Artykuł 6

Prawo do życia chronione jest w Polsce jako dobro najwyższe. Krzystanie z tego prawa rozumiane jest w Polsce również jako eliminowanie różnego rodzaju zagrożeń dla życia ludzkiego, w tym

² Część druga zawiera szczegółowe omówienie realizacji poszczególnych postanowień Paktu (od art. 1 do art. 27). Dla przykładu wybrałam art. 6, 10 i 27.

wzłaszcza zagrożenia wojennego. Dlatego też kierując się tą zasadą Polska konsekwentnie opowiada się za ograniczeniem zbrojeń i podejmuje w tym kierunku liczne inicjatywy na forum międzynarodowym.

W Polsce podejmowane są liczne działania w celu poprawy zdrowotności społeczeństwa. Na podstawie analizy aktualnych problemów zdrowotnych i demograficznych w Polsce zakłada się między innymi zahamowanie ekspansji chorób układu krążenia i ograniczenie umieralności powodowanej tymi chorobami, obniżenie umieralności z powodu nowotworów złośliwych, urazów i zatruc, obniżenie umieralności niemowląt do poziomu nie wyższego niż 10 zgonów na 1.000 żywo urodzonych. Wskaźnik umieralności niemowląt (liczba zgonów niemowląt na 1.000 urodzeń żywych) w roku 1987 wynosił 17,4, w 1988 r. - 16,1, a w 1989 r. - 15,9. Obniżenie wskaźnika umieralności niemowląt jest następstwem wprowadzenia trójstopniowej selektywnej opieki zdrowotnej nad kobietą ciężarną oraz opieki nad noworodkiem. Nie uległy zmianie w okresie ostatnich dwóch lat przyczyny zgonów dzieci powyżej 1 roku życia. Nadal dominują zgony z powodu wypadków, urazów i zatruc.

W 1987 r. zanotowano w placówkach służby zdrowia 122.536 zabiegów przerywania ciąży (w 1988 r. - 106.398 zabiegów, a w 1989 r. - 80.127). Z inicjatywy poselskiej do Sejmu poprzedniej kadencji został wniesiony projekt ustawy o prawnej ochronie dziecka poczętego. Projekt ten przewiduje uchylenie ustawy z dnia 27 kwietnia 1956 r. o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. Nr 12, poz. 6 z późniejszymi zmianami) i wprowadzenie zakazu przerywania ciąży, bez żadnych wyjątków. Projekt ten został przekazany do konsultacji społecznej, gdyż wywołał dużą rozbieżność stanowisk. W Sejmie obecnej kadencji kwestia ta dotąd nie została podniesiona. Będzie jednak musiała być rozstrzygnięta w toku prac nad reformą Kodeksu karnego.

W latach 1986-1988 sądy powszechne orzekły karę śmierci tylko za zbrodnię zabójstwa (art. 148 § 1 kodeksu karnego). Liczba orze-

czonych kar śmierci przedstawia się następująco: 1986 r. - 13, 1987 r. - 3, 1988 r. - 1. W 1989 r. nie orzeczono prawomocnie kary śmierci. Każdą sprawę, w której zapadł prawomocny wyrok skazujący na karę śmierci, Prokurator Generalny przedstawił Radzie Państwa wraz ze swym wnioskiem w celu ewentualnego zastosowania prawa łaski. Polski kodeks karny wyklucza możliwość kary śmierci wobec kobiety ciężarnej lub osoby w wieku poniżej 18 lat. Ustawa z dnia 7 grudnia 1989 r. o amnestii (Dz.U. Nr 64, poz. 390) zamieniła orzeczone kary śmierci na kary 25 pozbawienia wolności. Od 1988 roku ani jedna kara śmierci nie została wykonana.

Do Sejmu obecnej kadencji wniesiony został projekt poselskiej ustawy o zniesieniu kary śmierci. Odbyło się pierwsze czytanie tego projektu i został on skierowany do odpowiedniej komisji sejmowej. Zakłada się, że sprawa stosowania kary śmierci zostanie rozstrzygnięta w ramach przygotowywanej reformy prawa karnego.

W grudniu 1989 r., w czasie tłumienia buntów w zakładach karnych poniosło śmierć 7 skazanych, a ponad 350 skazanych doznało obrażeń ciała. Z ustaleń specjalnej komisji badającej przebieg zajść w zakładach karnych i prokuratury wynika, że w Zakładzie Karnym w Czarnem 4 skazanych poniosło śmierć w wyniku ran kłutych i tłuczonych zadanych im prawdopodobnie przez skazanych, a 2 skazanych w następstwie postrzałów, zaś w Zakładzie Karnym w Goleńiowie 1 skazany poniósł śmierć w następstwie samosądu skazanych. W celu ustalenia okoliczności i przyczyn śmierci skazanych zostały wszczęte postępowania karne. Bezpośrednią przyczyną buntów w zakładach karnych było niezadowolenie skazanych z zakresu ustawy o amnestii uchwalonej dnia 7 grudnia 1989 r., która nie objęła wielokrotnych recydywistów.

Prawo do życia wiąże się również z problematyką ochrony środowiska naturalnego zarówno w skali krajowej, jak i międzynarodowej. Ochrona środowiska przyrodniczego staje się podstawowym obowiązkiem ludzi, społeczeństwa i rządów. Przyjmowana w Polsce

strategia ochrony środowiska obejmuje proekologiczne działania gospodarcze, aktywny udział w ochronie środowiska, całego społeczeństwa, organizacji proekologicznych, współpracę międzynarodową. Na tych założeniach oparty jest narodowy program ochrony środowiska. W ostatnich latach powstały liczne organizacje i ruchy proekologiczne, o zasięgu ogólnokrajowym i lokalnym.

Artykuł 10

Nadal trwają prace nad reformą prawa karnego, którą sygnalizowano już w drugim sprawozdaniu. Reforma ta ma objąć również kodeks karny wykonawczy, regulujący zasady wykonywania kary pozbawienia wolności. Założenia tych zmian, które po wrześniu 1989 r. znacznie zradycalizowano, zakładają między innymi określenie statusu osoby pozbawionej wolności poprzez precyzyjne wyrażenie praw i obowiązków skazanego, przy uwzględnieniu Reguł Minimalnych ONZ, dalsze indywidualizowanie metod i środków oddziaływania resocjalizacyjnego, zwłaszcza wobec młodocianych, kobiet, sprawców przestępstw nieumyślnych, wzmocnienie roli sądów i sędziów penitencjarnych w toku wykonywania kary, łagodzenie skutków izolacji, polepszenie warunków bytowych skazanych.

Nie czekając na uchwalenie noweli kodeksu karnego wykonawczego, w dniu 23 lutego 1990 r. Sejm uchwalił ustawę o zmianie kodeksu karnego wykonawczego. Wprowadzone tą ustawą zmiany zrównują okres pracy wykonywanej przez skazanego w warunkach wolnościowych, gwarantując prawo do wynagrodzenia za pracę, a także znoszą jako karę dyscyplinarną karę „twardego łoża”. Skazanym zostało przyznane prawo zaskarżania decyzji administracji zakładu karnego do sądu penitencjarnego.

Omawianej problematyki dotyczy również rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 maja 1989 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. Nr 31, poz. 166), które weszło w życie z dniem 1 października 1989 r. Rozporządzenie to zastąpiło tymczasowy regulamin wykonywania kary pozbawienia

wolności z 1974 r. Przepisy nowego regulaminu wprowadzają szereg złagodzeń w sposobie wykonywania kary w stosunku do młodocianych, kobiet, skazanych za przestępstwa nieumyślne oraz skazanych z zaburzeniami psychicznymi, upośledzonych umysłowo, uzależnionych od alkoholu albo środków odurzających i psychotropowych oraz niepełnosprawnych fizycznie. Zmiany te są oceniane jako jeszcze niedostateczne.

W stosunku do młodocianych przyjmuje się, że odbywają oni karę przede wszystkim w zakładach półotwartych. Dopuszcza się możliwość osadzania ze skazanymi młodocianymi skazanych dorosłych uprzednio niekaranych, którzy popełnili przestępstwa o charakterze przypadkowym. Młodociani mogą korzystać ze zwiększonej liczby widzeń.

W stosunku do kobiet przyjmuje się jako zasadę nie kierowania tej grupy skazanych do rygoru najsurowszego oraz odbywanie kary w warunkach zakładu półotwartego. Skazane kobiety mają możliwość korzystania z własnej odzieży i bielizny, a także wpływania na wygląd cel mieszkalnych, jak również kształtowania indywidualnie swojego wyglądu zewnętrznego. W stosunku do kobiet nie może być stosowana kara dyscyplinarna pozbawienia widzeń. Kobiety mogą bezpośrednio zajmować się opieką nad dziećmi do ukończenia przez nie 3 roku życia w organizowanych przy zakładach karnych domach małego dziecka, jak również korzystać z ułatwień w kontaktach ze starszymi dziećmi.

Skazani za przestępstwa nieumyślne odbywają karę w specjalnych ośrodkach pracy. Korzystają z szeregu uprawnień umożliwiających im kontakt ze światem zewnętrznym.

Nowy regulamin podwyższa część należności za pracę przypadającą skazanemu, wprowadza nowe nagrody (rozmowy telefoniczne z osobami najbliższymi oraz widzenia poza terenem zakładu karnego do 24 godzin), ogranicza stosowanie kar regulaminowych (zniesiona zostaje kara polegająca na odbywaniu spaceru w odosobnieniu oraz

ograniczenie lub pozbawienie prawa korespondencji). Otrzymywanie paczek żywnościowych przez skazanego określone zostało jako jego prawo, a nie jako nagroda.

Osób tymczasowo aresztowanych dotyczy rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 maja 1989 r. w sprawie regulaminu wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz.U. Nr 31, poz. 167), które również weszło w życie z dniem 1 października 1989 roku. Uwzględniając zasadę domniemania niewinności wprowadza się tylko takie ograniczenia uprawnień osób tymczasowo aresztowanych, które są konieczne do zapewnienia ładu, porządku i bezpieczeństwa w areszcie śledczym oraz ochrony tymczasowo aresztowanych przed wzajemną demoralizacją, a także zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego. Tymczasowo aresztowany ma prawo posiadania w celi przedmiotów osobistego użytku, w tym także potrzebnych do wykonywania praktyk religijnych. Dzienna norma żywienia powinna zawierać nie mniej niż 3.200 kalorii. Tymczasowo aresztowany zatrudniony odpłatnie w areszcie śledczym otrzymuje 100% należności za pracę, z tym, że w przypadku gdy nadal otrzymuje należności z tytułu zatrudnienia w dotychczasowym zakładzie pracy, otrzymuje w tym okresie jedynie 50% należności za pracę w areszcie śledczym. Korzysta z własnej odzieży i obuwia, ma prawo dokonywać zakupów artykułów żywnościowych za pieniądze posiadane w depozycie, może otrzymywać raz w miesiącu paczkę żywnościową o wadze do 5 kg. Regulamin ogranicza do niezbędnego minimum katalog kar dyscyplinarnych jakie mogą być wymierzone osobie tymczasowo aresztowanej za zawinione naruszenie nakazów i zakazów wynikających z regulaminu oraz obowiązującego porządku w areszcie śledczym.

W stosunku do 1986 r., kiedy to w zakładach karnych przebywało 116.000 osób, liczba osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych systematycznie obniżała się i nadal się obniża. Według stanu na dzień 30 listopada 1988 r. w zakładach karnych i aresztach przebywało 70.387 osób, w tym 12.477 tymczasowo are-

sztowanych, 55.518 skazanych i 2.392 ukaranych (najliczniejszą grupę wśród skazanych stanowili recydywiści - 29.559 osób; kobiet było 1.763). Według stanu na dzień 30 czerwca 1989 r. w zakładach karnych i aresztach śledczych przebywało 59.408 osób, w tym 48.007 skazanych, 9.880 tymczasowo aresztowanych i 1.121 ukaranych. Po wydaniu ustawy o amnestii, na koniec grudnia 1989 r. w zakładach karnych i aresztach przebywało 40.321 osób. Na skutek zastosowania ustawy o amnestii z 7 grudnia 1989 r. zakłady karne i areszty opuściło do dnia 31 stycznia 1990 r. 12.673 osoby. Znaczne obniżenie liczby osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych umożliwiło wprowadzenie norm mieszkalnych powierzchniowych (3-4 m²) na osobę, zamiast dotychczas stosowanej normy mieszkaniowej przestrzennej (7-10 m³).

Istotne zagadnienie stanowi również odpowiedzialność funkcjonariuszy Służby Więziennej za przestrzeganie przepisów prawa i obowiązków służbowych. W 1987 roku ukaranych zostało dyscyplinarnie 1.363 funkcjonariuszy (najsurowsze kary dyscyplinarne - wydalenie ze służby wymierzono 94 ukaranym; sprawy 13 funkcjonariuszy skierowano na drogę postępowania karnego). W 1988 r. zostało ukaranych 1.090 funkcjonariuszy, w tym 62 na karę wydalenia ze służby, w stosunku do 5 osób wszczęto postępowanie karne, zaś w 1989 r. ukarano 767 funkcjonariuszy, 45 wymierzono karę wydalenia ze służby.

Sędziowie penitencjarni i prokuratorzy w ramach przysługujących im uprawnień nadzorują wykonywanie kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania oraz przestrzeganie prawa i obowiązków osób pozbawionych wolności. W 1988 r. (do grudnia) sędziowie prowadzili 95 wizytacji (w 1987 r. - 138). Jednym z efektów nadzoru sędziowskiego było uchylene lub zmiana w 1987 r. 810 decyzji komisji penitencjarnych. Należy dodać, że niezależnie od wizytacji sędziowie penitencjarni oraz prokuratorzy - w związku z rozpatrywaniem w zakładach karnych spraw o warunkowe przedterminowe zwolnienie - przeprowadzają rozmowy ze skazanymi. Skargi i prośby

skarżonych dotyczą z reguły wymierzanych kar dyscyplinarnych, opieki zdrowotnej, warunków zatrudnienia oraz rozmieszczenia. Prokuratorzy przeprowadzili w 1987 r. wizytacje w 136 zakładach penitencjarnych, w tym w 46 aresztach śledczych (w 1988 r. w 130 zakładach, w tym w 56 aresztach).

Ocenia się jednak, że nadzór penitencjarny sędziów i prokuratorów był niewystarczający. Zmiany w tym zakresie wprowadziła ustawa z dnia 23 lutego 1990 r. o zmianie kodeksu karnego wykonawczego.

W okresie maj - lipiec 1988 r. przedstawiciele Rzecznika Praw Obywatelskich przeprowadzili wizytacje w 6 zakładach karnych. Wzięli w nich udział także posłowie, naukowcy oraz przedstawiciele grupy założycielskiej Społecznego Komitetu Praw Człowieka w Polsce. W toku wizytacji przeprowadzono na osobności rozmowy z 216 skazanymi (dobranymi losowo) oraz przyjęto bezpośrednio w zakładach karnych 570 skarg. Wnioski z wizytacji Rzecznik Praw Obywatelskich przedstawił Sejmowej Komisji Administracji, Spraw Wewnętrznych i Wymiaru Sprawiedliwości. We wnioskach zwrócono między innymi uwagę na złe warunki bytowe skazanych, nie zawsze dostateczną opiekę lekarską (braki personelu medycznego), przeludnienie zakładów karnych, zbyt niskie wynagrodzenie za pracę skazanych. Podniesiony został również problem, że zatrudnienie skazanego w zakładzie karnym nie jest traktowane jako stosunek pracy, a tym samym okresu tego zatrudnienia nie zalicza się do stażu pracy, od którego uzależnione jest uzyskanie emerytury, renty i innych świadczeń (sprawa ta została już rozwiązana w wyniku nowelizacji kodeksu karnego wykonawczego ustawą z dnia 23 lutego 1990 r.). Władze więziennictwa podjęły realizację kilkunastu wniosków wynikających z wystąpienia Rzecznika Praw Obywatelskich, jednak warunki pobytu w Zakładach nie uległy należytej poprawie, o czym przekonały lustracje zakładów jesienią 1989 r. spowodowane protestami więźniów. Z inicjatywy Rzecznika Praw Obywatelskich przyję-

to, że skargi skazanych na niewłaściwą opiekę lekarską są badane przez specjalistów z powszechnej służby zdrowia.

Obecnie, gdy powstały izby lekarskie będące organem samorządu, lekarze zatrudnieni w zakładach karnych poddani zostali nadzorowi tych izb. Jest to niezbędne, gdyż wielu lekarzy więziennych obniżyło swe kwalifikacje zawodowe i ich stosunek do osób pozbawionych wolności nie zawsze był właściwy.

Rzecznik Praw Obywatelskich w swym wystąpieniu z lutego 1989 r. zwrócił również uwagę na zagadnienie aresztów milicyjnych.

Od dnia 1 listopada 1956 r. zakłady karne i areszty śledcze przeznaczone dla tymczasowo aresztowanych przeszły do zakresu działania Ministra Sprawiedliwości. Jednakże kodeks karny wykonawczy dopuścił wyjątek od tej zasady polegający na tym, że do czasu utworzenia dostatecznej liczby aresztów śledczych, prokurator może zarządzić osadzenie tymczasowo aresztowanego na czas nie przekraczający 3 miesięcy w areszcie Milicji Obywatelskiej, Wojsk Ochrony Pogranicza lub Wojskowej Służby Wewnętrznej. Wyjątkowo mogą być osadzane w tych aresztach, na podstawie decyzji sędziego penitencjarnego, na okres 6 miesięcy, osoby odbywające karę pozbawienia wolności. Stwierdzono, że zasada ta nie była przestrzegana, ponieważ malała liczba aresztów śledczych pozostających w gestii Ministra Sprawiedliwości, a rosła liczba aresztów milicyjnych. W połowie lutego 1989 r. Rzecznik Praw Obywatelskich przy udziale posłów i swoich pracowników przeprowadził lustrację aresztów milicyjnych w 7 województwach. W wyniku tych lustracji ujawniono złe warunki w aresztach milicyjnych, przetrzymywanie ponad 48 godzin 3 osób, wyraźne preferowanie funkcji ochronnej tymczasowego aresztowania. Obszerny raport w tej sprawie wraz z wnioskami został przekazany między innymi Ministrowi Spraw Wewnętrznych oraz Ministrowi Sprawiedliwości. Za realizacją wszystkich wniosków zawartych w raporcie wypowiedział się Społeczny Komitet Praw Człowieka w Polsce w wystąpieniu skierowanym do Ministra Spra-

wiedliwości, Ministra Spraw Wewnętrznych oraz Prokuratora Generalnego.

W związku z tym raportem Prokurator Generalny wydał wytyczne z dnia 4 sierpnia 1989 r. które ograniczyły umieszczanie tymczasowo aresztowanych w aresztach milicyjnych w tych miejscowościach, w których znajdują się areszty śledcze podległe Ministrowi Sprawiedliwości.

Sprawa aresztów milicyjnych została ostatecznie rozwiązana powołaną już ustawą z dnia 23 lutego 1990 r. o zmianie kodeksu karnego wykonawczego, która przewiduje zniesienie aresztów milicyjnych w terminie 3 miesięcy od dnia wejścia w życie tej ustawy.

Przed wrześniem 1989 r. tylko werbalnie przywiązywano dużą wagę do społecznego nadzoru nad działalnością zakładów penitencjarnych oraz udziału organizacji społecznych w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności. Wprawdzie już rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 maja 1989 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności potwierdziło tworzenie społecznych rad penitencjarnych w zakładach karnych oraz przewidywało udział w procesie resocjalizacji skazanych, instytucji i organizacji, których statuty przewidują udzielanie pomocy osobom pozbawionym wolności lub ich rodzinom, ale nadzór społeczny został sprowadzony do form mało skutecznych, gdyż dostęp do zakładów karnych osób niezależnych był ściśle kontrolowany. Dopiero po wrześniu 1989 r. powstały warunki do aktywnej działalności ze strony organizacji rzeczywiście angażujących się w pracę na rzecz więźniów. Do takich należy Patronackie Stowarzyszenie Penitencjarne, którego działalność została reaktywowana.

Artykuł 27

Wprawdzie Polska w swym systemie prawnym nie zna formalnych ograniczeń praw mniejszości, ale w rzeczywistości wiele takich ograniczeń istniało i wcześniejsze zaniedbania nie w pełni zostały usunięte.

W szczególności konieczne są dalsze działania w celu rozwoju szkolnictwa mniejszości narodowych. Prawa mniejszości narodowych w zakresie szkolnictwa uregulowano w zarządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 grudnia 1988 r. w sprawie organizowania w szkołach podstawowych i liceach ogólnokształcących nauki języka ojczystego dla dzieci i młodzieży narodowości niepolskiej (zarządzenie to jest ogłoszone w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Edukacji Narodowej Nr 11 z 1989 r.). Przyjęto w nim, że nauka języka ojczystego dzieci i młodzieży narodowości niepolskiej oparta jest na zasadzie pełnej dobrowolności. Nauczanie języka ojczystego może być prowadzone w szkołach z niepolskim językiem nauczania, w szkołach z dodatkową nauką języka ojczystego oraz w oddziałach, grupach lub międzyszkolnych zespołach nauczania języka ojczystego. Regulacja ta dotyczy nauczania języków ojczystych wszystkich mniejszości narodowych. Do programów nauczania historii i geografii włączone są treści o historii danego narodu oraz elementy geografii danego kraju.

Ogółem w 122 placówkach szkolnych uczy się języków ojczystych 6.346 uczniów. Najwięcej języka białoruskiego (4.134 uczniów w 52 szkołach, w tym w 2 liceach). Ponadto prowadzone jest nauczanie w języku litewskim, ukraińskim i słowackim. Potrzeby w tym zakresie nie zostały jednak zaspokojone.

Wystąpiły też istotne trudności z rejestracją stowarzyszeń, które zrzeszają obywateli polskich narodowości niepolskiej. Stowarzyszenia te dopiero teraz wychodzą spod „kurateli” organów państwowych i mogą działać samodzielnie.

Obecnie stowarzyszenia te cechuje duża aktywność. Sprawy mniejszości niemieckiej zostały podjęte w toku dwustronnych rozmów między Polską i Republiką Federalną Niemiec.

W Sejmie powołana została Komisja do Spraw Mniejszości Narodowych i Etnicznych, której zadaniem jest rozpatrzenie sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce oraz podejmowanie

działań zapewniających realizację praw tych mniejszości. Jej działalność, oraz innych organów i instytucji państwowych, powinna się przyczynić do naprawy wielu krzywd. Taką ogromną krzywdą było wysiedlenie Łemków z ich miejsc zamieszkania w 1947 r. w ramach akcji „Wisła”, zmiana nazw miejscowości, z których pochodzili, utrudnianie Łemkom powrotu w strony rodzinne. Rozwój kulturalny i społeczny mniejszości był też utrudniony ze względu na faktyczne uniemożliwienie tworzenia autentycznych organizacji zrzeszających członków danej narodowości, infiltrację tych organizacji przez funkcjonariuszy służby bezpieczeństwa, prześladowania działaczy. Sytuacja uległa radykalnej zmianie po wrześniu 1989 r., lecz rozwiązanie narosłych problemów i naprawienie krzywd będzie trwać długie lata i będzie wymagać wielu nowych regulacji prawnych.

Na marginesie tych kwestii należy wskazać na pomoc udzieloną obywatelom NRD, którzy przebywając w Polsce podjęli starania o przedostanie się do RFN (jesień 1989 r.) oraz ostatnio, na pomoc udzieloną 700 uchodźcom arabskim, którzy usiłowali przedostać się do Szwecji.

UZNANIE PAŃSTW

1. Powstanie i upadek państw

Antonowicz L., Pojęcie państwa w prawie międzynarodowym, PWN, Warszawa 1974, s. 16-17 (przypisy pominięto)

Czy istnieje prawne kryterium państwa?

Powszechnie występujące trudności w zdefiniowaniu państwa ze stanowiska prawa międzynarodowego skłoniły niektórych autorów do wyrażania poglądu negującego istnienie prawnego kryterium państwa. Tak więc G. Scelle twierdził, że kryterium państwa jest natury wyłącznie historyczno-politycznej, podczas gdy analiza pojęcia prawa w ogóle i prawa międzynarodowego w szczególności pozwala odpowiedzieć negatywnie na pytanie, czy państwo można rozpoznać z prawnego punktu widzenia. Powołując się na tę opinię C.A. Colliard również wyraził zdanie, że prawne kryterium państwa nie istnieje.

Stanowisko powyższe wydaje się błędne. Istota państwa - fenomenu realnie istniejącego i poznawalnego - tkwi w jego treści społeczno-politycznej. Pojęcie państwa jest jednak nie tylko pojęciem socjologicznym, ale i prawnym, ponieważ operują nim akty prawne. Akty prawne - zarówno prawa krajowego, jak i prawa międzynarodowego - posługując się pojęciami w swej istocie pozaprawnymi, przypisują im określone znaczenie i w ten sposób nadają im także charakter prawny.

Niektórzy autorzy odróżniają socjologiczne kryteria państwa od jego kryterium prawnego. Tak więc Ch. Rousseau uważa, że ludność, terytorium i władza charakteryzują państwo wyłącznie z punktu widzenia politycznego i społecznego, natomiast kryterium państwa z punktu widzenia prawa międzynarodowego stanowi niepodległość. Według zaś L. Delbeza trójelementowa definicja państwa zawiera

dwa elementy natury socjologicznej (ludność i terytorium) oraz jeden element prawny (władza).

Wydaje się, że wszystkie elementy pojęcia państwa mają charakter socjologiczny i jednocześnie mogą mieć znaczenie prawne. Chodzi tylko o to, które elementy socjologicznego pojęcia państwa są istotne z punktu widzenia prawa międzynarodowego. Wstępnie można powiedzieć, że są to elementy, które pozwalają odróżnić państwo od innych jednostek geopolitycznych.

Antonowicz L., Podręcznik prawa międzynarodowego. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 55 i nast.

Powstanie państw

Państwo jako podmiot prawa międzynarodowego jest kategorią historyczną. W jakimś czasie ono powstaje i po dłuższym lub krótszym okresie istnienia może upaść. Wprawdzie powstanie i upadek państw wiążą się ze sobą ściśle, gdyż powstanie jednych państw jest nieraz uwarunkowane upadkiem innych, ale w odniesieniu do tego samego państwa są to fakty z natury rzeczy przeciwstawne.

Nieraz zdarzają się skomplikowane sytuacje, kiedy nie wiadomo, czy ma się do czynienia z państwem nowym, czy też dawnym, a ponadto są przypadki, kiedy samo istnienie jakiegoś państwa jest problematyczne. Również kwestia daty powstania państwa jest nieraz trudna do rozstrzygnięcia. Jest to bowiem wynik dłuższej lub krócej trwającego procesu, który nie da się sprowadzić do jakiegoś dnia.

Możliwie dokładne ustalenie daty powstania państwa jest bardzo ważne, gdyż z takim faktem związane są wielorakie skutki wynikające z nabycia podmiotowości prawni międzynarodowej. Problem „metryki” nie ma wprawdzie praktycznego znaczenia w stosunku do państw, które powstały w czasach dawniejszych, ale tych jest stosunkowo niewiele. Większość państw współcześnie istniejących powstała w bieżącym stuleciu, a nawet w okresie po II wojnie światowej.

Prawo międzynarodowe definiując pojęcie państwa określa tym samym warunki jego powstania. Zawiera ono bowiem zasady, na podstawie których można stwierdzić, w jakich warunkach fakt powstania państwa jest z nim zgodny. Prawo międzynarodowe nie ma oczywiście decydującego wpływu na wynik procesów państwowotwórczych, niemniej jednak stanowi miernik ich legalności międzynarodowej.

Należy uważać, że efektywność jest koniecznym, ale tylko jednym z warunków powstania państwa jako podmiotu prawa międzynarodowego. Inne warunki są zaś zróżnicowane w zależności od sposobów i okoliczności powstania państw.

Zjawisko powstawania państw można klasyfikować według różnych kryteriów. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego najbardziej właściwą klasyfikację sposobów powstawania państw można sporządzić według rodzajów zmian, jakie powodują one na mapie politycznej świata. W konsekwencji można wyróżnić cztery sposoby powstawania państw:

1) zjednoczenie dwóch lub więcej państw prowadzące do powstania nowego państwa,

2) rozczłonkowanie państwa na dwa lub więcej nowych państw,

3) secesja części terytorium państwa dająca początek nowemu państwu,

4) uzyskanie przez terytorium zależne niepodległości w postaci nowego państwa.

1) Zjednoczenie państw, które przestają istnieć, a w ich miejsce powstaje nowe państwo, należy odróżnić od zjednoczenia państw, które polega na tym, że jakieś państwo przyłącza się do innego państwa. Rozróżnienie to w praktyce może być bardzo trudne do ustalenia...

Na podstawie powszechnego prawa międzynarodowego prawo do zjednoczenia z innymi państwami przysługuje każdemu państwu. Prawo to może jednak zostać ograniczone w trybie traktatowym.

Aktualnie obowiązuje kilka umów międzynarodowych, które ograniczają swobodę niektórych państw w zakresie dysponowania własną suwerennością. Ewentualne zjednoczenie tych państw z państwami innymi naruszałoby prawa państw trzecich i bez ich zgody byłoby niedopuszczalne. Zakres zakazu ciężącego na danym państwie co do zjednoczenia z innymi państwami może być różny. Jeśli jego przedmiotem są wszystkie państwa, to jest on równoznaczny z obowiązkiem tego państwa do zachowania własnej suwerenności.

Traktat państwowy w sprawie odbudowy niepodległej i demokratycznej Austrii z dnia 15 maja 1955 r. zawiera zakaz połączenia się Austrii z Niemcami. Bardziej krępujący status prawnomiędzynarodowy został nadany Cyprowi, który w traktacie gwarantującym z dnia 16 sierpnia 1960 r. zobowiązał się nie zawierać unii politycznej ani ekonomicznej z jakimkolwiek państwem, a także nie zmieniać podstawowych zasad własnej konstytucji.

Zjednoczenie państw jest legalne pod względem międzynarodowym, jeśli jest ono dobrowolne i równoprawne. Spełnienie warunku dobrowolności i równouprawnienia obowiązuje w każdym przypadku, a więc bez względu na rodzaj przyczyn i motywów skłaniających państwa do zjednoczenia. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego jakikolwiek przymus w dziedzinie zjednoczenia państw jest niedopuszczalny. Państwa trzecie powinny odmówić uznania takiego aktu dokonanego w warunkach naruszenia swobody decyzji którejkolwiek ze stron...

2) Podział państwa na dwa lub więcej państw może przybrać dwójką postać. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego należy odróżnić rozczłonkowanie państwa od secesji części terytorium państwa. W pierwszym przypadku w miejsce dotychczasowego państwa powstają dwa lub więcej państw nowych, natomiast w drugim przypadku tylko na części terytorium dotychczasowego państwa powstaje nowe państwo.

Kwestia międzynarodowej legalności podziału państwa zależy od tego, czy jest on spowodowany działaniem wewnętrznych sił dezintegracyjnych, czy też jest wynikiem interwencji z zewnątrz. Prawo międzynarodowe zakazuje stosowania groźby lub użycia siły przeciwko integralności terytorialnej jakiegokolwiek państwa, toteż zmiany terytorialne dokonane w drodze przemocy zewnętrznej są niedopuszczalne. Nie oznacza to jednak prawnomiędzynarodowej gwarancji terytorialnego *status quo* państw.

Problem podziału może praktycznie powstać w państwach bardzo zróżnicowanych pod względem etnicznym, politycznym, religijnym, ustrojowym lub innym. Praktyka stosunków międzynarodowych w okresie po II wojnie światowej dostarcza kilkunastu przykładów dokonanego w pełni lub tylko usiłowanego podziału państw.

Podział Federacji Mali, który nastąpił dnia 18 sierpnia 1960 r. w rezultacie konfliktu między dwoma krajami wchodzącymi w jej skład - Senegalem i Sudanem Zachodnim, może być traktowany jako rzadki przypadek rozczłonkowania państwa. Charakteru takiego można natomiast nie przypisywać rozpadowi ZSRR, uważając, że jego kontynuatorem prawnomiędzynarodowym jest Federacja Rosyjska, podczas gdy inne republiki związkowe dokonały aktów secesji. Rosja bowiem pod względem liczby ludności, a zwłaszcza wielkości terytorium stanowiła większą część całości państwa. Inaczej może zdarzyć się w przypadku Jugosławii, gdyby proces jej rozpadu objął wszystkie republiki oraz okręgi autonomiczne Serbii.

3) Najmniej spornym przypadkiem secesji części terytorium państwa w okresie po II wojnie światowej było wystąpienie Singapuru z Federacji Malezji w 1965 r. Natomiast nie ma uzasadnienia w prawie międzynarodowym istnienie dwóch państw chińskich, mimo że władza rządu tajwańskiego jest efektywna. Zarówno rząd ludowy w Pekinie, jak i rząd tajwański stoją na stanowisku istnienia jednego państwa chińskiego. Żadne też państwo nie utrzymuje stosunków dyplomatycznych jednocześnie z obydwojema rządami chińskimi.

Konferencja w sprawie Jugosławii, Komisja Arbitrażowa, Opinia nr 1 z 29 XI 1991 r., (International Law Reports, vol. 92, s. 162 i nast.)

F a k t y

Latem 1991 r. w następstwie ogłoszenia deklaracji niepodległości przez niektóre spośród sześciu republik tworzących Socjalistyczną Federacyjną Republikę Jugosławii (SFRJ) rozpoczęły się działania wojenne. W deklaracji opublikowanej 27 VIII 1991 r. państwa Wspólnoty Europejskiej poinformowały, że zwołują konferencję pokojową w sprawie Jugosławii. W ramach tej konferencji mieli się spotkać przedstawiciele prezydium i rządu federalnego, prezydenci sześciu republik oraz przedstawiciele Europejskiej Wspólnoty i jej państw członkowskich. W treści deklaracji stwierdzono ponadto, że w ramach konferencji zostanie ustanowiona procedura arbitrażowa. Odnosne władze miały przedkładać swoje, rozbieżne stanowiska pięcioosobowej komisji wyłonionej spośród przewodniczących trybunałów konstytucyjnych państw członkowskich Wspólnoty Europejskiej (w tym dwóch członków wskazanych jednogłośnie przez Prezydium Federacji)...

W dniu 7 IX 1991 r. przewodniczący Konferencji poprosił Komisję Arbitrażową o rozważenie następującego zagadnienia prawnego, czy republiki, które ogłosiły niepodległość (lub oświadczyły, że mają zamiar to uczynić należy traktować, jako te, które oderwały się od SFRJ (przypadek secesji - przyp. mój, B.W.), czy raczej SFRJ rozpadła się i wszystkie republiki mają być traktowane jako równi sukcesorzy SFRJ z równoczesnym założeniem, iż żadna spośród nich, ani kilka spośród nich nie może domagać się traktowania jako kontynuator SFRJ?

K o m i s j a s t w i e r d z i ł a

SFRJ jest w trakcie rozpadu i obowiązkiem republik składowych jest rozwiązanie wszystkich problemów sukcesji państw, które mogą rodzić się w związku z tym procesem - przestrzegając przy tym zasad

i norm prawa międzynarodowego, w szczególności dotyczących praw człowieka oraz praw narodów i mniejszości...

...W państwie federalnym, z założenia, organy federalne reprezentują organy składowe federacji i sprawują efektywną władzę. W przypadku SFRJ najważniejsze organy federalne nie spełniają już kryteriów uczestnictwa i reprezentatywności nieodzownych dla państwa federalnego...

Komisja wyraziła opinię, że:

a) podstawą odpowiedzi na powyższe pytanie powinny być zasady prawa międzynarodowego publicznego, określające warunki, w których jakaś jednostka geopolityczna stanowi państwo. Istnienie lub upadek państwa jest kwestią faktu. Uznanie państwa ma jedynie deklaracyjny charakter;

b) państwo jest powszechnie definiowane jako społeczność, która składa się z ludności zamieszkałej na określonym terytorium, podlegającej zorganizowanej władzy politycznej;

c) dla zastosowania tych kryteriów forma wewnętrznej, politycznej organizacji oraz klauzule konstytucyjne stanowią jedynie fakty, jednak niezbędne jest ich rozważenie w celu ustalenia sprawowania władzy w stosunku do ludności i terytorium;

d) w przypadku państwa federalnego, które obejmuje społeczności posiadające pewien stopień autonomii, a ponadto, uczestniczące w wykonywaniu władzy politycznej w ramach wspólnych instytucji, istnienie państwa zakłada, że organy federalne reprezentują części składowe federacji i sprawują efektywną władzę;

e) zgodnie z akceptowaną w prawie międzynarodowym definicją, wyrażenie „sukcesja państw” oznacza zastąpienie jednego państwa przez inne w odpowiedzialności za międzynarodowe stosunki terytorium. Ma to miejsce ilekroć następuje zmiana terytorium państwa. Zjawisko sukcesji państw podlega zasadom prawa międzynarodowego, które inspirowały redagowanie konwencji wiedeńskich z 23 VIII

1978 r. oraz 8 IV 1983 r. Stosownie do tych zasad rezultat sukcesji powinien być sprawiedliwy, zainteresowane państwa mają swobodę co do uregulowania wzajemnych stosunków w drodze porozumienia. Oprócz tego, bezwzględnie obowiązujące normy powszechnego prawa międzynarodowego, w szczególności przestrzeganie podstawowych praw człowieka oraz praw narodów i mniejszości, są wiążące dla wszystkich uczestników sukcesji...

Konferencja w sprawie Jugosławii, Komisja Arbitrażowa. Opinia nr 8 z 4 VII 1992 r., (International Law Reports, vol. 92, s. 194)

Fakty

W opinii nr 1 z 29 XI 1991 r. Komisja Arbitrażowa stwierdziła, że SFRJ jest w trakcie rozpadu. W dniu 18 V 1992 r. przewodniczący konferencji wystąpił z pytaniem do Komisji, czy proces rozpadu może być obecnie traktowany jako zakończony?

Komisja stwierdziła, że proces rozpadu ma obecnie charakter zupełny i SFRJ już nie istnieje.

1. Rozpad państwa oznacza, że nie posiada ono już osobowości prawnej, a więc cechy, która ma istotne konsekwencje w prawie międzynarodowym i której nie można zakładać.

2. Istnienie państwa federalnego zostało poważnie zagrożone, gdy większość jednostek, które tworzyły to państwo, zadeklarowała się jako państwa niezależne, co miało ten skutek, że władza federalna nie mogła już dłużej być wykonywana.

3. Podczas gdy uznanie jakiegoś państwa stanowi jedynie deklarację faktu istnienia państwowości, to takie uznanie wraz z przyjęciem jednostki geopolitycznej do organizacji międzynarodowej, stanowi dowód świadczący o przekonaniu innych państw, że jednostka polityczna uznana w ten sposób istnieje rzeczywiście oraz nadaje jej prawnomiędzynarodowe uprawnienia i obowiązki.

4. Od czasu, gdy opracowano Opinię nr 1, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja oraz Słowenia zostały uznane za niezależne państwa przez członków Wspólnoty Europejskiej oraz przyjęte do ONZ. Federalne instytucje SFRJ przestały funkcjonować, a Serbia i Czarnogóra utworzyły nowe państwo, Federacyjną Republikę Jugosławii. Terytorium SFRJ przeszło w całości pod kontrolę różnych, nowych państw. Oprócz tego w rezolucjach Rady Bezpieczeństwa ONZ mówi się o „byłej SFRJ” oraz stwierdza, że żądania Federacyjnej Republiki Jugosławii do kontynuacji członkostwa SFRJ w ONZ nie mogą w ogóle zostać zaakceptowane. Wobec tych okoliczności nie można uważać, aby SFRJ nadal istniała.

2. Granice nowo powstałych państw

Konferencja w sprawie Jugosławii. Komisja Arbitrażowa. Opinia nr 3 z 11 I 1992 r., (International Law Reports, vol. 92, s. 170)

F a k t y

W dniu 20 XI 1991 r. przewodniczący Konferencji w sprawie Jugosławii poprosił Komisję Arbitrażową o wydanie opinii w związku z pytaniem postawionym przez Serbię. Pytanie brzmiało, czy granica pomiędzy Chorwacją a Serbią oraz pomiędzy Bośnią i Hercegowiną a Serbią powinny być traktowane jako granice w rozumieniu prawa międzynarodowego?

K o m i s j a s t w i e r d z i ł a

Skoro procesy przebiegające w SFRJ prowadzą do utworzenia jednego lub więcej niezależnych państw (za wyjątkiem sytuacji, gdy uzgodniono coś innego), to poprzednie granice pomiędzy republikami jugosłowiańskimi stają się granicami chronionymi przez prawo międzynarodowe. Zasada przestrzegania terytorialnego *status quo* oraz zasada *uti possedis* oznaczają, że granice te nie powinny być zmieniane, chyba że na zasadzie porozumień zawartych dobrowolnie.

Zmiana istniejących granic w rezultacie użycia siły nie spowoduje żadnych skutków prawnych.

3. Kryteria brane pod uwagę przy podejmowaniu decyzji o uznaniu

Zalecenia co do uznawania nowych państw w Europie Wschodniej oraz ZSSR, przyjęte przez Wspólnotę Europejską oraz jej członków w dniu 16 XII 1991 r., (International Law Reports, vol. 92, s. 173 i n.)

Wspólnota i jej członkowie potwierdzają swoje przywiązanie do zasad zawartych w Akcie Końcowym KBWE oraz Karcie Paryskiej, w szczególności do zasady samostanowienia. Potwierdzają one gotowość uznania - zgodnie ze standardami przyjętymi w praktyce międzynarodowej oraz realiami politycznymi - tych nowych państw, które w następstwie zmian w tym regionie, powstały w sposób demokratyczny, przyjęły stosowne zobowiązania oraz zobowiązały się do prowadzenia pokojowych negocjacji w dobrej wierze.

Z tego względu, państwa Wspólnoty uzgadniają wspólne stanowisko co do uznania nowych państw, które wymaga:

- przestrzegania postanowień Karty ONZ, zobowiązań zapisanych w Akcie Końcowym KBWE oraz w Karcie Paryskiej, w szczególności dotyczących zasad prawnych, demokracji i praw człowieka;
- zagwarantowania praw grup etnicznych, narodowych oraz mniejszości narodowych zgodnie ze zobowiązaniami przyjętymi w ramach KBWE;
- poszanowania zasady nienaruszalności wszystkich granic, które mogą być zmieniane wyłącznie przy zastosowaniu środków pokojowych, na podstawie porozumienia;
- akceptacji wszelkich odnośnych zobowiązań dotyczących rozbrojenia i nierozprzestrzeniania broni nuklearnych, jak również dotyczących regionalnego bezpieczeństwa i stabilizacji;

- zobowiązania się do załatwiania w drodze porozumienia, w tym korzystania również z arbitrażu, wszystkich zagadnień dotyczących sukcesji oraz sporów regionalnych.

Wspólnota oraz jej państwa członkowskie nie będą uznawać jednostek, które powstaną w rezultacie agresji. Będą one także uwzględniać następstwa uznania w odniesieniu do państw sąsiednich.

W tym dniu Wspólnota oraz jej członkowie przyjęły Deklarację w sprawie Jugosławii poniższej treści.

Wspólnota oraz jej państwa członkowskie zgadzają się co do uznawania niezawisłości wszystkich republik jugosłowiańskich spełniających powyżej wyszczególnione warunki. Wprowadzenie w życie tej decyzji nastąpi 15 I 1992 r.

Z tego względu zapraszają one wszystkie republiki do złożenia, w terminie do 23 grudnia, oświadczeń, czy:

- chciałyby zostać uznane jako niezawisłe państwa;
- przyjmują postanowienia zawarte w powyższych Zaleceniach;
- przyjmują postanowienia zamieszczone w projekcie konwencji, szczególnie w jej rozdziale II (chodzi o projekt konwencji przyjęty przez Konferencję dnia 4 XI 1991 - B.W.) a dotyczące praw człowieka oraz praw grup narodowych i etnicznych;
- będą nadal wspierać wysiłki Sekretarza Generalnego i Rady Bezpieczeństwa ONZ oraz uczestniczyć w pracach Konferencji w sprawie Jugosławii?

Wspólnota oraz jej państwa członkowskie wymagają także - przed uznaniem - aby republiki jugosłowiańskie zobowiązały się do przyjęcia konstytucyjnych i politycznych gwarancji wykazujących, że nie uznają żadnych roszczeń terytorialnych w stosunku do państw sąsiednich oraz, że nie będą prowadziły wrogiej działalności propagandowej w stosunku do państw sąsiednich, włącznie ze stosowaniem nazewnictwa, które implikuje roszczenia terytorialne.

Konferencja w sprawie Jugosławii. Komisja Arbitrażowa. Opinia nr 10 z 4 VIII 1992 r., (*International Law Reports, vol. 92, s. 206*)

F a k t y

W dniu 18 V 1992 r., przewodniczący Konferencji w sprawie Jugosławii przedłożył Komisji trzy pytania prosząc o wydanie opinii. W opinii nr 8 (odpowiadając na jedno z tych pytań) komisja stwierdziła, że nastąpił całkowity rozpad SFRJ. W opinii nr 9 Komisja wskazała podstawy rozstrzygnięcia wszystkich zagadnień sukcesyjnych. Następnie Komisja odniosła się do trzeciego pytania, mianowicie, czy FRJ utworzona przez Serbię i Czarnogórę jest nowym państwem, wymagającym uznania przez państwa wchodzące w skład Wspólnoty Europejskiej, zgodnie z zaleceniami odnoszącymi się do uznania, a określonymi przez Wspólnotę w grudniu 1991 r.?

S t w i e r d z o n o

1. FRJ, w obrębie granic administracyjnych ustanowionych w ramach byłej SFRJ dla Serbii i Czarnogóry, spełnia kryteria państwa ustanowione w prawie międzynarodowym. Jednak SFJ jest nowym państwem, a nie kontynuacją SFRJ. Z tego względu nie korzysta, ipso facto, z uznania, z którego korzystała SFRJ.

2. Skoro uznanie ma charakter czysto deklaracyjny, to jest ono aktem dyskrecjonalnym, do którego inne państwa są upoważnione, o ile tak zadecydują, w sposób który wybiorą, stosując się do bezwzględnie obowiązujących norm prawa międzynarodowego, w szczególności zakazu użycia siły oraz zagwarantowania praw mniejszości.

3. Wspólnota Europejska oraz jej członkowie zestawili warunki uznawania nowych państw w byłej Jugosławii w Zaleceniach oraz Deklaracji w sprawie Jugosławii z 16 XII 1991 r. Uznanie FRJ przez państwa należące do Wspólnoty Europejskiej powinno przebiegać zgodnie z warunkami tam wskazanymi.

Uchwała Rady Ministrów RP NR 4/92 w sprawie uznania przez Rzeczpospolitą Polską Republiki Słowenii i Republiki Chorwacji. Warszawa, 21 stycznia 1992 r. („Zbiór Dokumentów” z 1992 r., nr 3, s. 60 i nast.)

Kierując się pragnieniem rozwijania przyjaznych stosunków między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Słowenii i Republiką Chorwacji w oparciu o:

- poszanowanie Karty Narodów Zjednoczonych oraz zobowiązań wynikających z Aktu Końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, podpisanego w Helsinkach w 1975 r., oraz Paryskiej Karty Nowej Europy, w szczególności dotyczących demokracji, praworządności i poszanowania praw człowieka, a także poszanowanie obowiązujących umów międzynarodowych, zagwarantowanie odpowiednich praw etnicznym i narodowym mniejszościom, poszanowanie integralności terytorialnej i nienaruszanie granic,

- uznanie wszelkich zobowiązań odnoszących się do rozbrojenia, nierozprzestrzeniania broni jądrowej, jak również bezpieczeństwa i stabilności regionalnej,

- uznanie rozstrzygnięcia w drodze rokowań i porozumień, w tym w odpowiednich przypadkach w drodze arbitrażu, wszystkich spraw dotyczących kontynuacji i sukcesji państw oraz sporów regionalnych, pragnąc ułożenia wzajemnie korzystnych stosunków politycznych, gospodarczych, prawnych i innych między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Słowenii i Republiką Chorwacji,

Rada Ministrów uchwała, co następuje:

1.

Rząd Rzeczypospolitej Polskiej uznaje jako państwa Republikę Słowenii i Republikę Chorwacji oraz deklaruje swoją gotowość do nawiązania stosunków międzypaństwowych, w tym stosunków dyplomatycznych, między Rzeczpospolitą Polską a tymi państwami.

2.

Upoważnia się Ministra Spraw Zagranicznych do podjęcia działań zmierzających do zawarcia z Rządami wymienionych państw porozumień o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych oraz innych działań służących rozwojowi stosunków z tymi Państwami.

3.

Uchwała wchodzi w życie z dniem powzięcia.

Prezes Rady Ministrów

/-/ Jan Olszewski

Porozumienie w drodze wymiany not między Ministrem Spraw Zagranicznych RP a Ministerstwem Spraw Zagranicznych Republiki Słowenii o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych między Rzeczpospolitą Polską a republiką Słowenii. Warszawa, Ljubljana, 10 kwietnia 1992 r. („Zbiór Dokumentów” 1992, nr 3, s. 62)

Nota ministra spraw zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 10.04.1992 r.

Szanowny Panie Ministrze,

mam zaszczyt nawiązać do decyzji Rządu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 stycznia 1992 roku o uznaniu jako państwo Republiki Słowenii i o gotowości nawiązania stosunków międzypaństwowych w oparciu o:

- poszanowanie Karty Narodów Zjednoczonych oraz postanowienia Aktu Końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, podpisanego w Helsinkach w 1975 roku oraz Paryskiej Karty Nowej Europy, w szczególności dotyczących demokracji, praworządności i poszanowania praw człowieka, a także poszanowania obowiązujących umów międzynarodowych,

- zagwarantowanie odpowiednich praw mniejszościom narodowym i etnicznym,

- poszanowanie integralności terytorialnej i nienaruszalności granic,

- uznanie wszelkich zobowiązań odnoszących się do rozbrojenia, nierozprzestrzeniania broni jądrowej, jak również bezpieczeństwa i stabilności regionalnej,

- uznanie rozstrzygnięcia w drodze rokowań i porozumień, w tym w odpowiednich przypadkach w drodze arbitrażu, wszystkich spraw dotyczących kontynuacji i sukcesji państw oraz sporów regionalnych.

Jednocześnie w imieniu Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i nawiązując do Pana listu z dnia 12 lutego 1992 roku mam zaszczyt zaproponować zawarcie porozumienia o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Słowenii o następującej treści:

Rzeczpospolita Polska i Republika Słowenii

- biorąc pod uwagę tradycyjne stosunki przyjaźni między narodami Polski i Słowenii,

- przeświadczone, że najlepszym sposobem umacniania pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego jest zrozumienie i współpraca między narodami, zgodnie z prawem międzynarodowym, a w szczególności zgodnie z zasadami równości, samostanowienia narodów i nieingerencji w sprawy wewnętrzne,

- wyrażając zainteresowanie dla bliższej współpracy oraz stworzenia nowych bodźców do współdziałania dla pokoju i stabilności w Europie oraz dla współpracy ekonomicznej, handlowej i kulturalnej,

- kierując się celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych,

- działając na podstawie Konwencji Wiedeńskiej z 1961 roku o stosunkach dyplomatycznych, postanowiły nawiązać stosunki dyplomatyczne i wymienić swych przedstawicieli w randze ambasadorów nadzwyczajnych i pełnomocnych.

Proponuję by w przypadku wyrażenia przez Rząd Republiki Słowenii zgody na powyższe, niniejsza nota wraz z odpowiedzią na nią stanowiły porozumienie, które wejdzie w życie w dniu otrzymania noty, będącej odpowiedzią.

Korzystam z okazji, by przekazać Panu Ministrowi wyrazy wysokiego poważania.

/-/ Krzysztof Skubiszewski

Nota Ministerstwa Spraw Zagranicznych Republiki Słowenii. Ljubljana, 10. kwietnia 1992 r.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych Republiki Słowenii przekazuje wyrazy szacunku Ministerstwu Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej i ma zaszczyt poinformować o przyjęciu treści zaproponowanego porozumienia o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych między naszymi państwami, zawartego w nocy Ministra Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej, SI-221-92 z dnia 10 kwietnia 1992 r., jak następuje:

„Rzeczpospolita Polska i Republika Słowenii

- biorąc pod uwagę tradycyjne stosunki przyjaźni między narodami [...] postanowiły nawiązać stosunki dyplomatyczne i wymienić swych przedstawicieli w randze ambasadorów nadzwyczajnych i pełnomocnych.”

Ministerstwo potwierdza, iż wyżej cytowana nota Ministra Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej i niniejsza nota - odpowiedź tworzą porozumienie o ustanowieniu stosunków dyplomatycznych między oboma państwami, które wejdzie w życie z dniem wręczenia.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych Republiki Słowenii korzysta z okazji, aby Ministerstwu Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej polskiej ponowić wyrazy najwyższego poważania.

/-/ Dmitrij Rupel

S. v. Banda and Othera Bophuthatswana, Sąd Najwyższy, 6 II 1989 r., (International Law Reports, vol. 28, s. 388 i nast.)

F a k t y

Oskarżonym zarzucano zdradę stanu ze względu na usiłowanie obalenia rządu Bophuthatswany. Podsądni argumentowali, że zdrady stanu można się dopuścić jedynie w odniesieniu do suwerennego państwa, a - jak twierdzili - Bophuthatswana nigdy nie była niezależnym, suwerennym państwem. Z tego względu akt oskarżenia przeciwko nim, nie zawiera żadnego przestępstwa.

S ą d s t w i e r d z i ł

Zastrzeżenia do aktu oskarżenia należy oddalić. Bophuthatswana jest - w świetle swego prawa wewnętrznego, ustawodawstwa RPA oraz zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego - suwerennym państwem.

1. Sąd, którego skład został wyznaczony w oparciu o konstytucję Bophuthatswany, jest kompetentny do rozważenia czy Bophuthatswana jest suwerennym państwem, co stanowi warunek wstępny dla stwierdzenia zdrady stanu.

2. Sąd może uwzględnić umowy międzynarodowe, lecz nie oznacza to, iż takie umowy stanowią część prawa wewnętrznego Bophuthatswany ani że wiążą one sądy Bophuthatswany.

3. Prawo krajowe ma pierwszeństwo w stosunku do norm prawa międzynarodowego. Sąd uznaje i może stosować odpowiednie normy prawa międzynarodowego, o ile nie są one sprzeczne z ustawodawstwem Bophuthatswany.

4. Ustawodawstwo RPA przewiduje, że państwo posiada *majestas*, gdy wykonuje wewnętrzną suwerenność i chociaż podlega określonym zewnętrznym uwarunkowaniom, to nie jest przez nie ograniczane.

a. W oparciu o swoją konstytucję Bophuthatswana jest suwerennym, niezależnym państwem z władzą ustawodawczą nadaną Prezydentowi oraz Zgromadzeniu Narodowemu.

b. W oparciu o ustawodawstwo RPA, Bophuthatswana jest suwerennym, państwem, które uzyskało niezależność od RPA. Sposób w jaki Bophuthatswana została utworzona nie umniejsza jej suwerenności. RPA jest uznawana, w płaszczyźnie międzynarodowej, za suwerenne, niezależne państwo, wykazuje uprawnienia stanowiące atrybuty tej suwerenności, w tym dysponuje swym terytorium w sposób, który uzna za stosowny. Stanowi to przyjętą metodę tworzenia nowych państw, mającą zastosowanie w rezultacie rozpadu imperiów kolonialnych.

5. Bophuthatswana posiada niezbędne atrybuty niezależnego, suwerennego państwa w rozumieniu deklaratywnej teorii państwowości. Teoria ta ustanawia obiektywne kryteria państwowości... Bophuthatswana odpowiada tym kryteriom, tak jak zostały one sformułowane w art. 1 konwencji o prawach i obowiązkach państw z 1933 r.:

a) posiada stałą ludność;

b) posiada określone terytorium;

c) posiada niezależny rząd wyposażony w kompetencje administracyjne i ustawodawcze, niezależny od jakiegokolwiek władzy zewnętrznej;

d) posiada zdolność wchodzenia w stosunki z innymi państwami, pomimo faktu, że nie została uznana przez inne państwa. Zdolność ta nie została zanegowana przez odmowę wchodzenia w stosunki z Bophuthatswaną. Zgodnie z powyższym Bophuthatswana jest suwerennym państwem w świetle norm prawa międzynarodowego.

6. Konstytucyjna teoria państwowości, zgodnie z którą jednostka uzyskuje suwerenny status jedynie poprzez uznanie ze strony innych państw, ma niewielu zwolenników wśród przedstawicieli nauki prawa międzynarodowego. Teoria konstytucyjna była przedmiotem polity-

cznych manipulacji, a jej rezultatem - w wielu przypadkach - było nieuznanie jednostek, które posiadały wszystkie, obiektywne atrybuty państwowości.

7. Doktryna *ius cogens* nie ma zastosowania do uznania. Niemniej jednak, gdyby miała znaczenie w odniesieniu do tego zagadnienia, to bezwzględnie obowiązujące normy prawa międzynarodowego nie zostały nigdy naruszone przez samą Bophuthatswanę, ani przez jej powstanie. Stwierdzenie to znajduje uzasadnienie w politycznie motywowanych rezolucjach Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Sąd mógłby uznać te rezolucje w płaszczyźnie sądowej, lecz nie są one prawem, które sąd jest zobowiązany stosować.

Shaw M., International Law, Second Ed., Grotius Publications Limited, Cambridge 1986, s. 225 i nast. (przypisy pominięto)

Prawne skutki uznania

...

W płaszczyźnie międzynarodowej

W większości przypadków można przyjąć, że uznanie państwa lub rządu stanowi prawne potwierdzenie istniejącego stanu rzeczy.

...Ogólnie rzecz biorąc polityczne istnienie państwa nie zależy od uznania go przez inne państwa i z tego względu państwo, które nie zostało uznane także podlega normom prawa międzynarodowego. Nie może ono uważać się za zwolnione od ograniczeń co do użycia siły ani nie można traktować jego terytorium jako *terra nullius*. Państwa, które podpisały umowę międzynarodową są upoważnione do przyjęcia, że państwa, których one nie uznają, lecz które również podpisały umowę, są związane tą umową. Przykładowo, Wielka Brytania traktuje NRD jako związaną podpisaniem traktatu o zakazie prób z bronią nuklearną z 1963 r., nawet jeśli to państwo nie jest uznawane przez Wielką Brytanię.

Nieuznanie, wraz ze stanowiącym jego konsekwencją brakiem stosunków dyplomatycznych, może wpływać na możliwość realizacji

praw przez nieuznane państwo lub przeszkadzać innym państwom w dochodzeniu od nieuznanego państwa obowiązków wynikających z prawa międzynarodowego, lecz nie wpływa na istnienie takich praw i obowiązków. Jednakże w płaszczyźnie prawa wewnętrznego mamy do czynienia z inną sytuacją.

W płaszczyźnie wewnętrznej

Skoro uznanie państwa jest zasadniczo aktem politycznym, to zostało ono zastrzeżone do kompetencji rządu. Oznacza to, że władze sądowe muszą akceptować decyzję władzy wykonawczej. Sądy nie mogą uznawać jakiegos państwa lub rządu. One mogą jedynie przyjąć, wcielić w życie prawne następstwa, które wynikają z politycznej decyzji władzy wykonawczej.

W tym zakresie uznanie ma charakter konstytutywny, ponieważ sam akt uznania ma prawne konsekwencje w granicach jurysdykcji krajowej. W szczególności w Wielkiej Brytanii i USA sądy czują się zobowiązane do przyjęcia werdyktu rządowego co do tego, czy określona jednostka powinna być traktowana jako uznana, czy nie. Jeśli rząd uznał inne państwo lub inny rząd i informuje o tym władze sądowe w drodze odpowiedniego aktu, to sytuacja tego państwa lub rządu w sferze wewnętrznej państwa uznającego ulega zasadniczemu przekształceniu. Jednostki te mogą występować jako strony przed sądami krajowymi, a w określonych sytuacjach mogą korzystać z immunitetu od jurysdykcji. Ich akty ustawodawcze i wykonawcze będą uwzględniane w postępowaniu przed sądami państwa uznającego, a ich przedstawiciele dyplomatyczni będą uprawnieni do korzystania z immunitetów przysługujących oficjalnym wysłannikom państwa. Ponadto będą one upoważniane do władania, w państwie uznającym, własnością należącą do ich poprzedników.

Rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 277 z 18 III 1970 r.

Rada Bezpieczeństwa...

w oparciu o treść rozdziału VII Karty:

1. Potępia nielegalne proklamowanie republiki przez nielegalny reżim w Południowej Rodezji;

2. Postanawia, że państwa członkowskie ONZ powstrzymują się od uznawania tego nielegalnego reżimu oraz od udzielenia mu jakiegokolwiek pomocy;

3. Wzywa państwa członkowskie do podjęcia, w płaszczyźnie krajowej, stosownych środków w celu zagwarantowania, że żaden akt zrealizowany przez urzędników i instytucje nielegalnego reżimu w Południowej Rodezji nie będzie uznawany oficjalnie lub w jakikolwiek inny sposób, także w płaszczyźnie sądowej, przez kompetentne organy ich państw.

...

SUKCESJA PAŃSTW

Konferencja w sprawie Jugosławii, Komisja Arbitrażowa. Opinia nr 9 z 4 VII 1992 r. (International Law Reports, vol. 92, s. 203)

F a k t y

W dniu 18 V 1992 r. przewodniczący Konferencji w sprawie Jugosławii wystąpił do Komisji z trzema pytaniami. W opinii nr 8 Komisja odpowiedziała na jedno z tych pytań, stwierdzając że rozpad SFRJ ma charakter całkowity i że SFRJ nie istnieje już jako państwo. Oprócz tego Komisję zapytano, na jakiej podstawie i w jaki sposób należy rozwiązywać zagadnienie sukcesji państw?

S t w i e r d z o n o

1. Sukcesja podlega zasadom prawa międzynarodowego zawartym w konwencjach wiedeńskich: o sukcesji państw w odniesieniu do traktatów z 1978 r. oraz o sukcesji państw w odniesieniu do własności państwowej, archiwów i długów państwowych z 1983 r.

2. Państwa będące sukcesorami SFRJ muszą rozwiązać całokształt zagadnień związanych z sukcesją w drodze porozumienia, usiłując osiągnąć sprawiedliwe rozwiązanie przy uwzględnieniu zasad zawartych w konwencjach wiedeńskich oraz - tam gdzie to właściwe - w powszechnym prawie międzynarodowym. Własność SFRJ w innych państwach powinna zostać podzielona sprawiedliwie. W przypadku niemożności osiągnięcia takiego porozumienia zainteresowane państwa powinny rozwiązywać wszystkie spory w sposób pokojowy, zgodnie z zasadami zawartymi w Karcie ONZ.

3. Członkostwo SFRJ w organizacjach międzynarodowych musi zostać zakończone zgodnie z postanowieniami statutów tych organizacji, a żadne państwo sukcesor nie jest upoważnione do żądania praw członkowskich, z których uprzednio korzystała SFRJ.

Mullerson R., The continuity and succession of states, by reference to the former USSR and Yugoslavia. International and Comparative Law Quarterly 1993, vol. 42, part 3, s. 473 i nast. (przypisy pominięto)

Dwie konwencje dotyczące sukcesji państw (z 1978 r. i 1983 r. - B.W.) zawierają więcej klauzul mieszczących się w zakresie pojęcia postępowego rozwoju prawa międzynarodowego, aniżeli jego kodyfikacji. Jak stwierdzili przedstawiciele kilku państw w VI Komitecie Zgromadzenia Ogólnego ONZ, komentując prace Komisji Prawa Międzynarodowego nad projektem konwencji w sprawie sukcesji państw, „projekt jest szczególnie godny uwagi, ponieważ zadanie kodyfikacji było tu szczególnie utrudnione ze względu na brak ogólnej doktryny i praktyki państw, a także brak utrwalonych precedensów”. Projekty konwencji powstały pod wpływem ostatniej fali tworzenia się nowych państw w rezultacie dekolonizacji.

...

W przypadku rozpadu ZSRR jednym z najważniejszych, z punktu widzenia prawnego i praktycznego, pytań, jest czy rozpad polegał na rozczłonkowaniu poprzedniego państwa, czy też mieliśmy do czynienia z secesją, a państwo, od którego oderwały się nowe państwa istnieje nadal ?...

W celu określenia, czy - z punktu widzenia prawa międzynarodowego - miał miejsce rozpad ZSRR (tzn. że przestał on istnieć, a mamy do czynienia wyłącznie z sukcesorami), czy też jedna z byłych republik radzieckich nadal istnieje, jest niezbędne uwzględnienie czynników zarówno obiektywnych, jak i subiektywnych.

Po pierwsze, nawet po rozpadzie Związku..., pod względem geograficznym i demograficznym Rosja pozostaje jednym z największych państw świata. Po drugie, Rosja radziecka po 1917 r., a w szczególności ZSSR po 1922 r., były traktowane jako kontynuator Rosyjskiego Imperium...

Są to czynniki o charakterze obiektywnym. Lecz jak Crawford słusznie stwierdza: „Jeśli następują istotne zmiany określonej jednostki geopolitycznej, to kontynuacja może zależeć od uznania

miało to miejsce w przypadku Indii po 1947 r.)”. Oznacza to, że w takich przypadkach stają się ważne czynniki subiektywne. Podczas gdy Crawford ma tu na myśli uznanie przez inne państwa, to ja sądzę, że równie ważny jest stosunek samego zainteresowanego państwa do tej kwestii...

Minister Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej powiedział, że „Rosja, jako kontynuator ZSSR, zamierza przyczynić się - w każdym możliwy sposób - do umocnienia roli ONZ”. Prezydent Jelcyn, w liście do Sekretarza Generalnego ONZ z 24 XII 1991 r., stwierdził, że „członkostwo ZSSR w ONZ, włącznie z Radą Bezpieczeństwa oraz innym organami i organizacjami systemu ONZ, będzie kontynuowane przez Federację Rosyjską przy poparciu Wspólnoty Niezależnych Państw... Żadne państwo ani żadna organizacja międzynarodowa nie sprzeciwiły się tej kontynuacji. W konsekwencji, Rosja, jako kontynuator ZSSR, nie była zobowiązana do ubiegania się o członkostwo w tych organizacjach, podczas gdy inne, były republiki radzieckie, uważane za sukcesorów ZSSR, musiały przejść przez normalną procedurę ubiegania się o status członka tej organizacji.

W tym przypadku kwestia członkostwa w ONZ została rozwiązana tak samo, jak sprawa członkostwa Indii i Pakistanu w 1947 r., po rozpadzie Indii na dwa państwa...

Również podejście Rosji do stacjonowania radzieckich sił zbrojnych poza Wspólnotą Niepodległych Państw wskazuje, że Rosja uważa się za kontynuatora byłego ZSSR. Co więcej, inne państwa albo wyraźnie uznały ten fakt albo zgodziły się na to...

Chociaż Rosja, jako kontynuator, posiada prawa i obowiązki byłego ZSSR, to nie można powiedzieć, że te prawa i obowiązki mają dotychczasowy zakres. Istotna zmiana okoliczności prowadzi do pewnego ich dostosowania... Inne były republiki są sukcesorami ZSRR, a to wpływa także na międzynarodowe prawa i obowiązki Rosji. Kraje WNP podpisały szereg porozumień i podjęły szereg decyzji co do zagadnień sukcesyjnych.

W dniu 4 XII 1991 r., tj. przed rozpadem ZSSR, osiem republik podpisało traktat w sprawie sukcesji radzieckich długów i aktywów. W dniu 30 XII 1991 r. szefowie państw WNP uzgodnili, że każde nowo powstałe państwo ma prawo do odpowiedniej, sprawiedliwej i ustalonej części własności byłego ZSSR za granicą.

Nieco inaczej przedstawia się zagadnienie sukcesji w odniesieniu do republik bałtyckich... W 1940 r. ZSRR rozpoczął okupację Estonii, Łotwy i Litwy. Inkorporacja tych państw do ZSRR nie została, przynajmniej *de iure*, uznana przez większość państw zachodnich... W 1991 r. nastąpiło przywrócenie ich niepodległości i dlatego państwa te nie uważają się za sukcesorów ZSRR: radzieckie prawa i obowiązki nie rozciągają się na nie... Jednak w praktyce jest bardzo trudno negocjować normy i zdarzenia prawne, które miały miejsce w okresie po 1940 r. Dlatego (między innymi - B.W.) Estonia i Finlandia uzgodniły, że będą stosować niektóre umowy zawarte pomiędzy Finlandią a ZSRR... *restitutio ad integrum* po pozostawieniu przez ponad 50 lat w granicach innego państwa jest fikcją...

Shaw M., International Law, Second Ed., Grotius Publications Limited, Cambridge 1986, s. 446 i nast. (prezypisy pominięto)

Członkostwo w organizacjach międzynarodowych

Sukcesja odnośnie do członkostwa w organizacjach międzynarodowych przebiega w różny sposób (w oparciu o warunki sformułowane w statucie organizacji) w zależności od tego, czy powstało nowe państwo oraz, czy stare państwo nadal trwa, chociaż w zmienionej formie. W przypadku rozpadu brytyjskich Indii w 1947 r., zostały one potraktowane przez Zgromadzenie Ogólne ONZ jako kontynuator poprzedniej jednostki geopolitycznej, podczas gdy Pakistan został potraktowany jako nowe państwo, które musiało ubiegać się o przyjęcie do tej organizacji. Po połączeniu, w 1958 r., Egiptu z Syrią i utworzeniu Zjednoczonej Republiki Arabskiej, ta ostatnia była traktowana jako pojedynczy członek ONZ, podczas gdy po rozwiązaniu

unii w 1961 r., Syria po prostu wznowiła swoje, odrębne członkostwo w tej organizacji.

VI (Prawny) Komitet Zgromadzenia Ogólnego ONZ rozważając sytuację nowo powstałych państw, utworzonych w drodze podziału państw należących do ONZ, wypracował następujące zasady:

1. Generalnie zakłada się, że państwo, które jest członkiem ONZ nie przestaje nim być jedynie dlatego, że jego kontynuacja lub granice uległy zmianie. Przy czym istnienie państwa, jako osoby prawnej uznawanej w prawie międzynarodowym, musi zostać wykazane przed przystąpieniem do rozważania jego praw i obowiązków.

2. Jeśli powstaje nowe państwo, jakiegokolwiek może być jego terytorium i liczba ludności oraz niezależne od tego czy stanowiło ono część jakiegoś państwa należącego do ONZ, nie może ono żądać statusu członka ONZ, o ile nie zostało formalnie przyjęte jako takie zgodnie z postanowieniami Karty.

3. Poza tym, każdy przypadek musi być oceniany stosownie do okoliczności.

Prawa osób fizycznych

Można zapytać, w jakim stopniu sukcesja państw wpływa na prawa osób fizycznych? Otóż mają tu zastosowanie zasady: suwerenność państw oraz respektowania istniejących praw, niekiedy łączą się one z kwestią wywłaszczenia.

Mieszkańcy, którzy stali się obywatelami państwa sukcesora w pełni podlegają jego prawom, a pomijając możliwość zastosowania norm dotyczących praw człowieka, w zasadzie, w tego rodzaju okolicznościach nie mogą powoływać się bezpośrednio na prawo międzynarodowe. Wobec tego można ewentualnie dyskutować jedynie o ochronie przysługującej cudzoziemcom w oparciu o umowy międzynarodowe dotyczące sukcesji.

Właśnie w tym kontekście została sformułowana doktryna praw nabytych. Ma ona zastosowanie do praw nabytych przez cudzoziem-

ca, a niektórzy przedstawiciele nauki sądzą, że ma ona zastosowanie właściwie do wszystkich kategorii interesów prawnych. Zgodnie z tą doktryną prawa tego rodzaju trwają mimo sukcesji i mogą być egzekwowane w stosunku do sukcesora.

Niektórzy przedstawiciele nauki głoszą tezę, iż doktryna praw nabytych należy do kategorii podstawowych zasad prawa międzynarodowego, podczas gdy inni sądzą, że wprowadza ona tylko niepotrzebne zamieszanie. Istnieje także pewna różnica zdań co do zakresu tej zasady. Z jednej strony utrzymuje się, że zmiana suwerenna nie narusza praw nabytych. Z drugiej strony twierdzi się, że cudzoziemcy nie powinni być izolowani od zmian, które zachodzą w rezultacie secesji.

Zasada praw nabytych była powoływana i dyskutowana przez STSM podczas wielu spraw sądowych, w związku z powstaniem niezależnej Polski. W sprawach tych chodziło o prawa nabyte pod panowaniem niemieckim, które następnie zostały zmienione przez nowe władze polskie.

W przypadku German Settlers (osadników niemieckich) faktem było, że Polska usiłowała wyrugować osadników niemieckich z ich ziemi, argumentując, że skoro wielu spośród nich nie uzyskało tytułu przeniesienia własności, to mogą oni zostać wysiedleni. Zgodnie z niemieckim systemem prawnym osadnicy ci mogli nabyć tytuł własności albo w drodze dzierżawy albo w drodze umowy, na podstawie której słacali cenę kupna w ratach. W chwili wypłacenia ostatniej raty ziemia stawała się ich własnością.

Trybunał stwierdził, że w powyższych okolicznościach prawo niemieckie ma zastosowanie do czasu ostatecznego przekazania terytorium i że tytuły własności wydane w ten sposób będą chronione w oparciu o postanowienia traktatu o ochronie mniejszości z 1919 r. Bardziej ważne jest, że Trybunał oświadczył, iż nawet w przypadku braku takiego traktatu:

„prawa osób fizycznych uzyskane w oparciu o obowiązujące prawo nie wygasają w rezultacie zmiany suwerenności... nawet ci, którzy kwestionują istnienie w prawie międzynarodowym zasady ogólnej sukcesji państw, nie posuwają się tak daleko, aby stwierdzić, że prawa osób fizycznych, włączając prawa prawa uzyskane od państwa jako właściciela, nie wiążą państwa sukcesora”...

Precedensy z okresu międzywojennego... nie mogą być interpretowane w ten sposób, że nowy suweren nie może zmienić praw osób fizycznych. W świetle prawa międzynarodowego wyłączenie cudzoziemców jest możliwe, o ile przestrzegane są określone warunki. Doktryna wskazuje, że istnieje domniemanie kontynuacji praw nabytych przez cudzoziemców, chociaż najlepszym rozwiązaniem jest regulacja traktatowa.

Powyższe stwierdzenie odnosi się jedynie do praw nadanych lub uzyskanych. Natomiast, gdy prawa mają wejść w życie w przyszłości, to nie będą one wiązać nowego suwerena. Podobnie rozszczenia dotyczące niespłaconych szkód nie przechodzą na suwerena...

Kwestia kontynuowania praw cudzoziemców w oparciu o sukcesję wiąże się ściśle z różnicami ideologicznymi i presją ekonomiczną. Państwa zachodnie w większym stopniu wspierają doktrynę praw nabytych aniżeli państwa komunistyczne, czy państwa trzeciego świata, przy czym całe zagadnienie wiąże się z odpowiedzialnością państwa.

Sukcesja państw a obywatelstwo

Nadanie obywatelstwa to zagadnienie mieszczące się wyłącznie w ramach kompetencji państwa, lecz w kontekście sukcesji może się ono nieco komplikować.

Zasadniczo kwestia obywatelstwa zależy od regulacji wewnętrznych poprzednika oraz sukcesora. Ustawodawstwo pierwszego z nich określi zakres w jakim mieszkańcy obszaru, który ma być przekazany innemu państwu utrzymają swoje obywatelstwo po zmianie suwe-

renności, podczas gdy ustawodawstwo państwa sukcesora określi warunki przyznania nowego obywatelstwa.

Ogólne zastosowanie wydaje się mieć zasada, iż obywatelstwo zmienia się wraz z suwerennością, chociaż obowiązkiem spoczywającym na nowym suwerenie będzie ogłoszenie stosownych norm mających zastosowanie do ludzi urodzonych na tym terytorium lub tu mieszkających albo urodzonych za granicą z rodziców mających obywatelstwo państwa poprzednika. Podobnie, państwo cedujące może również zagwarantować utrzymanie dotychczasowego obywatelstwa swojej, byłej ludności stwarzając w ten sposób sytuację podwójnego obywatelstwa. Nie zdarzy się to oczywiście w sytuacji, gdy państwo poprzednik przestaje istnieć.

Niektóre państwa uzyskujące nabytki terytorialne mogą ustalać, że osoby zamieszkałe na tym terytorium uzyskują nowe obywatelstwo w sposób automatyczny, podczas gdy inne mogą stworzyć tym osobom możliwość wyjazdu i utrzymania dotychczasowego obywatelstwa. Współczesna praktyka państw jest zróżnicowana i zależy głównie od okoliczności, lecz należy odnotować, że konwencja o ograniczeniu bezpieczeństwa z 1961 r. przewiduje, że państwa uczestniczące w cesji terytorium powinny zagwarantować, iż nikt nie zostanie bezpaństwowcem w rezultacie zmiany suwerenności.

Konwencja o sukcesji państw w odniesieniu do traktatów, przyjęta w Wiedniu 22 VIII 1978 r., (International Legal Materials 1978, vol. XVII, s. 1488 i nast.)

Artykuł 1

Niniejsza konwencja ma zastosowanie do skutków sukcesji państw w odniesieniu do umów zawartych pomiędzy państwami.

1. Dla celów niniejszej konwencji:

a) „traktat” oznacza międzynarodowe porozumienie między państwami zawarte w formie pisemnej i regulowane przez prawo międzynarodowe, niezależnie od tego, czy jest ono zawarte w jed-

nym dokumencie, czy w dwóch lub więcej powiązanych ze sobą dokumentach i bez względu na jego konkretną nazwę;

b) „sukcesja państw” oznacza zastąpienie jednego państwa przez inne w odpowiedzialności za międzynarodowe stosunki terytorium;

c) „państwo poprzednik” oznacza państwo, które zostało zastąpione przez inne państwo w wypadku sukcesji państw;

d) „państwo sukcesor” oznacza państwo, które zastąpiło inne państwo w wypadku sukcesji państw...

f) „nowo powstałe państwo” oznacza państwo sukcesora, którego terytorium, bezpośrednio przed datą sukcesji państw, było terytorium zależnym, za którego międzynarodowe stosunki odpowiadało państwo poprzednik;...

Artykuł 6

Niniejsza konwencja ma zastosowanie jedynie do przypadków sukcesji zgodnych z prawem międzynarodowym, a w szczególności zgodnych z zasadami prawa międzynarodowego zawartymi w karcie ONZ.

Artykuł 11

Sukcesja państw, jako taka, nie wpływa na:

- a) granice ustanowione w umowie;
- b) zobowiązania i prawa ustanowione w umowie a odnoszące się do reżimu prawnego granicy.

Artykuł 15

Jeśli część terytorium jakiegoś państwa, albo jakiegokolwiek terytorium, za którego stosunki międzynarodowe państwo jest odpowiedzialne, nie stanowiące części terytorium tego państwa, staje się częścią terytorium innego państwa, to:

a) umowy państwa poprzednika przestają obowiązywać w odniesieniu do terytorium, do którego ma zastosowanie sukcesja, począwszy od daty sukcesji; i

b) umowy wiążące państwo sukcesora zaczynają obowiązywać, od daty sukcesji, w odniesieniu do terytorium, którego dotyczy sukcesja, o ile nic innego nie wynika z samej umowy lub w inny sposób nie zostanie ustalone, że zastosowanie umowy do tego terytorium byłoby nie do pogodzenia z przedmiotem i celem umowy lub mogłoby, w sposób zasadniczy, zmienić warunki jej stosowania.

Artykuł 16

Nowo powstałe, niepodległe państwo nie jest zobowiązane do utrzymania w mocy lub do stania się stroną jakiegokolwiek umowy z tego jedynie powodu, że w chwili sukcesji państw, umowa ta pozostawała w mocy w odniesieniu do terytorium, którego dotyczy sukcesja państw.

Artykuł 17

Z uwzględnieniem ust. 2 i 3, nowo powstałe państwo może, w drodze notyfikacji, określić swój status jako strony umowy wielostronnej, która w chwili sukcesji państw obowiązywała w odniesieniu do terytorium, którego dotyczy sukcesja państw.

2. Ust. 1 nie ma zastosowania, jeśli z treści umowy wynika lub w inny sposób zostanie ustalone, że zastosowanie umowy w odniesieniu do nowo powstałego państwa byłoby nie do pogodzenia z przedmiotem i celem umowy lub mogłoby w sposób zasadniczy zmienić warunki jej stosowania.

3. Jeśli, w oparciu o postanowienia umowy, lub bez względu na ograniczoną liczbę państw negocjujących oraz przedmiot i cel umowy, uczestnictwo każdego innego państwa wymaga zgody wszystkich stron, to nowo powstałe państwo może określić swój status strony umowy, wyłącznie po uzyskaniu takiej zgody.

Artykuł 23

1. O ile umowa nie postanawia inaczej lub inaczej nie uzgodniono, nowo powstałe państwo, które składa notyfikację o sukcesji zgodnie z treścią art. 17 lub 18 ust. 2, będzie traktowane jako strona umowy od daty sukcesji państw lub od daty wejścia umowy w życie - w zależności od tego, która z tych dat jest późniejsza.

2. Jednakże stosowanie umowy będzie zawieszane między nowo powstałym państwem a innymi stronami umowy do czasu złożenia notyfikacji o sukcesji - z wyjątkiem zakresu, w jakim umowa ta jest stosowana tymczasowo zgodnie z treścią art. 26, lub w innym uzgodnionym zakresie...

Artykuł 24

1. Umowa dwustronna, która w chwili sukcesji państw obowiązywała w odniesieniu do terytorium, do którego ma zastosowanie sukcesja, traktowana jest jako obowiązująca między nowo powstałym państwem a innym państwem stroną tej umowy, gdy:

- a) państwa te wyraźnie to uzgodnią; lub
- b) z ich postępowania można domniemać istnienie takiej zgody.

2. Umowa traktowana jako będąca w mocy na podstawie ust. 1, podlega stosowaniu między nowo powstałym państwem a innym państwem stroną tej umowy od chwili sukcesji państw, jeśli inny zamiar nie wynika z porozumienia tych państw lub w inny sposób nie został określony.

Artykuł 25

Umowa, która według art. 24 uważana jest za będącą w mocy między nowo powstałym państwem a innym państwem stroną, nie będzie z powodu tylko tego faktu uważana za pozostającą w mocy także w stosunkach między państwem poprzednikiem a nowo powstałym państwem.

Artykuł 31

Jeśli dwa lub więcej państw zjednoczy się i w ten sposób utworzy jedno państwo sukcesora, to każda umowa pozostająca w mocy

w dniu sukcesji państw w odniesieniu do któregośkolwiek z nich, pozostanie w mocy w odniesieniu do państwa sukcesora, chyba że:

- a) państwo sukcesor i inne państwa strony uzgodnią inaczej;
- b) z samej umowy wynika lub w inny sposób zostanie ustalone, że stosowanie umowy w odniesieniu do państwa sukcesora nie dałoby się pogodzić z przedmiotem i celem umowy lub w sposób zasadniczy zmieniloby warunki jej stosowania...

Artykuł 34

1. Jeśli część lub części terytorium państwa oddziela się, aby utworzyć jedno lub więcej państw, niezależnie od tego, czy państwo poprzednik istnieje nadal:

- a) każda umowa będąca w mocy w dniu sukcesji państw w stosunku do całego terytorium państwa poprzednika, pozostaje nadal w mocy w stosunku do każdego państwa sukcesora w ten sposób utworzonego;
- b) każda umowa będąca w mocy w dniu sukcesji państw jedynie w stosunku do tej części terytorium państwa poprzednika, która stała się państwem sukcesorem, pozostaje w mocy jedynie w stosunku do tego państwa sukcesora.

2. Ustęp 1 nie stosuje się, jeśli:

- a) zainteresowane państwa uzgodnią inaczej; lub
- b) wynika z traktatu lub zostało ustalone w inny sposób, że stosowanie umowy w stosunku do państwa sukcesora byłoby niezgodne z przedmiotem i celem umowy lub w inny sposób zasadniczo zmieniloby warunki jego stosowania.

ZAŁATWIANIE SPORÓW MIĘDZYNARODOWYCH

1. Pojęcie oraz istota sporu międzynarodowego

Ehrlich L., Prawo międzynarodowe, wyd. IV, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1958, s. 355-357 (przypisy pominięto)

220. **Istota sporu międzynarodowego.** Ze współistnienia państw wynika, że niektóre interesy jednych państw zgodne są z interesami innych i że przez współdziałanie mogą one popierać te interesy, podczas gdy pojedyncze państwa nie mogłyby tych interesów popierać skutecznie, albo tak skutecznie, jak właśnie przez współdziałanie. Z drugiej strony im bliższe są państwa sobie, tym więcej jedne z nich mają sprzecznych interesów z interesami drugich, stąd ciągle współdziałanie w celu zmniejszenia lub usunięcia tej sprzeczności interesów; wobec ulepszania komunikacji państwa odległe od siebie geograficznie mogą faktycznie być w związku znacznie żywszym niż dawniej państwa, które były położone bliżej siebie; obok rozwoju techniki, żeglugi morskiej i lotnictwa wielką rolę odgrywa rozwój telekomunikacji.

Otóż w pewnych wypadkach jedno państwo usiłuje skłonić drugie do jakiegoś działania lub zachowania się, nie opierając jednak swego żądania na normach obowiązujących obie strony. W tych wypadkach mamy do czynienia bądź z rokowaniami w celu skłonienia państwa do postąpienia leżącego w jego swobodnej decyzji, bądź z atakiem na jego prawa (patrz § 223).

Coraz jednak liczniejsze ze względu na rozwój stosunków międzynarodowych są wypadki, w których jeden podmiot prawa międzynarodowego żąda od drugiego podmiotu tego prawa jakiegoś działania lub zachowania się, opierając swe żądanie na obowiązujących oba podmioty normach pospolitego prawa międzynaro-

dowego albo stanowionych, a ten drugi podmiot żądaniu temu się opiera. W takim wypadku mamy do czynienia ze sporem międzynarodowym.

Sporów międzynarodowych w tym znaczeniu jest bardzo wiele; zachodzą ciągle między różnymi państwami; im bardziej rozwinięte jest państwo, np. gospodarczo, tym więcej ma sporów z innymi państwami; spory te są załatwiane najczęściej w drodze dyskusji lub korespondencji między ministerstwem spraw zagranicznych jednego a przedstawicielstwem dyplomatycznym drugiego państwa, mogą jednak wchodzić w grę różne środki należące do mechanizmu stosunków między podmiotami prawa międzynarodowego (patrz rozdz. XXVI, XXVII).

Popularnie mówi się też niekiedy o sporze międzynarodowym w znaczeniu sporu, który przybrał już większe rozmiary, narażające na niebezpieczeństwo (albo wprost na zerwanie) stosunki między obu podmiotami (patrz § 221).

Podmiotami sporu międzynarodowego mogą być tylko podmioty prawa międzynarodowego; ponieważ jednak podmioty te występują za pośrednictwem swych organów, przeto zarówno żądanie, jak odmowa, muszą być czynnościami organów, mianowicie organów występujących w imieniu tych podmiotów w stosunkach międzypaństwowych.

Przedmiotem sporu jest żądanie i odmowa jakiegoś postępowania podmiotu społeczności międzynarodowej.

Spór zachodzi np. gdy jedno państwo żąda wykonania traktatu w pewien sposób, a drugie upiera się przy wykonywaniu go w inny sposób, albo gdy jedno państwo żąda, a drugie odmawia uznania, że traktat należy interpretować w pewien sposób.

Źródłem sporu międzynarodowego jest zawsze interes podmiotu wywołującego spór; interes taki może być chroniony normą prawa międzynarodowego (np. może leżeć w interesie państwa skrupulatne przestrzeganie traktatu, którego zmiana lub niestosowanie leży w in-

teresie drugiego podmiotu). Jednakże bywa i tak, że państwo dąży do preparcia swego interesu, choć nie może w tym celu powołać się słusznie na prawo międzynarodowe (patrz § 221).

Interes podmiotu prawa międzynarodowego, który staje się źródłem sporu międzynarodowego, może co do treści swej przedstawiać się rozmaicie. Może iść o zapewnienie korzyści gospodarczych lub o bezpieczeństwo samego podmiotu, albo też o jego prawo żądania należnego szacunku; źródłem sporu może być dążenie do zapewnienia należytej ochrony własnym obywatelom przebywającym na obczyźnie; ochrony tej mają oni w zasadzie naprzód szukać przed władzami państwa, z którego strony rzekomo spotyka ich krzywda (patrz § 366).

Interes państwa nie pokrywa się tu z interesem jego obywatela; obywatelowi zależy przede wszystkim na załatwieniu sporu w sposób dla niego korzystny; państwu idzie przede wszystkim o zasadę (oczywiście jednostce może zależeć także na wymuszeniu należnego poszanowania dla państwa, którego jest obywatelem, a organom państwa może iść o zaspokojenie pretensji tej właśnie jednostki bardziej, niż gdyby szło o inną).

W miarę rozwoju życia międzynarodowego coraz bardziej rozszerza się krąg interesów państwa i jego obywateli. Zasada wspólności interesów nie ogranicza się już do obywateli własnego państwa, lecz w pewnym zakresie obejmuje różnych członków społeczności międzypaństwowej; zaburzenie pokoju w jednej części świata oddziałuje natychmiast na wszystkie inne, wskutek czego przeciwdziałanie tym zaburzeniom leży normalnie w interesie państw pozornie nawet niezainteresowanych.

Toteż Karta Narodów Zjednoczonych jako pierwszy z celów Narodów Zjednoczonych wylicza w art. 1 (1) utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa i wskazuje szereg środków prowadzących do tego celu (art. 33, 36, 39) itd.

221. Spór międzynarodowy a walka między podmiotami prawa międzynarodowego. Od sporu międzynarodowego należy odróżnić stan walki, w którym idzie jednej przynajmniej stronie nie o uzyskanie, na mocy normy obowiązującej obie strony, albo w drodze normalnego uzgadniania interesów, zgody drugiej strony na jakieś działanie lub zachowanie się lecz, o zaszkodzenie drugiej stronie: polityczne, ekonomiczne, militarne lub tp. w celu zmuszenia jej do przyjęcia narzuconych jej warunków.

Stanem walki jest przede wszystkim wojna (patrz § 273), ale stan walki może istnieć nawet między państwami formalnie utrzymującymi ze sobą stosunki dyplomatyczne; może tu zachodzić np. stała propaganda prowadzona na terenie państw trzecich przeciw drugiemu państwu, podsycanie lub wywoływanie wewnętrznych trudności w tym drugim państwie itd.

Rozpoczęcie walki jest agresją. Agresja może więc być jednoznaczna z rozpoczęciem walki zbrojnej, ale może też polegać na przedsięwzięciu innych środków (gospodarczych, propagandowych itd.).

W celu zapobieżenia agresji Karta Narodów Zjednoczonych postanawia w art. 2, że

„wszyscy członkowie będą w swych stosunkach międzynarodowych unikali groźby czy użycia siły bądź przeciw całości terytorialnej lub niezawisłości politycznej któregokolwiek państwa, bądź w jakikolwiek inny sposób nie dający się pogodzić z celami Narodów Zjednoczonych” (§ 4).

„Organizacja przeprowadzi to, że państwa, które nie są członkami Narodów Zjednoczonych, postępować będą zgodnie z niniejszymi zasadami, o ile by to było konieczne do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa” (§ 6).

Bierzanek R., *Załatwianie sporów międzynarodowych 1945-1973*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1974, s. 11-16; 19-20; 22-25 oraz 28 (przypisy pominięto)

A. Definicja sporu i konfliktu międzynarodowego

Przy podejmowaniu prób określenia sporu międzynarodowego autorzy prac prawniczych powołują często definicję, zawartą w opinii doradczej Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 30 marca 1950 r., według której [spór (*dispute, differend*) oznacza „sytuację, w której punkty widzenia dwóch stron są wyraźnie przeciwstawne”] albo też definicję zawartą w wyroku Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej z dnia 30 sierpnia 1924 r. identyfikującą [spór z „brakiem zgody w przedmiocie kwestii prawnej lub stanu faktycznego, z przeciwieństwem prawnych stanowisk lub interesów między dwoma stronami”].

W raporcie Zespołu Londyńskiego zdefiniowano spór międzynarodowy w szerokim tego słowa znaczeniu w sposób zwięzły jako „konflikt poglądów lub interesów pomiędzy państwami”.)

Z kolei wskazać należy na różnicę pomiędzy pojęciem sporu a innymi pojęciami o zbliżonej treści. Sporowi międzynarodowemu przeciwstawia się sytuację, w której ma miejsce napięcie w stosunkach międzynarodowych i w której łatwo może dojść do sporu. Karta Narodów Zjednoczonych w art. 1 wymienia wśród celów ONZ „łagodzić lub załatwiać pokojowymi sposobami spory lub sytuacje mogące prowadzić do naruszania pokoju zgodnie z zasadami sprawiedliwości i prawa międzynarodowego”. W dalszych artykułach Karta upoważnia Zgromadzenie Ogólne do „zwrócenia uwagi Rady Bezpieczeństwa na sytuacje mogące zagrażać międzynarodowemu pokojowi i bezpieczeństwu” (art. 11), a Radę Bezpieczeństwa do „badania każdego sporu i każdej sytuacji, która może doprowadzić do nieporozumień międzynarodowych lub wywołać spór” (art. 34). Brak natomiast w Karcie bliższych wskazówek co do kryterium rozróżnienia między sporem a sytuacją.

Uprzednio Pakt Ligi Narodów w art. 11 obok sporów wymieniał także „wszelką okoliczność, która może wpłynąć na stosunki międzynarodowe, grożąc zamąceniem pokoju lub dobrego porozumienia między państwami, od którego utrzymanie pokoju zależy”.

Rozróżnienie między „sporem” a „sytuacją” zawarte w Karcie ma istotne znaczenie prawne i polityczne. O ile bowiem spór znajduje się na porządku dziennym Rady Bezpieczeństwa i dojdzie do głosowania w Radzie, wówczas - zgodnie z brzmieniem ostatniego zdania art. 27 § 3 Karty - w sprawach dotyczących pokojowego rozstrzygnięcia sporów (rozdz. VI Karty) i w sprawach dotyczących rozstrzygnięcia sporów w ramach porozumień regionalnych (art. 52 ust. 3 Karty) „strona w sporze wstrzymuje się od głosowania”. Wynika z powyższego, że w przypadkach kwalifikujących się jako „sytuacja, która może prowadzić do nieporozumień międzynarodowych lub wywołać spór”, żaden z członków Rady Bezpieczeństwa nie ma obowiązku wstrzymania się od głosowania. Sprawa nabiera szczególnie na ostrości, gdy chodzi o wstrzymanie się stałego członka Rady Bezpieczeństwa od głosowania, ponieważ w związku z wymaganiami jednomyślności wielkich mocarstw w głosowaniu w Radzie w odniesieniu do spraw innych niż proceduralne od zakwalifikowania danej sprawy jako „sporu” czy też „sytuacji” zależy może w ogóle możliwość podjęcia ważnej uchwały...

Nie zawsze jednak w praktyce ONZ przywiązywano wagę do tego rozróżnienia. Państwa niejednokrotnie wносиły do organów ONZ spory kwalifikując je jako sytuacje. W związku z tym w nauce prawa międzynarodowego wypowiedane są niekiedy opinie sceptyczne co do możliwości i celowości czynienia takiego rozróżnienia, nazywając to rozróżnienie „akademickim”. Nie brak również prób dzielenia włosa na dwie przez wprowadzenie rozróżnienia dodatkowego między sytuacjami oznaczającymi stan stosunków międzypaństwowych, który „może doprowadzić do nieporozumień międzynarodowych”, i sytuacjami wyrażającymi warunki, które „mogą wywołać spór w technicznym znaczeniu słowa”.

Ogólnie jednak przeważa w doktrynie pogląd zbliżony do stanowiska reprezentowanego przez Związek Radziecki w 1946 r., a mianowicie traktowanie sytuacji jako fazy poprzedzającej spór. Zespół Londyński uogólniając poglądy komentatorów Karty określił sytuację jako „stan potencjalnego konfliktu, w którym istnieją wszystkie składniki sporu, ale w którym spór jeszcze nie został sformułowany ani skryształizowany”, natomiast „spór” oznacza „sformułowaną różnicę zdań dotyczącą prawa, faktu lub sprawiedliwości wynikającą ze wzajemnych stosunków między państwami”...

Pozostaje nam do określenia stosunek pomiędzy pojęciem „spór” a pojęciem „konflikt”. Zazwyczaj konfliktami nazywa się spory, które przybrały ostrzejsze formy i w których grozi użycie sił zbrojnych albo też siły takie zostały już użyte (konflikty zbrojne). Nie zawsze jednak przestrzega się tego rozróżnienia: w publicystyce, a często także w pracach naukowych, używa się zamiennie terminów „spór” i „konflikt”. Według definicji zawartej w raporcie zespołu badawczego Massachusetts Institute of Technology (w dalszym ciągu pracy powoływany jako Zespół MIT) konfliktem nazywamy spór, w którym „są lub łatwo mogą być użyte środki przede wszystkim charakteru wojskowego”...

W języku potocznym, a także w pracach naukowych stwierdza się, że spór jest rezultatem sprzecznych interesów czy też konfliktu interesów. Niekiedy zaznacza się, że w danym sporze „nie ma realnego konfliktu interesów”, co zazwyczaj oznacza, że interesy obu stron można pogodzić. Po bliższym jednak zastanowieniu okaże się, że pojęcie „konflikt interesów” nie jest bynajmniej jednoznaczne. Albowiem powstaje najpierw kwestia, czy istotne jest to, co strony subiektywnie uważają za konflikt interesów, czy też konflikt interesów jest możliwy do stwierdzenia w sposób obiektywny. Z kolei, ponieważ konflikt interesów określany jest jako sytuacja, w której interesy stron są niemożliwe do pogodzenia, powstaje niemała trudność przy ustalaniu, co oznacza w praktyce „niemożliwy do pogodzenia”: czy bezwzględnie niemożliwy do pogodzenia, czy tylko w danych

warunkach lub w danym okresie? Zwykle przyjmuje się, że interesy są nie do pogodzenia, jeśli zaspokojenie roszczenia jednej ze stron oznacza, że nie jest możliwe jednoczesne zaspokojenie roszczenia drugiej strony; „dwa interesy są niemożliwe do pogodzenia, kiedy każdy z nich można urzeczywistnić, ale nie oba”, przy czym niemożliwość pojmowana jest jako względna, co niekiedy znajduje wyraz w określeniu „politycznie niemożliwy”, „w praktyce niemożliwy, jak długo istnieje obecny system”.

Wynika z powyższego, że w ocenie możliwości uzgodnienia interesów stron istotne znaczenie ma czynnik czasu: co dzisiaj jest niemożliwe do pogodzenia, być może będzie możliwe do pogodzenia w przyszłości w następstwie zmiany sytuacji politycznej. A wiadomo, że sytuacja w polityce międzynarodowej podlega ciągłym zmianom, zwłaszcza w dobie współczesnej, którą cechuje - jak się powszechnie przyjmuje - „historyczne przyspieszenie”. Wzgląd powyższy z jednej strony może być źródłem optymizmu, gdyż pozwala żywić nadzieję, że spory nawet najtrudniejsze doczekać się mogą „lepszej koniunktury” umożliwiającej pogodzenie zwaśnionych stron, co zresztą znajduje wielokrotne potwierdzenie w historii stosunków międzynarodowych. Z drugiej strony - stanowi on z pewnością zachętę dla stron uczestniczących w sporze do przewlekania sporu, czy też unieruchomienia sporu w nadziei, że w przyszłości można będzie osiągnąć załatwienie sporu bez czynienia ustępstw z zajmowanego stanowiska.

B. Rodzaje sporów i konfliktów międzynarodowych

Karta Narodów Zjednoczonych wprowadziła podział sporów na spory zagrażające utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz pozostałe spory. Ma to istotne znaczenie w systemie załatwiania sporów określonym w Karcie.

Karta w rozdziale VI ustala sposoby załatwiania sporów wraz z możliwością ingerencji i wydawania przez Radę Bezpieczeństwa de-

czyzji wiążących dla stron tylko w odniesieniu do sporów, które zagrażają utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Jeśli chodzi o spory, które nie zagrażają utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, znajdują się one poza zakresem kompetencji Rady Bezpieczeństwa...

Wśród konfliktów zbrojnych odróżnić można konflikty o charakterze międzynarodowym i nie mające takiego charakteru. Podział ten ma istotne znaczenie dla ustalenia, jakie przepisy prawne znajdują zastosowanie w konflikcie. O ile bowiem w konfliktach o charakterze międzynarodowym obowiązują przepisy międzynarodowego prawa wojennego, a w szczególności konwencje genewskie z 1949 r. o ochronie ofiar wojny zapewniające członkom sił zbrojnych m.in. prawa jeńców wojennych, to do konfliktów nie mających charakteru międzynarodowego znajduje zastosowanie tylko art. 3 wspólny dla konwencji genewskich, zapewniający jedynie minimum ochrony humanitarnej. Kryteria, według których dokonuje się podziału na konflikty mające charakter międzynarodowy i nie mające takiego charakteru, są wysoce kontrowersyjne zarówno w praktyce, jak i w nauce prawa międzynarodowego...

Szeroko stosowany, jakkolwiek wysoce kontrowersyjny, jest podział sporów międzynarodowych na prawne i polityczne. Istnieje szereg kryteriów, na podstawie których przeprowadza się linię podziału między sporami prawnymi a sporami politycznymi.

Według jednych - spory polityczne mają miejsce wówczas, gdy brak reguł prawnych, które mogłyby być zastosowane. Według innych - spory polityczne są to takie spory, które dotyczą honoru i żywotnych interesów państwa. Sporów tych nie można rozstrzygać na podstawie przepisów prawnych. Pogląd ten znalazł wyraz w praktyce dyplomatycznej: zawarto szereg umów w zakresie pokojowego załatwienia sporów, które zawierają klauzulę, że przewidziana w umowie procedura nie znajdzie zastosowania w sporach dotyczących honoru czy też żywotnych interesów państwa. Oczywiście klauzulę

taką trudno z prawnego punktu widzenia uznać za szczęśliwe rozwiązanie, ponieważ nie jest możliwe rozstrzygnięcie na podstawie kryteriów obiektywnych, jaki spór dotyczy honoru czy też żywotnych interesów. Według niektórych autorów - spór ma charakter prawny, jeżeli strony opierają swoje pretensje na argumentach natury prawnej, na obowiązującym przepisie prawnym; spór natomiast jest polityczny, jeżeli strony powołują się na inne argumenty (gospodarcze, polityczne).

Jeszcze inni podkreślają, że decydującymi o podziale kryteriami są intencje i motywy, jakimi kierują się strony wszczynając spór: czy zmierzają one do ustalenia prawa, czy też do osiągnięcia pewnych celów politycznych. Wreszcie dokonujący podziału nawiązują niekiedy do stosowanych dawniej klauzul „honoru” i „żywotnych interesów” proponując, by za spory polityczne uważać te spory, co do których wątpliwe jest uzyskanie zgody państwa na przekazanie do sądu bądź też zastosowanie się do wyroku...

Podział sporów na prawne i polityczne poddawany jest ostrej krytyce. Wskazuje się, że wprowadza on w błąd, gdyż opiera się na założeniu, jakoby można było dla skierowania sporu na właściwą drogę w celu jego rozstrzygnięcia zakwalifikować każdy spór jako prawny lub polityczny ze względu na jego przedmiot. Łatwo się zgodzić, że niektóre spory mają bądź to charakter czystego konfliktu interesów bez ściślejszego związku z obowiązującym prawem, bądź też charakter sporu czysto prawnego. Ale w ogromnej ilości sporów te dwa elementy występują łącznie: obie strony albo jedna z nich dla uzasadnienia swego roszczenia odpowiadającego interesowi politycznemu lub gospodarczemu bądź też pewnej części tego roszczenia powołuje się na określone przepisy obowiązującego prawa. Stwierdza się słusznie niemożliwość ustalenia *a priori* jakiegokolwiek klasyfikacji sporów, spośród których jedne mogłyby, a inne nie mogłyby być rozstrzygane przez sądy międzynarodowe. Ten sam spór może wydawać się sporem zdecydowanie prawnym dla prawnika, który traktuje go jedynie pod kątem widzenia zastosowania nor-

my prawnej, i sporem czysto politycznym dla rządu, który - nie negując oceny prawnej - mimo to nie zgadza się na zrezygnowanie z ochrony określonych interesów.

Nie wydaje się również zgodne z logiką, by sam fakt, że jedna lub obie strony uważają spór za dotyczący ich „żywotnych interesów”, mógł sprawić, że spór przestaje być prawny i staje się polityczny, jak to zakładano w wielu umowach międzynarodowych. A jeśli przyjąć, że państwa same określają, jaki spór uważają za prawny, a jaki za polityczny, wówczas można mieć wątpliwości co do praktycznej przydatności klasyfikacji.

Dodać należy, że linia podziału na spory prawne i polityczne, jeśli podział ma stanowić podstawę decyzji przy kierowaniu sporów na drogę sądową czy też do organów politycznych, musi wywołać zastrzeżenia w świetle faktu, że organy polityczne przy załatwianiu sporów uwzględniać powinny i w rzeczy samej w wielu przypadkach uwzględniają aspekt prawny zagadnienia (świadczą o tym dyskusje w Zgromadzeniu Ogólnym i Radzie Bezpieczeństwa nad sporami międzynarodowymi), a z drugiej strony - na co coraz częściej zwraca się uwagę w doktrynie prawa międzynarodowego, sądy międzynarodowe opierają swe decyzje nie tylko na przesłankach prawnych, ale również na przesłankach politycznych...

Pomimo słabych podstaw logicznych podziału sporów na prawne i polityczne wielu prawników przyjmuje ten podział w przekonaniu, że byłoby nierealne uzyskanie zgody państw na przekazanie sporów politycznych do sądów międzynarodowych, stałych czy rozjemczych i że byłoby szkodliwe dla autorytetu sądów, jak również dalszego rozwoju sądownictwa międzynarodowego, gdyby sądy te miały orzekać w sprawach politycznych.

Jakkolwiek w art. 36 ust. 2 statutu MTS przyjęto za wzorem statutu STSM klauzulę określającą spory o charakterze prawnym, to jednak zdaniem wielu autorów „rozróżnienie między dwiema kategoriami sporów jest mniej podkreślane w Karcie, aniżeli było w Pakcie

Ligi Narodów” i że „nie można na tej podstawie wyprowadzać wniosku, jakoby system załatwiania sporów w ONZ był oparty na ostrym rozróżnieniu między sporami prawnymi a nieprawnymi i jakoby tego rodzaju dychotomia miała prowadzić do odpowiedniej polaryzacji procedur”.

2. Dyplomatyczne sposoby załatwiania sporów

Bierzanek R., Załatwianie sporów międzynarodowych 1945-1973, Wydawnictwo MON, Warszawa 1974, s. 96-133 (przypisy pominięto)

Cechą charakterystyczną wszystkich dyplomatycznych środków pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych jest, że państwa znajdujące się w sporze współdziałając w załatwianiu sporu zachowują dla siebie możliwość podjęcia ostatecznej decyzji. Nie ma tutaj sytuacji, w której po przekazaniu sporu komuś trzeciemu państwa obowiązane są zastosować się do orzeczenia o mocy prawnie wiążącej. W każdym z tych środków, jakkolwiek w różnym stopniu, występuje działalność dyplomatyczna samych stron; w najszerszym zakresie - w rokowaniach bezpośrednich między stronami bez udziału czynnika z zewnątrz, w stopniu bardziej ograniczonym - przy dobrych usługach, a następnie przy mediacji, wreszcie - przy korzystaniu z komisji śledczej lub w procedurze koncyliacyjnej - udział czynnika trzeciego jest znaczny, a sposób powołania komisji śledczej czy koncyliacyjnej zbliża te sposoby załatwiania sporów do rozjemstwa, niemniej jednak i tutaj rola czynnika zewnętrznego ogranicza się bądź do ustalenia stanu faktycznego, bądź też do złożenia sprawozdania zawierającego propozycję załatwienia sporu, natomiast ostateczna decyzja pozostaje przy stronach uczestniczących w sporze. Odmienne ukształtowanie stosunku pomiędzy funkcjami spełnianymi przez strony, a czynnik zewnętrzny dało asumpt niektórym autorom do wprowadzenia rozróżnienia między rokowaniami dyplomatycznymi bezpośrednimi a pośrednimi, czy też między sposobami mającymi charakter dyplomatyczny, pośredni i sądowy.

A. Rokowania bezpośrednie

Rokowania bezpośrednie określane są jako „proces, w trakcie którego państwa starają się usunąć różnice zdań w drodze bezpośredniej wymiany poglądów”. Polegają one na „wymianie propozycji,... które utrzymywane są w tajemnicy i które w drodze kompromisu mogą doprowadzić do porozumienia”. Są procesem, w którym „wysuwa się określone propozycje wyraźnie w celu osiągnięcia porozumienia w drodze wzajemnych ustępstw lub realizacji wspólnego interesu, gdy występuje sprzeczność interesów”...

Niektórzy wydziałają jako jedną z form rokowań - konsultacje, które strony odbywają w wyniku przyjętych wcześniej w tym względzie zobowiązań. Mają one miejsce na żądanie jednej ze stron, gdy zajdzie potem potrzeba, bądź też w ustalonych odstępach czasu. Zmierzają do zapobiegania nieporozumieniom lub do ustalenia sposobów pokojowego załatwienia powstałych sporów. Ostatnio wiele umów międzynarodowych, także zawieranych pomiędzy państwami o różnych ustrojach, przewiduje odbywanie konsultacji co pewien czas.

Według innych rokowania zakładają istnienie różnicy zdań pomiędzy stronami, jak również odczuwanej przez strony potrzeby osiągnięcia porozumienia. Jeśli brak sprzecznych interesów i spotkania dotyczy wymiany poglądów na określone tematy, stosujemy do tego rodzaju spotkań określenie „konsultacje”, a nie rokowania.

Istotne znaczenie ma podział rokowań na rokowania dwustronne i wielostronne (na konferencjach międzynarodowych z udziałem większej ilości państw).

Istnienie ONZ oraz organizacji regionalnych, które zajmują się pokojowym załatwianiem sporów między państwami członkowskimi, bynajmniej nie zmniejszyło znaczenia rokowań bezpośrednich między stronami. Słusznie podkreśla się, że w związku z dyskusowaniem spraw na forum ONZ niektóre tradycyjne metody dyplomacji nie stały się wcale zbędnymi, ale przeciwnie stosuje się je w szerszym zakresie niż poprzednio. Działalność ONZ nie zastępuje bo-

wiem dyplomacji. Jest ona „koniecznym uzupełnieniem tradycyjnych metod dyplomatycznych”. ONZ spełnia swe zadanie „tylko wówczas, gdy pomaga dyplomacji w dojściu do porozumienia między zainteresowanymi państwami. Właśnie dyplomacja, a nie przemówienia i głosowania nadal mają ostatnie słowo w procesie działania na rzecz pokoju”.

Wynika z powyższego, że rokowania w świecie współczesnym stają się bardziej skuteczne, jeśli stanowią jeden z członów całej konstelacji sił działających w kierunku załagodzenia sporu. Jest to związane z faktem, że rokowania stają się skuteczne w następstwie zmian, które prowadzą do ponownej oceny korzyści i strat związanych z kontynuowaniem sporu, przy czym ta zmiana oceny najczęściej ma miejsce jako rezultat pomocy udzielanej przez czynniki zewnętrzne.

A nawet zauważono, że obecnie rokowania bezpośrednie są ułatwione, gdyż można wymieniać poglądy w kuluarach ONZ bez zwracania na siebie uwagi publiczności i prasy, co ma miejsce wówczas, gdy organizowane są specjalne spotkania ministrów spraw zagranicznych i ambasadorów. Prowadzenie spraw międzynarodowych w połowie XX wieku wymaga zarówno poufnej dyplomacji, jak i publicznej, wielostronnej debaty: ONZ „dostarcza sposobności dla jednej i drugiej”.

Brak stosunków dyplomatycznych pomiędzy stronami w sporze nie wyklucza prowadzenia rokowań. Praktyka dyplomatyczna zna wiele przykładów takich rokowań (np. rokowania Stany Zjednoczone - ChRL prowadzone przez szereg lat w Warszawie)...

Mamy jednak do czynienia z sytuacjami, kiedy w konkretnych warunkach rokowania bezpośrednie okazują się nie do przyjęcia lub są zbyt uciążliwe dla jednej ze stron. Z nowszej praktyki jako przykład można wymienić konflikt arabsko-izraelski. Wówczas bardziej skutecznymi mogą okazać się inne środki pokojowego

załatwiania sporów. Nie negują tego także zwolennicy możliwie najszerszego zastosowania rokowań bezpośrednich.

W rokowaniach dwustronnych istnieje możliwość wywierania nacisku ze strony silnego państwa w stosunku do państwa słabszego, a środki perswazji mogą w praktyce oznaczać presję polityczną lub ekonomiczną. W tej sytuacji bardziej korzystne dla słabszego partnera jest przeniesienie sprawy na szersze forum bądź też skorzystanie z pomocy państw trzecich, zwłaszcza w przypadkach, kiedy silny partner wysuwa żądania bezpodstawne. Trafnie zwraca się uwagę, że w podtekście stanowiska stwierdzającego zalety rokowań „leży przekonanie..., że zgoda osiągnięta drogą ścierania się poglądów w czasie rokowań jest wyrazem suwerennej i równej woli stron w sporze”, niemniej jednak „sposób, w jaki państwo ulega w rokowaniach stronie przeciwnej, może podpadać pod kategorię zjawiska powstawania stosunków nierównoprawnych. Tej często nieuchronnej konsekwencji rokowań bezpośrednich jako środka załatwiania sporu przeciwstawia się środki pośrednie”.

Trzeba również pamiętać, że rokowania nie zawsze prowadzą do załatwienia sporu. Mogą one być zerwane albo też, co często ma miejsce w praktyce dyplomatycznej, być odroczone na czas bliżej nieokreślony, czyli - jak się to mówi w języku dyplomatycznym - utknąć na martwym punkcie. I wówczas może okazać się pożyteczne sięgnięcie do innych sposobów załatwienia sporu.

Rozważana jest kwestia, czy istnieje obowiązek przeprowadzenia rokowań bezpośrednich, zanim strony zastosują inne środki załatwiania sporów. Istnieje ogólna zgodność poglądów, że przed oddaniem sporu do rozstrzygnięcia rozjemczego lub sądowego strony powinny przeprowadzić rokowania dla sprecyzowania swych stanowisk. Ponadto wiele umów międzynarodowych wyraźnie zobowiązuje strony uczestniczące w sporze do przeprowadzenia rokowań, zanim spór zostanie przekazany do komisji badawczej, organu koncyliacyjnego czy też do sądu międzynarodowego. Według art. 33 Ka-

rtę przed przekazaniem do Rady Bezpieczeństwa lub Zgromadzenia Ogólnego sporu zagrażającego utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa strony „przede wszystkim” powinny dążyć do jego załatwienia w drodze rokowań i innych sposobów pokojowego załatwiania sporów.

Rokowania bezpośrednie mają tę przewagę nad innymi sposobami załatwiania sporów, że strona uznająca roszczenia drugiej strony nie czuje się „pokonana”, gdyż „sama” zgodziła się na proponowane rozwiązanie. Niemniej jednak rokowania bezpośrednie rzadko kończą się uznaniem przez jedną ze stron w całości roszczeń drugiej strony. Naturalna niejako jest tendencja do pewnego kompromisu opartego na wzajemnych, aczkolwiek nie zawsze równych ustępstwach, tendencja właściwa wszelkiej działalności dyplomatycznej zgodnie z maksymą „zwycięstwo i klęska - to zaprzeczenie dyplomacji”. Obie strony powinny wynieść jakąś korzyść z rokowań czy też być przekonane, że odniosły pewną korzyść. Nikt bowiem nie chce być „całkowicie przegrany” i widząc taką perspektywę każda strona będzie skłonna do kontynuowania sporu, nawet gdyby na krótszej fali straty te miały się zwiększyć. Rokowania należy prowadzić „w duchu wspólnych interesów”...

Czy jednak można zaspokoić roszczenia jednej i drugiej strony do tego samego prawa, np. do suwerenności nad jakimś obszarem, w taki sposób, by jedna ze stron nie czuła się całkowicie przegranej?

Jedno z rozwiązań polega na połączeniu w transakcji związanej kilka spraw w jedną całość, czyli tzw. *package deal*. W nowszej praktyce dyplomatycznej można znaleźć wiele przykładów osiągnięcia porozumienia dzięki połączeniu kilku spraw w jedną całość. Szczególnie duży rozgłos miało załatwienie w ten sposób - na propozycję Związku Radzieckiego - długotrwałego sporu w sprawie przyjmowania nowych członków do ONZ w pierwszych latach istnienia tej Organizacji: w 1955 r. przyjęto łącznie do ONZ 16 państw, spośród

których jedne były popierane przez mocarstwa zachodnie, a inne przez Związek Radziecki, a w roku następnym jeszcze dwa państwa - Japonię i Mongolię.

Wszechstronny rozwój stosunków pomiędzy państwami i związane z tym wzrost współzależności pozwalają oczekiwać, że metoda *package deal*, umożliwiająca uniknięcie „gry o sumie zerowej”, prowadzącej do impasu w rokowaniach, znajdować będzie szerokie zastosowanie. Intensywne stosunki między państwami w sporze, a także z innymi państwami danego regionu stwarzają duże pole do popisu dla pomysłowych powiązań różnych interesów w celu właściwego zestawienia „pakietu propozycji”.

W ocenie tej metody, obok jej oczywistych zalet, wskazuje się na pewne ujemne strony. Należy do nich niebezpieczeństwo, że ułożona z trudem „mozaika” porozumień może być łatwo narażona później na szwank, jeśli jedno z porozumień, w wyniku zmiany okoliczności, stanie się wyraźnie krzywdzące dla jednej ze stron i jest przez nią kwestionowane. Wówczas spór w zakresie jednego zagadnienia powoduje zachwianie się całego *package deal*. Krytycy tej metody przeciwstawiają jej metodę polegającą na podjęciu najpierw sporu łatwiejszego do rozwiązania i w miarę wzrostu wzajemnego zaufania na przechodzeniu do spraw trudniejszych. Przy podejmowaniu rokowań rozbrojeniowych po drugiej wojnie światowej wystąpiła ostra różnica poglądów w kwestii, czy należy zmierzać do globalnego rozwiązania problemu rozbrojenia na zasadzie wzajemnych ustępstw państw posiadających przewagę w różnych działach uzbrojenia, czy też należy wybrać metodę „częściowych rozwiązań” i w ten sposób stopniowo ograniczać wyścig zbrojeń. Obecnie druga metoda zdaje się zyskiwać coraz więcej zwolenników.

Odmianą metody „częściowych rozwiązań” jest metoda polegająca na odwróceniu *package deal*, a mianowicie na podzieleniu sporu na fragmenty i podejmowaniu wysiłków zmierzających do osiągnięcia częściowych porozumień, by na ich podstawie doprowadzić następnie do załatwienia sporu w całości ...

B. Dobre usługi i mediacja

Dobre usługi i mediacja, czyli pośrednictwo, są „procedurą pomocniczą, która ułatwia rokowania bezpośrednio między stronami i nawiązuje je w razie ich zerwania”. Przy dobrych usługach państwo udzielające ich dąży do ułatwienia stronom nawiązania przerwanych rokowań, jest pośrednikiem w ich rozmowach przedwstępnych, ale samo nie bierze udziału w rokowaniach, natomiast mediator „robi to samo, ale nie poprzestaje na skromnej roli udzielania swych dobrych usług dla ułatwienia i przygotowania konferencji stron, ale... bierze udział w rokowaniach, kieruje nimi, daje propozycje, jak załatwić spór”.

Funkcja mediatora polega bądź na ujęciu w swoje ręce za zgodą stron inicjatywy w toku rokowań, dyskusowania z nimi łącznie lub osobno własnych propozycji czy też propozycji przedstawionych przez strony i zmierzających do zakończenia sporu, bądź też na stworzeniu kanału komunikowania się stron ze sobą, podobnie jak w dobrych usługach, z tym że rola mediatora jest bardziej aktywna, przedstawia on własne propozycje załatwienia sporu czy też zmniejszenia rozpiętości między rozbieżnymi stanowiskami stron, a nawet niekiedy jest gwarantem osiągniętego porozumienia...

Dobre usługi i mediacja mogą mieć miejsce na skutek zwrócenia się o nie jednej lub obu stron albo też mogą być zaofiarowane przez państwo trzecie lub organizację międzynarodową.

W I konwencji haskiej z 1907 r. państwa zgodziły się „korzystać w miarę możliwości z dobrych usług i mediacji jednego lub więcej państw zaprzyjaźnionych”. Stwierdziły ponadto, że prawo proponowania dobrych usług lub mediacji przysługuje państwom nie biorącym udziału w sporze nawet w czasie trwania działań wojennych i że „skorzystanie z tego prawa nie może być nigdy uznane przez jedną lub drugą ze stron spór wiodących za akt mało przyjazny”.

Rola mediatora - według tejże konwencji - polega na „pogodzeniu przeciwnych pretensji i na złagodzeniu niechęci, jaka mogłaby

wyniknąć między państwami spór wiodącymi”, z tym jednak, że dobre usługi i mediacja „mają charakter ściśle doradczy i nie mają nigdy charakteru obowiązującego”.

W tej samej konwencji przewidziano szczególny rodzaj mediacji polegający na tym, że każde z państw uczestniczących w sporze oddzielnie wybiera jedno państwo. Państwa w ten sposób wybrane podejmują się wspólnie mediacji. Podczas wypełniania tego mandatu, który nie powinien trwać dłużej niż 30 dni, państwa uczestniczące w sporze nie kontaktują się ze sobą, ale też nie zrywają stosunków dyplomatycznych. Mediację haską nazwano „paragrafem sekundatorów”, gdyż przypomina dawne honorowe postępowania, w którym strony porozumiewały się ze sobą za pośrednictwem sekundantów.

Mediatorami mogą być nie tylko państwa, ale także osoby fizyczne. Pakt bogotański z 1948 r. dopuszcza wybór w charakterze mediatora zarówno jedno z państw amerykańskich, jak i „jednego lub kilku wybitnych obywateli któregośkolwiek państwa amerykańskiego, którzy nie są wmieszani w spór”. Protokół dotyczący mediacji, concyliacji i arbitrażu, zawarty przez państwa członkowskie Organizacji Jedności Afrykańskiej, przewiduje powoływanie jako mediatora jednego lub kilku członków Komisji, w której skład wchodzi po jednym obywatelu każdego z państw członkowskich. Organizacje międzynarodowe mogą wyznaczać poszczególne osoby jako mediatorów działających w imieniu danej organizacji.

Ogólnie przyjmuje się, że wszystkie państwa, a zwłaszcza wielkie mocarstwa, chętnie podejmują się funkcji mediatora, upatrując w spełnianiu tych funkcji bądź to podniesienie swego międzynarodowego prestiżu, bądź też osiągnięcie dla siebie praktycznych korzyści. Niemniej jednak istnieją pewne czynniki, które mogą zniechęcić do podjęcia się tych funkcji. Włączenie się jakiegoś państwa do sporu między innymi państwami może napotkać sprzeciwy zarówno stron uczestniczących w sporze, jak i innych państw, wywołując komentarze, że za gotowością do mediacji kryją się dążenia do rozciągnięcia

lub wzmocnienia wpływów w danym regionie. W toku wykonywania funkcji mediacyjnych mediator naraża się na ryzyko, że zrazi do siebie jedną stronę, a nawet obie strony ujawniając swe kompromisowe propozycje załatwienia sporu, które z natury rzeczy nie mogą w pełni odpowiadać postulatam stron uczestniczących w sporze ...

Mediacja, jakkolwiek na pierwszy rzut oka wydaje się być „środkiem sensownym i wygodnym”, to jednak jako środek załatwiania sporów międzynarodowych posiada pewne niedogodności. Przede wszystkim jest raczej wyjątkiem niż regułą, że państwa toczące spór już w pierwszej fazie jego trwania godzą się na mediację ze strony kogoś trzeciego. Są one skłonne sądzić, że większą odniosą korzyść z utrzymania sporu pod własną kontrolą aniżeli z przekazania części tej kontroli mediatorowi. Uważają one zazwyczaj, że sprawa ich stoi tak mocno, że zbędna jest pomoc oraz opinia z zewnątrz. Dlatego duże znaczenie ma wybór odpowiedniego momentu dla zaofiarowania mediacji. Zaofiarowanie jej zbyt wcześnie, kiedy jedna lub obie strony żywią zaufanie do własnej drogi rozwiązania konfliktu, prowadzi do odrzucenia mediacji i zniechęca do podejmowania podobnych wysiłków w przyszłości. Jeśli mediacja zaofiarowana została zbyt późno, spór może w tym czasie przejść w fazę konfliktu zbrojnego. W ocenie szans skuteczności mediacji Zespół wyraził pogląd, że lepiej zaofiarować mediację nieco za późno niż nieco za wcześnie.

Inną niedogodnością mediacji jest występująca często niechęć mediatora, czy to państwa, czy organizacji międzynarodowej, czy też osoby fizycznej, do zaangażowania się w sprawy, które mogą obniżyć jego autorytet w świecie dyplomatycznym bez przeciwwagi w spodziewanych korzyściach. Stosunkowo niewielka liczba mediacji uwieńczonych sukcesem w okresie po drugiej wojnie światowej nie stanowi zachęty dla potencjalnych mediatorów. Doświadczenia wojenne wskazują ponadto, że sama mediacja stwarza niewielkie szanse załatwienia tego rodzaju sporów, jakie występują we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Odnosi ona sukces raczej tylko w powiązaniu z innymi czynnikami i naciskiem z

zewnątrz, zwłaszcza jeśli zostanie stworzona podstawa do pokojowego załatwienia sporu w wyniku klęski militarnej poniesionej przez jedną ze stron lub w wyniku oddziaływania innego czynnika powodującego zmiany w żywionych dotychczas przez strony nadziejach i oczekiwaniach. Skuteczność dobrych usług i mediacji nie zależy zatem tylko od właściwości tych środków, lecz przede wszystkim od czynników zewnętrznych, sięgających swymi korzeniami podłoża politycznego i gospodarczego.

Niektórzy autorzy zbyt surowo oceniają użyteczność mediacji twierdząc, że „przedstawia ona bilans pełen niedoskonałości”, wahań państw istnieją zarówno przy zaofiarowaniu mediacji, jak i przy jej przyjmowaniu oraz wyborze mediatora. Jeśli mediator jest jednoosobowy, istnieją obawy, że może być stronniczy, a jeśli jest kolektywny - że mediacja może przekształcić się w interwencję, że mediacja, jakkolwiek jest procedurą użyteczną, to jednak „zawiera ryzyko, może bowiem być groźna dla słabych państw i trudna do zastosowania, jeśli państwa są zbyt potężne”.

Mediator może się znaleźć wobec dylematu: czy doprowadzić do załatwienia sporu za wszelką cenę, nie licząc się z wartościami o podstawowym znaczeniu dla społeczności międzynarodowej, czy też traktować sprawę na szerszym tle i brać pod uwagę dalsze skutki przyjętego rozwiązania. Jako przykład krótkowzrocznego i iluzorycznego rozwiązania konfliktu przytacza się uregulowanie monachijskie w 1938 r....

Mediacja jest bardziej sztuką niż nauką, ale ponieważ żaden artysta nie pracuje w próżni, dlatego także mediator działa w określonym kontekście. Dużo zależy od osobistych zalet człowieka lub ludzi pełniących te funkcje, ale czas i okoliczności mogą również sprzyjać lub hamować osiągnięcie sukcesu. W szczególności, dobry mediator nie narzuca stronom swego stanowiska, lecz stara się pozostawić u nich przekonanie, że same doszły do porozumienia.

Pozycja mediatora zależy od jego autorytetu oraz przekonania stron o jego lojalności i obiektywizmie. Im większy autorytet, tym większa szansa, że zdoła wywrzeć wpływ na strony, by przyjęły rozwiązanie niekoniecznie równie oddalone od pozycji zajmowanych początkowo przez strony...

Wymienia się dwa podstawowe kryteria, które powinny decydować przy wyborze mediatorów: osobiste kwalifikacje (*mediators are born, not made*) i opinia, że jest to wybitna osobistość w życiu politycznym. Mediatora odpowiadającego tym kryteriom strony łatwiej przyjmą i ma on szansę oddziaływania na strony.

C. Komisje badawcze i organy koncyliacyjne

W przypadku gdy w rokowaniach między stronami powstaje różnica zdań co do stanu faktycznego, strony mogą powołać komisję badawczą (zwana także komisją śledczą) w celu wyjaśnienia kwestii spornej. Wynik badań tej komisji, ujęty zazwyczaj w formie sprawozdania, „nie ma oczywiście dla stron znaczenia bezwzględnie obowiązującego, chociaż zwykle tworzy punkt wyjścia do dalszej procedury pojednawczej”.

Do popularyzacji tego środka załatwiania sporów przyczyniły się w dużej mierze państwa amerykańskie, zawierając przed i po pierwszej wojnie światowej szereg umów, przewidujących utworzenie komisji badawczych i zobowiązujących kontrahentów do przekazywania tym komisjom kwestii spornych w zakresie stanu faktycznego „dla zbadania i złożenia sprawozdania” (traktaty Bryana z 1913-1914, traktat Gondra z 1923 r.). W praktyce jednak nie odwoływano się do tego sposobu załatwiania sporów...

Państwa uczestniczące w sporze niekiedy rozszerzały uprawnienia komisji badawczych zlecając im, po ustaleniu stanu faktycznego, opracowanie propozycji pokojowego załatwienia sporu. W ten sposób doszło do wykształcenia się w wieku XX procedury koncyliacyjnej, czyli pojednawczej. Koncyliacja różni się od mediacji tym, że organ koncyliacyjny formułuje propozycję załatwienia sporu sam, a nie

wspólnie ze stronami uczestniczącymi w sporze. Różni się ona zasadniczo od postępowania rozjemczego lub sądowego, ponieważ postępowanie kończy się wydaniem orzeczenia wiążącego strony, podczas gdy wnioski, do jakich doszedł organ koncyliacyjny, są tylko propozycją bez jakiegokolwiek mocy wiążącej. Ponadto sądy międzynarodowe wydają orzeczenia na podstawie obowiązujących stron przepisów prawa międzynarodowego, natomiast organ koncyliacyjny nie jest skrzepowany przepisami prawa międzynarodowego w swych propozycjach dla stron i może także proponować zmiany obowiązującego stanu prawnego.

Według definicji Instytutu Prawa Międzynarodowego „koncyliacja jest metodą załatwiania sporów międzynarodowych wszelkiego rodzaju, zgodnie z którą strony powołują komisję bądź to na podstawie stałej, bądź też na podstawie *ad hoc* dla zajęcia się sporem. Komisja ta zmierza do bezstronnego zbadania sporu i podejmuje próbę ustalenia warunków rozwiązania, które mogłyby być przyjęte przez strony, albo też dostarczenia stronom pomocy w załatwieniu sporu, o jaką one się zwrócą”.

Rolin za istotną cechę koncyliacji uważa „badanie meritum sprawy, czym różni się ona od dobrych usług, po czym następuje zalecenie, do którego strony nie mają obowiązku się zastosować, czym różni się od arbitrażu”.

Zarówno dobre usługi i mediacja, jak i komisje badawcze i koncyliacyjne są środkami mającymi na celu ułatwienie stronom dojście do porozumienia i stanowią niejako uzupełnienie i wzbogacenie rokowań prowadzonych przez strony. Dlatego środki te nazywane są niekiedy „rokowaniami pośrednimi”. W odniesieniu do koncyliacji podkreśla się, że jest ona „ponownym podjęciem rokowań pomiędzy dwoma państwami przy zastosowaniu odmiennej metody” (A. Gros), i że organ koncyliacyjny działa „nie jako sędzia, lecz jako doradca lub adwokat, pytany przez klienta o szanse sukcesu na drodze

sądowej i o korzyści, jakie mogłaby dać ugoda, z tym tylko, że o konsultację zwracają się obie strony” (H. Rolin).

W latach powojennych zaobserwować można żywsze zainteresowanie doktryny prawa międzynarodowego koncyliacją. Wielu autorów daje pierwszeństwo procedurze koncyliacyjnej przed arbitrażową, ponieważ organ koncyliacyjny nie jest zmuszony do stosowania przepisów prawa, to znaczy norm postępowania powstałych w przeszłości, ale może przyjąć konstruktywne rozwiązanie uwzględniające przyszłość...

Na konferencji wiedeńskiej dotyczącej kodyfikacji prawa umów międzynarodowych (1969 r.) postanowiono, w związku z niechęcią szeregu państw do przekazywania sporów do rozstrzygnięcia sądom rozjemczym, włączyć do konwencji klauzulę koncyliacyjną. Zgodnie z art. 66 konwencji każda ze stron sporu dotyczącego nieważności, wygaśnięcia i zawieszenia stosowania umów może w drodze wniosku skierowanego do sekretarza generalnego ONZ domagać się przekazania sporu do komisji koncyliacyjnej. Od zasady tej wyjątek stanowią spory dotyczące zgodności umowy z imperatywną normą powszechnego prawa międzynarodowego (*jus cogens*), które podlegają jurysdykcji MTS, o ile strony nie zgodziły się na rozjemstwo. Załącznik do konwencji wiedeńskiej określa sposób formowania komisji koncyliacyjnej, zawiera postanowienia dotyczące trybu postępowania tej komisji.

Załatwianie sporów w drodze koncyliacji przewiduje wiele umów dwustronnych, a także umowy wielostronne zawarte pomiędzy państwami amerykańskimi (traktat koncyliacyjny panamerykański z 1929 r.), państwami Europy zachodniej (europejska konwencja o pokojowym załatwianiu sporów, podpisana w Strassburgu w 1957 r.) i państwami afrykańskimi (Karta OJA z 1963 r. i protokół kairski z 1965 r.).

Szczegółowe postanowienia w sprawie procedury koncyliacyjnej zawiera Akt generalny w sprawie pokojowego załatwiania sporów

międzynarodowych, podpisany w Genewie w 1929 r. Instytut Prawa Międzynarodowego uchwalił wzorcowe reguły procedury koncyliacyjnej w 1961 r., które zastąpiły uchwalone przez ten sam Instytut wzorcowe reguły z 1927 r.

W praktyce powojennej znany jest jeden przykład zastosowania komisji badawczej w sporze między państwami, a mianowicie w 1962 r. w sporze brytyjsko-duńskim dotyczącym statku „Red Crusader”. Natomiast komisje takie są od czasu do czasu wyznaczane przez poszczególne organizacje międzynarodowe (np. przez Radę Bezpieczeństwa w sprawie cieśniny Korfu, w sprawie Laosu, przez Międzynarodową Organizację Pracy zgodnie z art. 26 konstytucji tej organizacji w sprawie stosowania pracy przymusowej przez Portugalię, w sprawie stosowania pracy przymusowej przez Liberię, w sprawie nieprzestrzegania przez Grecję konwencji o wolności zrzeszeń i ochronie prawa do odbywania zgromadzeń).

Jakkolwiek koncyliacja została wymieniona w wielu umowach dwustronnych i regionalnych zawartych po drugiej wojnie światowej, to jednak zastosowanie tego środka, jak dotychczas, nie jest częste. Dopiero w ostatnich latach można stwierdzić żywsze zainteresowanie tym sposobem załatwiania sporów...

Projekt zasad koncyliacji w sporach między państwami przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 28 XI 1990 r., (International Legal Materials 1991, vol. XXX, s. 229 i nast.)

Zgromadzenie Ogólne

Uznając znaczenie koncyliacji jako polubownego sposobu załatwiania sporów w stosunkach między państwami.

Przeświadczono, iż ustanowienie międzynarodowych zasad koncyliacji, uwzględniających rezultaty najnowszych badań naukowych i praktyki międzynarodowej wraz z pewnymi innowacjami, które winny zostać wprowadzone do tradycyjnego postępowania w tej dziedzi-

nie, mogłoby stanowić wkład w rozwój harmonijnych stosunków między państwami:

1. Zaleca stosowanie w sporach między państwami zasad koncyliacji zawartych w Załączniku I do niniejszej rezolucji...

2. Prosi Sekretarza Generalnego o dostarczenie wszystkim rządów tekstu tej rezolucji wraz z zasadami oraz komentarzem objaśniającym ich stosowanie, zawartym w Załączniku II.

Załącznik I

Oenzetowskie zasady koncyliacji w sporach między państwami

ROZDZIAŁ I

Zakres zastosowania zasad

Artykuł 1

1. Zasady te mają zastosowanie do załatwiania sporów między państwami, których nie udało się załatwić w drodze negocjacji lub innych sposobów pokojowego załatwiania sporów, niezależnie od charakteru sporu. Nie mają one zastosowania do sporów prawnych, w których nie istnieją żadne rozbieżności co do faktów i w których nie jest w ogóle podnoszona sprawa odpowiedzialności i odszkodowań.

2. Państwa stosujące powyższe zasady mogą, w każdym czasie, uzgodnić wyłączenie lub zmianę każdej z tych zasad. Państwo inicjujące postępowanie koncyliacyjne może zaproponować zastosowanie zmienionej wersji tych zasad. Państwo, któremu zasady te zostały zaproponowane może uczynić to samo.

ROZDZIAŁ II

Początek postępowania koncyliacyjnego

Artykuł 1

1. Państwo, które inicjuje postępowania koncyliacyjne powinno przesłać drugiemu państwu pisemne zaproszenie do przeprowadzenia

postępowania oraz wskazać i scharakteryzować przedmiot sporu. Jeśli państwo inicjujące proponuje jednocześnie zmianę niniejszych zasad postępowania, to powinno je określić oraz wskazać liczbę koncyliatorów. W zaproszeniu należy również określić język lub języki, które mają być stosowane w trakcie postępowania.

2. W związku z przygotowaniem zaproszenia państwo inicjujące może wystąpić o pomoc i radę do Sekretarza Generalnego ONZ.

3. Postępowanie koncyliacyjne rozpocznie się możliwie szybko po zaakceptowaniu zasad proceduralnych, a gdyby nie zostały one zaakceptowane, po uzgodnieniu zmienionej wersji niniejszych zasad.

4. Jeśli państwa nie będą w stanie osiągnąć porozumienia co do określenia sporu, to mogą wspólnie prosić Sekretarza Generalnego ONZ o pomoc w rozwiązaniu tych trudności...

ROZDZIAŁ IV

Liczba koncyliatorów

Artykuł 4

Można powołać jednego, trzech lub pięciu koncyliatorów. W dwóch ostatnich przypadkach tworzą oni komisję.

ROZDZIAŁ V

Artykuł 6

Jeśli strony uzgodniły, że zostanie wyznaczony jeden koncyliator, to zostanie on wskazany w oparciu o porozumienie stron. Jeśli porozumienie takie nie zostanie osiągnięte w terminie dwóch miesięcy, to koncyliator zostanie wskazany przez rząd państwa trzeciego, na który obie strony zgodziły się, a gdyby nie można było tego uzgodnić w ciągu dwóch miesięcy, to przez przewodniczącego MTS-u. Jeśli przewodniczący jest obywatelem jednej ze stron, to wskazania dokonają wiceprzewodniczący lub kolejny z sędziów w porządku starszeństwa, nie będący obywatelem żadnej ze stron. Koncyliator nie

może być obywatelem którejkolwiek ze stron, nie może być, obecnie lub w przeszłości, stałym mieszkańcem państw uczestniczących w sporze oraz nie może pozostawać, obecnie lub w przeszłości, w służbie któregośkolwiek spośród nich.

Artykuł 7

Jeżeli strony uzgodniły, że zostanie wyznaczonych trzech koncyliatorów, to każda z nich wyznaczy jednego z nich, przy czym może on posiadać jej obywatelstwo. Trzeciego koncyliatora wyznaczają strony wspólnie, przy czym nie może być on obywatelem żadnej z nich. Będzie on przewodniczył komisji. Jeżeli nie zostanie on wyznaczony w ciągu dwóch miesięcy od wyznaczenia koncyliatorów przez poszczególne strony, to wskaże go rząd państwa trzeciego, zaakceptowany przez obie strony. Jeśli i tego nie uda się uzgodnić w ciągu dwóch miesięcy, to trzeci koncyliator zostanie wyznaczony przez przewodniczącego MTS-u. Jeżeli przewodniczący posiada obywatelstwo jednej ze stron, to wskazania dokona wiceprzewodniczący lub kolejny z sędziów w porządku starszeństwa, nie będący obywatelem żadnej ze stron. Trzeci koncyliator nie może - w przeszłości lub obecnie - zamieszkiwać na stałe na terytoriach stron lub pozostawać w ich służbie...

ROZDZIAŁ VI

Zasady mające zastosowanie do koncyliacji prowadzonej przez jednego koncyliatora

Artykuł 10

Koncyliator, postępując niezależnie i bezstronnie, będzie dążył do polubownego załatwienia sporu. W tym celu będzie on postępował obiektywnie, bezstronnie i sprawiedliwie, biorąc pod uwagę, m.in. prawa i obowiązki stron, stan faktyczny oraz okoliczności sprawy. Jeżeli, podczas dyskusowania sporu, nie dojdzie do porozumienia, to koncyliator sformułuje na piśmie i zakomunikuje stronom takie warunki załatwienia sporu, jakie uzna za właściwe.

Artykuł 11

1. Po wyznaczeniu koncyliator wystąpi do stron z prośbą o złożenie pisemnych oświadczeń określających istotę sporu, z załączeniem wszelkich niezbędnych informacji lub dowodów. Strony przekażą sobie wzajemnie kopie tych oświadczeń wraz z załącznikami...

3. W każdym stadium postępowania koncyliator może prosić strony o przedłożenie wszelkich innych dokumentów lub informacji, które uzna za niezbędne lub użyteczne; treść tych dokumentów zostanie zakomunikowana drugiej stronie.

Artykuł 12

1. Koncyliator będzie prowadził postępowanie w sposób, który uzna za właściwy, uwzględniając okoliczności sprawy, życzenia stron oraz konieczność szybkiego załatwienia sporu.

...

Artykuł 14

1. Jeżeli warunki załatwienia sporu zostaną odrzucone przez obie strony i nie życzą one sobie, aby podejmowano dalsze wysiłki zmierzające do osiągnięcia porozumienia na innych warunkach, to postępowanie zostanie zakończone.

2. Jeżeli warunki załatwienia sporu zostaną odrzucone przez obie strony, lecz życzą one sobie, aby podjęto dalsze wysiłki zmierzające do osiągnięcia porozumienia na innych warunkach, to powinno zostać wszczęte nowe postępowanie, do którego będą miały zastosowanie wszystkie postanowienia zawarte w tym rozdziale. O ile koncyliator nie wyrazi sprzeciwu, to strony mogą porozumieć się co do skrócenia terminu przewidzianego w art. 15.

Artykuł 15

Bez uszczerbku dla praw stron działających na zasadzie porozumienia, praw koncyliatora do wydłużenia terminu oraz możliwości

zastosowania art. 13 ust. 2 lub art. 45, koncyliator zakończy swoją działalność w przeciągu dwóch miesięcy od czasu, gdy procedura wyszczególniona w art. 11 ust. 1 zostanie zakończona.

Artykuł 16

W każdym czasie koncyliator może wystąpić do Sekretarza Generalnego ONZ z prośbą o udzielenie pomocy oraz rady w odniesieniu do zagadnień administracyjnych i proceduralnych związanych z postępowaniem koncyliacyjnym.

ROZDZIAŁ VII

Zasady mające zastosowanie do postępowania prowadzonego przez komisję koncyliacyjną

Artykuł 17

Zadaniem komisji jest próba wyjaśnienia wszystkich spraw spornych i pomoc w osiągnięciu porozumienia. Komisja będzie dążyć do uzyskania wszelkich niezbędnych dla osiągnięcia tego celu informacji. Jeśli w trakcie omawiania sporu nie uda się osiągnąć porozumienia, to komisja zredaguje i przekaże stronom, w formie sprawozdania przewodniczącego komisji, takie warunki załatwienia sporu, jakie uzna za właściwe.

Artykuł 18

Koncyliator będzie kierować się zasadami obiektywizmu, bezstronności i sprawiedliwości, uwzględniając, m.in. prawa i obowiązki stron, stan faktyczny oraz okoliczności sprawy.

...

Artykuł 20

1. Przed rozpoczęciem pracy komisji strony wyznaczają swych przedstawicieli i przekażą ich nazwiska przewodniczącemu komisji. Przewodniczący, w porozumieniu ze stronami, określi czas i miejsce

pierwszego posiedzenia komisji, na którym spotkają się przedstawiciele stron oraz członkowie komisji.

2. Członkowie komisji mogą spotkać się jeszcze przed pierwszym posiedzeniem w celu omówienia zagadnień administracyjnych i proceduralnych.

Artykuł 21

Przedstawicielom państw mogą towarzyszyć doradcy i eksperci wyznaczeni przez strony.

Artykuł 22

1. Podczas pierwszego posiedzenia komisja wyznaczy swego sekretarza, którym może być urzędnik ONZ-u. Następnie wysłucha ona wstępnych oświadczeń stron. Jeśli komisja stwierdzi, że informacje przedłożone przez strony na to pozwalają, to uzgodni ona metody, które będą miały zastosowanie w trakcie omawiania sporu, a w szczególności zadecyduje czy należy poprosić strony o złożenie oświadczeń pisemnych oraz określi tryb i czas ich złożenia, jak również określi terminy wysłuchania przedstawicieli oraz doradców. Decyzje podjęte w ten sposób mogą zostać zmienione w dalszych fazach postępowania.

2. Sekretarz komisji nie może posiadać obywatelstwa żadnej ze stron, nie może zamieszkiwać na terytorium żadnej z nich ani pozostawać w służbie którejkolwiek spośród nich.

3. Za wyjątkiem sytuacji przewidzianej w art. 28 ust. 1 komisja nie będzie wysłuchiwać oświadczeń przedstawicieli lub doradców stron pod nieobecność drugiej strony.

...

Artykuł 24

Jeśli komisja stwierdzi, że istnieją między stronami rozbieżności co do faktów albo uzna za niezbędne czy pożyteczne wyjaśnić fakty, które nie wydają się być uwzględniane przez strony, to może ona,

motu proprio, prosić specjalistów o konsultację, przeprowadzić wizję lokalną lub przesłuchać świadków. W powyższych sytuacjach będzie miał zastosowanie art. 23 ust. 3. Przed skorzystaniem z powyższych kompetencji komisja skonsultuje się ze stronami.

...

Artykuł 26

Jeżeli komisja nie jest w stanie podjąć jednomyślniej decyzji, to może podjąć ją większością głosów bez wykazywania głosów „za” oraz „przeciw”. Dla ważności decyzji, poza sprawami proceduralnymi, wymagana jest obecność wszystkich członków komisji.

Artykuł 27

1. Komisja będzie spotykać się w siedzibie ONZ.

2. W każdym czasie komisja może zwrócić się do Sekretarza Generalnego ONZ z prośbą o radę i pomoc co do zagadnień administracyjnych i proceduralnych wiążących się z jej działalnością.

Zakończenie pracy komisji

Artykuł 28

1. Kończąc omawianie sporu komisja określi warunki jego załatwienia, możliwe do zaakceptowania dla stron, chyba że spór dotyczy jedynie faktów. W związku z powyższym komisja może wymieniać poglądy z przedstawicielami państw prowadząc wspólne lub oddzielne rozmowy.

2. Po zredagowaniu warunków załatwienia sporu należy je przekazać przedstawicielom stron w formie sprawozdania przewodniczącego komisji z prośbą, aby poinformowali oni komisję - w przeciągu określonego czasu, czy je akceptują. Przewodniczący może włączyć do tekstu sprawozdania uzasadnienie, które - zdaniem komisji - może skłonić strony do przyjęcia zaproponowanych warunków załatwienia sporu. W sprawozdaniu przewodniczący powstrzyma

się od prezentowania wszelkich ostatecznych wniosków w odniesieniu do faktów oraz od formalnego orzekania co do kwestii prawnych, chyba że strony wspólnie poprosiły o to komisję.

3. Jeżeli spór dotyczy wyłącznie faktów, to przewodniczący komisji przekaze przedstawicielom stron sprawozdanie zawierające ustalenia komisji w tym względzie. Postępowanie kończy się w chwili przekazania sprawozdania.

Artykuł 29

Jeśli strony zaakceptują warunki załatwienia sporu zaproponowane przez komisję, to należy zredagować dokument zawierający te warunki. Dokument ten powinien zostać podpisany przez przewodniczącego i sekretarza. Kopie podpisane przez sekretarza zostaną przekazane każdej ze stron i kończy to postępowanie.

Artykuł 30

1. Jeżeli warunki załatwienia sporu zostaną odrzucone przez obie strony i nie życzą one sobie, aby podejmowano dalsze wysiłki zmierzające do osiągnięcia porozumienia opartego na innych warunkach, to powinien zostać opracowany dokument przewidziany w treści artykułu 29, lecz z pominięciem zaproponowanych warunków a wskazujący, że strony nie przyjęły zaproponowanych warunków, oraz że nie życzą sobie kontynuowania wysiłków zmierzających do załatwienia sporu. Postępowanie zostanie zakończone w chwili, gdy każda strona otrzyma kopię dokumentu podpisanego przez sekretarza.

2. Jeżeli warunki załatwienia sporu zostaną odrzucone przez obie strony, lecz życzą sobie one, aby kontynuowano wysiłki zmierzające do osiągnięcia porozumienia, to zostanie wszczęte nowe postępowanie. Do postępowania tego będą miały zastosowanie wszystkie postanowienia zawarte w rozdziale VII i VIII niniejszych zasad, za wyjątkiem postanowienia dotyczącego wyznaczenia sekretarza. Jeśli komisja nie wyrazi zastrzeżeń, to strony mogą, w odniesieniu do no-

wego postępowania, zredukować termin, o którym mowa w art. 31 (dotyczy terminu zakończenia prac komisji - B.W.).

...

Artykuł 47

Koszty postępowania koncyliacyjnego, włączając koszty wszelkich badań realizowanych przez komisję *motu proprio* oraz honoraria ekspertów wyznaczonych zgodnie z treścią art. 25, zostaną pokryte przez strony w równych częściach.

Artykuł 48

Warunki załatwienia sporu zaproponowane przez koncyliatora lub komisję nie są wiążące dla stron. Mają one po prostu charakter rekomendacji przedłożonej stronom do rozważenia, ułatwiającej polubowne załatwienie sporu. Niemniej jednak strony zobowiązują się zbadać je wnikliwie i obiektywnie. Jeśli jedna ze stron odrzuca warunki załatwienia sporu, które druga strona akceptuje, to poinformuje ona tę ostatnią, na piśmie, o przyczynach, ze względu na które nie może ich przyjąć.

3. Załatwianie sporów w systemie ONZ

Karta Narodów Zjednoczonych oraz Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości z 26 VI 1945 r., (K. Kocot i K. Wolfke, Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego, PWN, Wrocław - Warszawa 1978, s. 64 oraz 320)

Artykuł 1

Cele Narodów Zjednoczonych są następujące:

1. Utrzymać międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo, stosując skuteczne środki zbiorowe dla zapobiegania zagrożeniom pokoju i ich usuwania, tłumienia aktów agresji i innych naruszeń pokoju, łagodzić i załatwiać - w drodze pokojowej, według zasad sprawie-

dliwości i prawa międzynarodowego - spory lub sytuacje mogące prowadzić do naruszenia pokoju.

2. Rozwijać przyjazne stosunki między narodami, oparte na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów, i stosować inne odpowiednie środki dla wzmocnienia powszechnego pokoju.

3. Doprowadzić do współdziałania międzynarodowego w rozwiązywaniu zagadnień o charakterze gospodarczym, społecznym, kulturalnym lub humanitarnym, jak również popierać i zachęcać do poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich, bez względu na rasę, płeć, język lub wyznanie.

4. Być ośrodkiem uzgadniającym działalność międzynarodową, zmierzającą do osiągnięcia tych wspólnych celów.

Artykuł 2

Dla osiągnięcia celów ustalonych w artykule 1 Organizacja i jej członkowie postępować będą według następujących zasad:

1. Organizacja opiera się na zasadzie suwerennej równości wszystkich członków.

2. Wszyscy członkowie, w celu zapewnienia sobie praw i korzyści wynikających z członkostwa, wykonywać będą w dobrej wierze zobowiązania przyjęte przez nich zgodnie z niniejszą Kartą.

3. Wszyscy członkowie załatwiać będą swe spory międzynarodowe środkami pokojowymi w taki sposób, aby nie dopuścić do zagrożenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz sprawiedliwości.

4. Wszyscy członkowie powstrzymają się w swych stosunkach międzynarodowych od stosowania groźby lub użycia siły przeciwko całości terytorialnej lub niepodległości któregośkolwiek państwa.

5. Członkowie Organizacji okażą jej wszelką pomoc w każdej akcji podjętej zgodnie z niniejszą Kartą i powstrzymają się od udzie-

lania pomocy jekiemukolwiek państwu, przeciwko któremu Organizacja zastosowała akcję prewencji lub przymusu.

6. Organizacja zapewni, aby państwa, które nie są jej członkami, postępowały zgodnie z niniejszymi zasadami w stopniu koniecznym do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

7. Żadne postanowienie niniejszej Karty nie upoważnia organizacji Narodów Zjednoczonych do interwencji w sprawach, które z istoty swej należą do kompetencji wewnętrznej któregośkolwiek państwa, ani do żądania od członków, aby przekazywali takie sprawy do załatwienia według niniejszej Karty. Powyższa zasada nie dotyczy możliwości zastosowania środków przymusu przewidzianych w rozdziale VII.

Pokojowe załatwianie sporów

Artykuł 33

1. Strony w sporze, którego dalsze trwanie może zagrażać utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, będą przede wszystkim szukały rozwiązania w drodze rokowań, badań, pośrednictwa, pojednania, arbitrażu, rozstrzygnięcia sądowego, odwołania się do organizacji lub układów regionalnych albo w drodze innych środków pokojowych według własnego wyboru.

2. Rada Bezpieczeństwa wezwie strony do rozstrzygnięcia sporu takimi środkami, gdy uzna to za konieczne.

3.1. Rada Bezpieczeństwa ONZ

Artykuł 34

Rada Bezpieczeństwa może badać każdy spór lub każdą sytuację, która może doprowadzić do nieporozumień międzynarodowych lub wywołać spór, w celu ustalenia, czy dalsze trwanie sporu lub sytuacji może zagrażać utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

Artykuł 35

1. Każdy członek Narodów Zjednoczonych może zwrócić uwagę Rady Bezpieczeństwa lub Zgromadzenia Ogólnego na wszelkie spory lub sytuacje wymienione w artykule 34.

2. Państwo, które nie jest członkiem organizacji Narodów Zjednoczonych, może zwrócić uwagę Rady Bezpieczeństwa lub Zgromadzenia Ogólnego na spór, w którym jest stroną, jeśli w zakresie tego sporu przyjmie uprzednio zobowiązania wynikające z postanowień niniejszej Karty o pokojowym załatwianiu sporów.

3. Postępowanie przed Zgromadzeniem Ogólnym w sprawach, na które zwrócono jego uwagę w myśl niniejszego artykułu, podlega przepisom artykułów 11 i 12.

Artykuł 36

1. W każdym stadium sporu o charakterze określonym w artykule 33 lub sytuacji o podobnym charakterze Rada Bezpieczeństwa może zalecić odpowiednią procedurę lub sposób załagodzenia.

2. Rada Bezpieczeństwa weźmie pod uwagę procedurę już przyjętą przez strony dla załatwienia tego sporu.

3. Przy udzielaniu zaleceń na podstawie niniejszego artykułu Rada Bezpieczeństwa uwzględni również, że spory o charakterze prawnym strony powinny w zasadzie wnosić do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, stosownie do postanowień jego Statutu.

Artykuł 37

1. Strony przekazują Radzie Bezpieczeństwa spór należący do kategorii określonej w artykule 33, którego nie zdołały załatwić sposobami wymienionymi w tym artykule.

2. Jeżeli Rada Bezpieczeństwa uzna, że dalsze trwanie sporu może rzeczywiście zagrazić utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, zadecyduje ona, czy należy zastosować środki przewidziane w artykule 36, czy też zalecić takie warunki załatwienia sporu, jakie Rada Bezpieczeństwa uzna za stosowne.

3.2. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości

3.2.1. Skład Trybunału

Artykuł 2

Trybunał składa się z grupy niezawisłych sędziów, wybranych bez względu na obywatelstwo spośród osób o wysokim poziomie moralnym, które posiadają kwalifikacje wymagane w odnośnych krajach do mianowania na najwyższe stanowiska sędziowskie, albo są uczonymi w prawie o uznanej biegłości w zakresie prawa międzynarodowego.

Artykuł 3

1. Trybunał składa się z piętnastu sędziów, z których żadnych dwóch nie może być obywatelami tego samego państwa.

2. Osoba, która dla celów członkostwa Trybunału mogłaby być uważana za obywatela więcej niż jednego państwa, uznana będzie za obywatela tego państwa, w którym zwyczajnie wykonuje prawa cywilne i polityczne.

Artykuł 4

1. Członkowie Trybunału wybierani są przez Zgromadzenie Ogólne i przez Radę Bezpieczeństwa z listy osób przedstawionych przez grupy narodowe w Stałym Trybunale Rozjemczym...

Artykuł 31

1. Sędziowie będący obywatelami każdej ze stron zachowują prawo zasiadania w Trybunale przy sądzeniu tej sprawy.

2. Jeżeli w komplecie Trybunału rozpatrującym sprawę zasiada sędzia będący obywatelem jednej ze stron, każda inna strona może wyznaczyć kogoś do zasiadania w charakterze sędziego. Osoba ta wyznaczona będzie najlepiej spośród osób, które zostały przedstawione jako kandydaci wedle artykułów 4 i 5.

3. Jeżeli w komplecie Trybunału rozpatrującym sprawę nie zasiadają sędziowie będący obywatelami stron, każda z tych stron może wyznaczyć sędziego w myśl § 2 niniejszego artykułu.

4. Postanowienia niniejszego artykułu stosują się w wypadku artykułów 26 i 29. W tych wypadkach Prezydent prosi jednego lub w razie potrzeby dwu członków Trybunału wchodzących w skład Izby o ustąpienie miejsca członkom Trybunału będącym obywatelami odnośnych stron, a w braku takich, lub gdyby nie mogli być obecni, sędziom specjalnie wyznaczonym przez strony.

5. Gdyby kilka stron występowało we wspólnym interesie, uważa się je odnośnie do powyższych postanowień za jedną stronę. Wątpliwości w tej mierze rozstrzyga decyzja Trybunału.

6. Sędziowie wyznaczeni wedle postanowień §§ 2, 3 i 4 niniejszego artykułu muszą odpowiadać warunkom przepisany w artykułach 2, 17 (§ 2), 20 i 24 niniejszego Statutu. Biorą oni udział w rozstrzyganiu na warunkach zupełnej równości ze swymi kolegami.

3.2.2. Kompetencja Trybunału

Artykuł 34

1.1. Tylko państwa mogą być stronami w sprawach przed Trybunałem.

2. Trybunał, w granicach swego regulaminu i zgodnie z nim, może prosić publiczne organizacje międzynarodowe o informacje, mające znaczenie dla spraw przed nim zawisłych, a przyjmuje informacje tego rodzaju przedstawione przez te organizacje z ich własnej inicjatywy.

3. Ilekroć w sprawie przed Trybunałem wchodzi w grę interpretacja aktu ustanawiającego publiczną organizację międzynarodową lub konwencji międzynarodowej przyjętej na jego podstawie, Sekre-

tarz zawiadania o tym odnośną publiczną organizację międzynarodową i komunikuje jej odpisy całej procedury pisemnej.

Artykuł 35

1. Trybunał dostępny jest państwom będącym stronami niniejszego Statutu.

2. Warunki, pod którymi Trybunał dostępny jest innym państwom, ustala Rada Bezpieczeństwa w granicach postanowień specjalnych, zawartych w obowiązujących traktatach, w żadnym jednak wypadku warunki te nie mogą stawiać strony w położeniu nierówności przed Trybunałem.

3. Jeżeli państwo nie będące członkiem organizacji Narodów Zjednoczonych jest stroną sprawy, Trybunał ustala sumę, którą strona ta ma się przyczynić do pokrycia kosztów Trybunału. Postanowienia niniejszego nie stosuje się, gdy to państwo ponosi część kosztów Trybunału.

Artykuł 36

1. Kompetencja Trybunału obejmuje wszelkie sprawy, które strony mu przedłożą, i wszelkie materie specjalne, przewidziane w Kartce Narodów Zjednoczonych albo w obowiązujących traktatach i konwencjach.

2. Państwa będące stronami niniejszego Statutu mogą każdego czasu oświadczyć, że uznają za obowiązującą *ipso facto* i bez specjalnego układu, w stosunku do każdego innego państwa, przyjmującego to samo zobowiązanie, kompetencję Trybunału we wszystkich sporach prawnych, dotyczących:

- a) interpretacji traktatu;
- b) jakiegokolwiek zagadnienia prawa międzynarodowego;
- c) zaistnienia faktu, który, gdyby był stwierdzony, stanowiłby naruszenie zobowiązania międzynarodowego;

d) charakteru lub rozmiarów odszkodowania, należnego z tytułu naruszenia zobowiązania międzynarodowego.

3. Oświadczenie powyższe można złożyć bezwarunkowo albo pod warunkiem wzajemności ze strony kilku lub pewnych państw lub na oznaczony okres czasu.

4. Oświadczenia takie składane będą u Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych, który prześle odpisy ich stronom Statutu i Sekretarzowi Trybunału.

5. Oświadczenia złożone na podstawie artykułu 36 Statutu Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej, a pozostające jeszcze w mocy, uważane będą między stronami niniejszego Statutu za stanowiące przyjęcie przymusowej kompetencji Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości na okres, przez który jeszcze mają obowiązywać, i zgodnie z ich postanowieniami.

6. W razie sporu, czy Trybunał jest kompetentny, sprawę rozstrzyga decyzja Trybunału.

Deklaracja USA dotycząca przyjęcia obowiązkowej jurysdykcji MTS-u, (International Legal Materials 1985, vol. 24, s. 1742)

Ja, Harry S. Truman, prezydent USA oświadczam w imieniu USA, stosownie do treści art. 36 ust. 2 Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości oraz zgodnie z uchwałą Senatu USA z 2 VIII 1946 r., że USA uznają za obowiązkową *ipso facto* i bez specjalnego porozumienia jurysdykcję Trybunału w stosunku do każdego innego państwa, które przyjęło takie samo zobowiązanie odnośnie do sporów natury prawnej powstałych od tego momentu, a dotyczących:

- a) wykładni umowy międzynarodowej;
- b) każdego zagadnienia prawa międzynarodowego;
- c) istnienia faktu, który, w razie stwierdzenia, stanowiłby naruszenie zobowiązania międzynarodowego;

d) rodzaju lub wysokości odszkodowania należnego za naruszenie zobowiązania międzynarodowego.

Zastrzegają, że niniejsza deklaracja nie będzie miała zastosowania do:

a) sporów, których załatwienie strony powierzyły innym trybunałom na mocy już istniejącego porozumienia lub porozumienia, które zostanie zawarte w przyszłości;

b) sporów, które dotyczą zagadnień mieszczących się zasadniczo w ramach wewnętrznej jurysdykcji USA, tak jak zostało to określone przez USA; lub

c) sporów wynikających z umowy wielostronnej, chyba że: 1) wszystkie zainteresowane strony umowy, których prawa zostały naruszone, są jednocześnie stronami w tej sprawie przed Trybunałem; 2) USA wyrazi dodatkowo zgodę na taką jurysdykcję.

Zastrzegając dalej, że deklaracja ta będzie obowiązywać przez okres 5 lat a następnie aż do wygaśnięcia po upływie 6 miesięcy od daty notyfikowania jej wypowiedzenia.

Waszyngton, 14 VIII 1946 r.

(Harry S. Truman)

W imieniu rządu USA mam zaszczyt odnieść się do deklaracji tego rządu z 26 VIII 1946 r. dotyczącej przyjęcia obowiązkowej jurysdykcji MTS-u i oświadczyć, że powyższa deklaracja nie będzie miała zastosowania do sporów z państwami Ameryki Środkowej wynikających z wydarzeń lub też związanych z wydarzeniami mającymi miejsce w Ameryce Środkowej...

Niezależnie od warunków sprecyzowanych w powyższej deklaracji zastrzeżenie to wchodzi w życie niezwłocznie i pozostanie w mocy w okresie dwóch lat, tak aby doszło do kontynuacji regionalne-

go procesu załatwiania sporu, który ma doprowadzić do wynegocjowania rozwiązań problemów bezpieczeństwa, politycznych i ekonomicznych w Ameryce Środkowej.

6 IV 1984 r.

Sekretarz Stanu USA

(George P. Shultz)

Drogi Sekretarzu Generalny:

W imieniu rządu USA mam zaszczyt odnieść się do deklaracji tego rządu z 26 VIII 1946 r., zmodyfikowanej moją notą z 6 IV 1984 r., dotyczącej przyjęcia obowiązkowej jurysdykcji MTS-u i oświadczyć, że powyższa deklaracja zostaje wypowiedziana ze skutkiem prawnym po upływie 6 miesięcy od daty wypowiedzenia.

Szczerze oddany,

(George P. Shultz)

7 X 1985 r.

Sprawa dotycząca wojskowej oraz parawojskowej działalności w Nikaragui oraz przeciw Nikaragui, (ICJ Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders 1986, s. 6 oraz 26-27)

F a k t y

W dniu 9 IV 1984 r. Ambasador Republiki Nikaragui w Holandii złożył w Sekretariacie Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości wniosek o wszczęcie postępowania przeciwko USA w związku ze sporem co do odpowiedzialności za działalność militarną i paramilitarną prowadzoną przez USA przeciw Nikaragui.

Trybunał stwierdził m.in.

33. ...sugerowano, iż spór ten nie mieści się w zakresie kompetencji MTS-u, ponieważ nie należy do kategorii „sporów prawnych” w rozumieniu art. 36 ust. 2 Statutu MTS-u. Jest prawdą, że jurysdykcja Trybunału na podstawie tej klauzuli ograniczona została do zagadnień w niej wymienionych. Pytanie, czy określony spór jest lub nie jest „sporem prawnym” w rozumieniu art. 36 może samo być kwestią sporną między dwoma państwami; a jeśli tak, to spór taki musi zostać rozstrzygnięty decyzją Trybunału zgodnie z treścią ust. 6 art. 36. Jednakże w tej sprawie akurat to zagadnienie nie wydaje się być kwestią sporną między stronami. W trakcie postępowania, którego przedmiotem była kwestia jurysdykcji i dopuszczalności skargi zaprezentowano kilka podstaw prawnych, ze względu na które Trybunał powinien stwierdzić, że nie jest kompetentny lub że skarga nie jest dopuszczalna. Między innymi wskazywano na klauzulę oznaczoną literą c) w deklaracji USA przyjmującej obligatoryjną jurysdykcję Trybunału zgodnie z art. 36 ust. 2. Jednak nigdy nie prezentowano bardziej radykalnego argumentu, iż cała deklaracja nie ma zastosowania, ponieważ spór wniesiony przez Nikaragwę do MTS-u nie jest „sporem prawnym” w rozumieniu art. 36 ust. 2. Co do dopuszczalności skargi, to USA sprzeciwiły się zastosowaniu art. 36 ust. 2 nie dlatego, iż spór nie był „sporem prawnym”, lecz z powodu wyraźnego usytuowania tego rodzaju zagadnień, które stanowią przedmiot skargi Nikaragui, w zakresie kompetencji politycznych organów, zgodnie z postanowieniami Karty ONZ. Argument ten został odrzucony przez Trybunał w orzeczeniu z 26 XI 1984 r. (ICJ Reports 1984, s. 431-436). Reasumując, Trybunał nie dostrzega żadnych oznak, nawet w opiniach prezentowanych przez USA, świadczących o tym, że rozpatrywany spór nie mieści się w kategorii sporów prawnych, do których ma zastosowanie art. 36 ust. 2 Statutu. Z tego względu musi przystąpić do zbadania skargi Nikaragui w świetle mającego tu zastosowanie prawa międzynarodowego...

Artykuł 59 Statutu MTS

Wyrok Trybunału ma moc obowiązującą tylko między stronami i odnośnie do tej właśnie sprawy.

Artykuł 94 Karty ONZ

1. Każdy członek organizacji Narodów Zjednoczonych zobowiązuje się wykonać wyrok Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w każdej sprawie, w której jest stroną.

2. Jeżeli strona w sprawie nie wykona zobowiązań ciężących na niej z mocy wyroku Trybunału, druga strona może odwołać się do Rady Bezpieczeństwa, która, jeśli uzna za konieczne, zaleci lub zacyduje, jakie środki należy zastosować w celu zapewnienia wyrokowi skuteczności.

UNIA EUROPEJSKA I WSPÓLNOTY EUROPEJSKIE A PRAWO MIĘDZYNARODOWE

1. Istota Unii Europejskiej i Wspólnot Europejskich. Charakter prawa wspólnotowego

Traktat o Unii Europejskiej, Maastricht, 7 II 1992

Artykuł A ustęp 3

„Unia Europejska jest oparta na Wspólnotach Europejskich, uzupełnionych politykami [wspólna polityka spraw zagranicznych i bezpieczeństwa] i formami współpracy [współpraca w dziedzinach wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych] ustanowionymi przez niniejszy traktat. [...]”.

NV Algemene Transport en Expeditie Onderneming Van Gend and Loos przeciwko Holenderskiej administracji fiskalnej, sprawa 26/62, wyrok wstępny z 5 II 1963 (tzw. sprawa Van Gend and Loos)

Spór dotyczył obłożenia cłem importowym w wysokości 8% *ad valorem* przez Holandię towarów sprowadzanych z RFN przez spółkę Van Gend en Loos w 1960 r., podczas gdy zdaniem strony skarżącej począwszy od 1 I 1958 cło nie powinno przekraczać 3%. Prawo holenderskie narusza zatem art. 12 Traktatu o EWG z 1957, który zabrania wprowadzania nowych ceł lub opłat o skutku równoważnym oraz podwyższania ceł istniejących w handlu wewnątrzwspólnotowym.

W tej sytuacji, rozpatrująca spór Komisja Taryfowa wystąpiła z pytaniem prawnym do Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot odnośnie do tego, czy osoby prawa prywatnego mogą wywodzić z art. 12 prawa indywidualne, które sądy powinny chronić.

W y r o k :

„zważywszy, że cel Traktatu o EWG, którym jest ustanowienie wspólnego rynku, którego funkcjonowanie dotyka bezpośrednio osób podległych jurysdykcji Wspólnoty, implikuje, że traktat ten stanowi coś więcej niż umowę, która tworzyłaby jedynie wzajemne zobowiązania między państwami członkowskimi;

że koncepcja ta zostaje potwierdzona przez preambułę traktatu, która poza rządami dotyczy narodów, a bardziej konkretnie przez stworzenie organów, które instytucjonalizują prawa suwerenne, których wykonywanie dotyka zarówno państw członkowskich, jak ich obywateli;

że trzeba zresztą zaznaczyć, że przynależni państw zebranych we Wspólnocie są wezwani do współpracy, za pośrednictwem Parlamentu Europejskiego i Komitetu Społeczno-Gospodarczego, w funkcjonowaniu tej Wspólnoty;

że poza tym, rola Trybunału Sprawiedliwości w ramach art. 177, którego celem jest zapewnienie jednolitości interpretacji traktatu przez sądy krajowe, potwierdza, że państwa zgodziły się przyznać prawu wspólnotowemu moc bycia powoływanym przez ich przynależnych przed tymi sądami;

że w tym stanie rzeczy trzeba skonkludować, że Wspólnota stanowi nowy porządek prawny prawa międzynarodowego, z korzyścią którego państwa ograniczyły, chociaż w ograniczonych dziedzinach, własne prawa suwerenne, i którego podmiotami są nie tylko państwa członkowskie, lecz również ich przynależni;

że wskutek tego prawo wspólnotowe, będąc niezależne od prawodawstwa państw członkowskich, jak również tworząc obowiązki w stosunku do jednostek, jest także przeznaczone do tworzenia uprawnień, które wchodzą do ich dziedzictwa prawnego;

że uprawnienia powstają nie tylko, gdy wyraźne uprawnienie stanowi część traktatu, ale również, gdy z racji obowiązków, które tra-

ktat nakłada w sposób dobrze oznaczony tak na jednostki, jak na państwa członkowskie i instytucje wspólnotowe; [...]

zważywszy, że tekst artykułu 12 zawiera zakaz jasny i bezwarunkowy, którym jest nie obowiązek czynienia, ale obowiązek nie czynienia;

że obowiązek ten nie jest zresztą obciążony żadnym zastrzeżeniem państw, aby jego urzeczywistnienie poddane było jakimś aktowi pozytywnemu prawa krajowego;

że zakaz ten doskonale nadaje się, ze swej natury, do wywoływania skutków bezpośrednich w stosunkach prawnych między państwami członkowskimi i podległymi ich jurysdykcji; [...].

Flaminio Costa przeciwko ENEL, sprawa 6/64, wyrok wstępny z 15 VII 1964

Spór wiązał się z zakwestionowaniem przed sądem włoskim ustawy nacjonalizującej przedsiębiorstwa energetyczne i tworzącej Spółkę ENEL. F. Costa podnosił, że ustawa ta jest niekonstytucyjna i sprzeczna z Traktatem o EWG. Sąd concyliacyjny zwrócił się do Trybunału Sprawiedliwości z pytaniem prawnym. Rząd włoski wszakże argumentował, że wystąpienie takie jest absolutnie niedopuszczalne i że sąd krajowy powinien stosować prawo włoskie.

W y r o k :

„[...] W odróżnieniu od klasycznych traktatów międzynarodowych, Traktat o EWG stworzył własny porządek prawny, który wraz z wejściem w życie traktatu, stał się integralną częścią systemów prawnych państw członkowskich, i który ich sądy obowiązane są stosować.

Przez stworzenie Wspólnoty o nieograniczonym czasie trwania, mającej swe własne instytucje, swą własną osobowość, własną zdolność prawną i zdolność reprezentacji w płaszczyźnie międzynarodowej, oraz, zwłaszcza, rzeczywiste kompetencje wynikające z ograniczenia suwerenności lub z transferu władzy z państw na

Wspólnotę, państwa członkowskie ograniczyły własne prawa suwerenne, chociaż w ograniczonych dziedzinach, i w ten sposób stworzyły system prawny, który wiąże zarazem ich przynależnych oraz je same.

Zintegrowanie z prawem każdego państwa członkowskiego postanowień, które pochodzą od Wspólnoty, i bardziej ogólnie, warunków i ducha traktatu, powoduje w efekcie, że niemożliwe jest, aby państwa godziły się, że późniejszy i jednostronny środek uzyska pierwszeństwo przed systemem prawnym zaakceptowanym przez nie na zasadzie wzajemności. Taki środek nie może być niezgodny z takim systemem prawnym. Moc wykonawcza prawa wspólnotowego nie może zmieniać się w zależności od państwa ze względu na późniejsze ustawy krajowe, bez narażenia celu traktatu wyrażonego w artykule 5 (2) i bez powodowania dyskryminacji zakazanej artykułem 7.

Zobowiązania przyjęte na mocy traktatu ustanawiającego Wspólnotę nie byłyby bezwarunkowe, a tylko warunkowe, gdyby mogły być poddawane w wątpliwość przez późniejsze akty ustawowe [stron].

Pierwszeństwo prawa wspólnotowego jest potwierdzone przez artykuł 189, według którego rozporządzenie „wiąże” i „jest bezpośrednio stosowane we wszystkich państwach członkowskich”. Przepis ten, nie będący przedmiotem jakiegokolwiek zastrzeżenia, byłby zupełnie bez znaczenia, gdyby państwo mogło jednostronnie anulować jego skutki na mocy środka legislacyjnego, który mógłby przeważać nad prawem wspólnotowym.

Z tych spostrzeżeń wynika, że prawo wypływające z traktatu, niezależnego źródła prawa, nie mogłoby, z racji swej szczególnej i oryginalnej natury, być podważone przez krajowe postanowienia prawne, bez względu na to, jak one byłyby sformułowane, bez pozbawienia własnego charakteru jako prawa wspólnotowego i bez poddania w wątpliwość podstawy prawnej samej Wspólnoty.

Transfer dokonany przez państwa z ich krajowych systemów prawnych do wspólnotowego systemu prawnego w zakresie praw i obowiązków ujętych w traktacie niesie z sobą stałe ograniczenie praw suwerennych, wobec którego późniejszy jednostronny akt niezgodny z koncepcją Wspólnoty nie może przeważać. W konsekwencji artykuł 177 musi być stosowany niezależnie od jakichkolwiek norm prawa krajowego, za każdym razem, gdy pojawią się kwestie dotyczące interpretacji traktatu.

Opinia Trybunału Sprawiedliwości nr 1/91 z 14 XII 1991, wydana na mocy art. 228 § 1, dotycząca systemu kontroli sądowej w projekcie traktatu o stworzeniu europejskiej przestrzeni gospodarczej, niezgodnego z Traktatem o EWG

„21. Traktat o EWG, chociaż zawarty w formie umowy międzynarodowej, stanowi niemniej jednak kartę konstytucyjną wspólnoty prawa. Według stałego orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości traktaty wspólnotowe stworzyły nowy porządek prawny, z korzyścią którego państwa ograniczyły, w dziedzinach coraz bardziej poszerzanych, swoje prawa suwerenne i którego podmiotami są nie tylko państwa członkowskie, ale również ich przynależni [...]. Istotnymi cechami wspólnotowego porządku prawnego stworzonego w ten sposób są w szczególności jego pierwszeństwo w stosunku do praw państw członkowskich, jak również skutek bezpośredni całego szeregu przepisów mających zastosowanie do ich przynależnych i do nich samych”.

2. Podmiotowość prawnomiędzynarodowa Wspólnot Europejskich i ich kompetencje zewnętrzne

Komisja WE przeciwko Radzie WE, sprawa 22/70, wyrok z 31 III 1971

Sprawa rozstrzygana przez Trybunał dotyczyła sporu między dwiema instytucjami Wspólnot: Komisją i Radą o kompetencję do negocjowania i zawarcia Europejskiej umowy o międzynarodowym transporcie drogowym z 1962 (stąd tzw. sprawa ERTA).

W y r o k :

„13. [...] artykuł 210 stanowi, że ”Wspólnota ma osobowość prawną”;

14. [...] to postanowienie, umieszczone na początku szóstej części traktatu poświęconej „postanowieniom ogólnym i końcowym”, oznacza, że w stosunkach zewnętrznych Wspólnota korzysta ze zdolności ustanawiania więzi kontraktowych z państwami trzecimi w całym zakresie celów określonych w części pierwszej traktatu, którego część szósta jest przedłużeniem [...]”.

Opinia Trybunału Sprawiedliwości nr 1/94 z 15 XI 1994: Kompetencja Wspólnoty Europejskiej do zawierania Umowy ustanawiającej Światową Organizację Handlu, a zwłaszcza Umowę ogólną w sprawie handlu usługami (GATS) i Umowy dotyczącej poszanowania praw własności intelektualnej, które dotyczą handlu, w tym handlu towarami podrabianymi (TRIPs)

„VI. - Co do Umów wielostronnych dotyczących handlu towarami

27. [...] W każdym razie, można zastrzec kompetencję dla państw członkowskich tylko co do umów odnoszących się specyficznie do towarów EWWiS [Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali]. Na odmianną, Wspólnota jest wyłącznie kompetentna na mocy artykułu 113 Traktatu o WE do zawarcia umowy zewnętrznej o charakterze ogólnym, to znaczy obejmującej wszystkie rodzaje towarów, nawet jeśli wśród tych towarów, są produkty EWWiS. Jak rozstrzygnął to Trybunał w opinii nr 1/75 [...], jest wykluczone, aby artykuł 71 Traktatu o EWWiS mógł uczynić martwymi artykuły 113 i 114 Traktatu o EWG, i dotyczyć kompetencje Wspólnoty do negocjowania i zawierania umów międzynarodowych podlegających pod dziedzinę wspólnej polityki handlowej [...].

29. Jeśli chodzi o Umowę w sprawie rolnictwa, prawdą jest z pewnością, że artykuł 43 został uznany za właściwą podstawę prawną dla dyrektywy, mającej za przedmiot jednolitą reglamentację warunków komercjalizacji towarów, nie tylko w wymianie

wewnątrzspółnotowej, ale również gdy pochodzą one z państw trzecich [...]. Chodziło wówczas jednak o dyrektywę, która zmierzała do urzeczywistnienia jednego lub więcej celów wspólnej polityki rolnej wymienionych w artykule 39 traktatu. Nie dotyczy to Umowy w sprawie rolnictwa dołączonej do Umowy o ŚOH w rzeczywistości, umowa ta ma za przedmiot ustanowić w płaszczyźnie światowej system handlu towarami rolnymi, który będzie słuszny i oparty na rynku. [...] To, że zobowiązania przyjęte w ramach tej umowy implikują, że wewnętrzne środki wykonawcze będą przyjęte na podstawie artykułu 43 nie przeszkadza, aby same zobowiązania międzynarodowe mogły być podjęte wyłącznie z mocy artykułu 113. [...]

31. [...] Umowa o stosowaniu środków sanitarnych i fitosanitarnych ogranicza się, co wynika z przedłożenia motywów, ustanowienia wielostronnych reguł i dyscyplin dla ukierunkowania opracowania, przyjęcia i stosowania środków sanitarnych i fitosanitarnych dla zredukowania do minimum ich negatywnych skutków na handel. Podobną umowa może być zawarta wyłącznie na podstawie artykułu 113. [...]

33. [...] Umowa w sprawie barier technicznych w handlu powinna być uznana za podlegającą pod wspólną politykę handlową, ponieważ jej postanowienia są po prostu przeznaczone do uniknięcia tego, aby rozporządzenia techniczne i normy, jak również procedury oceniania zgodności z rozporządzeniami technicznymi i normami tworzyły przeszkody, które nie są konieczne w handlu międzynarodowym. [...]

VII. Co do artykułu 113 Traktatu o WE, GATS i TRIPS

[...]

37. Najpierw należy rozważyć usługi inne niż transportowe, a następnie usługi szczególne, jakie stanowią transport. [...]

43. Handel usługami w sensie GATS obejmuje, z mocy artykułu 1 § 2, cztery sposoby dostarczania usług: 1) dostarczanie transgraniczne, które nie implikuje żadnego przemieszczania się osób; 2)

konsumpcję zagraniczną, która polega na przemieszczaniu się beneficjariusza na terytorium członka ŚOH, gdzie świadczący usługę ma swe przedsiębiorstwo; 3) obecność handlową, to znaczy obecność filii lub oddziału na terytorium członka ŚOH, gdzie usługa jest świadczona; 4) obecność osób fizycznych członka ŚOH, dzięki którym świadczący z jednego państwa członkowskiego dostarcza usługi na terytorium każdego innego państwa członkowskiego.

44. Jeśli chodzi o dostarczanie transgraniczne, usługa jest czyniona przez świadczącego usługę, mającego przedsiębiorstwo w określonym państwie dla beneficjariusza rezydującego w innym kraju. [...] Sytuacja ta nie jest zatem bez analogii z wymianą towarów [...]. Żadna szczególna racja nie sprzeciwia się więc temu, aby takie świadczenie wchodziło w pojęcie wspólnej polityki handlowej.

45. O to samo nie chodzi w przypadku trzech pozostałych rodzajów świadczenia usług ujętych w GATS: konsumpcji zagranicznej, obecności handlowej i obecności osób fizycznych. [...]

48. Teraz należy zbadać usługi szczególne, które stanowią transport. W traktacie są one przedmiotem specjalnego tytułu (tytuł IV), różnego od tytułu VII, który dotyczy wspólnej polityki handlowej. To właśnie odnośnie do wspólnej polityki transportowej Trybunał orzekł po raz pierwszy, że kompetencja Wspólnoty do zawierania umów międzynarodowych wynika nie tylko z wyraźnego udzielenia kompetencji przez traktat - jak w przypadku artykułów 113 i 114 co do umów taryfowych i handlowych i z artykułu 238 co do umów stowarzyszeniowych - ale może wpływać także z innych postanowień traktatu oraz z aktów podjętych w ramach tych postanowień przez instytucje Wspólnoty (zob. wyrok z 31 marca 1971, zwany ERTA, Komisja przeciwko Radzie, sprawa 22/70, Reports, s. 263, punkt 16). Idea leżąca u podstaw tego orzecznictwa jest taka, że umowy międzynarodowe w dziedzinie transportu nie podlegają pod artykuł 113. [...]

55. Należy najpierw podnieść, że sekcja 4 części III TRIPs, która traktuje o środkach zapewnienia poszanowania praw własności intelektualnej, zawiera szczególne przepisy dotyczące środków na granicy. Tak jak podniósł to rząd Zjednoczonego Królestwa, sekcja ta znajduje swój odpowiednik w postanowieniach rozporządzenia Rady (EWG) nr 3842/86 z 1 grudnia 1986, określającego warunki zakazu włączania do obrotu towarów podrobionych (OJWE L 357, s. 1). Rozporządzenie to zasadnie oparto, w zakresie w jakim dotyczy zakazu wprowadzania do obrotu towarów podrobionych, na artykule 113 traktatu: w efekcie chodzi o środki, które powinny być podjęte przez władze celne na zewnętrznych granicach Wspólnoty. Skoro ten typ środków mógł być przyjęty w sposób autonomiczny przez instytucje wspólnotowe na podstawie artykułu 113 Traktatu o WE, to wyłącznie do Wspólnoty należy zawieranie umów międzynarodowych mających ten przedmiot. [...]

57. Jest z pewnością więź między własnością intelektualną a handlem towarami. [...] Nie wystarcza to jednak do włączenia ich [praw własności intelektualnej] do pola zastosowania artykułu 113. [...]

VIII. Co do kompetencji zewnętrznych domniemanych Wspólnoty Europejskiej, GATS i TRIPs

77. [...] wyłączna kompetencja zewnętrzna Wspólnoty nie wynika *ipso facto* z jej władzy stanowienia norm wewnętrznych. Jak podkreślono to w wyroku ERTA (punkty 17 i 18), państwa członkowskie, które działają indywidualnie lub zbiorowo, nie tracą prawa zaciągania zobowiązań w stosunku do państw trzecich, jak tylko w takim zakresie, w jakim ustanowiono reguły wspólne, które mogłyby być dotknięte przez te zobowiązania. Tylko w zakresie, w jakim reguły wspólne są ustanowione w płaszczyźnie wewnętrznej, kompetencja zewnętrzna Wspólnoty staje się wyłączna. Obecnie, wszystkie sprawy dotyczące transportu nie są przedmiotem reguł wspólnych. [...]

88. Co do artykułu 100A, jest niekwestionowane, że gdy kompetencja harmonizacyjna została wykonana, środki harmonizacyjne tak wydane mogą ograniczać swobodę państw członkowskich do negocjowania z państwami trzecimi, a nawet ją im odebrać. Lecz jest wykluczone, by kompetencja harmonizacyjna w płaszczyźnie wewnętrznej mogła doprowadzić do stworzenia, na rzecz Wspólnoty, kompetencji wyłącznej w płaszczyźnie zewnętrznej, w tej dziedzinie [usług].

89. Jeśli chodzi o artykuł 235, który pozwala Wspólnocie zarządzać brakom kompetencji, które są jej przyznane, wyraźnie lub nie wyraźnie, dla realizacji jej celów, nie może on tworzyć jako taki tytułu dla kompetencji zewnętrznej Wspólnoty w płaszczyźnie międzynarodowej. W efekcie, poza przypadkiem, kiedy ona może być wykonywana z pożytkiem jedynie jednocześnie z kompetencją zewnętrzną [...], kompetencja wewnętrzna może rodzić wyłączną kompetencję zewnętrzną tylko wtedy, gdy jest ona wykonywana, co a fortiori ma znaczenie dla artykułu 235. [...]

98. [...] kompetencja do zawierania GATS jest podzielona między Wspólnotę i państwa członkowskie. [...]

105. [...] Wspólnota i państwa członkowskie mają kompetencję dzieloną dla zawarcia TRIPs.

IX. Co do obowiązku współpracy między państwami członkowskimi i instytucjami wspólnotowymi

[...]

108. Następnie należy przypomnieć, że gdy jest tak, że materia umowy lub konwencji podlega w części kompetencji Wspólnoty i w części kompetencji państw członkowskich, ważne jest zapewnienie ściślej współpracy między tymi ostatnimi a instytucjami wspólnotowymi tak w procesie negocjowania i zawierania, jak w wykonywaniu przyjętych zobowiązań. [...]

109. Obowiązek współpracy narzuca się w sposób tym bardziej pilny w przypadku umów takich jak te, które dołączono do Umowy

ŚOH, między którymi istnieje nierozłączna więź, i zważywszy na mechanizm retorsji krzyżowych, który ustanawia memorandum umowne dotyczące rozwiązywania sporów. [...]

3. Umowy międzynarodowe Wspólnot Europejskich z podmiotami trzecimi w prawie wspólnotowym

Hauptzollamt Mainz przeciwko CA Kupferberg and Cie KGa i inni, sprawa 104/81, wyrok wstępny z 26 X 1982

Przedsiębiorstwo Kupferberg importowało do RFN wino z Porto, z Portugalii, która w chwili sporu pozostawała poza Wspólnotami. Władze niemieckie nałożyły w związku z włączeniem wina do obrotu „monopolowy podatek kompensacyjny”. Wówczas spółka importująca zaskarżyła prawo niemieckie z tytułu jego sprzeczności z art. 21 umowy między Portugalią a Wspólnotami z 1972 r. Związkowy Sąd Finansowy, działający jako sąd apelacyjny, zwrócił się w tym kontekście do Trybunału Sprawiedliwości z zapytaniem, czy przepis umowy ma skutek bezpośredni.

W y r o k :

„11. Traktat ustanawiający Wspólnotę powierzył instytucjom nie tylko władzę podejmowania aktów, które mają zastosowanie we Wspólnocie, ale również zawierania umów z państwami trzecimi i organizacjami międzynarodowymi zgodnie z postanowieniami traktatu. [...]

13. Zapewniając poszanowanie zobowiązań wypływających z umowy zawartej przez instytucje wspólnotowe, państwa członkowskie wypełniają zobowiązanie nie tylko w stosunku do państwa trzeciego, ale również i przede wszystkim wobec Wspólnoty, która przyjęła na siebie odpowiedzialność za dobre wykonywanie umowy. Właśnie w ten sposób przepisy takiej umowy, jak powiedział to już Trybunał w swoim wyroku z 30 IV 1974 (Haegeman, sprawa 181/73,

Reports, s. 449), stają się integralną częścią wspólnotowego porządku prawnego.

14. Z charakteru wspólnotowego postanowień konwencyjnych wynika, że nie można przyjąć, że ich skutki we Wspólnocie różnią się według tego, że ich stosowanie spoczywa, w praktyce, na instytucjach wspólnotowych lub na państwach członkowskich, i w ostatnim przypadku, zależnie od postawy przyjętej przez prawo każdego państwa członkowskiego wobec skutków wywieranych w ich porządkach krajowych przez umowy międzynarodowe przez nie zawarte. W ten sposób na Trybunale spoczywa, w ramach jego kompetencji w zakresie interpretacji postanowień umów, zapewnienie ich jednolitego stosowania w całej Wspólnocie. [...]

17. Prawdą jest, że skutki postanowień umowy we Wspólnocie przez nią zawartej z państwem trzecim nie mogą być określane w oderwaniu od międzynarodowego pochodzenia postanowień, o które chodzi. Zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego, instytucje wspólnotowe, które są właściwe dla negocjowania i zawierania umowy z państwem trzecim mają swobodę uzgodnienia z tym państwem skutków, jakie postanowienia umowy powinny wywierać w porządku wewnętrznym umawiających się stron. Dopiero wtedy, gdy kwestia ta nie zostanie uregulowana przez umowę, na właściwych sądach, a zwłaszcza na Trybunale, w granicach jego kompetencji traktatowych, ciąży jej rozstrzygnięcie na takich samych zasadach, jak każdej innej kwestii interpretacji związanej ze stosowaniem umowy we Wspólnocie.

18. Według ogólnych reguł prawa międzynarodowego, każda umowa powinna być wykonywana przez strony w dobrej wierze. Chociaż każda z umawiających się stron jest odpowiedzialna za pełne wykonanie zobowiązań, które przyjęła, to - na odmianę - do niej należy określenie środków prawnych właściwych dla osiągnięcia tego celu w swym porządku prawnym, chyba że umowa, interpretowana w świetle swego przedmiotu i celu, sama nie określi tych środków. Uwzględniając to ostatnie zastrzeżenie, okoliczność, że sądy jednej

ze stron oceniałyby, że niektóre stypulacje umowy są bezpośrednio stosowane, podczas gdy sądy drugiej strony nie dopuszczałyby tej bezpośredniej stosowalności, nie jest w stanie, sama w sobie i jako taka, stanowić podstawy dla braku wzajemności w urzeczywistnianiu umowy. [...]

19. Sam fakt, że umawiające się strony stworzyły szczególne ramy instytucjonalne w zakresie konsultacji i negocjacji między nimi dotyczących wykonywania umowy nie wystarcza, aby wykluczyć jakiegokolwiek stosowanie tej umowy przez sądy. [...]

26. Wydaje się [...], że artykuł 21 ustęp 1 umowy nakłada na umawiające się strony bezwarunkową regułę niedyskryminacyjną w dziedzinie fiskalnej, która zależy jedynie od stwierdzenia, że towary dotknięte przez określony system podatkowy mają podobny charakter i której granice są bezpośrednią konsekwencją celu umowy. To postanowienie, jako takie, może być stosowane przez sądy i może zatem wywoływać skutki bezpośrednie w całej Wspólnocie.

4. Odpowiedzialność państwa za naruszenie prawa wspólnotowego

Francovich i Bonifaci przeciwko Włochom, połączone sprawy 6 i 9/90, wyrok wstępny z 19 XI 1991

Włochy nie dokonały w odpowiednim czasie transpozycji do swego prawa dyrektywy Wspólnot o ochronie pracowników najemnych w razie niewypłacalności pracodawcy i uchybiły w ten sposób prawu wspólnotowemu, co potwierdził Trybunał Sprawiedliwości w wyroku z 2 II 1989. Tymczasem pracodawca pana Francovicha zniknął, zaś pani Bonifaci zbankrutował. W efekcie nie otrzymali oni wynagrodzeń. Wystąpili wówczas do sądów krajowych o zasądzenie stosownych kwot od państwa. W związku z tym sądy krajowe, które rozpatrywały spory wystąpiły do Trybunału WE z pytaniem pra-

wnym, czy naruszona dyrektywa wywiera skutki bezpośrednie i czy jednostki mogą żądać naprawienia szkody z tytułu braku transpozycji dyrektywy.

W y r o k :

“Co do skutków bezpośrednich przepisów dyrektywy, która określa prawa pracowników

26. [...] nawet jeśli postanowienia dyrektywy, o które chodzi są dostatecznie precyzyjne i bezwarunkowe co do określenia beneficjariuszy gwarancji oraz treści tej gwarancji, elementy te nie są dostateczne, aby pozwalać jednostkom opierać się na tych przepisach przed sądami krajowymi. W efekcie, z jednej strony, postanowienia te nie identyfikują precyzyjnie ciała odpowiedzialnego za gwarancje, a z drugiej strony, państwo nie może być uważane za ciało odpowiedzialne jedynie dlatego, że nie podjęło kroków dla implementowania dyrektywy w określonym czasie. [...]

Co do odpowiedzialności państwa za szkody powstałe w wyniku naruszenia zobowiązań nałożonych na państwo na mocy prawa wspólnotowego

a) co do zasady odpowiedzialności państwa

31. Przede wszystkim należy przypomnieć, że Traktat o EWG stworzył własny porządek prawny, zintegrowany z systemami prawnymi państw członkowskich, który zostaje narzucony ich sądom, którego podmiotami są nie tylko państwa członkowskie, lecz również ich przynależni i że tak samo, jak prawo wspólnotowe tworzy obowiązki wobec jednostek, tworzy ono również uprawnienia, które wchodzi do ich dziedzictwa prawnego; uprawnienia te powstają nie tylko wtedy, gdy są wyraźnie przyznane przez traktat, ale również ze względu na obowiązki, jakie traktat nakłada w sposób dobrze określony tak na jednostki, jak na państwa członkowskie i instytucje wspólnotowe [...].

32. Należy również przypomnieć, że, jak wynika ze stałego orzecznictwa, na sądach krajowych ciąży obowiązek stosowania, w ramach ich kompetencji, postanowień prawa wspólnotowego, zapewnienia pełnej skuteczności tym normom i ochrony praw przyznanych jednostkom [...].

33. Należy skonstatować, że pełna efektywność norm wspólnotowych byłaby poddana w wątpliwość, a ochrona praw, które one uznają byłaby osłabiona, gdyby jednostki nie miały możliwości otrzymania naprawienia szkody, gdy ich prawa zostały naruszone wskutek naruszenia prawa wspólnotowego, które może być przypisane państwu członkowskiemu.

34. Możliwość naprawienia szkody ciążyąca na państwie członkowskim jest szczególnie niezbędna, gdy, jak w tym przypadku, pełna skuteczność norm wspólnotowych jest poddana warunkowi działania ze strony państwa i gdy, w efekcie, jednostki nie mogą, w braku takiego działania, wysuwać roszczeń przed sądami krajowymi co do praw, które uznaje prawo wspólnotowe.

35. Wynika z tego, że zasada odpowiedzialności państwa za szkody wyrządzone jednostkom przez naruszenie prawa wspólnotowego, które jest jemu przypisane, jest nierozzerwalnie związana z systemem traktatu.

36. Obowiązek państw członkowskich naprawienia szkód znajduje również swoją podstawę w artykule 5 traktatu, na mocy którego państwa członkowskie zobowiązane są podjąć wszelkie ogólne i szczególne środki własne dla zapewnienia wykonania obowiązków, które ciążyą na nich z mocy prawa wspólnotowego. Otóż, wśród tych obowiązków znajduje się obowiązek usunięcia niedozwolonych skutków naruszenia prawa wspólnotowego [...].

b) co do warunków odpowiedzialności państwa

38. Jeżeli odpowiedzialność państwa jest w ten sposób nałożona przez prawo wspólnotowe, warunki na jakich aktualizuje się prawo

do naprawienia szkody zależą od charakteru naruszenia prawa wspólnotowego, które leży u źródła wyrządzonej szkody.

39. Gdy, jak w tym przypadku, państwo członkowskie uchybiło obowiązkowi podjęcia wszelkich niezbędnych środków dla osiągnięcia rezultatu wskazanego przez dyrektywę, który spoczywa na nim z mocy artykułu 189 ustęp trzeci traktatu, pełna efektywność tej normy prawa wspólnotowego nakłada prawo do naprawienia szkody, gdy spełnione zostaną trzy warunki.

40. Pierwszy z tych warunków jest to, aby rezultat wskazany przez dyrektywę obejmował przyznanie jednostkom uprawnień. Warunkiem drugim jest to, aby treść tych uprawnień mogła być zidentyfikowana na podstawie postanowień dyrektywy. Wreszcie trzecim warunkiem jest istnienie związku przyczynowego między naruszeniem obowiązku, który ciąży na państwie i szkodą doznaną przez poszkodowane jednostki. [...]

42. Z tym zastrzeżeniem, to na państwie ciąży obowiązek naprawienia skutków wyrządzonej szkody w ramach krajowego prawa o odpowiedzialności. W efekcie, w braku regulacji wspólnotowej, do krajowego porządku prawnego każdego państwa członkowskiego należy oznaczenie właściwych sądów i uregulowanie proceduralnych sposobów powództw sądowych zmierzających do zapewnienia pełnej ochrony praw, które podsądni wywodzą z prawa wspólnotowego [...].

43. Poza tym należy podnieść, że materialne i formalne warunki określone przez różne ustawodawstwa krajowe w dziedzinie naprawienia szkód nie mogą być mniej korzystne niż te, które dotyczą dochodzenia roszczeń o podobnym charakterze i nie mogą być zorganizowane tak, że otrzymanie reparacji jest praktycznie niemożliwe lub ekscesywnie trudne [...].

44. W tym przypadku, orzeczeniem Trybunału zostało stwierdzone naruszenie prawa wspólnotowego przez państwo wskutek braku transpozycji dyrektywy 80/987 w oznaczonym czasie. Rezultat wskazany przez tę dyrektywę obejmuje przyznanie pracownikom naje-

mnym prawa do gwarancji zapłaty ich niewypłaconych wynagrodzeń. Jak wynika z analizy pierwszej części pierwszego pytania, treść tego prawa może być zidentyfikowana na podstawie przepisów dyrektywy.

45. W tych warunkach do sądów krajowych należy zapewnienie, w ramach prawa krajowego o odpowiedzialności, prawa pracowników do otrzymania odszkodowania za szkody, których doznałoby wskutek braku transpozycji dyrektywy. [...].

5. Obywatelstwo. Ochrona praw człowieka

Marco Vincente Micheletti przeciwko Delegacion del Gobierno en Cantabria, sprawa 369/90, wyrok wstępny z 7 VII 1992

W omawianej sprawie zaistniał konflikt między M.V. Michelettim, osobą mającą zarówno obywatelstwo włoskie, a więc państwa członkowskiego Wspólnot, jak obywatelstwo argentyńskie. Micheletti zamieszkiwał w Argentynie i tam uzyskał dyplom uniwersytecki w zakresie odontologii. W tym celu przybył do Hiszpanii, gdzie przedstawił ważny paszport włoski. Administracja hiszpańska przyznała zainteresowanemu kartę pobytową na 6 miesięcy. Kiedy okres ten upłynął Micheletti zażądał wystawienia karty stałego pobytu wydawanej obywatelom wspólnotowym, chcąc rozpocząć praktykę odontologiczną w Hiszpanii. Prośba została jednak odrzucona, gdyż zgodnie z prawem w razie wniosku osoby mającej podwójne obywatelstwo decydujące znaczenie ma miejsce zwykłego zamieszkania osoby przed jej przybyciem do Hiszpanii (tu zatem zainteresowanego potraktowano jako obywatela argentyńskiego). Dla anulowania niekorzystnej decyzji i uznania prawa do stałego pobytu na zasadzie takiej, jaka odnosi się do każdego obywatela wspólnotowego, który chce wykonywać działalność zawodową w innym państwie członkowskim oraz w celu uzyskania karty pobytowej dla członków swojej rodziny wnioskodawca odwołał się do sądu.

Sąd sformułował w tych warunkach pytanie prejudycjalne do Trybunału Sprawiedliwości, czy zgodne z art. 3 lit. c, 7, 52, 53, 56 Traktatu o WE oraz dyrektywą 73/148 (a więc z wolnością przepływu osób i wolnością przedsiębiorczości) jest prawo krajowe, które nie uznaje w charakterze obywatela wspólnotowego obywatela innego państwa członkowskiego tylko z tego powodu, że ma on również obywatelstwo państwa trzeciego, w którym ma zwykle zamieszkanie, ostatni pobyt lub pobyt efektywny.

W y r o k :

„9. W celu udzielenia odpowiedzi na pytanie wstępne, należy podnieść, że artykuł 52 traktatu przyznaje korzyść z tytułu wolności przedsiębiorczości osobom mającym status „przynależnych państwa członkowskiego”.

10. Zdefiniowanie warunków nabycia i utraty obywatelstwa podlega, zgodnie z prawem międzynarodowym, kompetencji każdego państwa członkowskiego, kompetencji, która powinna być wykonywana w poszanowaniu prawa wspólnotowego. Na odmianną, do ustawodawstwa państwa członkowskiego nie należy ograniczanie skutków przyznania obywatelstwa innego państwa członkowskiego przez wymaganie spełnienia dodatkowego warunku dla uznania tego obywatelstwa w celu wykonywania wolności podstawowych przewidzianych przez traktat.

11. W konsekwencji, niedopuszczalna jest interpretacja artykułu 52 traktatu, według której, gdy przynależny do jednego państwa członkowskiego posiada jednocześnie obywatelstwo państwa trzeciego, inne państwa członkowskie mogą poddać uznanie w charakterze obywatela wspólnotowego warunkowi, by zwykle zamieszkanie zainteresowanego miało miejsce na terytorium państwa członkowskiego.

12. Konkluzja ta narzuca się tym bardziej, że dopuszczenie takiej możliwości w konsekwencji prowadziło do tego, że zakres podmiotowego stosowania norm wspólnotowych dotyczących wolności

przedsiębiorczości mógłby się zmieniać zależnie od państwa członkowskiego.

13. Zgodnie z tą interpretacją, cytowana wcześniej dyrektywa 73/148 przewiduje, że państwa członkowskie dopuszczają na swe terytorium osoby określone w artykule 1 dyrektywy na podstawie zwykłej prezentacji dowodu tożsamości lub paszportu (artykuł 3) i dostarczają tym osobom, jak również osobom określonym w artykule 4, kartę lub tytuł pobytu zwłaszcza na podstawie przedstawienia dokumentu, na mocy którego weszły na ich terytorium (artykuł 6).

14. W ten sposób, od chwili gdy zainteresowani dostarczą jeden z dokumentów wymienionych we wcześniej cytowanej dyrektywie 73/148 dla ustalenia ich statusu jako przynależnych państwa członkowskiego, inne państwa członkowskie nie mają prawa kwestionowania tego statusu ze względu na to, że zainteresowani posiadają również obywatelstwo państwa trzeciego, które na mocy ustawodawstwa państwa przyjmującego przeważa nad obywatelstwem państwa członkowskiego.”

Hoechst AG przeciwko Komisji Wspólnot Europejskich, połączone sprawy 46/87 i 227/88, wyrok z 21 IX 1989

Hoechst AG to niemieckie przedsiębiorstwo chemiczne produkujące i handlujące m.in. PCV i polietylenem. Komisja WE uzyskała informację, że między niektórymi producentami i dostawcami PCV i polietylenu doszło do nielegalnych z punktu widzenia art. 85 Traktatu o WE porozumień i uzgodnionych praktyk. W związku z tym Komisja zdecydowała się podjąć działania sprawdzające w kilku przedsiębiorstwach, w tym w Hoechst, i podjęła stosowną decyzję. W imieniu Komisji do skarżącego udali się dwaj funkcjonariusze wraz z towarzyszącym im urzędnikiem Związkowego Urzędu Kartelowego.

Hoechst odmówił jednak poddania się procedurze weryfikacyjnej ze względu na brak wcześniejszego upoważnienia sądowego. Dwa

dni później podjęto drugą próbę sprawdzenia (także bezskuteczną), tym razem w obecności dwóch przedstawicieli Urzędu Kartelowego i dwóch policjantów, którzy jednak wycofali się w przekonaniu, że Komisja pragnie dokonać przeszukania. Gdy nieudaną okazała się również próba trzecia Komisja wystosowała do Hoechst teleks, zgodnie z którym spółka miała złożyć w oznaczonym terminie i pod groźbą grzywny deklarację, że podda się weryfikacji. Spółka jednak podtrzymała swą tezę o nielegalności przeszukania. W efekcie Komisja nałożyła grzywnę. Niedługo potem sąd we Frankfurcie odrzucił wniosek Urzędu Kartelowego o wydanie nakazu przeszukania ze względu na brak okoliczności dowodzących zmyślenia kartelowego. Ponowna prośba okazała się wszakże skuteczna. Nakaz wystawiono wprost na Komisję. Tym razem spółka poddała się kontroli, powątpiewając wszakże w uprawnienie Komisji do jej przeprowadzenia. Jednocześnie Komisja nałożyła grzywnę definitywną za okres niemożności dokonania kontroli w wysokości 55.000 ECU.

Hoechst AG wniosła do Trybunału Sprawiedliwości dwie skargi: pierwsza odnosiła się do decyzji Komisji o zarządzeniu kontroli (sprawa 46/87), druga do decyzji o definitywnej grzywnie (sprawa 227/88).

W y r o k :

[...]

„13. [...] według stałego orzecznictwa, prawa podstawowe stanowią integralną część zasad ogólnych prawa, których poszanowanie zapewnia Trybunał, zgodnie ze wspólnymi tradycjami konstytucyjnymi państw członkowskich, jak również dokumentami międzynarodowymi, z którymi państwa członkowskie współpracują lub do których przystąpiły [...]. Konwencja europejska o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4 listopada 1950 [...] ma w tym celu znaczenie szczególne [...].

14. Dla zinterpretowania artykułu 14 rozporządzenia nr 17 [przepis ten pozwala Komisji stosować sankcje administracyjne w celu

przymuszenia do poddania się weryfikacji], należy wziąć pod uwagę zwłaszcza wymogi wypływające z poszanowania praw obrony, zasady, której podstawowy charakter został wielokrotnie podkreślony w orzecznictwie Trybunału [...].

15. Należy sprecyzować, że, jeśli jest prawdą, iż Trybunał orzekł, że prawa obrony powinny być respektowane w procedurach administracyjnych, które mogą doprowadzić do sankcji, ważne jest, by uniknąć sytuacji, by prawa te nie były nieodwołalnie narażone na szwank w procedurach dochodzeń wstępnych, z których zwłaszcza procedura weryfikacyjna może mieć charakter przesądzający o ustaleniu dowodów na nielegalność zachowań przedsiębiorstw, które pociągają za sobą ich odpowiedzialność.

16. W efekcie, jeżeli niektóre prawa obrony dotyczą tylko procedur kontrydiktoryjnych, będących następstwem złożenia skarg, inne prawa, na przykład do posiadania pomocy prawnej oraz zachowania poufności korespondencji między adwokatem a klientem [...] powinny być szanowane od początku stadium dochodzenia wstępnego.

17. Strona skarżąca powołała się również na wymogi wypływające z prawa podstawowego do nienaruszalności domicylu. Należy zauważyć, że o ile uznanie takiego prawa, jeśli chodzi o domicyl prywatny osób fizycznych narzucone jest wspólnotowemu porządkowi prawnemu w charakterze zasady wspólnej dla praw państw członkowskich, o tyle tego samego nie można powiedzieć o przedsiębiorstwach, gdyż systemy prawne państw członkowskich różnią się w niemałym zakresie co do charakteru i stopnia ochrony lokali handlowych przed interwencjami władz publicznych.

18. Nie można wysnuć innego wniosku z artykułu 8 Konwencji europejskiej praw człowieka, którego paragraf 1 przewiduje, że każda osoba ma prawo do poszanowania swego życia prywatnego, rodzinnego, domicylu i korespondencji. Przedmiot ochrony tego artykułu dotyczy dziedziny rozwoju wolności osobistej człowieka i nie może być poszerzony na lokale handlowe. Skądinąd, należy skonstatować

brak orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w tym zakresie.

19. Nie pozostaje nic innego, jak stwierdzić, że we wszystkich systemach prawnych państw członkowskich interwencje władzy publicznej w sferę działalności prywatnej każdej osoby, fizycznej lub prawnej, powinny mieć podstawę prawną i być uzasadnione powodami przewidzianymi przez ustawę oraz że systemy te przewidują w konsekwencji, chociaż na różne sposoby, ochronę przed interwencjami, które byłyby arbitralne lub dysproporcjonalne. Wymóg takiej ochrony powinien więc być uznany za zasadę ogólną prawa wspólnotowego. [...].”

6. Unia Europejska a uznanie państw

Deklaracja Ministrów Spraw Zagranicznych państw członkowskich WE (Europejska Współpraca Polityczna) na temat „Linii przewodnich w sprawie uznania nowych państw w Europie Wschodniej oraz w Związku Sowieckim”, Bruksela-Haga, 16 XII 1991. Tekst: International Legal Materials 1992, vol. XXXI, nr 6, s. 1486-1487

„Wspólnota i jej państwa członkowskie potwierdzają swe przywiązanie do zasad helsińskiego Aktu końcowego i Karty paryskiej, w szczególności zasady samostanowienia. Potwierdzają one swą gotowość do uznania, z zastrzeżeniem normalnych standardów praktyki międzynarodowej i realiów politycznych w każdej sprawie, tych nowych państw, które, w następstwie historycznych zmian w regionie, ukonstytuowały się na demokratycznej podstawie, zaakceptowały zobowiązania międzynarodowe oraz zaangażowały się w dobrej wierze w proces pokojowy i negocjacje.

Dlatego też, przyjmują one wspólne stanowisko w sprawie procesu uznania tych nowych państw, które wymaga:

- poszanowania postanowień Karty Narodów Zjednoczonych oraz zobowiązań przyjętych w Akcie końcowym z Helsinek i w Karcie

paryskiej, w szczególności w odniesieniu do rządów prawa, demokracji i praw człowieka;

- gwarancji dla praw grup i mniejszości etnicznych i narodowych zgodnie z zobowiązaniami przyjętymi w ramach KBWE;

- poszanowania nienaruszalności wszystkich granic, które mogą być zmienione jedynie środkami pokojowymi i za wspólną zgodą;

- akceptacji wszystkich istotnych zobowiązań w odniesieniu do rozbrojenia, nieprolifracji nuklearnej oraz bezpieczeństwa i stabilności regionalnej;

- zobowiązania rozwiązywania wszystkich kwestii dotyczących sukcesji państwowej oraz sporów regionalnych w drodze porozumienia, w tym, gdy to właściwe przez odwołanie się do arbitrażu.

Wspólnota i jej państwa członkowskie nie uznają podmiotów, które są efektem agresji. Będą one brały pod uwagę skutki uznania wobec państw sąsiednich.

Zastosowanie się do tych wymogów otwiera drogę do uznania przez Wspólnotę i jej państwa członkowskie oraz do ustanowienia stosunków dyplomatycznych. Może być ono uregulowane w umowach.

Deklaracja Urzędu Przewodniczącego w imieniu Unii Europejskiej o uznaniu przez państwa członkowskie UE Republiki Federacyjnej Jugosławii, Bruksela, 9 IV 1996

„W imieniu Unii Europejskiej Urząd Przewodniczący wina wczorajszego podpisania umowy przez władze RFJ [Republiki Federacyjnej Jugosławii] i BRJM [byłej Republiki Jugosłowiańskiej Macedonii] w celu uregulowania ich dwustronnych stosunków i wymiany przedstawicieli na szczeblu ambasadorów. Ewolucja ta, uznana przez Unię Europejską za ważną, stanowi poważny wkład w pokój i stabilizację w regionie byłej Jugosławii i otwiera drogę do uznania przez państwa członkowskie, według odpowiednich procedur, Repub-

liki Federacyjnej Jugosławii jako jednego z państw sukcesorów Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Jugosławii.

Unia Europejska przyjmie z zadowoleniem podjęcie przez Republikę Federacyjną Jugosławii nowych postanowień pozwalających na pełną normalizację jej stosunków ze społecznością międzynarodową.

Od tej chwili Unia Europejska uważa, że ewolucja w kierunku dobrych stosunków z Republiką Federacyjną Jugosławii i jej miejsce w społeczności międzynarodowej będą zależały od przyjęcia przez RFJ konstruktywnej postawy w odniesieniu do:

- wzajemnego uznania wszystkich państw byłej Jugosławii, zwłaszcza między Republiką Chorwacji i Republiką Federacyjną Jugosławii. UE zobowiązuje te ostatnie do bezzwłocznego zniesienia wszelkich przeszkód, które nadal utrudniają wzajemne uznanie i całkowitą normalizację ich stosunków;

- urzeczywistnienia postępu w zakresie wykonania zobowiązań podjętych w ramach umowy pokojowej z Paryża, zwłaszcza współpracy z Trybunałem międzynarodowym [karnym w Hadze];

- umowy między wszystkimi państwami byłej Jugosławii na temat sukcesji;

- pełnej i zupełnej współpracy w urzeczywistnianiu umowy podstawowej na temat Sławonii wschodniej;

- pełnego poszanowania praw człowieka, praw mniejszości i prawa powrotu wszystkich uchodźców i osób przesiedlonych, jak również nadania Kosowu szerokiej autonomii w ramach RFJ. [...]”.

7. Traktat o Unii Europejskiej, Maastricht, 7 lutego 1992

(wersja skonsolidowana na podstawie Traktatu z Amsterdamu z 7 X 1997)

[...]

Zdecydowani przejść do nowego etapu procesu integracji europejskiej, rozpoczętego ustanowieniem Wspólnot Europejskich,

Przywołując historyczne znaczenie końca podziału kontynentu europejskiego oraz potrzebę ustanowienia trwałych podstaw pod budowę przyszłej Europy,

Potwierdzając swoje przywiązanie do zasad wolności, demokracji i poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności oraz rządów prawa,

Potwierdzając swoje przywiązanie do podstawowych praw socjalnych zdefiniowanych w Europejskiej karcie socjalnej, podpisanej w Turynie 18 października 1961, i we Wspólnotowej karcie podstawowych praw socjalnych pracowników z 1989,

Pragnący pogłębić solidarność między swoimi narodami w poszanowaniu ich historii, kultury i tradycji,

Pragnący wzmocnić demokratyczny charakter i skuteczność funkcjonowania instytucji tak, aby mogły one lepiej wykonywać powierzone im zadania w jednolitych ramach instytucjonalnych,

Zdecydowani wzmocnić swe gospodarki, jak również zapewnić ich zbieżność oraz ustanowić unię gospodarczą i monetarną obejmującą, zgodnie z postanowieniami tego Traktatu, jednolity i stabilny pieniądz,

Zdecydowani popierać postęp gospodarczy i społeczny swoich narodów, biorąc pod uwagę zasadę trwałego rozwoju i w ramach budowania rynku wewnętrznego, wzmacnianie spójności i ochronę środowiska naturalnego, oraz wprowadzać w życie polityki zapew-

nijące, że postępom integracji gospodarczej będzie towarzyszył równoległy postęp w innych dziedzinach,

Zdecydowani ustanowić wspólne obywatelstwo dla obywateli swoich krajów,

Zdecydowani wprowadzić w życie wspólną politykę zagraniczną i bezpieczeństwa, w tym stopniowo określać wspólną politykę obronną, która zgodnie z postanowieniami artykułu 17 [J.7], mogłaby prowadzić do wspólnej obrony, wzmacniając w ten sposób tożsamość Europy i jej niezależność w celu popierania pokoju, bezpieczeństwa i postępu w Europie i na świecie,

Zdecydowani ułatwić swobodny przepływ osób przy zapewnieniu bezpieczeństwa swoim narodom, ustanawiając przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, zgodnie z postanowieniami niniejszego Traktatu,

Zdecydowani kontynuować proces tworzenia coraz ściślejszego związku między narodami Europy, w którym decyzje są podejmowane jak najbliżej obywatela, zgodnie z zasadą pomocniczości,

W perspektywie przejścia do dalszych etapów zmierzających do rozwijania integracji europejskiej,

Postanowili ustanowić Unię Europejską i wyznaczyli w tym celu jako pełnomocników:

[...]

Którzy, po wymianie swoich pełnomocnictw stwierdzonych w dobrej i należytej formie, uzgodnili następujące postanowienia:

TYTUŁ I

Postanowienia wspólne

Artykuł 1 [A]

Niniejszym Traktatem Wysokie Umawiające się Strony ustanawiają między sobą Unię Europejską, zwaną dalej „Unią”.

Niniejszy Traktat wyznacza nowy etap w procesie tworzenia coraz ściślejszego związku między narodami Europy, w którym decyzje są podejmowane w najwyższym poszanowaniu zasady otwartości i jak najbliżej obywatela.

Unia jest zbudowana na Wspólnotach Europejskich, uzupełnionych politykami i formami współpracy ustanowionymi niniejszym Traktatem. Jej misją jest zorganizowanie w sposób spójny i solidarny stosunków pomiędzy państwami członkowskimi i ich narodami.

Artykuł 2 [B]

Unia stawia sobie następujące cele:

- popieranie postępu gospodarczego i społecznego oraz wysokiego poziomu zatrudnienia i doprowadzenie do zrównoważonego i trwałego rozwoju, zwłaszcza przez stworzenie przestrzeni bez granic wewnętrznych, wzmocnienie spójności gospodarczej i społecznej oraz ustanowienie unii gospodarczej i monetarnej, docelowo z jednym pieniądzem, zgodnie z postanowieniami niniejszego Traktatu;
- potwierdzanie swojej tożsamości na arenie międzynarodowej, zwłaszcza przez urzeczywistnienie wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, w tym przez stopniowe określenie wspólnej polityki obronnej, która mogłaby prowadzić do wspólnej obrony, zgodnie z postanowieniami artykułu 17 [J.7];
- wzmocnianie ochrony praw i interesów obywateli państw członkowskich przez ustanowienie obywatelstwa Unii;
- utrzymanie i rozwijanie Unii jako przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, w łonie której zapewni się swobodny przepływ osób w powiązaniu z właściwymi środkami w zakresie kontroli granic zewnętrznych, azylu, imigracji oraz zapobiegania przestępczości i walki z tym zjawiskiem;
- pełne utrzymanie i rozwijanie *acquis communautaire*, dla zbadania w jakiej mierze polityki i formy współpracy ustanowione niniejszym

jszym Traktatem wymagają zrewidowania w celu zapewnienia efektywności funkcjonowania mechanizmów i instytucji wspólnotowych.

Cele Unii będą osiągnięte zgodnie z postanowieniami niniejszego Traktatu, na warunkach i w tempie w nim przewidzianym, z poszanowaniem zasady pomocniczości określonej w artykule 5 [3b] Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską.

Artykuł 3 [C]

Unia dysponuje jednolitymi ramami instytucjonalnymi, które zapewniają spójność i ciągłość działań podejmowanych dla osiągnięcia swych celów, przy poszanowaniu i rozwijaniu *acquis communautaire*.

W szczególności Unia czuwa nad spójnością działań zewnętrznych jako całości w ramach jej polityki w dziedzinie stosunków zewnętrznych, bezpieczeństwa, gospodarki i rozwoju. Rada i Komisja są odpowiedzialne za zapewnienie tej spójności i współpracują w tym celu. Zapewniają one realizację tych polityk, każda zgodnie ze swymi kompetencjami.

Artykuł 4 [D]

Rada Europejska daje Unii niezbędne dla jej rozwoju impulsy i określa ogólne kierunki polityki.

Rada Europejska gromadzi szefów państw lub rządów państw członkowskich i przewodniczącego Komisji. Towarzyszą im ministrowie spraw zagranicznych państw członkowskich i jeden członek Komisji. Rada Europejska zbiera się co najmniej dwa razy w roku, pod przewodnictwem szefa państwa lub rządu państwa członkowskiego, które przewodniczy Radzie.

Rada Europejska składa Parlamentowi Europejskiemu sprawozdanie po każdym swoim spotkaniu oraz pisemne sprawozdanie roczne o postępie osiągniętym przez Unię.

Artykuł 5 [E]

Parlament Europejski, Rada, Komisja, Trybunał Sprawiedliwości i Trybunał Obrachunkowy wykonują swoje kompetencje zgodnie z warunkami i celami przewidzianymi, z jednej strony, w postanowieniach traktatów ustanawiających Wspólnoty Europejskie oraz późniejszych traktatów i aktów zmieniających je i uzupełniających, oraz, z drugiej strony, w innych postanowieniach niniejszego Traktatu.

Artykuł 6 [F]

1. Unia zbudowana jest na zasadach wolności, demokracji, poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności oraz rządów prawa, które są wspólne dla państw członkowskich.

2. Unia szanuje prawa podstawowe gwarantowane w Konwencji europejskiej o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności podpisanej w Rzymie 4 listopada 1950 roku i wynikające ze wspólnych tradycji konstytucyjnych państw członkowskich w charakterze zasad ogólnych prawa wspólnotowego.

3. Unia szanuje tożsamość narodową swoich państw członkowskich.

4. Unia zapewnia sobie środki niezbędne do osiągnięcia swoich celów i prowadzenia swoich kierunków działania.

Artykuł 7 [F.1]

1. Rada zebrana w składzie szefów państw lub rządów i stanowiąca jednomyślnie, na podstawie projektu przedłożonego przez jedną trzecią państw członkowskich lub Komisję i po uzyskaniu opinii zgodnej Parlamentu Europejskiego, może stwierdzić istnienie poważnego i trwałego naruszenia przez państwo członkowskie zasad określonych w artykule 6 [F] § 1 po uprzednim wezwaniu rządu tego państwa członkowskiego do przedstawienia wszelkich jego uwag w tej dziedzinie.

2. Gdy dojdzie do takiego stwierdzenia Rada, stanowiąc większością kwalifikowaną głosów, może zdecydować o zawieszeniu niektórych praw wynikających ze stosowania niniejszego Traktatu do

państwa członkowskiego, o których mowa, w tym praw głosowania przedstawiciela rządu tego państwa członkowskiego w Radzie. Czyniąc to Rada uwzględni ewentualne następstwa zawieszenia dla praw i zobowiązań osób fizycznych i prawnych.

Zobowiązania, które ciążą na państwie członkowskim, o którym mowa, na mocy niniejszego Traktatu w każdym stanie rzeczy pozostają wiążące dla tego państwa.

3. Rada, stanowiąc większością kwalifikowaną głosów, może następnie zdecydować o zmianie środków, które podjęła na podstawie § 2 lub o położeniu im kresu w odpowiedzi na zmiany sytuacji, która doprowadziła ją do nałożenia tych środków.

4. Dla celów niniejszego artykułu, Rada stanowi bez uwzględnienia głosu przedstawiciela rządu państwa członkowskiego, o którym mowa. Powstrzymanie się od głosu członków obecnych lub reprezentowanych nie stanowi przeszkody dla przyjęcia decyzji przewidzianych w § 1. Większość kwalifikowana jest określona na zasadzie takiej samej proporcji głosów ważonych członków Rady, jak oznaczona w artykule 205 [148] § 2 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską.

Niniejszy paragraf stosuje się również w przypadku zawieszenia praw głosowania zgodnie z § 2.

5. Dla celów niniejszego artykułu, Parlament Europejski stanowi większością dwóch trzecich głosów wyrażonych, w obecności większości jego członków.

[...]

TYTUŁ V

Postanowienia dotyczące wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa

Artykuł 11 [J.1]

1. Unia określa i realizuje wspólną politykę zagraniczną i bezpieczeństwa, obejmującą wszystkie dziedziny polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, której celami są:

- ochrona wspólnych wartości, podstawowych interesów, niezależności i integralności Unii, zgodnie z zasadami Karty Narodów Zjednoczonych;

- umacnianie bezpieczeństwa Unii i jej państw członkowskich we wszelkich formach;

- utrzymanie pokoju i umacnianie bezpieczeństwa międzynarodowego, zgodnie z zasadami Karty Narodów Zjednoczonych, Aktu Końcowego z Helsinek i celami Karty Paryskiej, w tym dotyczącymi granic zewnętrznych;

- popieranie współpracy międzynarodowej;

- rozwijanie i umocnienie demokracji i rządów prawa, jak również poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności.

2. Państwa członkowskie wspierają politykę zewnętrzną i bezpieczeństwa Unii aktywnie i bez zastrzeżeń, w duchu lojalności i wzajemnej solidarności.

Państwa członkowskie działają zgodnie na rzecz umocnienia i rozwijania ich wzajemnej solidarności politycznej. Powstrzymują się od wszelkich działań, które są sprzeczne z interesami Unii lub które mogłyby osłabić jej skuteczność jako zwartej siły w stosunkach międzynarodowych.

Rada czuwa nad poszanowaniem tych zasad.

Artykuł 12 [J.2]

Unia osiąga cele zawarte w artykule 11 [J.1]:

- określając zasady i ogólne wytyczne wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa;

- decydując o wspólnych strategiach;

- przyjmując wspólne działania;

- przyjmując wspólne stanowiska;

- wzmacniając systematyczną współpracę między państwami członkowskimi w prowadzeniu ich polityki.

Artykuł 13 [J.3]

1. Rada Europejska określa zasady i ogólne wytyczne wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, w tym w zakresie materii mających implikacje w sferze obrony.

2. Rada Europejska decyduje o wspólnych strategiach, które będą urzeczywistniane przez Unię w dziedzinach, w których państwa członkowskie mają ważne wspólne interesy.

Wspólne strategie precyzują swoje cele, czas trwania i środki, jakie Unia i państwa członkowskie powinny dostarczyć.

3. Rada podejmuje decyzje niezbędne dla określenia i wprowadzenia w życie wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa na podstawie ogólnych wytycznych ustalonych przez Radę Europejską.

Rada zaleca przyjęcie wspólnych strategii Radzie Europejskiej i je wykonuje, zwłaszcza uchwalając wspólne działania i wspólne stanowiska.

Rada zapewnia jedność, spójność i skuteczność działania Unii.

Artykuł 14 [J.4]

1. Rada uchwała wspólne działania. Dotyczą one niektórych sytuacji, gdzie działanie operacyjne Unii uznaje się za konieczne. Określają one swoje cele, zasięg, środki oddane do dyspozycji Unii, warunki dotyczące ich wykonania oraz w razie potrzeby czas ich trwania.

2. Jeżeli nastąpiła zmiana okoliczności mających wyraźny wpływ na daną kwestię, stając się przedmiotem wspólnego działania, Rada zmieni zasady i cele tego działania i przyjmuje niezbędne decyzje. Dopóki Rada nie działa, dopóty kontynuuje się wspólne działanie;

3. Wspólne działania wiążą państwa członkowskie w zakresie przyjmowanych przez siebie stanowisk i w prowadzeniu ich działania;

4. Rada może zażądać od Komisji przedstawienia jej wszelkich właściwych projektów dotyczących wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa w celu zapewnienia wykonania wspólnego działania.

5. Wszelkie zajęcie stanowiska lub podjęcie jakiegokolwiek działania krajowego w wykonaniu wspólnego działania stanowi przedmiot informacji w czasie pozwalającym, w razie potrzeby, na uprzednie uzgodnienie w ramach Rady. Obowiązku uprzedniego przekazania informacji nie stosuje się do środków, które są zwykłą transpozycją decyzji Rady w płaszczyźnie krajowej.

6. W razie nieodpartej konieczności związanej ze ewolucją sytuacji i wobec braku decyzji Rady, państwa członkowskie mogą podjąć w trybie pilnym środki, które się narzucają, przy uwzględnieniu ogólnych celów wspólnego działania. Państwo członkowskie, które podejmuje takie środki informuje o nich niezwłocznie Radę.

7. W przypadku poważnych trudności w stosowaniu wspólnego działania, państwo członkowskie przedkłada je Radzie, która je rozważa i poszukuje właściwych rozwiązań. Nie mogą one być sprzeczne z celami działania ani szkodzić jego skuteczności.

Artykuł 15 [J.5]

Rada uchwała wspólne stanowiska. Określają one podejście Unii co do poszczególnej kwestii o charakterze geograficznym lub tematycznym. Państwa członkowskie zapewniają zgodność swych polityk krajowych ze wspólnymi stanowiskami.

Artykuł 16 [J.6]

Państwa członkowskie wzajemnie informują się i uzgadniają w ramach Rady wszelkie kwestie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa budzące ogólne zainteresowanie, w celu zapewnienia jak największej skuteczności wpływu Unii przez zbieżność ich działań.

Artykuł 17 [J.7]

1. Wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa obejmuje całokształt zagadnień związanych z bezpieczeństwem Unii, w tym stopniowe określenie wspólnej polityki obronnej, zgodnie z ustępem 2, która mogłaby prowadzić do wspólnej obrony, jeśli Rada tak o tym zadecyduje. W tym przypadku zaleca ona państwom członkowskim przyjęcie takiej decyzji zgodnie z ich odpowiednimi wymogami konstytucyjnymi.

Unia Zachodnioeuropejska (UZE) stanowi integralną część rozwoju Unii, zapewniając Unii dostęp do zdolności operacyjnych, zwłaszcza w ramach § 2. Pomaga ona Unii w określaniu aspektów obronnych wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, które są ustalone w niniejszym artykule. W następstwie tego, Unia zachęca do ustanowienia ściślejszych stosunków instytucjonalnych z UZE w celu ewentualnego włączenia UZE do Unii, o ile Rada Europejska tak o tym zadecyduje. W tym przypadku zaleca ona państwom członkowskim podjęcie decyzji zgodnie z ich wymogami konstytucyjnymi.

Polityka Unii w znaczeniu nadanym niniejszym artykułem nie uchybia specyficznemu charakterowi polityki bezpieczeństwa i obrony niektórych państw członkowskich, szanuje ona zobowiązania wynikające z Paktu Północnoatlantyckiego w stosunku do niektórych państw członkowskich, które uważają, że ich wspólna obrona jest wykonywana w ramach Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) i jest zgodna ze wspólną polityką bezpieczeństwa i obrony przyjętą w tych ramach.

Stopniowe określenie wspólnej polityki obronnej jest wsparte, w zakresie, w jakim państwa członkowskie uznają to za właściwe, współpracą między nimi w dziedzinie zbrojeń.

2. Sprawy określone w niniejszym artykule obejmują misje humanitarne i ratunkowe, misje utrzymania pokoju i misje zbrojne dla uregulowania kryzysu, w tym misje przywracania pokoju.

3. Unia będzie zwracała się do UZE w celu opracowania i wykonania decyzji i działań Unii mających implikacje w dziedzinie obrony.

Kompetencja Rady Europejskiej w zakresie określania wytycznych zgodnie z artykułem 13 [J.3] przysługuje także wobec, jeśli chodzi o sprawy, co do których Unia ma prawo zwrócenia się do UZE.

W każdym przypadku zwrócenia się przez Unię do UZE o opracowanie i wykonanie decyzji Unii dotyczących misji określonych w § 2, wszystkie państwa członkowskie Unii mają prawo w pełni uczestniczyć w tych misjach. Rada, w porozumieniu z instytucjami UZE, przyjmuje praktyczne uzgodnienia dla umożliwienia wszystkim państwom członkowskim wnoszącym wkład w te misje, pełnego i równego uczestniczenia w planowaniu i podejmowaniu decyzji w łonie UZE.

Decyzje mające implikacje w dziedzinie obrony, o których mowa w niniejszym paragrafie, są podejmowane bez uszczerbku dla polityk i zobowiązań określonych w § 1, ustęp 3.

4. Niniejszy artykuł nie stanowi przeszkody w rozwijaniu ściślejszej współpracy między dwoma lub więcej państwami członkowskimi na szczeblu dwustronnym, w ramach UZE i Sojuszu Atlantyckiego, w zakresie, w jakim współpraca ta nie sprzeciwia się, ani nie utrudnia współpracy przewidzianej w niniejszym tytule.

5. W celu popierania realizacji celów określonych w niniejszym artykule, jego postanowienia zostaną poddane rewizji stosownie do artykułu 48 [N].

Artykuł 18 [J.8]

1. Urząd Przewodniczącego reprezentuje Unię w sprawach objętych wspólną polityką zagraniczną i bezpieczeństwa.

2. Urząd Przewodniczącego jest odpowiedzialny za wykonywanie decyzji przyjętych na podstawie niniejszego tytułu; z tego tytułu wy-

raża co do zasady stanowisko Unii w organizacjach międzynarodowych i na konferencjach międzynarodowych.

3. Urząd Przewodniczącego jest wspomagany przez Sekretarza Generalnego Rady, który wykonuje funkcje Wysokiego Przedstawiciela do spraw wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

4. Komisja jest w pełni włączana w zadania określone w § 1 i 2. W wykonywaniu tych zadań, Urząd Przewodniczącego jest w odpowiednim przypadku wspomagany przez państwo członkowskie, które będzie przewodniczyło w następnej kolejności.

5. Rada może, w każdym przypadku, gdy uzna to za niezbędne, mianować specjalnego przedstawiciela, któremu powierza się mandat w zakresie poszczególnych problemów politycznych.

Artykuł 19 [J.9]

1. Państwa członkowskie koordynują swoje działania w organizacjach międzynarodowych i podczas konferencji międzynarodowych. Bronią one na tych forach wspólnych stanowisk.

W ramach organizacji międzynarodowych i podczas konferencji międzynarodowych, w których nie uczestniczą wszystkie państwa członkowskie, te które w nich biorą udział bronią wspólnych stanowisk.

2. Z zastrzeżeniem paragrafu 1 oraz artykułu 14 [J.4] § 3, państwa członkowskie reprezentowane w organizacjach międzynarodowych lub na konferencjach międzynarodowych, w których nie uczestniczą wszystkie państwa członkowskie, informują te ostatnie o wszelkich sprawach ogólnego zainteresowania.

Państwa członkowskie, które są także członkami Rady Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych będą uzgadniały i przekazywały pozostałym państwom członkowskim wyczerpujące informacje. Państwa członkowskie, które są stałymi członkami Rady Bezpieczeństwa, przy wykonywaniu swoich funkcji zapewnią obronę stanowisk

i interesów Unii, bez uszczerbku dla obowiązków, które ciążyą na nich na podstawie przepisów Karty Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 20 [J.10]

Misje dyplomatyczne i konsularne państw członkowskich oraz delegacje Komisji w krajach trzecich i na konferencjach międzynarodowych oraz w organizacjach międzynarodowych współpracują z sobą dla zapewnienia poszanowania i wykonania wspólnych stanowisk i wspólnych działań uchwalonych przez Radę.

Intensyfikują one współpracę, wymieniając informacje, przeprowadzając wspólne oceny oraz przyczyniając się do wykonania artykułu 20 [8 c] Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską.

Artykuł 21 [J.11]

Urząd Przewodniczącego konsultuje z Parlamentem Europejskim główne aspekty i podstawowe wybory dokonywane w ramach wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa oraz czuwa, aby poglądy Parlamentu Europejskiego zostały należycie uwzględnione. Parlament Europejski jest regularnie informowany przez Urząd Przewodniczącego i Komisję o ewolucji polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii.

Parlament Europejski może kierować do Rady pytania lub formułować jej zalecenia. Odbywa on co roku debatę o postępie dokonanym w urzeczywistnianiu wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

Artykuł 22 [J.12]

1. Każde państwo członkowskie lub Komisja może zwracać się do Rady z wszelkimi pytaniami dotyczącymi wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa i może przedkładać Radzie propozycje.

2. W przypadkach wymagających szybkiej decyzji, Urząd Przewodniczącego, z inicjatywy własnej lub na żądanie Komisji bądź państwa członkowskiego, zwołuje nadzwyczajne posiedzenie Rady w

ciągu 48 godzin lub, w razie bezwzględnej potrzeby, w krótszym terminie.

Artykuł 23 [J.13]

1. Decyzje, o których mowa w niniejszym tytule są przyjmowane przez Radę jednomyślnie. Wstrzymanie się od głosu przez państwa obecne lub reprezentowane nie przeszkadza w podjęciu tych decyzji.

Każdy członek Rady, który wstrzymuje się podczas głosowania może, zgodnie z niniejszym ustępem, połączyć wstrzymanie się ze złożeniem deklaracji formalnej. W tym przypadku nie ma on obowiązku wykonywania decyzji, lecz akceptuje, że decyzją wiąże Unię. W duchu wzajemnej solidarności, to państwo członkowskie powstrzymuje się od wszelkich działań mogących wejść w konflikt lub czyniących przeszkodę w wykonaniu działania Unii opartego na tej decyzji, a inne państwa członkowskie szanują jego stanowisko. Jeżeli członek Rady, którzy wstrzymując się złożyli deklaracje formalne, stanowią dwie trzecie głosów ważonych liczonych według artykułu 205 [148] § 2 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską, decyzja nie jest przyjęta.

2. Na zasadzie odstępstwa od § 1, Rada podejmuje uchwały większością kwalifikowaną:

- gdy na podstawie wspólnej strategii przyjmuje wspólne działania i wspólne stanowiska albo przyjmuje jakąkolwiek inną decyzję;

- gdy przyjmuje jakąkolwiek decyzję wykonawczą w stosunku do wspólnego działania lub wspólnego stanowiska.

Jeżeli członek Rady deklaruje, że z ważnych i uzasadnionych powodów polityki krajowej zamierza sprzeciwić się przyjęciu decyzji, która miałaby być przyjęta większością kwalifikowaną, nie będzie ona podjęta. Rada głosując większością kwalifikowaną głosów może zażądać, aby sprawa została przekazana Radzie Europejskiej, która może przyjąć decyzję jednomyślnie.

Głosy ważne członków Rady są liczone według artykułu 205 [148] § 2 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską. Dla ich przyjęcia wymagane jest zebranie przynajmniej 62 głosów za oddanych przez co najmniej dziesięciu członków.

Niniejszy paragraf nie ma zastosowania do decyzji mających implikacje wojskowe lub przyjmowanych w dziedzinie obrony.

3. W kwestiach proceduralnych Rada stanowi większością swoich członków.

Artykuł 24 [J.14]

Gdy w zastosowaniu niniejszego tytułu niezbędne jest zawarcie umowy z jednym lub więcej państwami lub organizacjami międzynarodowymi, Rada, stanowiąc jednomyślnie, może upoważnić Urząd Przewodniczącego, który w odpowiednim przypadku będzie wspierany przez Komisję, do wszczęcia rokowań w tym celu. Umowy takie są zawierane przez Radę stanowiącą jednomyślnie na podstawie zalecenia Urzędu Przewodniczącego. Żadna umowa nie będzie wiązała państwa członkowskiego, którego przedstawiciel w Radzie zadeklarował, że pozostawać w zgodzie z własnymi regułami konstytucyjnymi; inni członkowie Rady mogą uzgodnić, że umowa będzie stosowała się do nich tymczasowo.

Postanowienia niniejszego artykułu stosują się również do materii objętych tytułem VI [Postanowienia dotyczące współpracy policyjnej i sądowej w sprawach karnych].

Artykuł 25 [J.15]

Z zastrzeżeniem artykułu 207 [151] Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską, Komitet Polityczny obserwuje sytuację międzynarodową w dziedzinach objętych wspólną polityką zagraniczną i bezpieczeństwa oraz przyczynia się do określenia kierunków polityki, wydając opinie dla Rady na jej żądanie lub z inicjatywy własnej. Nadzoruje on również wykonanie uzgodnionych polityk, bez uszczerbku dla kompetencji Urzędu Przewodniczącego i Komisji.

Artykuł 26 [J.16]

Sekretarz Generalny Rady, Wysoki Przedstawiciel do spraw wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, pomaga Radzie w sprawach podlegających wspólnej polityce zagranicznej i bezpieczeństwa, przyczyniając się zwłaszcza do sformułowania, opracowania i wykonania decyzji politycznych, a w stosownych przypadkach, działając w imieniu Rady i z upoważnienia Urzędu Przewodniczącego, prowadząc dialog polityczny z podmiotami trzecimi.

Artykuł 27 [J.17]

Komisja jest w pełni włączana do prac podejmowanych w dziedzinie wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

Artykuł 28 [J.18]

1. Artykuły 189 [137], 190 [138], 196-199 [139-142], 203 [146], 204 [147], 206-209 [150-153], 213-219 [157-163], 255 [191 a] i 290 [217] Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską stosują się do postanowień dotyczących dziedzin uregulowanych w niniejszym tytule.

2. Wydatki administracyjne ponoszone przez instytucje na mocy postanowień uregulowanych w niniejszym tytule, są pokrywane z budżetu Wspólnot Europejskich.

3. Wydatki operacyjne ponoszone w związku z wykonywaniem niniejszych postanowień również obciążają budżet Wspólnot Europejskich, z wyjątkiem wydatków przypadających na operacje mające implikacje wojskowe obronne, chyba że Rada postanowi inaczej jednomyślnie.

W przypadku, gdy wydatek nie obciąża budżetu Wspólnot Europejskich, obciąża państwa członkowskie według kryterium produktu krajowego brutto, chyba że Rada, stanowiąc jednomyślnie, postanowi inaczej. W odniesieniu do wydatków przypadających na operacje mające implikacje wojskowe lub obronne, państwa członkowskie, których przedstawiciele w Radzie złożyli deklarację formalną na pod-

stawie artykułu 23 [J.13] § 1, ustęp 2, nie są zobowiązani wносить wkład w ich finansowanie.

4. Procedura budżetowa określona w Traktacie ustanawiającym Wspólnotę Europejską stosuje się do wydatków, które obciążają budżet Wspólnot Europejskich.

8. Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, Rzym, 25 marca 1957

(wersja skonsolidowana na podstawie Traktatu z Amsterdamu)

TYTUŁ VII

Wspólna polityka handlowa

Artykuł 131 [110]

Tworząc unię celną między sobą, państwa członkowskie zamierzają przyczynić się we wspólnym interesie do harmonijnego rozwoju handlu światowego, stopniowego zniesienia ograniczeń w handlu międzynarodowym i obniżenia barier celnych.

Wspólna polityka handlowa uwzględni korzystny wpływ, jaki może mieć zniesienie ceł między państwami członkowskimi dla zwiększenia konkurencyjności przedsiębiorstw tych państw.

Artykuł 132 [112]

1. Bez uszczerbku dla zobowiązań przyjętych przez państwa członkowskie w ramach innych organizacji międzynarodowych, systemy pomocy przyznawane przez państwa członkowskie w eksporcie do krajów trzecich są stopniowo harmonizowane, w zakresie niezbędnym dla uniknięcia zakłóceń w konkurencji między przedsiębiorstwami Wspólnoty.

Na propozycję Komisji Rada, uchwała większością kwalifikowaną głosów dyrektywy niezbędne w tym celu.

2. Powyższe postanowienia nie mają zastosowania do zwrotu cel lub opłat mających skutek równoważny ani do zwrotu opłat pośrednich, w tym podatku obrotowego, akcyzy i innych podatków pośrednich, które są nakładane w związku z eksportem towaru z państwa członkowskiego do państwa trzeciego, w zakresie, w jakim zwroty te nie przekraczają obciążeń nakładanych bezpośrednio lub pośrednio na produkty eksportowane.

Artykuł 133 [113]

1. Wspólna polityka handlowa jest oparta na jednolitych zasadach, zwłaszcza w odniesieniu do zmian stawek celnych, zawierania umów celnych i handlowych, ujednoczenia środków liberalizacyjnych, polityki eksportowej i środków obrony handlowej, które są podejmowane w razie dumpingu lub subwencji.

2. Komisja przedkłada Radzie propozycje w celu wykonania wspólnej polityki handlowej.

3. Jeżeli istnieje potrzeba wynegocjowania umów z jednym lub więcej państwami albo z organizacjami międzynarodowymi, Komisja przedstawia Radzie zalecenia, która upoważnia ją do rozpoczęcia koniecznych rokowań.

Rokowania te są prowadzone przez Komisję w konsultacji ze specjalnym komitetem mianowanym przez Radę, wspierającym ją w wykonywaniu tego zadania, i w ramach dyrektyw, jakie Rada może do niej skierować.

Stosuje się odpowiednie postanowienia artykułu 300 [228].

4. W wykonywaniu kompetencji przyznanych niniejszym artykułem Rada stanowi kwalifikowaną większością głosów.

5. Rada, stanowiąc jednomyślnie na podstawie propozycji Komisji i po konsultacji z Parlamentem Europejskim, może rozszerzyć zastosowanie § 1-4 na rokowania i umowy międzynarodowe dotyczące usług i praw własności intelektualnej w zakresie, w jakim nie są objęte tymi paragrafami.

Artykuł 134 [115]

W celu zapewnienia, że wykonanie przez państwa członkowskie zgodnie z niniejszym Traktatem przyjętych środków polityki handlowej nie będzie uniemożliwione przez zakłócenia w przepływie albo gdy różnice między tymi środkami powodują trudności gospodarcze w jednym lub kilku państwach, Komisja zaleca pożądane metody współpracy między państwami członkowskimi. Jeżeli tego nie czyni, może upoważnić państwa członkowskie do podjęcia koniecznych środków ochronnych, których warunki i sposoby wykonania sama określi.

W nagłym przypadku państwa członkowskie żądają od Komisji wydania upoważnienia do samodzielnego podjęcia koniecznych środków, a ta wypowiada się na ten temat niezwłocznie; zainteresowane państwa członkowskie notyfikują je następnie pozostałym państwom członkowskim. Komisja może w każdej chwili postanowić, że państwa członkowskie muszą zmienić lub znieść takie środki.

Priorytet powinien być przyznany środkom, które powodują najmniejsze perturbacje w funkcjonowaniu wspólnego rynku.

TYTUŁ XVII

Współpraca w rozwoju

Artykuł 177 [130 u]

1. Polityka Wspólnoty w dziedzinie współpracy w rozwoju, uzupełniając polityki państw członkowskich, sprzyja:

- trwałemu rozwojowi gospodarczemu i społecznemu krajów rozwijających się, a w szczególności najmniej uprzywilejowanym spośród nich;

- harmonijnemu stopniowemu włączaniu krajów rozwijających się do gospodarki światowej;

- walce z ubóstwem w krajach rozwijających się.

2. Polityka Wspólnoty w tej sferze przyczynia się do osiągnięcia ogólnego celu rozwoju i wzmocnienia demokracji i rządów prawa oraz poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności.

3. Wspólnota i państwa członkowskie szanują zobowiązania i uwzględniają cele, na które wyraziły zgodę w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych i innych właściwych organizacji międzynarodowych.

Artykuł 178 [130 v]

W wykonywaniu polityk, które mogą dotknąć kraje rozwijające się, Wspólnota bierze pod uwagę cele określone w artykule 177 [130 u].

Artykuł 179 [130 w]

1. Z zastrzeżeniem innych postanowień niniejszego Traktatu, Rada, stanowiąc zgodnie z procedurą określoną w artykule 251 [189 c], uchwała środki niezbędne dla osiągnięcia celów określonych w artykule 177 [130 u]. Środki takie mogą przyjąć postać programów wieloletnich.

2. Europejski Bank Inwestycyjny przyczynia się, na warunkach przewidzianych w jego Statucie, do urzeczywistnienia środków określonych w § 1.

3. Niniejszy artykuł nie narusza współpracy z krajami Afryki, Karaibów i Pacyfiku w ramach konwencji AKP-WE.

Artykuł 180 [130 x]

1. Wspólnota i państwa członkowskie koordynują swoje polityki w dziedzinie współpracy w rozwoju i konsultują się wzajemnie co do swych programów pomocy, w tym w organizacjach międzynarodowych i podczas konferencji międzynarodowych. Mogą one podejmować wspólne działania. Państwa członkowskie w razie potrzeby przyczyniają się do wykonania programów pomocy Wspólnoty.

2. Komisja może podejmować wszelkie użyteczne inicjatywy dla popierania koordynacji określonej w § 1.

Artykuł 181 [130 y]

W zakresie swoich odpowiednich kompetencji Wspólnota i państwa członkowskie współpracują z krajami trzecimi i właściwymi organizacjami międzynarodowymi. Sposoby współpracy Wspólnoty mogą być przedmiotem umów między nią a stronami trzecimi, negocjowanych i zawieranych zgodnie z artykułem 300 [228].

Ustęp pierwszy nie narusza kompetencji państw członkowskich w zakresie negocjowania w ramach organów międzynarodowych i zawierania umów międzynarodowych.

Artykuł 296 [223]

1. Postanowienia niniejszego Traktatu nie stanowią przeszkody dla stosowania następujących reguł:

a) żadne państwo członkowskie nie ma obowiązku udzielania informacji, których ujawnienie byłoby jego zdaniem sprzeczne z podstawowymi interesami jego bezpieczeństwa;

b) każde państwo członkowskie może podejmować środki, jakie uważa za konieczne dla podstawowych interesów jego bezpieczeństwa, a które odnoszą się do produkcji lub handlu bronią, amunicją lub materiałami wojennymi; środki te nie mogą zmieniać warunków konkurencji na wspólnym rynku w odniesieniu do towarów, które nie są przeznaczone wyłącznie dla celów wojskowych.

2. Rada stanowiąc jednomyślnie na podstawie propozycji Komisji, może czynić zmiany na liście określonej 15 kwietnia 1958, do których będzie miał zastosowanie przepis § 1 lit. b.

Artykuł 297 [224]

Państwa członkowskie będą konsultowały się w celu wspólnego podjęcia działań niezbędnych dla uniknięcia, aby funkcjonowanie wspólnego rynku nie zostało dotknięte przez środki, do przyjęcia których jest skłonione w przypadku poważnych zaburzeń wewnętrznych zagrażających porządkowi publicznemu, w przypadku wojny lub poważnego napięcia międzynarodowego stanowiącego groźbę wojny

lub w celu wykonania zobowiązań przyjętych przez siebie w celu utrzymania pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego.

Artykuł 300 [228]

1. W przypadku, gdy postanowienia niniejszego Traktatu przewidują zawarcie umów między Wspólnotą a jednym lub kilkoma państwami albo organizacjami międzynarodowymi, Komisja udziela zaleceń Radzie, która upoważnia ją do rozpoczęcia koniecznych rokowań. Rokowania te prowadzi Komisja w konsultacji ze specjalnymi komitetami, wyznaczonymi przez Radę dla wspierania jej w tym zadaniu, i w ramach dyrektyw, które Rada może do niej skierować.

W wykonywaniu kompetencji przyznanych niniejszym paragrafem Rada stanowi większość kwalifikowaną, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w § 2 ustęp 1, kiedy działa jednomyślnie.

2. Z zastrzeżeniem kompetencji przyznanych Komisji w tej dziedzinie, o podpisaniu, któremu może towarzyszyć decyzja o tymczasowym stosowaniu przed wejściem w życie oraz o zawarciu umowy decyduje Rada, stanowiąc kwalifikowaną większość głosów, na podstawie propozycji Komisji. Rada stanowi jednomyślnie, gdy umowa dotyczy dziedziny, w której jednomyślność jest wymagana do przyjęcia przepisów wewnętrznych i w przypadku umów określonych w artykule 310 [238].

Na podstawie odstępstwa od przepisów § 3, te same procedury stosuje się do podjęcia decyzji o zawieszeniu stosowania umowy oraz podejmowanych w celu ustalenia stanowisk, które mają być zajęte w imieniu Wspólnoty w organie stworzonym przez umowę opartą na artykule 310 [238], jeżeli organ ten został wezwany do przyjęcia decyzji mających skutki prawne, z wyjątkiem decyzji uzupełniających lub zmieniających ramy instytucjonalne umowy.

Parlament Europejski jest niezwłocznie i w pełni informowany o każdej decyzji podjętej na podstawie niniejszego paragrafu dotyczące tymczasowego stosowania lub zawieszania stosowania umów bądź

ustalenia stanowiska wspólnotowego w organie stworzonym przez umowę opartą na artykule 310 [238].

3. Rada zawiera umowy po konsultacji z Parlamentem Europejskim, z wyjątkiem umów określonych w artykule 133 [113] § 3, w tym, gdy umowa dotyczy dziedziny, w której do przyjęcia wewnętrznych przepisów wymagana jest procedura określona w artykule 251 [189 b] lub 252 [189 c]. Parlament Europejski wyraża swoją opinię w terminie, który może określić Rada, zależnie od pilności sprawy. W razie braku opinii w tym terminie, Rada może stanowić.

Na zasadzie odstępstwa od ustępu poprzedniego, umowy określone w artykule 310 [238] lub inne umowy ustanawiające specyficzne ramy instytucjonalne przez organizację procedur współpracy, umowy mające implikacje budżetowe dla Wspólnoty oraz umowy powodujące zmianę aktu przyjętego na podstawie procedury określonej w artykule 251 [189 b] są zawierane po uzyskaniu zgody Parlamentu Europejskiego.

W nagłych przypadkach Rada i Parlament Europejski mogą uzgodnić termin wyrażenia zgody.

4. W związku z zawieraniem umowy Rada, na zasadzie odstępstwa od § 2, może upoważnić Komisję do zatwierdzenia zmian w imieniu Wspólnoty, gdy umowa przewiduje ich przyjęcie w drodze procedury uproszczonej lub przez organ ustanowiony na podstawie tej umowy; Rada może powiązać to upoważnienie z pewnymi warunkami specyficznymi.

5. Jeżeli Rada przewiduje zawarcie umowy zmieniającej niniejszy Traktat, takie zmiany muszą zostać najpierw przyjęte zgodnie z procedurą określoną w artykule 48 [N] Traktatu o Unii Europejskiej.

6. Rada, Komisja lub państwo członkowskie mogą uzyskać opinię Trybunału Sprawiedliwości na temat zgodności przewidywanej umowy z postanowieniami niniejszego Traktatu. Umowa, która stała się przedmiotem opinii negatywnej Trybunału Sprawiedliwości może wejść w życie wyłącznie na warunkach określonych w artykule 48 [N] Traktatu o Unii Europejskiej.

7. Umowy zawierane według warunków określonych w niniejszym artykule wiążą instytucje Wspólnoty oraz państwa członkowskie.

Artykuł 301 [228 a]

Gdy wspólne stanowisko lub wspólne działanie przyjętych na podstawie przepisów Traktatu o Unii Europejskiej dotyczących wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa przewiduje działanie Wspólnoty zmierzające do przerwania lub ograniczenia w całości lub w części stosunków gospodarczych z jednym lub kilkoma krajami trzecimi, Rada, stanowiąc większością kwalifikowaną głosów na podstawie propozycji Komisji, przyjmuje pilne i konieczne środki.

ZASTOSOWANIE SIŁY ZBROJNEJ W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH

1. Pojęcie agresji

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 3314 w sprawie definicji agresji (załącznik), przyjęta 14 XII 1974 r. (Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych. Zbiór dokumentów. Opracował M. Fleming. Agencja Artekon, Warszawa 1991, s. 230-231)

Zgromadzenie Ogólne przyjmuje poniższą definicję agresji:

Artykuł 1

Agresją jest użycie przez państwo siły zbrojnej przeciwko suwerenności, integralności terytorialnej lub niepodległości politycznej innego państwa lub w jakikolwiek inny sposób niezgodny z Kartą Narodów Zjednoczonych, jak to określono w niniejszej definicji.

Uwaga wyjaśniająca: w niniejszej definicji termin „państwo”:

- a) jest użyty bez przesądzania sprawy uznania, jak też niezależnie od tego czy państwo jest członkiem Organizacji Narodów Zjednoczonych;
- b) obejmuje - w odpowiednich przypadkach - pojęcie „grupa państw”.

Artykuł 2

Użycie siły zbrojnej z pogwałceniem Karty przez państwo, działające jako pierwsze, stanowi wystarczający dowód *prima facie* aktu agresji, chociaż Rada Bezpieczeństwa może - działając zgodnie z Kartą - dojść do wniosku, że stwierdzenie, iż został popełniony akt agresji, nie jest uzasadnione w świetle innych stosownych okoliczności, w tym również dlatego, że określone akty lub ich skutki nie są dostatecznie poważne.

Artykuł 3

Każde z działań poniżej wymienionych, niezależnie od tego, czy nastąpiło wypowiedzenie wojny, kwalifikuje się jako akt agresji, przy uwzględnieniu postanowień artykułu 2:

a) inwazja lub atak sił zbrojnych jednego państwa na terytorium innego państwa, albo wszelka okupacja wojskowa, nawet czasowa, będąca wynikiem takiej inwazji lub ataku, lub też jakakolwiek aneksja terytorium lub części terytorium innego państwa przy użyciu siły;

b) bombardowanie przez siły zbrojne państwa terytorium innego państwa lub użycie przez państwo jakichkolwiek broni przeciwko terytorium innego państwa;

c) blokada portów lub wybrzeży państwa przez siły zbrojne innego państwa;

d) atak sił zbrojnych państwa na siły zbrojne lądowe, morskie lub powietrzne albo na marynarkę lub lotnictwo cywilne innego państwa;

e) użycie sił zbrojnych państwa znajdujących się na terytorium innego państwa za zgodą państwa przyjmującego, niezgodnie z warunkami określonymi przy wyrażaniu zgody lub wszelkie przedłużanie ich pobytu na tym terytorium po wygaśnięciu zgody;

f) wyrażanie przez państwo zgody, by jego terytorium, które oddało do dyspozycji innemu państwu, było wykorzystane przez to inne państwo dla dokonania agresji przeciwko państwu trzeciemu;

g) wysyłanie przez państwo lub w jego imieniu band lub grup zbrojnych, oddziałów nieregularnych lub najemników, które dokonują zbrojnych aktów przeciwko innemu państwu w stopniu dorównującym aktom wymienionym powyżej, względnie zaangażowanie się w znaczny sposób w takie działanie.

Artykuł 4

Wyliczenie powyższych działań nie jest wyczerpujące i Rada Bezpieczeństwa może uznać, że inne akty stanowią agresję w rozumieniu postanowień Karty.

Artykuł 5.1

Żaden wzgląd, jakiegokolwiek byłby on natury - politycznej, ekonomicznej, wojskowej czy innej - nie może usprawiedliwić agresji.

2. Wojna agresywna jest zbrodnią przeciwko międzynarodowemu pokojowi. Agresja pociąga za sobą odpowiedzialność międzynarodową.

3. Żadne nabycie terytorium i żadna szczególna korzyść wynikająca z agresji nie są i nie będą uznane za legalne.

Artykuł 6

Nic w niniejszej definicji nie będzie interpretowane jako rozszerzające lub zwężające w jakikolwiek sposób zakres Karty, łącznie z postanowieniami dotyczącymi przypadków, w których użycie siły jest legalne.

Artykuł 7

Nic w niniejszej definicji, a w szczególności artykuł 3, w żaden sposób nie może naruszać wynikającego z Karty prawa do samostanowienia, wolności i niepodległości narodów pozbawionych siłą tego prawa, do których odnosi się Deklaracja w sprawie zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, zwłaszcza narodów pod kolonialnymi i rasistowskimi reżymami lub innymi formami obcego panowania, ani też prawa tychże narodów do walki o te cele, do poszukiwania i otrzymywania poparcia zgodnie z zasadami Karty i stosownie do wymienionej wyżej Deklaracji.

Artykuł 8

Przy interpretacji i stosowaniu powyższych postanowień należy brać pod uwagę, że pozostają one we wzajemnej zależności i każde postanowienie powinno być interpretowane w kontekście innych postanowień.

Sprawa dotycząca militarnej oraz paramilitarnej działalności przeciw Nikaragui, Nikaragua v. USA, orzeczenie MTS z 27 VI 1986 r. (ICJ Reports 1986, s. 146-7)

292. ...Trybunał...

(3) Stosunkiem 12 głosów do 3 zdecydował, że szkołą, zbrojąc, wyposażając, finansując i zaopatrując siły zbrojne *contras* lub w inny sposób zachęcając, wspierając i udzielając pomocy wojskowej i parawojskowej działalności *contras* w oraz przeciwko Nikaragui, USA naruszyły swoje obowiązki, wynikające z norm zwyczajowego prawa międzynarodowego, do nieingerowania w wewnętrzne sprawy innego państwa.

(4) Stosunkiem głosów 12 do 3 zdecydował, że dopuszczając się w latach 1983-84, ataków na terytorium Nikaragui... USA naruszyło swoje zobowiązania, wynikające ze zwyczajowego prawa międzynarodowego, do niestosowania siły zbrojnej przeciw innemu państwu...

(6) Stosunkiem głosów 12 do 3 zdecydował, że zaminowując wody wewnętrzne oraz morze terytorialne Nikaragui, na początku 1994 r., USA naruszyły normy zwyczajowego prawa międzynarodowego zakazujące użycia siły zbrojnej przeciw innemu państwu, ingerowania w sprawy wewnętrzne oraz utrudniania handlu morskiego.

Dekker I, Criminal responsibility and the Gulf War of 1980-1988: The crime of aggression. (w:) The Gulf War of 1980-1988. Ed. by I. Dekker and H. Post. Martinus Nijhoff Publishers. Dordrecht - Boston - London 1992. s. 249 oraz 253 i nast. (przypisy pominięto)

Podczas wojny w Zatoce Perskiej oba walczące państwa domagały się, aby uznano je za ofiary agresji. I tak, od samego początku, Iran traktował potępienie przez społeczność międzynarodową irackiej agresji jako warunek współpracy z ONZ w jej wysiłkach zmierzających do rozwiązania tego konfliktu... Z kolei Irak twierdził, że działał w ramach samoobrony w związku z irańską agresją....

Odpowiedź na pytanie, kiedy mamy do czynienia z agresją była, przez wiele lat, przedmiotem długich i trudnych negocjacji w Zgro-

madzeniu Ogólnym ONZ, które ostatecznie zakończyły się przyjęciem - w drodze konsensusu - definicji agresji (załącznik do rezolucji nr 3314 z 14 XII 1974 r.). Jednakże status prawny tego zalecenia Zgromadzenia Ogólnego jest nadal niezbyt jasny. Akceptując definicję agresji niektóre państwa oświadczyły, iż traktują ją jako objaśnienie Karty ONZ nie posiadające mocy wiążącej. Inne, włączając przedstawiciela Iraku, traktowały ją jako wiążącą interpretację kompetencji Rady Bezpieczeństwa oraz praw i obowiązków państw członkowskich. Praktyka Rady Bezpieczeństwa nie przesądza ostatecznej odpowiedzi na pytanie o status prawny tej rezolucji. W nielicznych przypadkach, w których, po 1991 r., Rada Bezpieczeństwa stwierdzała istnienie agresji, nigdy nie odwoływała się bezpośrednio do definicji agresji...

2. Prawo do samoobrony

2.1. Samoobrona indywidualna

Shaw M., International Law, Second ed., Grotius Publications Limited, Cambridge 1986, s. 549-551 (przypisy pominięto)

Z tradycyjnym pojmowaniem prawa do samoobrony mamy do czynienia w sprawie statku „Karolina”. Spór wiązał się z incydentem z 1837 r., gdy Brytyjczycy poddani zajęli, a następnie zniszczyli statek „Karolina”, znajdujący się wówczas w porcie amerykańskim. Stało się tak, ponieważ statek ten zaopatrywał grupy obywateli amerykańskich angażujących się w działalność zbrojną na terytorium kanadyjskim.¹

¹ W 1837 r., na obszarze dzisiejszej Kanady, wybuchło powstanie skierowane przeciw zwierzchnictwu brytyjskiemu. Przywódcy powstania, mimo przeciwdziałania władz Stanów Zjednoczonych, zdołali zwerbować znaczną liczbę obywateli amerykańskich. Ochotnicy ci założyli bazę wypadową na jednej z wysp, skąd atakowali przepływające statki brytyjskie oraz dokonywali zbrojnych wypadów na

W wywołanej tym incydentem korespondencji z władzami brytyjskimi amerykański sekretarz stanu wyłożył zasadnicze elementy składające się na pojęcie samoobrony. Otóż działalność, aby mogła zostać zakwalifikowana jako samoobrona winna mieć charakter: „nie cierpiącej zwłoki, nieprzepartej, nie pozostawiającej żadnego wyboru ani chwili do zastanowienia”. Oprócz tego działania podjęte w ramach samoobrony winny być proporcjonalne oraz umiarkowane „ponieważ akt usprawiedliwiany koniecznością samoobrony musi być limitowany tą koniecznością i mieścić się wyraźnie w jej ramach”. Zasady te zostały zaakceptowane przez rząd brytyjski i są obecnie traktowane jako część zwyczajowego prawa międzynarodowego.

Istnieją liczne kontrowersje na tle interpretacji art. 51 Karty ONZ. Z jednej strony stwierdza się, że treść art. 51 w połączeniu z art. 2 ust. 4 konkretyzuje zakres doktryny samoobrony. Innymi słowy do samoobrony można się uciec wyłącznie, gdy nastąpi zbrojny atak. Z drugiej strony niektórzy przedstawiciele doktryny utrzymują, iż pierwsza fraza art. 51 stwierdzająca „nic w niniejszej Karcie nie narusza wrodzonego prawa każdego członka ONZ... do samoobrony” oznacza, iż istnieje w zwyczajowym prawie międzynarodowym prawo do samoobrony i dominuje ono nad treścią art. 51, który ma zastosowanie wyłącznie w sytuacji, gdy nastąpił atak zbrojny. Pogląd ten ulega pewnemu wzmocnieniu, w rezultacie analizy prac towarzyszących opracowaniu Karty... Nieliczni przedstawiciele nauki oraz niektóre państwa traktują art. 51 jako określający szczegółowo jedynie jeden rodzaj samoobrony, w kontekście głównej odpowiedzialności Rady Bezpieczeństwa za utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa...

Pogląd, że prawo do samoobrony jest ograniczone do odpowiedzi na rzeczywisty atak zbrojny, odrzuca istnienie jakiegokolwiek

ląd. Oddziały te były zaopatrywane ze Stanów Zjednoczonych przez statek amerykański „Karolina”. W końcu grudnia 1837 r. został on zaatakowany w amerykańskim porcie przez Brytyjczyków, zajęty i spalony. Podczas walki zabito dwóch obywateli amerykańskich (przyp. mój - B.W.).

wyprzedzającej czy prewencyjnej samoobrony. Tę ostatnią koncepcję rozwinięto w kontekście istnienia nowoczesnych rodzajów broni, które pozwalają na błyskawiczny atak. Kolumny pancerne wspierane przez ponaddźwiękowe samoloty mogą szybko przechodzić z obrony do ataku. Wobec tego powyższy pogląd mógłby prowadzić do sytuacji, w której państwo stojące w obliczu dużej koncentracji sił zbrojnych wzdłuż jego granicy nie mogłoby, zgodnie z prawem, podjąć akcji do czasu, aż atak nastąpi... mogłoby to, w określonych okolicznościach, prowadzić do szczególnie poważnych następstw dla tego państwa.

W praktyce stosunków międzynarodowych miały miejsce uderzenia prewencyjne w samoobronie. W 1967 r. Izrael, w następstwie zablokowania portu Eljat oraz zawarcia paktu wojskowego między Jordanią a Egiptem, zaatakował swych sąsiadów. Wydarzenie to poprzedzała także mobilizacja wojsk egipskich na granicy z Izraelem i wycofanie zgody egipskiego prezydenta na stacjonowanie sił pokojowych ONZ w tym regionie. Oczywiście można byłoby argumentować, iż sama egipska blokada mieści się już w pojęciu „użycie siły zbrojnej”, stąd legitymizowała działania Izraela bez potrzeby uciekania się do koncepcji „prewencyjnej samoobrony”...

Zasadniczy kłopot z koncepcją prewencyjnej samoobrony polega oczywiście na tym, że wymaga ona precyzyjnego skalkulowania różnych działań drugiej strony. Prewencyjne uderzenie wykonane zbyt wcześnie może stanowić akt agresji...

Dekker I., Criminal responsibility and the Gulf War of 1980-1988: The Crime of aggression. (w:) The Gulf War of 1980-1988. Ed. By I. Dekker and H. Post. Martinus Nijhoff Publishers. Dordrecht - Boston - London 1992, s. 253 i nast. (przypisy pominięto)

B. Pierwsze użycie siły zbrojnej a prawo do samoobrony

W definicji agresji punkt wyjścia dla określenia tego terminu stanowi stwierdzenie, że agresją jest pierwsze użycie siły zbrojnej niezgodne z Kartą ONZ. Rada Bezpieczeństwa ONZ może zrezygnować

z zastosowania tego kryterium w przypadku, gdy zakres użycia siły zbrojnej oraz jego konsekwencje są niewielkie, albo - jak szczególnie lubią podkreślać państwa zachodnie - gdy strona, która zastosowała siłę zbrojną nie kierowała się agresywnymi zamiarami.

Z faktów wynika jednoznacznie, że w dniu 22 IX 1980 r. akcją wojskową na wielką skalę podjął Irak przeciw Iranowi, oraz że po tygodniu Irak okupował znaczne obszary Iranu. W pierwszym piśmie skierowanym do ONZ w sprawie tego konfliktu minister spraw zagranicznych Iraku, Hammadi, pisze o akcji wojskowej stanowiącej realizację prawa do samoobrony, nieodzownej ze względu na określone okoliczności, to samo uzasadnienie podane zostało w nocie irackiego MSZ do Ambadora Iranu w Bagdadzie z 17 IX 1980 r....

Oczywiście takie prawo (prawo do samoobrony - przyp. mój, B.W.) istnieje w prawie międzynarodowym, lecz może ono być realizowane jedynie w określonych okolicznościach. Zasadniczym warunkiem wyszczególnionym w art. 51 Karty ONZ jest zbrojny atak. Atak taki powinien być „poważny”, tak co do skali, jak i co do skutków oraz nie może ograniczać się wyłącznie do incydentów granicznych. Jednakże irackie informacje przekazywane Radzie Bezpieczeństwa, przynajmniej do 24 października, nie zawierają żadnych takich zarzutów. Podstawowym zarzutem w irackim uzasadnieniu (akcji zbrojnej - przyp. mój, B.W.) jest - domniemane - naruszenie przez Iran Porozumienia algierskiego z 6 III 1975 r. oraz Traktatu dotyczącego granicy państwowej oraz stosunków sąsiedzkich między tymi państwami z 13 VI 1975 r.

W doktrynie prawa międzynarodowego znajduje zwolenników stanowisko, iż oprócz wrodzonego prawa do samoobrony, w przypadku zbrojnego ataku, państwa mogą korzystać z tego prawa także i w innych okolicznościach. Niezależnie od istoty argumentów na rzecz i przeciw temu stanowisku wystarczy, w interesującej nas sprawie, wskazać na powszechnie akceptowane warunki, jednym z nich jest realizacja prawa do samoobrony zgodnie z zasadą proporcjonalności, który to warunek musi być zawsze przestrzegany. Działania wojsko-

we na wielką skalę wszczęte przez Irak 22 IX 1980 r. i kontynuowane w ciągu kolejnych miesięcy z pewnością nie czynią zadość tej zasadzie, pomijając już inne argumenty...

Niemożliwość utrzymania irackiego stanowiska była najwidoczniej uświadamiana, nawet w Bagdadzie, co daje się wywnioskować z treści listu do Sekretarza Generalnego ONZ datowanego 24 X 1980 r., w którym wprowadza się zmiany w argumentacji mającej uzasadnić podjęcie szeroko zakrojonych działań wojennych. W liście znajdujemy zmiany na temat irańskiej akcji wojskowej mającej rozpocząć się 4 IX 1980 r. i data ta, a nie 22 IX 1980 r., jest wskazywana obecnie jako początek wojny... W tym kontekście jest rzeczą kuriozalną, iż następnie dzień 22 września został wskazany jako dzień, w którym „Irak realizował prewencyjną samoobronę swego terytorium i narodu”.

Niektórzy przedstawiciele nauki prawa międzynarodowego przyjmują istnienie prawa do prewencyjnej samoobrony ... Równocześnie jednak, zgodnie z ich opinią, taka samoobrona, jeśli ma być uznana za legalną, musi sprostać dodatkowym ograniczeniom. M.in. Rifaat stwierdza: „Stąd, jeśli niebezpieczeństwo zbrojnego ataku jest poważne i bliskie, to państwo przeciw któremu atak miałby być skierowany, jest upoważnione, na podstawie art. 51 karty, do realizacji wrodzonego prawa do samoobrony, aby zapobiec takiemu atakowi”. Równocześnie dodaje on, że państwo działające w ten sposób jest związane zasadą proporcjonalności. W świetle znacznego zakresu irackich działań wojennych powinno zostać odnotowane, że Iran skoncentrował poważne siły na granicy oraz że istniało poważne zagrożenie atakiem... Jednakże ani przekazywane do ONZ informacje ani jakiegokolwiek inne raporty irackie nie zawierają żadnych wzmianek na ten temat.

Abstrahując od powyższego. Roszczenie sobie prawa do prewencyjnej samoobrony przez Irak jest o tyle niezwykle, że następuje po wcześniejszych stwierdzeniach, że to Iran rozpoczął wojnę. Fakty te nie dziwią, jeśli przyjmujemy, że ta sprzeczna argumentacja spowodowa-

wana jest trudnościami w wykazaniu, że irańskie działania wojskowe między 4 a 22 IX 1980 r. odpowiadają warunkom niezbędnym do zastosowania samoobrony...

W oparciu o to co powiedziano wyżej należy założyć, że Irak był państwem, które pierwsze użyło siły zbrojnej, oraz że to początkowe użycie siły trudno jest usprawiedliwić w świetle norm prawa międzynarodowego, a w szczególności Karty ONZ.

Karta ONZ z 26 VI 1945 r. Prawo międzynarodowe publiczne.

Wybór dokumentów. Opracowanie A. Przyborowska-Klimczak, Lublin 1995, s. 21

Artykuł 51

Nic w niniejszej Karcie nie narusza przyrodzonego prawa każdego członka ONZ, przeciwko któremu dokonano zbrojnej napaści, do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony zanim Rada Bezpieczeństwa zastosuje środki konieczne do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Członkowie, którzy zastosowali pewne środki w wykonaniu swego prawa do samoobrony, natychmiast zawiadomią o tym Radę Bezpieczeństwa. Środki te w niczym nie naruszają opartego na niniejszej Karcie prawa i obowiązku Rady Bezpieczeństwa do podejmowania w każdym czasie akcji, jaką uzna ona za konieczną do utrzymania lub przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.

2.2. Zbiorowa samoobrona

Shaw M., International Law, Second ed., Grotius Publications Limited, Cambridge 1986, s. 554 (przypisy pominięto)

Prawo państwa do obrony przed zewnętrznymi atakami zbrojnymi jest historycznie uznawane jako norma prawa zwyczajowego. Jednakże art. 51 Karty ONZ powołuje się także na „wrodzone prawo do... zbiorowej samoobrony”, w związku z czym rodzi się pytanie, jak dalece jedno państwo może stosować siłę zbrojną w celu obrony innego państwa? Poza tym idea samoobrony jest raczej niejasna.

Może ona być traktowana jedynie jako zwykłe zsumowanie kilku indywidualnych praw do samoobrony w ramach określonego traktatu lub instytucji - jak sugerują niektórzy przedstawiciele nauki - lub też, może ona stanowić podstawę kompleksowego, regionalnego systemu bezpieczeństwa...

W praktyce państwa przyjęły ten drugi sposób podejścia. Takie organizacje jak NATO i Układ Warszawski utworzone po II wojnie światowej wyraźnie opierają się na prawie do zbiorowej samoobrony zawartym w art. 51. Na mocy tego rodzaju umów atak na jedną ze stron jest traktowany jako atak na wszystkie inne strony, stąd nieunikniony wniosek, iż zbiorowa samoobrona jest czymś więcej niż zbiorem indywidualnych praw do samoobrony, jest zupełnie inną instytucją.

Opinia doradcza Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie legalności użycia broni nuklearnej lub jej groźby, wydana na prośbę Zgromadzenia Ogólnego ONZ (Komunikat Sekretariatu MTS nr 96/23 z 8.07.1996r.)

[...]

Trybunał odpowiedział jak następuje.

Jednogłośnie.

Ani w prawie zwyczajowym ani w prawie traktatowym nie znajdujemy żadnego, wyraźnego upoważnienia do stosowania broni nuklearnej lub jej groźby.

Jedenastoma głosami przeciw trzem.

Ani w prawie zwyczajowym ani w prawie traktatowym nie znajdujemy żadnego, ogólnego i powszechnego co do zakresu zakazu użycia broni nuklearnej lub jej groźby.

Jednogłośnie.

Użycie siły w postaci broni nuklearnej lub jej groźby jest nielegalne jeśli jest sprzeczne z treścią art. 2 ust. 4 Karty ONZ albo nie spełnia warunków zawartych w treści art. 51 Karty.

Jednogłośnie.

Oprócz tego użycie broni nuklearnej lub groźba jej użycia powinno spełniać wymagania zawarte w prawie międzynarodowym mającym zastosowanie do konfliktów zbrojnych, w szczególności powinno być zgodne z normami prawa humanitarnego, jak również pozostawać w zgodzie ze szczególnymi obowiązkami traktatowymi i innymi, które odnoszą się do broni nuklearnych.

Siedmioma głosami przeciw siedmiu

Z powyższych warunków wynika, że groźba użycia lub użycie broni nuklearnej byłoby generalnie sprzeczne z normami mającymi zastosowanie do konfliktów zbrojnych, a w szczególności z zasadami i normami prawa humanitarnego.

Jednakże uwzględniając obecny stan prawa międzynarodowego oraz fakty znane Trybunałowi, nie można stwierdzić definitywnie czy użycie broni nuklearnej lub jej groźby byłoby legalne lub nielegalne w ekstremalnych okolicznościach samoobrony, w których stawką stanowią byt państwa.

Jednogłośnie.

Istnieje obowiązek kontynuowania w dobrej wierze oraz zakończenia rokowań prowadzących do całkowitego rozbrojenia nuklearnego pod ścisłą i efektywną kontrolą międzynarodową.

[...]

Sprawa dotycząca militarnej oraz paramilitarnej działalności przeciw Nikaragui, Nikaragua v. USA, orzeczenie MTS z 27 VI 1986 r. (ICJ Reports, s. 102 i nast.)

193. Ogólna zasada zakazująca użycia siły dopuszcza określone wyjątki. W świetle argumentów przedłożonych przez USA dla usprawiedliwienia działań zarzuconych temu państwu przez Nikaragę Trybunał musiał zająć stanowisko co do treści prawa do samoobrony, a w szczególności prawa do zbiorowej samoobrony. Po pierwsze, co

się tyczy istnienia tego prawa, Trybunał odnotował, iż w brzmieniu art. 51 Karty ONZ, samoobrona, zarówno zbiorowa, jak i indywidualna jest wrodzonym prawem każdego państwa w przypadku ataku zbrojnego... W deklaracji zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współdziałania państw zgodnie z Kartą ONZ, odniesienie się do zakazu użycia siły kończy się następującym akapitem: „nic w powyższych paragrafach nie może być interpretowane jako rozszerzające lub uszczuplające w jakikolwiek sposób postanowień Karty dotyczących wypadków, w których użycie siły jest zgodne z prawem”. Rezolucja ta wykazuje, że państwa reprezentowane w Zgromadzeniu Ogólnym ONZ traktują wyjątek od zakazu użycia siły zbrojnej, którym jest prawo do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, jako normę zwyczajowego prawa międzynarodowego.

194. ...W związku z okolicznościami towarzyszącymi powstaniu sporu strony skoncentrowały się wyłącznie na prawie do samoobrony w przypadku zbrojnego ataku, który już miał miejsce, a kwestia reakcji na groźbę ataku nie była podnoszona. Wobec czego Trybunał nie wypowiadał się na ten ostatni temat. Strony utrzymywały także zgodnie, że ocena legalności reakcji na zbrojny atak zależy od przestrzegania zasad konieczności oraz proporcjonalności środków podjętych w ramach samoobrony. Skoro ustalono, że prawo do zbiorowej samoobrony jest normą zwyczajowego prawa międzynarodowego, więc Trybunał skoncentrował się na określeniu warunków, których zaistnienie jest konieczne dla realizacji tego prawa, zgodnie z zasadami, do których strony odwoływały się.

195. ...Obecnie, jak wydaje się, istnieje powszechne porozumienie co do aktów, których charakter powoduje, iż mogą być one traktowane jako atak zbrojny. W szczególności można przyjąć, że atak zbrojny obejmuje nie tylko działania regularnych sił zbrojnych, lecz także „wysyłanie lub finansowanie band lub grup zbrojnych, oddziałów nieregularnych lub najemników, dopuszczających się aktów zbrojnych przeciw innemu państwu o takiej doniosłości, że są

równoznaczne ze zbrojnym atakiem przeprowadzonym przez regularne siły zbrojne”...

Można przyjąć, że opis ten, zawarty w art. 3 lit. g definicji agresji (załącznik do rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 3314/XXIX), odzwierciedla treść istniejącej normy prawa zwyczajowego. Trybunał nie dostrzegł żadnych powodów, aby odrzucić pogląd, iż - w świetle norm prawa zwyczajowego - zakaz zbrojnego ataku obejmuje wysyłanie zbrojnych band na terytorium innego państwa, o ile takie działania, ze względu na ich skalę i skutki, mogą zostać sklasyfikowane jako zbrojny atak raczej, aniżeli jako incydenty graniczne, których dopuściły się regularne siły zbrojne. Jednocześnie Trybunał nie sądzi, aby pojęcie „zbrojnego ataku” obejmowało wyłącznie działania band zbrojnych, jeśli akty takie mają znaczną skalę. Obejmuje ono także pomoc udzielaną rebeliantom w formie dostaw broni, pomocy logistycznej lub innej. Pomoc taka może być traktowana jako groźba użycia siły lub jej użycie, może być także równoznaczna z interwencją w wewnętrzne lub zewnętrzne sprawy innych państw. Jest również oczywiste, że to właśnie państwo będące przedmiotem zbrojnego ataku musi oświadczyć, iż zostało w ten właśnie sposób zaatakowane. Nie istnieje w zwyczajowym prawie międzynarodowym żadna norma, która dozwalałaby innemu państwu na realizowanie prawa do zbrojnej samoobrony w oparciu o własną ocenę sytuacji. Jeśli powołujemy się na zbiorową samoobronę, to należy oczekiwać, iż państwo korzystające z tego prawa określi się jako ofiara zbrojnego ataku.

199. W każdym razie Trybunał ustalił, że w prawie zwyczajowym, tak powszechnym, jak i regionalnym amerykańskim, nie istnieje żadna norma dopuszczająca realizację prawa do zbiorowej samoobrony w przypadku braku odpowiedniej prośby ze strony państwa będącego ofiarą ataku zbrojnego. Trybunał stwierdził, że prośba ze strony państwa będącego ofiarą domniemanego ataku jest warunkiem dodatkowym (legalności zbiorowej samoobrony - przyp. mój B.W.)

obok wymagania oświadczenia ze strony tego państwa, iż stało się ono ofiarą ataku.

...

229. Trybunał musi rozważyć, czy... zarzucane USA działania dają się usprawiedliwić wykonywaniem prawa do zbiorowej samoobrony przeciw zbrojnemu atakowi. Wobec tego należało ustalić czy zaistniały okoliczności wymagane dla realizacji prawa do samoobrony... aby Trybunał mógł stwierdzić, że USA zgodnie z prawem międzynarodowym realizowały prawo do zbiorowej samoobrony, musiał najpierw ustalić, że Nikaragua zaangażowana była w atak zbrojny przeciw Salwadorowi, Hondurasowi lub Kostarice.

230. Co się tyczy Salwadoru, to Trybunał ustalił (paragraf 160 wyżej) w sposób przekonywający, że w okresie między lipcem 1979 a początkiem 1981 r., sporadycznie, przez terytorium Nikaragui, napływało uzbrojenie dla opozycji w tym kraju. Trybunał nie był jednak przeświadczony, że od początku 1981 r. uzbrojenie to docierało w skali mającej jakieś znaczenie, ani że rząd Nikaragui był odpowiedzialny za wszelkie dostawy broni do Salwadoru. Zakładając nawet, że dostawy broni dla opozycji mogłyby zostać przypisane rządowi Nikaragui, to aby usprawiedliwić powołanie się na prawo do zbiorowej samoobrony wynikające z prawa zwyczajowego, należałoby postawić znak równości między takimi dostawami a zbrojnym atakiem dokonany przez Nikaraguę na Salwador. Jak stwierdzono powyżej, Trybunał nie jest w stanie uznać, iż w świetle prawa zwyczajowego, dostarczanie uzbrojenia opozycji w innym państwie stanowi zbrojny atak na to państwo. Nawet w okresie, gdy dostawy uzbrojenia miały największe nasilenie i zakładając dodatkowo, że odbywało się to przy udziale rządu Nikaragui, to nie można ich utożsamiać ze zbrojnym atakiem.

231. Co do Hondurasu i Kostariki, to stwierdzono także (paragraf 164 wyżej), że należy traktować jako rzecz ustaloną, iż w latach 1982-1984 odnotowano określone wtargnięcia na terytoria tych

państw, które przypisano rządowi Nikaragui. Jednakże Trybunał dysponuje bardzo nielicznymi informacjami na temat okoliczności tych wtargnięć i ich motywacji, co utrudnia przesądzenie o tym, czy mogą one, z punktu widzenia prawnego, być traktowane jako równoznaczne, oddzielnie lub wszystkie razem, ze „zbrojnym atakiem” Nikaragui na Honduras czy Kostarikę. Trybunał odnotował, iż podczas debaty w Radzie Bezpieczeństwa, na przełomie marca i kwietnia 1984 r., przedstawiciel Kostariki nie podnosił zarzutu zbrojnego ataku, akcentował jedynie neutralność swego kraju oraz poparcie dla procesu Contadora (S/PV.2529, s. 13-23); jednakże przedstawiciel Hondurasu stwierdził, iż „mój kraj stał się przedmiotem agresji dokonanej w sposób oczywisty przez Nikaraguę w formie kilku ataków skierowanych przeciw naszej integralności terytorialnej oraz ludności cywilnej” (tamże, s. 37).

Istnieją także inne względy, które uzasadniają stwierdzenie Trybunału, że ani powyższe wtargnięcia ani domniemane zaopatrywanie opozycji salwadorskiej w broń, nie mogą być powoływane jako uzasadniające realizowanie prawa do zbiorowej samoobrony.

232. Realizowanie prawa do samoobrony zakłada, iż miał miejsce zbrojny atak; i jest oczywiste oraz należy oczekiwać, że to właśnie państwo, które stało się jego ofiarą poinformuje... o swojej sytuacji (społeczność międzynarodową - przyp. mój - B.W.). Jest także oczywiste, że jeśli państwo będące ofiarą ataku życzy sobie, aby inne państwo pośpieszyło z pomocą w ramach prawa do zbiorowej samoobrony, to zazwyczaj wyraźnie o to prosi. Stąd, oceniając uzasadnienie dla realizacji prawa do samoobrony w tej sprawie, Trybunał jest uprawniony do realnej oceny postępowania Salwadoru, Hondurasu i Kostariki w owym czasie, w celu ustalenia przeświadczenia tych państw co do tego, czy były one ofiarami zbrojnego ataku ze strony Nikaragui oraz czy miała miejsce prośba tych państw, skierowana do USA, o pomoc w ramach prawa do samoobrony.

233. Trybunał nie znalazł żadnych dowodów na to, żeby zachowanie tych państw spełniało powyższe wymagania, ani w czasie, gdy

USA po raz pierwszy zaangażowały się w działania, które miały być rzekomo usprawiedliwione samoobroną, ani przez długi okres czasu później. Co się tyczy Salwadoru, to Trybunał odnosi wrażenie, że chociaż oświadczył on oficjalnie, iż stał się ofiarą ataku i poprosił USA o realizację prawa do zbiorowej samoobrony, to miało to miejsce znacznie później niż rozpoczęcie przez USA działań, które miały być rzekomo usprawiedliwione tą prośbą. Trybunał odnotował, że 3 IV 1984 r. przedstawiciel Salwadoru, na forum Rady Bezpieczeństwa, skarżył się na „otwartą interwencję Nikaragui w nasze sprawy wewnętrzne” (S/Pv 2528, s. 58), powstrzymał się jednak od stwierdzenia, iż Salwador stał się przedmiotem zbrojnego ataku i nie uczynił żadnej wzmianki na temat zbiorowej samoobrony, o którą rzekomo poproszono USA. Nie było także żadnej wzmianki na ten temat, gdy Salwador w kwietniu 1984 r., skierował list do Trybunału w związku ze skargą Nikaragui przeciw USA. Wzmiankę taką znajdujemy jedynie w deklaracji o interwencji z 15 VIII 1984 r., w której Salwador powołuje się na swe wystąpienie do USA, w różnych terminach, z prośbą o realizację prawa do zbiorowej samoobrony (paragraf XII), twierdząc przy tej okazji, że stał się on ofiarą agresji ze strony Nikaragui „przynajmniej od 1980 r.”...

234. Co do Hondurasu i Kostariki, to także kierowały one korespondencję do trybunału ze względu na wszczęcie postępowania. W żadnym z tych dokumentów nie ma wzmianki o zbrojnym ataku lub zbiorowej samoobronie...

235. Jest także pewien aspekt postępowania USA, który - zdaniem Trybunału - określa pogląd tego państwa co do kwestii zaistnienia zbrojnego ataku. Mianowicie rząd USA nigdy, aż do chwili obecnej, nie skierował do Rady Bezpieczeństwa zawiadomienia, które jest wymagane w świetle art. 51 Karty ONZ, na temat środków podjętych w ramach prawa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony... tego rodzaju postępowanie USA nie odpowiada deklaracjom tego państwa, iż podejmowało ono działania w ramach zbiorowej samoobrony, tak jak została ona uregulowana w art. 51 Karty. Fakt ten

tym bardziej jest godny odnotowania, że USA lansowały na forum Rady Bezpieczeństwa pogląd, iż zaniedbanie zawiadomienia Rady Bezpieczeństwa zaprzecza twierdzeniu państwa, iż działa ono w ramach zbiorowej samoobrony (S/Pv 2187).

236. Chociaż żadne prawne wnioski nie mogą zostać wyprowadzone z terminu, w którym Salwador oświadczył, iż stał się ofiarą zbrojnego ataku oraz daty jego oficjalnej prośby skierowanej do USA o realizację zbiorowej samoobrony, to jednak zestawienie tych dat ma znaczenie jako dowód oceny sytuacji przez Salwador. Deklaracja oraz prośba Salwadoru złożone publicznie po raz pierwszy w sierpniu 1984 r., nie wspierają twierdzenia, że w 1981 r. miał miejsce zbrojny atak mogący służyć jako prawne uzasadnienie dla działań USA, które rozpoczęły się w drugiej połowie tego roku...

237. Skoro Trybunał ustalił, że warunek *sine qua non* wymagany przy realizacji prawa do zbiorowej samoobrony nie został spełniony przez USA w tej sprawie, to ocena działań USA w zakresie spełnienia kryteriów nieodzowności i proporcjonalności nabiera innego znaczenia. W rezultacie tej konkluzji, nawet jeśli działania USA pozostawały w pełnej zgodności z kanonami nieodzowności i proporcjonalności... to nie mogą usprawiedliwić akcji USA przeciw Nikaragui podjętej ze względu na pomoc udzielaną zbrojnej opozycji w Salwadorze przez Nikaraguę. Po pierwsze, działania USA zostały podjęte dopiero po upływie kilku miesięcy od ostatecznego odparcia przez stronę rządową głównej ofensywy zbrojnej opozycji (styczeń 1981 r.)... Tak więc stało się możliwe wyeliminowanie głównego zagrożenia dla rządu Salwadoru bez angażowania się USA w działania przeciw Nikaragui. Stosownie do tego nie można stwierdzić, iż działania te były nieodzowne. Czy pomoc udzielana *contras* spełniałaby kryterium proporcjonalności? Trybunał nie może traktować działań USA - zrelacjonowanych w paragrafie 80, 81 i 86, tj. minowania portów Nikaragui, ataków na porty oraz urządzenia portowe itp. - jako spełniających to kryterium... Wreszcie, trybunał musi także zauważyć, że reakcja USA w kontekście tego, co jest uważane

za samoobronę była kontynuowana długo po tym okresie, w którym jakkolwiek rzekomy zbrojny atak ze strony Nikaragui mógłby, w sposób racjonalny, być brany pod uwagę.

238. Wobec powyższego Trybunał konkluduje, że powołanie się na zbiorową samoobronę przeciw rzekomemu atakowi na Salwador, Honduras lub Kostarykę, co uczyniły USA dla usprawiedliwienia swoich działań w stosunku do Nikaragui, nie może być utrzymane...

3. Humanitarna interwencja

Lupis de I., The Law of War, Cambridge University Press 1987, s. 79-80 (przypisy pominięto)

Państwa często twierdzą, że muszą uciekać się do humanitarnej interwencji, oraz że z tego względu ich działania są zgodne z prawem międzynarodowym, zakładając, iż „humanitarne” motywy usprawiedliwiają użycie siły. Obrona taka była podnoszona nawet w najbardziej niewiarygodnych sytuacjach. Niewiele było takich legitymizujących okoliczności w przypadku inwazji na Grenadę, poza tym, że nawet gdyby one były, to brakowało proporcji między potrzebami a rozmiarem i intensywnością akcji.

Trudno jest wskazać „czysty” przypadek humanitarnej interwencji ... Humanitarna interwencja stanowiła prawne uzasadnienie dla inwazji Tanzanii na Ugandę w 1979 r. Akcja ta z trudnością dawałaby się interpretować jako samoobrona, pomimo iż próbowano tak twierdzić, w odpowiedzi na naruszanie granicy przez siły zbrojne Amina, ponieważ odpowiedź w tym przypadku była wysoce nieproporcjonalna. Incydent ten pozwala podnieść interesującą kwestię: czy państwo atakujące musi samo oświadczyć, że podejmuje humanitarną interwencję? Tanzania nie uczyniła tego i jak dotychczas, ze względu na charakter rządów Amina w Ugandzie, nie odnotowano żadnych wypowiedzi protestujących przeciw inwazji.

Humanitarna interwencja musi być dopuszczana rzadko i realizowana w sposób roztropny. W przeszłości miało miejsce wiele przypadków nadużywania tego tytułu... Z drugiej strony istnieją sytuacje, w których jednostronne użycie siły jest „mniejszym złem aniżeli pozostawanie bezczynnym”. Jedną z takich sytuacji była, być może, wietnamska inwazja na Kampuczę po panowaniu reżimu Pol Pota.

Wierzbicki B. i Welhengama G., The Problem of Humanitarian Intervention: Developments and Trends. „The Liverpool Law Review” 1994, vol. XVI, nr 2, s. 159 i nast. (przypisy pominięto)

Zwróćmy uwagę na najnowsze rezolucje Rady Bezpieczeństwa ONZ i przeanalizujmy ich skutki w odniesieniu do doktryny humanitarnej interwencji. Humanitarna funkcja ONZ podlegała dramatycznym zmianom od czasu zakończenia „zimnej wojny”. Przełom nastąpił w kwietniu 1991 r. Rada Bezpieczeństwa potępiła represjonowanie Kurdów i innych osób cywilnych w Iraku stwierdzając, że działania te stanowią zagrożenie dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa i domagała się zapewnienia humanitarnym organizacjom międzynarodowym swobodnego dostępu do tych osób. Rezolucja nr 688 potwierdziła równocześnie obowiązek poszanowania suwerenności, integralności terytorialnej i niezawisłości politycznej Iraku. Stanowi ona przełom w odniesieniu do zakresu ingerencji Rady Bezpieczeństwa reagującej na niewłaściwe traktowanie własnych obywateli przez państwo... Rezolucja została podjęta większością głosów, tj. 10 głosów za przyjęciem, 3 głosy przeciw (Kuba, Jemen, Zimbabwe), Chiny oraz Indie nie uczestniczyły w głosowaniu. W odróżnieniu od najważniejszych rezolucji w sprawie Kuweitu, ta rezolucja nie została podjęta w oparciu o postanowienia rozdziału VII Karty, nie zawiera formalnej wzmianki co do zagrożenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, lecz jedynie charakteryzuje sytuację istniejącą w Iraku jako mogącą stanowić takie zagrożenie. W dalszej kolejności Irak oraz ONZ podpisały porozumienie, w którym Irak zgodził się na humanitarną obecność ONZ, w szczególności na

swych północnych obszarach, określanych popularnie jako strefa bezpieczeństwa.

W sierpniu 1992 r. Rada Bezpieczeństwa przyjęła rezolucję nr 770 dopuszczającą możliwość użycia siły w celu zagwarantowania dostaw pomocy humanitarnej w Bośni-Hercegowinie. W grudniu 1992, w odpowiedzi na kryzys w Somalii, Rada Bezpieczeństwa upoważniła siły zbrojne ONZ (rezolucja 794) do zastosowania wszelkich, niezbędnych środków, włącznie z użyciem siły, dla zagwarantowania dostaw pomocy humanitarnej do Somalii. W rezolucji 827 Rada Bezpieczeństwa postanowiła utworzyć międzynarodowy trybunał w celu ścigania osób odpowiedzialnych za naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego na terytorium byłej Jugosławii...

Z powyższych rezolucji wynika, iż naruszenia praw człowieka są obecnie traktowane przez ONZ jako „zagrożenie dla międzynarodowego pokoju”, a zatem dopuszczają i legalizują interwencję ONZ w oparciu o postanowienia rozdziału VII Karty. Prawa człowieka stanowią przedmiot zainteresowania całej społeczności międzynarodowej, poszczególne państwa nie mogą więc czynić użytku z „argumentu suwerenności”, aby zapobiec interwencji ze strony organizacji międzynarodowych zajmujących się problematyką praw człowieka. Społeczność międzynarodowa ma prawo badać i wnikać w tego rodzaju zagadnienia chociaż mieszczą się one zasadniczo w kompetencji wewnętrznej zainteresowanych państw...

W czerwcu 1994 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ stwierdziło wyraźnie (rezolucja 48/141), że „popieranie praw człowieka stanowi prawnie uzasadniony przedmiot zainteresowania społeczności międzynarodowej” ...

W n i o s k i

...W świetle ostatnich wydarzeń w Iraku, Bośni-Hercegowinie i Rwandzie oraz wzrostu aktywności wielkich mocarstw, jak również i ONZ w sferze ochrony humanitarnej, jest konieczna nowa ocena roli humanitarnej interwencji...

Po pierwsze, wydaje się, że humanitarna interwencja nie jest jeszcze instytucją prawną powszechnego prawa międzynarodowego. Jest to wciąż jeszcze wyrażenie o charakterze politycznym oparte na realiach politycznych. Obecnie możemy obserwować jak przedstawiciele nauki prawa międzynarodowego, a nawet niektóre organizacje międzynarodowe zajmujące się pomocą humanitarną usiłują nadać temu pojęciu prawną formę i treść.

Po drugie, działania określane jako humanitarna interwencja mogą być podejmowane zarówno przez poszczególne państwa, jak również przez całą społeczność międzynarodową, tj. ONZ. Indywidualna interwencja daje jednak podstawy do podejrzeń formułowanych przez prawników i nie ma konsensusu co do legalności takich działań. Poszczególne państwa, jak i prawnicy nadal poddają w wątpliwość szczerą motywów jednostronnych interwencji. Nie wydaje się, aby w dającej się przewidzieć przyszłości interwencja uzasadniana względami humanitarnymi, realizowana przez pojedyncze państwo, mogła zostać zaakceptowana przez społeczność międzynarodową.

Po trzecie, w odniesieniu do akcji podejmowanych przez ONZ sytuacja jest odmienna. Obserwujemy tworzenie się normy prawa zwyczajowego upoważniającej organizację międzynarodową o charakterze powszechnym do angażowania się w humanitarną interwencję...

MIĘDZYNARODOWE PRAWO KONFLIKTÓW ZBROJNYCH

1. Pojęcie prawa konfliktów zbrojnych

*Bierzanek R., Wojna a prawo międzynarodowe,
Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1982, s. 18-19*

Pod pojęciem prawa wojennego w ścisłym tego słowa znaczeniu rozumiemy ograniczenia, które przepisy prawa międzynarodowego zwyczajowego i umownego nakładają na wojujących w zakresie środków zmierzających do pokonania przeciwnika (*temperamenta belli*). Ograniczenia te dotyczą głównie, ale nie wyłącznie, stosowania siły. Przemoc nie jest bowiem jedynym środkiem stosowanym w czasie wojny w celu pokonania przeciwnika. Dlatego prawo wojenne nakłada na wojujących także ograniczenia w zakresie działań podstępnych, w zakresie środków politycznych, gospodarczych i administracyjnych. Tak na przykład prawo wojenne ogranicza władzę okupanta na obszarach okupowanych w dziedzinie politycznej (niezgodne z prawem wojennym jest ustanawianie tzw. rządów quislingowskich, a także anektowanie tych terytoriów), w dziedzinie gospodarczej i prawno-administracyjnej (ograniczenia dotyczące kontrybucji i rekwizycji, obowiązek respektowania dotychczasowego ustawodawstwa i struktury administracyjnej).

Przepisy prawa wojennego nakładają na wojujących ograniczenia w zakresie stosowania środków wojennych w czasie (przepisy dotyczące rozpoczęcia i zakończenia wojny, zawieszenia broni, rozejmu), w przestrzeni (przepisy dotyczące obszaru działań wojennych, zakaz bombardowania tzw. miast otwartych, obowiązek respektowania stref sanitarnych i in.) oraz w odniesieniu do poszczególnych kategorii osób i obiektów (ranni i chorzy, jeńcy, ludność cywilna, personel sanitarny, obiekty o charakterze cywilnym). Prawo wojenne zawiera też pewną liczbę przepisów dotyczących gwarancji przestrzega-

nia tego prawa (przepisy dotyczące przestępców wojennych, odpowiedzialności państwa za działania sił zbrojnych).

Niektórzy autorzy dokonują podziału przepisów prawa wojennego na przepisy dotyczące walki (*Kampfregelein, rules of combat*) i przepisy dotyczące ochrony ofiar wojny (*Schutzregeln, rules of protection*). Podział ten jest niekiedy łączony z podziałem umownego prawa wojennego na prawo haskie (konwencje haskie z 1907 r.) i prawo genewskie (konwencje genewskie Czerwonego Krzyża poczynając od konwencji z 1864 r.). Podział ten nie jest jednak dostatecznie ścisły. Prawo haskie zawiera bowiem wiele przepisów dotyczących bezpośrednio ochrony ofiar wojny (np. zakaz bombardowania miejscowości niebronionych), a pośrednio większość przepisów tego prawa zmierza do łagodzenia skutków wojny, z drugiej strony zaś prawo genewskie, zwłaszcza protokoły dodatkowe z 1977 r. zawierają przepisy dotyczące prowadzenia walki (np. ograniczenia w zakresie dokonywania ataków i bombardowania).

W ostatnich latach coraz szerzej stosowane jest określenie „humanitarne prawo konfliktów zbrojnych”, obejmujące ogół przepisów prawa międzynarodowego zmierzających do ochrony ofiar konfliktów zbrojnych, jak również do ograniczenia działań wojennych powodujących szczególnie dotkliwe skutki dla ludności cywilnej. Obradująca w Genewie w latach 1974-1977 Konferencja Dyplomatyczna, której rezultatem było podpisanie dwóch protokołów dodatkowych do konwencji genewskich o ochronie ofiar wojny z 1949 r., nosiła oficjalną nazwę: konferencja dyplomatyczna dla potwierdzenia i rozwoju humanitarnego prawa konfliktów zbrojnych. Należy podkreślić, że i inne przepisy prawa konfliktów zbrojnych, a w szczególności przepisy dotyczące środków i metod walki, mają niemałe znaczenie humanitarne. Dlatego właściwsze jest przypisywanie funkcji humanitarnej całemu prawu konfliktów zbrojnych, którego przepisy w mniejszym lub większym stopniu zmierzają do łagodzenia skutków wojny.

2. Podstawowe zasady międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych

2.1. Treść zasad

Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej (zwany regulaminem haskim, załącznik do konwencji haskiej IV z 1907 r. dotyczącej praw i zwyczajów wojny lądowej - Dz.U. 1927, nr 21, poz. 161)

Artykuł 22

Strony wojujące nie mają nieograniczonego prawa wyboru środków szkodenia nieprzyjacielowi.

(Podobną treść ma art. 35 ust.1 protokołu I z 1977 r. - E. M-S.).

Artykuł 23

Oprócz zakazów, ustanowionych przez specjalne konwencje, zabrania się mianowicie:

(...)

c) zabijać lub zadawać rany nieprzyjacielowi, który złożył broń i, nie mając już środków obrony, zdał się na łaskę;

d) oświadczać, że nikomu nie będzie darowane życie;

e) używać broni, pocisków lub środków, mogących zadać zbyteczne cierpienia;

(Zakaz sformułowany w art. 23 ust. e) został wprowadzony do prawa międzynarodowego tzw. Deklaracją Petersburską, czyli Deklaracją w sprawie pocisków wybuchających małego kalibru podpisaną w Petersburgu 29 listopada 1868 r. Podobną treść ma art. 35 ust. 2 protokołu I z 1977 r. W 1980 r. przyjęta została w ramach ONZ Konwencja o zakazach lub ograniczeniach w stosowaniu pewnych broni konwencjonalnych, które mogą być uważane za nadmiernie szkodliwe lub nie pozwalają na oszczędzanie obiektów cywilnych - E. M-S.).

Artykuł 25

Wzbronione jest atakowanie lub bombardowanie w jaki bądź sposób bezbronych wsi, domów mieszkalnych i budowli.

(Zakaz ten został również sformułowany, choć za pomocą innych określeń, w art. 52 i 59 Protokołu I z 1977 r. - E. M-S.)

Konwencja genewska o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych (konwencja genewska I z 1949 r. - Dz.U. 1956, nr 38, poz. 171, załącznik).

Artykuł 12

Członkowie sił zbrojnych (...), którzy są ranni lub chorzy, będą szanowani i chronieni we wszelkich okolicznościach.

Będą oni traktowani w sposób humanitarny i leczeni przez tę Stronę w konflikcie, w której mocy się znajdują, bez żadnej na ich niekorzyść różnicy z powodu płci, rasy, narodowości, religii, poglądów politycznych lub jakichkolwiek innych analogicznych powodów. (...)

Tylko nagłość z punktu widzenia lekarskiego może upoważnić do dania pierwszeństwa w kolejności udzielania pomocy.

(Podobną treść mają w odniesieniu do: rannych, chorych i rozbitków w wojnie morskiej - art. 12 konwencji genewskiej II z 1949 r. oraz art. 10 i 11 protokołu dodatkowego I z 1977 r.; jeńców - art. 13 konwencji genewskiej III z 1949 r.; ludności cywilnej - art. 14 konwencji genewskiej IV z 1949 r. - E. M-S.).

Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych - Protokół I (Dz.U. 1992, nr 41, poz. 175, załącznik - tłumaczenie wg M. Flemming, Międzynarodowe prawo wojenne. Zbiór dokumentów, Agencja Artekon, Warszawa 1991)

Artykuł 48

W celu zapewnienia poszanowania i ochrony ludności cywilnej oraz dóbr o charakterze cywilnym Strony konfliktu powinny zawsze

rozdzielić między ludnością cywilną a kombatantami oraz między dobrami o charakterze cywilnym a celami wojskowymi i w związku z tym kierować swoje operacje jedynie przeciwko celom wojskowym.

Artykuł 1 ustęp 2

W przypadkach nie objętych niniejszym Protokołem i innymi porozumieniami międzynarodowymi osoby cywilne i kombatanci pozostają pod ochroną i władzą zasad prawa międzynarodowego, wpływających z ustalonych zwyczajów, z zasad ludzkości i wymagań społecznego sumienia.

(Jest to tak zwana klauzula Martensa, która po raz pierwszy zawarta została w preambule do konwencji haskiej II z 1899 r., a następnie w preambule do konwencji haskiej IV z 1907 r. oraz - w nieco zmienionym brzmieniu - w art. 63 konwencji genewskiej I z 1949 r., w art. 62 konwencji genewskiej II z 1949 r., w art. 142 konwencji genewskiej III z 1949 r. i w art. 158 konwencji genewskiej IV z 1949 r. Nazwa pochodzi od nazwiska jej inicjatora, rosyjskiego delegata na konferencję haską w 1899 r. - E. M-S.).

2.2. Interpretacja zasad

Wyrok Międzynarodowego Trybunału Wojskowego z 30 IX i 1 X 1946 r. (Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, Nuremberg, vol. I, Official Documents, Judgment, s. 253-254)

Zasady dotyczące prowadzenia wojny lądowej określone w konwencji (haskiej IV z 1907 r. - E. M-S.) niewątpliwie oznaczały postęp wobec prawa międzynarodowego istniejącego w okresie, gdy była ona przyjmowana. Jednak konwencja wyraźnie stwierdziła, że stanowiła ona próbę rewizji praw i ogólnych zwyczajów wojennych, które tym samym uznała za wówczas obowiązujące, przy czym do 1939 roku reguły określone w konwencji zostały uznane przez wszystkie narody cywilizowane i były uważane za potwierdzenie praw i zwyczajów wojennych (...).

Wskazówki udzielane członkom sądu przez sędziego wojskowego w sądzie wojskowym w Fort Benning w Georgii w marcu 1971 r. w sprawie: USA przeciwko porucznikowi W.L. Calley, jr. (The Law of War. A Documentary History, vol. II, ed. L. Friedman, Random House, New York, 1972, s. 1721-1722)

F a k t y :

16 marca 1968 r. podczas wojny wietnamskiej doszło do zrównania z ziemią wioski My Lai i wymordowania jej cywilnych mieszkańców przez siły zbrojne Stanów Zjednoczonych (kompania C) pod dowództwem kapitana E.L. Mediny. Atak został przeprowadzony po uzyskaniu - błędnej, jak się później okazało - informacji, że w wiosce stacjonuje batalion Viet Kongu. Sąd w Fort Benning miał ocenić zakres osobistej odpowiedzialności por. Calley'a za śmierć niektórych mieszkańców My Lai.

W s k a z ó w k i s ę d z i e g o :

Prowadzenie działań wojennych nie pozostaje poza zasięgiem norm prawnych. Państwa wyraziły zgodę na przyjęcie traktatów ograniczających działania wojenne; ponadto zwyczaje określające sposób prowadzenia działań wojennych zostały z czasem uznane za prawnie wiążące. Niektóre z nich dotyczą zasad zabijania podczas wojny. Powszechnie uznaje się, że uzasadnione jest zabijanie członków wrogich sił zbrojnych, którzy bronią się lub którzy uciekają (...). Jednakże prawo zmierza do ochrony osób, które nie biorą udziału w działaniach wojennych i ogranicza krąg sytuacji, w jakich mogą one zostać pozbawione życia.

Zarówno schwytni kombatanci, jak i osoby nie będące kombatantami zatrzymane przez stronę przeciwną, niezależnie od swojej przynależności, poglądów politycznych czy uprzednich działań mają prawo do tego, by traktowano ich jak jeńców do chwili zwolnienia, uwięzienia bądź skazania na zasadach określonych prawem przez odpowiednią władzę uprawnioną do osądzenia takich schwytnych lub zatrzymanych osób. Prawo zakazuje wobec takich osób egzekucji doraźnych. Z dowodów przedstawionych w niniejszej sprawie wynika jasno, że wrogię działania mieszkańców My Lai lub udzielanie przez

nich poparcia wrogim siłom Północnego Wietnamu bądź Viet Kongu w okresie przed 16 marca 1968 r. nie mogłyby usprawiedliwiać doraźnych egzekucji stosowanych wobec wszystkich albo niektórych mieszkańców My Lai 16 marca. Usprawiedliwieniem nie mogłyby też być wrogie działania popełnione tego dnia o ile, w wyniku walk, przeciwnicy by się poddali lub zostaliby schwytani przez nasze siły. Instruuje was zatem, że jeśli bezbronni ludzie zostali zabici w My Lai w czasie, gdy miejscowość była kontrolowana przez nasze siły zbrojne, to śmierć ta nie może być uznana za usprawiedliwioną, a rozkaz zabicia tych ludzi jest - z prawnego punktu widzenia - nielegalny.

Instrukcje Armii Stanów Zjednoczonych FM 27-10, rozdział Stosowanie broni mogących zadawać zbyt duże cierpienia" (cytowane za: The Vietnam War and International Law, vol. 3, ed. R.A. Falk, Princeton University Press, Princeton, N.J., 1972, s. 224)

Określenie, jakie bronie powodują „zbyt duże cierpienia” może nastąpić tylko na podstawie praktyki państw powstrzymujących się od używania pewnych broni z tej właśnie przyczyny. Zakaz z pewnością nie obejmuje używania materiałów wybuchowych przez artylerię, pocisków, min, raket ani ręcznych granatów. Natomiast za nielegalne uważało się zwyczajowo lance z haczykowatymi zakończeniami, pociski o nieregularnym kształcie, pociski wypełnione szkłem, pokrywanie pocisków substancjami, które dodatkowo zaogniałyby rany zadane przez pocisk (...). Używanie broni wykorzystujących ogień, takich jak pociski smugowe, miotacze ognia, napalm i inne bronie zapalające, przeciwko celom wymagającym ich użycia nie narusza prawa międzynarodowego. Nie powinny one jednak być używane w taki sposób, aby zadawać zbyt duże cierpienia.

(Protokół III do Konwencji o zakazach lub ograniczeniach w stosowaniu pewnych broni konwencjonalnych z 1980 r. w dużym stopniu ogranicza możliwość używania broni zapalających, jednak większość państw nie ratyfikowała tej konwencji - E. M-S.).

3. Status kombatanta i jeńca wojennego

3.1. Warunki uzyskania statusu kombatanta i jeńca wojennego

Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej (regulamin haski z 1907 r.)

Dział I

O WOJUJĄCYCH

Rozdział I

OKREŚLENIE WOJUJĄCEGO

Artykuł 1

Ustawy, prawa i obowiązki wojenne stosują się nie tylko do armii, lecz również do oddziałów porządkowych i oddziałów ochotniczych, o ile odpowiadają one następującym warunkom:

- 1) jeżeli mają na czele osobę odpowiedzialną za swych podwładnych;
- 2) noszą stałą i dającą się rozpoznać z daleka odznakę wyróżniającą;
- 3) jawnie noszą broń;
- 4) przestrzegają w swych działaniach praw i zwyczajów wojennych.

W tych krajach, gdzie oddziały porządkowe lub oddziały ochotnicze stanowią armię lub wchodzą w jej skład, nazwa armii rozciąga się na nie.

Artykuł 2

Ludność terytorium nie zajętego, która przy zbliżeniu się nieprzyjaciela dobrowolnie chwyta za broń, aby walczyć z wkraczającymi wojskami i nie miała czasu zorganizować się zgodnie z art. 1, będzie uważana za stronę wojującą, jeżeli jawnie nosi broń i zachowuje prawa i zwyczaje wojenne.

Artykuł 3

Zbrojne siły stron wojujących mogą składać się z walczących i niewalczących. W razie zagarnięcia ich przez nieprzyjaciela zarówno tym, jak i tamtym przysługuje prawo, aby być traktowanymi jak jeńcy wojenni.

(Na dziale I regulaminu haskiego oparty jest art. 4 konwencji genewskiej III z 1949 r. Jest on bardziej szczegółowy, jednak nie zmienia podstawowych elementów statusu kombatanta - E. M-S.).

Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (protokół dodatkowy I z 1977 r.)

CZĘŚĆ III

METODY I ŚRODKI PROWADZENIA WOJNY STATUS KOMBATANTA I JEŃCA WOJENNEGO

Dział II

STATUS KOMBATANTA I JEŃCA WOJENNEGO

Artykuł 43

Siły zbrojne

1. Siły zbrojne Strony konfliktu składają się z wszystkich uzbrojonych i zorganizowanych sił, grup i oddziałów, które podlegają dowództwu odpowiedzialnemu przed tą Stroną za postępowanie jego podwładnych, choćby ta strona była reprezentowana przez rząd lub władzę nie uznane przez Stronę przeciwną. Takie siły zbrojne powinny podlegać systemowi wewnętrznej dyscypliny, który by zapewniał między innymi poszanowanie przepisów prawa międzynarodowego mającego zastosowanie w konfliktach zbrojnych.

2. Wszyscy członkowie sił zbrojnych Strony konfliktu (inni niż personel medyczny i duchowny, objęty artykułem 33 konwencji III)

są kombatantami, to jest mają prawo bezpośredniego uczestniczenia w działaniach zbrojnych.

3. Strona konfliktu, która wciela do swych sił zbrojnych organizację paramilitarną lub uzbrojoną służbę porządku publicznego, powinna powiadomić o tym inne Strony konfliktu.

Artykuł 44

Kombatanci i jeńcy wojenni

1. Każdy kombatant w rozumieniu artykułu 43, który znajdzie się we władzy Strony przeciwnej, staje się jeńcem wojennym.

2. Chociaż wszyscy kombatanci są zobowiązani do przestrzegania przepisów prawa międzynarodowego, mających zastosowanie w konfliktach zbrojnych, naruszenia tych przepisów nie pozbawiają kombatanta jego prawa do traktowania go jako kombatanta, albo, gdy znajdzie się we władzy Strony przeciwnej, jego prawa do traktowania go jako jeńca wojennego, z wyjątkiem wypadków, o jakich mowa w ustępach 3 i 4.

3. Dla wzmocnienia ochrony ludności cywilnej przed skutkami działań wojennych kombatanci są zobowiązani do odróżniania się od ludności cywilnej w czasie gdy biorą udział w ataku lub w wojskowej operacji przygotowawczej do ataku. Uznając jednakże, że w toku konfliktów zbrojnych istnieją sytuacje, gdy wskutek charakteru działań zbrojnych uzbrojony kombatant nie może odróżnić się od ludności cywilnej, zachowuje on swój status kombatanta pod warunkiem, że w takich sytuacjach nosi otwarcie broń:

a) w czasie każdego starcia zbrojnego,

b) gdy jest widoczny dla nieprzyjaciela podczas rozwinięcia wojskowego, poprzedzającego rozpoczęcie ataku, w którym ma uczestniczyć. (...)

4. Każdy kombatant, który znajdzie się we władzy Strony przeciwnej w czasie gdy nie spełnia warunków przewidzianych w drugim zdaniu ustępu 3, traci prawo do traktowania go jako jeńca wojenne-

go, korzysta jednak mimo to z ochrony równoważnej pod każdym względem z tą, jaka przyznana jest jeńcom wojennym przez konwencję III i przez niniejszy protokół. (...)

Nahlik S.E., Status prawny kombatanta, Sprawy Międzynarodowe 1988, nr 12, s. 105-120, na s. 117-119 (przypisy pominięto)

Niektóre (...) ze zwrotów zawartych w artykule 44 mogą istotnie budzić wątpliwości interpretacyjne. Zadawano sobie na przykład pytanie (podczas konferencji dyplomatycznej 1974-1977, której prace doprowadziły do przyjęcia protokołów - E. M.-S.), w jakich to mianowicie sytuacjach partyzant „nie może” odróżniać się od ludności cywilnej. Przekonujące wydaje się tu wyjaśnienie, że obowiązek odróżniania się od ludności cywilnej w określonych okolicznościach stanowi regułę, a owa „niemożność” - wyjątek od reguły, musi być zatem, według ogólnych zasad interpretacji, interpretowany bardzo ściśle.

Zarówno ustne, jak i pisemne wyjaśnienia poszczególnych głosów wykazały, że różnie rozumiano takie użyte w artykule 44 określenia, jak na przykład „rozwiniecie wojskowe”, jakkolwiek niektórzy z delegatów posiadający doświadczenie wojskowe zapewniali, że jest to wyrażenie techniczne, zrozumiałe dla każdego wojskowego. Zastanawiano się również, czy zwrot „widoczny dla przeciwnika” dotyczy tylko widoczności gołym okiem, czy też także przy pomocy coraz bardziej udoskonalonych środków technicznych, dzięki którym można dostrzec partyzanta i na znacznie większą odległość.

Jak z zestawienia powyższych wątpliwości wynika, najwięcej ich budził ustęp 3 artykułu 44. Zastrzeżenia jednak zgłoszono i do ustępu 4. Paradoksalne wydało się mianowicie niektórym delegatom, aby ktoś mógł tracić w zasadzie status jeńca, a zarazem korzystać „pod każdym względem” z traktowania należnego jeńcom. Wydaje się wszakże, że owo traktowanie „równoważne” z jenieckim ma trwać jedynie do momentu osądzenia danej osoby, stanowi zatem *sui generis* gwarancję procesową. Odnośny zwrot należy zresztą niewątpliwie

interpretować w związku z ustępem 2, który przewiduje odpowiedzialność za nieprzestrzeganie norm prawa konfliktów zbrojnych.

Niektórzy delegaci wyrażali wreszcie obawę, że liberalizacja warunków, jakim mają odpowiadać partyzanci, narazi na tym większe niebezpieczeństwa ludność cywilną, gdyż przeciwnik będzie skłonny traktować ją surowiej niż wówczas, gdyby partyzant musiał - według norm dawniejszych - stale się od niej odróżniać. (...)

Różnie też mieli osądzić artykuł 44 autorzy piszący już po konferencji. (...) Wada, którą wytykają przyjętym rozwiązaniom nawet autorzy oceniający je zasadniczo pozytywnie, to długość i zawilgość tekstu. Trudno nie podzielić, choćby częściowo, tego zdania. Jest to wszakże cena, jaką nieuchronnie płaci się w kodyfikacjach międzynarodowych za dojście do rozwiązania nadającego się do przyjęcia przez znaczne grono państw o diametralnie nieraz różnych poglądach i interesach.

Pismo przewodnie skierowane przez prezydenta Stanów Zjednoczonych R. Reagana do Senatu w związku z zamiarem ratyfikacji protokołu II do konwencji genewskich z 1949 r. i odmową prezydenta ratyfikacji protokołu I - Letter of Transmittal to the Senate of the United States of January 29, 1987 (tekst zamieszczony w American Journal of International Law, 1987, vol. 81, s. 910-912)

(...) Doszedłem do wniosku, że Stany Zjednoczone nie mogą ratyfikować (...) protokołu dodatkowego I do konwencji genewskich z 1949 r., który ma zrewidować normy mające zastosowanie w przypadku międzynarodowych konfliktów zbrojnych. Tak jak wszystkie inne działania związane z Międzynarodowym Komitetem Czerwonego Krzyża, porozumienie to ma pewne fragmenty wartościowe. Protokół I ma też jednak zasadnicze usterki, których nie da się naprawić. Zawiera on postanowienia, które przynoszą szkodę prawu humanitar-nemu i narażają na niebezpieczeństwo ludność cywilną. (...) [Między innymi chodzi o] postanowienie, które przyznaje status kombatanta siłom nieregularnym, nawet jeśli nie spełniają one tradycyjnych wymogów odróżniania się od ludności cywilnej ani w inny sposób nie

stosują się do prawa wojennego. To naraża na niebezpieczeństwo osoby cywilne, między którymi mogą próbować się ukryć terroryści i inni nieregularni bojownicy. Są to tak podstawowe problemy, że nie można im zaradzić poprzez składanie zastrzeżeń, dlatego też postanowiłem nie przedkładać Senatowi tego protokołu.

3.2. Zasady traktowania jeńców wojennych

Konwencja genewska o traktowaniu jeńców wojennych (konwencja genewska III z 1949 r. - Dz.U. 1956, nr 38, poz. 171, załącznik)

Artykuł 9

Postanowienia niniejszej konwencji nie stanowią przeszkody dla działalności humanitarnej Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża (...) prowadzonej w celu opieki nad jeńcami wojennymi i udzielania im pomocy za zgodą zainteresowanych Stron w konflikcie.

Artykuł 12

Jeńcy wojenni znajdują się we władzy Mocarstwa nieprzyjacielskiego, a nie we władzy poszczególnych osób lub oddziałów wojskowych, które wzięły ich do niewoli. (...)

Artykuł 13

Jeńcy wojenni powinni być zawsze traktowani w sposób humanitarny. (...)

Jeńcy wojenni powinni być również stale chronieni, zwłaszcza przed każdym aktem gwałtu lub zastraszenia, przed zniewagami i ciekawością publiczną.

Środki odwetowe względem nich są zabronione.

Artykuł 14

Jeńcy wojenni mają we wszelkich okolicznościach prawo do poszanowania swej osoby i czci. (...)

Artykuł 17

Każdy jeńiec wojenny obowiązany jest podać, będąc przesłuchiwany, tylko swoje nazwisko, imiona, stopień wojskowy, datę urodzenia i numer książeczki wojskowej lub w braku tego równorzędne dane. (...)

Nie wolno stosować żadnych tortur fizycznych lub moralnych ani wywierać żadnego przymusu na jeńcach wojennych w celu uzyskania od nich jakichkolwiek informacji. Nie wolno grozić jeńcom, którzy odmówią odpowiedzi, ani ich obrażać, ani narażać na nieprzyjemności lub szkody jakiegokolwiek natury. (...)

Artykuł 70

Każdy jeńiec wojenny od chwili dostania się do niewoli lub najpóźniej po upływie tygodnia od przybycia do obozu, nawet jeżeli chodzi o obóz przejściowy, a także w razie choroby lub przewiezienia do lazaretu lub innego obozu, powinien mieć możliwość wysłania z jednej strony bezpośrednio do swej rodziny, a z drugiej - do Centralnego Biura Informacji o jeńcach wojennych, przewidzianego w art. 123, karty (...) zawiadamiającej o dostaniu się do niewoli, adresie i stanie zdrowia. Powyższe karty będą przesłane możliwie bezzwłocznie i w żadnym przypadku nie będą przetrzymywane.

Artykuł 71

Jeńcy wojenni będą mogli wysyłać i otrzymywać listy i karty pocztowe. (...) Listy i karty powinny być przesyłane najszybszymi środkami, jakimi dysponuje Mocarstwo zatrzymujące; nie mogą być one opóźnione ani zatrzymywane ze względów dyscyplinarnych. (...)

Artykuł 109

Strony w konflikcie obowiązane są (...) odsyłać do kraju ciężko chorych i rannych jeńców wojennych, niezależnie od ich liczby lub stopnia i po doprowadzeniu ich do stanu zdrowia umożliwiającego transport. (...)

Artykuł 118

Jeńcy wojenni zostaną zwolnieni i repatriowani niezwłocznie po zakończeniu działań wojennych. (...)

Artykuł 126

Przedstawiciele lub delegaci Mocarstw opiekuńczych będą uprawnieni do udawania się do wszystkich miejsc, w których znajdują się jeńcy wojenni, a zwłaszcza do miejsc internowania, uwięzienia lub pracy; będą oni mieli dostęp do wszystkich pomieszczeń używanych przez jeńców. (...)

Delegaci Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża kozystać będą z takich samych przywilejów.

Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (protokół dodatkowy I z 1977 r.)

Artykuł 45

Domniemywa się, że osoba, która bierze udział w działaniach zbrojnych i znajdzie się we władzy Strony przeciwnej, jest jeńcem wojennym i dlatego jest chroniona przez III Konwencję (...). W razie jakiegokolwiek wątpliwości co do prawa do statusu jeńca wojennego, taka osoba nadal korzysta z tego statusu i w związku z tym z ochrony III Konwencji i niniejszego Protokołu, do czasu ustalenia jej statusu przez właściwy sąd.

Rezolucja nr 332 Izby Reprezentantów Kongresu Stanów Zjednoczonych z 13 XI 1969 r. (tekst w dokumencie: Hearings before the Subcommittee on National Security, Policy and Scientific Developments of the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives, Ninety-first Congress, First Session, November 13 and 14, 1969, U.S. Government Printing Office, Washington 1969, s. 3)

Potępiając sposób traktowania amerykańskich jeńców przez rząd Północnego Wietnamu i nalegając na prezydenta, by podjął właściwe

działania w celu zapewnienia amerykańskim jeńcom humanitarnego traktowania (...);

Uwzględniając iż niektórzy spośród amerykańskich jeńców przebywają w niewoli już od pięciu lat;

Uwzględniając iż raporty wywiadowcze oraz zeznania amerykańskich jeńców, którzy zostali zwolnieni lub uciekli z niewoli wskazują, że amerykańscy jeńcy są poddawani niezwyktemu, okrutnemu i nieludzkiemu traktowaniu, mianowicie: torturom fizycznym, terrorowi psychologicznemu, ponadto są oni wystawiani na widok publiczny, nie korzystają z właściwej opieki medycznej, pozbawieni są najbardziej niezbędnych urządzeń związanych z utrzymaniem zdrowia, właściwej diety oraz higieny, nie wolno im korespondować z bliskimi (...)

Izba Reprezenantów uchwała (za zgodą Senatu), że Kongres potępi sposób traktowania amerykańskich jeńców przez rząd Północnego Wietnamu i jego sojuszników w Południowym Wietnamie i równocześnie nalega na prezydenta, by podjął on (...) takie działania jakiegokolwiek konieczne w celu zapewnienia, że zasady humanitarnego traktowania wyrażone w konwencji genewskiej z 1949 r., która została podpisana przez rząd Północnego Wietnamu w 1957 r. są stosowane wobec amerykańskich jeńców w Północnym i Południowym Wietnamie, a zwłaszcza by domagał się on od rządu Północnego Wietnamu i jego sojuszników: (1) przekazania informacji o tożsamości jeńców, (2) zwolnienia poważnie chorych lub rannych jeńców, (3) wyrażenia zgody na dokonanie przez bezstronny podmiot inspekcji wszystkich miejsc pobytu jeńców wojennych, (4) wyrażenia zgody na swobodną wymianę poczty pomiędzy rodzinami a jeńcami.

Wskazówki udzielane członkom sądu przez sędziego wojskowego w sądzie wojskowym w Fort Mc Pherson w Georgii we wrześniu 1971 r. w sprawie: Stany Zjednoczone przeciwko kapitanowi E.L. Medina (The Law of War. A Documentary History, vol. II. ed. L. Friedman, Random House, New York, 1972, s. 1729-1730)

(...) Przedstawione dowody pozwalają sformułować pytanie, czy działania kapitana Mediny przy przesłuchiowaniu podejrzanego jeńca

były zgodne z ustalonymi procedurami dotyczącymi przesłuchań, a zatem czy były uzasadnione i legalne. (...) Przedstawione dowody wskazują, że rzekoma ofiara była osobą zatrzymaną przez siły zbrojne Stanów Zjednoczonych i podejrzaną o działania wrogie naszym siłom. Kapitan Medina jest oskarżony o popełnienie przestępstw wobec tej osoby podczas prowadzenia przesłuchania. Informuję was, że w odniesieniu do osób zatrzymanych przez siły amerykańskie jako podejrzanych o wrogą działalność w Republice Wietnamu (...) prawo narodów zawarte w konwencji genewskiej zakazuje i zakazywało zadawania jakichkolwiek tortur fizycznych lub psychicznych oraz wywierania jakiegokolwiek przymusu w celu uzyskania jakiegokolwiek informacji. Prawo zezwala na przesłuchanie takich osób zatrzymanych lub podejrzanych w celu uzyskania informacji przydatnych dla naszych lub zaprzyjaźnionych sił zbrojnych. Podczas takich przesłuchań można w sposób legalny stosować pewne podstępne metody, jak groźny ton głosu czy nawet groźba pozbawienia życia. Jednak podejrzana osoba musi być traktowana w sposób humanitarny, a tych, którzy odmawiają odpowiedzi, nie wolno zastraszać poprzez faktyczne użycie siły, znieważanie, naruszanie nietykalności cielesnej. (...)

Należy wziąć pod uwagę dowód, iż kapitan Medina podobno dwukrotnie wystrzelił ze swojego M-16 nad głowę podejrzanego jeńca wysokiej rangi podczas przesłuchań zmierzających do uzyskania przydatnych informacji.(...)

Informacje prasowe na temat konfliktu NATO – Federalna Republika Jugosławii, który rozpoczął się 24 marca 1999 r.

„Rzeczpospolita”, 2 kwietnia 1999 r., s. 6.

„Pierwsi jeńcy Belgradu. Amerykanie w jugosłowiańskiej niewoli”

W dziewiątym dniu operacji NATO telewizja belgradzka pokazała trzech żołnierzy amerykańskich, którzy - jak podano - zostali

wzięci do niewoli na terytorium Jugosławii. (...) Oficjalna agencja jugosłowiańska Tanjug poinformowała, że żołnierze zostaną postawieni przed sądem wojskowym w Kosowie. (...) Siniaki na twarzach świadczyły, że byli bici. Dzień wcześniej Pentagon oficjalnie poinformował o zaginięciu w Macedonii trzech żołnierzy amerykańskich służących w siłach pokojowych ONZ. (...) Żołnierze ci patrolowali teren, kilka kilometrów od granicy serbskiej.

„Rzeczpospolita”, 3-5 kwietnia 1999 r., s. 4.

„Proces żołnierzy USA”

Minister informacji Jugosławii powiedział, iż wzięci do niewoli trzech żołnierze amerykańscy są dobrze traktowani (...). Prokuratura Wojskowa rozpoczęła dochodzenie w ich sprawie (...). Przedstawiciel jugosłowiańskiego sztabu przewiduje skazanie trzech Amerykanów na kary więzienia (...). Na oświadczenie Białego Domu i Pentagonu, że żołnierze zostali zatrzymani i są więzieni bezprawnie, przedstawiciele władz jugosłowiańskich odpowiadają, że bombardowania ich kraju są również bezprawne.

„Rzeczpospolita”, 27 kwietnia 1999 r., s. 5.

„Amerykańscy jeńcy są w dobrej formie”

(...) Przedstawiciele Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża odwiedzili trzech przetrzymywanych żołnierzy amerykańskich. Rozmowa była krótka (...), ale delegaci MKCK odnieśli wrażenie, że cała trójka jest w dobrej formie. Rzecznik Białego Domu zaznaczył jednak, że delegaci nie mieli możliwości zbadania żołnierzy ani też porozmawiania z nimi na osobności. Był to pierwszy kontakt Czerwonego Krzyża z żołnierzami od chwili ich pojmania.

„Rzeczpospolita”, 28 kwietnia 1999 r., s. 4.

„Odwiedziny u jeńców wojennych”

Stan zdrowia trzech Amerykanów (...) jest zadowolający - oświadczyli dwaj przedstawiciele Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża, którzy [ponownie] złożyli im wizytę. Więźniowie przeka-

zali im listy do bliskich. Reprezentanci MKCK poinformowali, że rozmawiali z każdym z zatrzymanych z osobna tak długo, jak sobie życzyli.

„Rzeczpospolita”, 4 maja 1999 r., s. 7.

„Jeńcy na wolności”

2 maja władze jugosłowiańskie przekazały w Belgradzie pastoremu Jesse Jacksonowi trzech żołnierzy amerykańskich (...) Misja byłego kandydata na prezydenta USA Jesse’ego Jacksona nie była misją oficjalną. Pastor udał się do Belgradu z własnej inicjatywy.

4. Okupacja wojenna

Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej (regulamin haski z 1907 r.)

Dział III

O WŁADZY WOJENNEJ NA TERYTORIUM PAŃSTWA NIEPRZYJACIELSKIEGO

Artykuł 42

Terytorium uważa się za okupowane, jeżeli faktycznie znajduje się pod władzą armii nieprzyjacielskiej.

Okupacja rozciąga się jedynie na te terytoria, gdzie ta władza jest ustanowiona i gdzie może być wykonywana.

Artykuł 43

Z chwilą faktycznego przejścia władzy z rąk rządu legalnego do rąk okupanta, tenże powoła wszystkie będące w jego mocy środki celem przywrócenia i zapewnienia, o ile to jest możliwe, porządku i życia społecznego, przestrzegając, z wyjątkiem bezwzględnych przeszkód, praw obowiązujących w tym kraju.

Artykuł 46

Honor i prawa rodzinne, życie jednostek i własność prywatna, jak również przekonania religijne i wykonywanie obrządków religijnych, winny być uszanowane.

Własność prywatna nie podlega konfiskacie.

Artykuł 47

Rabunek jest formalnie zakazany.

Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny (konwencja genewska IV z 1949 r. - Dz.U. 1956, nr 38, poz. 171, załącznik)

Artykuł 27

(Pierwsze zdanie ma zbliżoną treść do art. 46 regulaminu haskiego - E. M-S.). [Osoby podlegające ochronie] będą zawsze traktowane w sposób humanitarny i chronione, zwłaszcza przed aktami gwałtu i zastraszania, przed zniewagami i ciekawością publiczną. (...)

Artykuł 28

Żadna osoba podlegająca ochronie nie może być użyta do ochrania swożą obecnością pewnych punktów lub okręgów przed działaniami wojennymi.

Artykuł 31

Żaden przymus fizyczny lub moralny nie może być stosowany wobec osób podlegających ochronie, w szczególności w celu uzyskania wiadomości od nich lub od osób trzecich.

Artykuł 33

Żadna osoba podlegająca ochronie nie może być karana za czyn, którego nie popełniła osobiście. Kary zbiorowe, jak również wszelkie środki zastraszania lub terroryzowania są wzbronione. (...)

Artykuł 34

Branie zakładników jest wzbronione.

Artykuł 47

Osoby podlegające ochronie, które znajdują się na terytorium okupowanym, nie będą pozbawione w żadnym razie i w żadnej formie korzyści wypływających z niniejszej konwencji ani na skutek jakichkolwiek zmian uczynionych w wyniku okupacji w instytucjach lub w rządzie danego terytorium, ani na skutek porozumienia pomiędzy władzami terytorium okupowanego a Mocarstwem okupującym, ani wreszcie na skutek aneksji przez to ostatnie Mocarstwo całości lub części terytorium okupowanego.

Artykuł 49

Przymusowe przesiedlania masowe lub indywidualne, jak również deportacje osób podlegających ochronie z terytorium okupowanego na terytorium Mocarstwa okupacyjnego lub na terytorium jakiegokolwiek innego Państwa okupowanego lub nie okupowanego są wzbronione bez względu na powody. (...)

Mocarstwo okupacyjne nie może dokonywać deportacji lub przesiedlenia części własnej ludności cywilnej na terytorium przez nie okupowane.

Wystąpienie przedstawiciela Izraela przed Zgromadzeniem Ogólnym ONZ 26 X 1977 r. (UN Document A/32/PV.47 {26 October 1977}, s. 46-48)

Ponieważ Jordania nigdy nie była prawowitym suwerenem w Judei i Samarii, postanowienia konwencji genewskiej IV z 1949 r. - włącznie z jej artykułem 49, które zostały przyjęte w celu ochrony praw legalnego suwerena - nie mają zastosowania do Jordanii. Dlatego też nie odnoszą się one do sytuacji Izraela (jako państwa, które z kolei zajęło te tereny po zwycięskiej „wojnie sześciodniowej” z państwami arabskimi w czerwcu 1967 r. - E. M.-S.) i Izrael nie musi czuć się nimi związany. Innymi słowy, Izrael nie może być uważany za „mocarstwo okupacyjne” w znaczeniu konwencji na żadnej części poprzedniego obszaru mandatowego Palestyny, łącznie z Judeą i Samarią. (...)

Przebieg działań wojennych w 1948 r. pomiędzy państwami arabskimi, które dokonały inwazji na Palestynę a powstającym wówczas państwem Izrael wskazuje, że nielegalne było zajęcie przez Egipt strefy Gazy oraz zajęcie, a następnie aneksja przez Jordanię Zachodniego Brzegu i Jerozolimy. Wynika z tego, że egipska okupacja Gazy i jordańska aneksja Zachodniego Brzegu i Jerozolimy, nie mogły zapewnić Egipcjom i Jordanii legalnej, nieograniczonej kontroli przysługującej bądź mocarstwu okupacyjnemu bądź suwerenowi: *ex injuria jus non oritur*.

Wystąpienie profesora W.T. Mallisona przed Podkomitetem do spraw Imigracji i Naturalizacji w Senacie Stanów Zjednoczonych na temat kolonizacji Zachodniego Brzegu przez Izrael (Hearings before the Sub-Committee on Immigration and Naturalization of the Committee on the Judiciary, United States Senate, Ninety-fifth Congress, U.S. Government Printing Office, Washington 1978, s. 26, 33-35).

Celem konwencji genewskiej IV nie jest rozstrzygnięcie problemów suwerenności państwowej, ale zapobieganie naruszeniom podstawowych praw człowieka. (...)

Ani w tekście konwencji, ani w pracach przygotowawczych do niej nie znajduje poparcia teza, że koniecznym warunkiem stosowania prawa okupacji wojennej jest uznanie przez państwo wojujące prawnego tytułu pokonanego rządu do danego terytorium. (...)

Rząd Izraela kwestionuje prawny tytuł przeciwnika do terytorium zajętego w wyniku agresji i wyciąga stąd wnioski, że osoby cywilne nie podlegają ochronie międzynarodowego prawa humanitarne. Gdyby prawo humanitarne zostało zmienione w taki sposób, aby jego stosowanie zostało uzależnione od uznania przez okupanta słuszności działań wojennych podejmowanych przez jego przeciwnika, to oczywiście jest, że prawo humanitarne byłoby bardzo rzadko, jeśli w ogóle, stosowane.

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 32/5 z 28 X 1977 r. (United Nations Yearbook, 1977, vol. 31, s. 326-327)

Zgromadzenie Ogólne

Wyrażając poważne zaniepokojenie obecną trudną sytuacją na okupowanych terytoriach arabskich w wyniku ciągłej okupacji przez Izrael oraz działań podejmowanych przez rząd Izraela, jako mocarstwo okupacyjne, zmierzających do zmiany statusu prawnego, charakteru geograficznego oraz struktury demograficznej tych terytoriów,

Uważając że Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 12 sierpnia 1949 r. znajduje zastosowanie wobec wszystkich terytoriów arabskich okupowanych po 5 czerwca 1967 r., (...)

2. Wyraża głębokie ubolewanie z powodu uporczywego podejmowania przez Izrael takich działań, zwłaszcza z powodu tworzenia osiedli na okupowanych ziemiach arabskich;

3. Wzywa Izrael do ścisłego przestrzegania jego zobowiązań międzynarodowych zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego oraz postanowieniami konwencji genewskiej (...);

4. Ponownie wzywa rząd Izraela, jako mocarstwo okupacyjne, do zaprzestania podejmowania jakichkolwiek działań, które prowadzą do zmiany statusu prawnego, charakteru geograficznego bądź struktury demograficznej terytoriów arabskich okupowanych od 1967 r., łącznie z Jerozolimą.

J. Menkes, A. Prystrom, Wojna w Zatoce (Studium polityczne i prawne), Studia i Materiały PISM, Warszawa 1992, s. 19-20

W trakcie ataku (na Kuwejt dnia 2 sierpnia 1990 r. - E. M-S.) i następującej po nim okupacji Irak złamał postanowienia Konwencji genewskiej o ochronie osób cywilnych podczas wojny i prawo zwyczajowe. Wskazać należy na naruszenie (...) artykułu 18 w powiązaniu z artykułem 56 (działania wymierzone przeciwko szpitalom cywilnym, zakładom i służbom leczniczym, instytucjom zdrowia publicz-

nego i higieny publicznej), artykułu 20 (nieposzanowanie i brak ochrony personelu szpitali cywilnych), artykułu 25 (uniemożliwienie korespondencji rodzinnej), artykułu 27 (naruszenie prawa do poszanowania osoby, honoru, praw rodzinnych, przekonań i praktyk religijnych, zwyczajów i obyczajów oraz naruszenie specjalnych praw kobiet do ochrony przed zamachami na cześć, przed gwałceniem i obrazą wstydlivości), artykułu 28 (poprzez potraktowanie osób cywilnych - Kuwejtczyków i obywateli państw trzecich - jako zakładników w charakterze „żywych tarcz” do ochrony celów strategicznych i wojskowych), artykułu 31 (stosowanie przymusu fizycznego i moralnego wobec osób chronionych), artykułu 33 (stosowanie kar zbiorowych, zastraszania i terroryzowania oraz dopuszczanie się rabunku i odwetu), artykułu 53 (naruszanie prawa własności prywatnej i publicznej), artykułu 55 (brak należytej staranności dla zaopatrzenia ludności cywilnej w żywność i środki lecznicze), artykułu 57 (rekwizycja szpitali z naruszeniem dyspozycji tej normy), artykułu 59 (limitowanie akcji humanitarnej na rzecz ludności cywilnej w Kuwejcie), artykułu 62 (uniemożliwienie otrzymywania indywidualnych przesyłek pomocy), artykułu 63 (uniemożliwienie działalności stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i innych organizacji humanitarnych) oraz działu V (w zakresie funkcjonowania biur informacji o osobach podlegających ochronie).

5. Ochrona ludności cywilnej przed skutkami działań wojennych

Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (protokół dodatkowy I z 1977 r.)

Artykuł 50

Określenie osób cywilnych i ludności cywilnej

1. Za cywilną uważana jest każda osoba nie należąca do żadnej z kategorii określonych w artykule 4 (...) konwencji III i w artykule 43 ni-

niejszego protokołu. W razie wątpliwości dana osoba będzie uważana za cywilną.

2. Ludność cywilna obejmuje wszystkie osoby cywilne.

3. Obecność wśród ludności cywilnej pojedynczych osób nie odpowiadających określeniu osoby cywilnej nie pozbawia tej ludności jej cywilnego charakteru.

Artykuł 51

Ochrona ludności cywilnej

(...)

2. Celem ataków nie mogą być ani ludność cywilna jako taka, ani osoby cywilne. Zabronione są akty i groźby przemocy, których głównym celem jest zastraszenie ludności cywilnej. (...)

4. Zabronione są ataki bez rozróżnienia (...) [ustęp c] które mogą godzić bez rozróżnienia w cele wojskowe i w osoby cywilne lub w dobra o charakterze cywilnym. (...)

Artykuł 52

Ogólna ochrona dóbr o charakterze cywilnym

1. Dobra o charakterze cywilnym nie powinny być celem ataków ani represaliów. Dobrami o charakterze cywilnym są wszystkie dobra, które nie są celami wojskowymi w rozumieniu ustępu 2.

2. (...) Cele wojskowe są ograniczone do dóbr, które z powodu swej natury, swego rozmieszczenia, swego przeznaczenia lub wykorzystania wnoszą istotny wkład do działalności wojskowej i których całkowite lub częściowe zniszczenie, zajęcie lub zneutralizowanie daje określoną korzyść w danej sytuacji.

3. W razie wątpliwości domniemywa się, że dobra normalnie przeznaczone do użytku cywilnego, takie jak miejsce kultu religijnego, dom, inne pomieszczenie mieszkalne lub szkoła, nie są używane w celu wniesienia rzeczywistego wkładu do działania wojskowego.

Artykuł 54

Ochrona dóbr niezbędnych dla przetrwania ludności cywilnej

1. Zabronione jest stosowanie przeciwko osobom cywilnym głodu jako metody prowadzenia wojny. (...)

Artykuł 55

Ochrona środowiska naturalnego

1. Podczas działań wojennych należy troszczyć się o ochronę środowiska naturalnego przed szkodami rozległymi, długotrwałymi i poważnymi. (...)

Artykuł 56

Ochrona budowli i urządzeń zawierających niebezpieczne siły

1. Budowle i urządzenia zawierające niebezpieczne siły, a zwłaszcza zapory, groble i elektrownie jądrowe, nie mogą być przedmiotem ataków, choćby stanowiły cele wojskowe, jeżeli takie ataki mogą spowodować wyzwolenie tych sił i w następstwie wywołać poważne straty wśród ludności cywilnej. (...)

Artykuł 76

Ochrona kobiet

1. Kobiety powinny korzystać ze szczególnego poszanowania i podlegają ochronie, zwłaszcza przed zgwałceniem, zmuszaniem do prostytucji i wszelkimi innymi postaciami zamachu na obyczajność. (...)

Artykuł 77

Ochrona dzieci

1. Dzieci powinny korzystać ze szczególnego poszanowania i być chronione przed wszelkimi postaciami zamachu na obyczajność. Strony konfliktu udziela im opieki i pomocy, których potrzebują z racji swego wieku lub z jakiegokolwiek innego powodu. (...)

4. W razie zatrzymania, uwięzienia lub internowania z przyczyn związanych z konfliktem zbrojnym, dzieci będą trzymane w pomieszczeniach oddzielnych od dorosłych, z wyjątkiem przypadków, gdy rodziny są umieszczone razem. (...)

*Raporty Tadeusza Mazowieckiego z byłej Jugostawii,
Poznańskie Centrum Praw Człowieka Instytutu Nauk Prawnych PAN,
Poznań-Warszawa 1993, s. 124, 127-128*

Raport przedstawiony 10 II 1993 r., rozdział „Bośnia i Hercegowina”

91. Bezlądne atakowanie skupisk ludności cywilnej miało szczególnie poważny wpływ na dzieci. Wiele z nich zostało zabitych lub odniosło rany, były świadkami śmierci i obrażeń ponoszonych między innymi przez ich bliskich i sąsiadów, były świadkami niszczenia swych domów. Dzieci są arbitralnie więzione w przerażających warunkach, donosi się o ich gwałceniu zarówno w miejscach przetrzymywania, jak i poza nimi. Wojna ta zrodziła setki sierot i pokolenie uchodźców. (...)

103. Szpitale w takich miastach, jak Gorazde, Srebrenica i Sarajewo, obleganych miesiącami, są pod ciągłym ogniem artyleryjskim i raketowym. (...) Używanie znaku Czerwonego Krzyża jest obecnie powszechnie uważane przez służby medyczne i służby udzielające pomocy za niewskazane, gdyż zdaje się on przyciągać ataki zamiast pomóc w ochronie akcji humanitarnych i medycznych. (...)

107. Inną metodą atakowania cywilów stosowaną w tym konflikcie jest używanie groźby klęski ekologicznej spowodowanej działaniami wojskowymi. Przykłady obejmują - jak się donosi - zaminowanie hydroelektrowni w Bijelo Polju w Mostarze. Skutki zniszczenia tej hydroelektrowni byłyby katastrofalne dla ludności cywilnej na ogromnym obszarze. Ponadto siły serbskie wielokrotnie prowadziły ostrzał artyleryjski fabryki chemicznej w Tuzli, co stanowiło zagrożenie życia ludności na dużych obszarach wokół fabryki, a także groziło katastrofą ekologiczną.

6. Konflikty zbrojne nie mające charakteru międzynarodowego (wojny domowe)

Artykuł 3

(wspólny dla wszystkich czterech konwencji genewskich z 1949 r.)

Gdyby na terytorium jednej z Wysokich Umawiających się Stron wybuchł konflikt zbrojny nie posiadający charakteru międzynarodowego, każda ze stron w konflikcie będzie obowiązana stosować się przynajmniej do następujących postanowień:

1) Osoby nie biorące bezpośrednio udziału w działaniach wojennych, włącznie z członkami sił zbrojnych, którzy złożyli broń, oraz osoby, które stały się niezdolne do walki na skutek choroby, ran, pozbawienia wolności lub z jakiegokolwiek innego powodu, będą we wszelkich okolicznościach traktowane w sposób humanitarny, bez czynienia żadnej różnicy na ich niekorzyść z powodu rasy, koloru skóry, religii lub wiary, płci, urodzenia lub majątku ani z żadnych innych analogicznych powodów.

W tym celu są i pozostaną zakazane w stosunku do wyżej wymienionych osób w każdym czasie i w każdym miejscu:

a) zamachy na życie i nietykalność cielesną, a w szczególności zabójstwa we wszelkiej postaci, okaleczenia, okrutne traktowanie, tortury i męki;

b) branie zakładników;

c) zamachy na godność osobistą, a w szczególności traktowanie poniżające i upokarzające;

d) skazywanie i wykonywanie egzekucji bez uprzedniego wyroku, wydanego przez sąd należycie ukonstytuowany i dający gwarancje procesowe, uznane za niezbędne przez narody cywilizowane.

2) Ranni i chorzy będą zbierani i leczeni.

Bezstronna organizacja humanitarna, jak Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, będzie mogła ofiarować swe usługi Stronom w konflikcie.

Strony w konflikcie będą się ponadto starały wprowadzić w życie w drodze układów specjalnych wszystkie lub niektóre z pozostałych postanowień niniejszej konwencji.

Zastosowanie powyższych postanowień nie będzie miało wpływu na sytuację prawną Stron w konflikcie.

Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (protokół dodatkowy II z 1977 r.)

Artykuł 1

Materialny zakres stosowania

1. Niniejszy protokół, który rozwija i uzupełnia artykuł 3, wspólny dla konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., nie zmieniając warunków jego zastosowania, stosuje się do wszystkich konfliktów zbrojnych (...), które toczą się na terytorium Wysokiej Umawiającej się Strony między jej siłami zbrojnymi a rozłamowymi siłami zbrojnymi lub innymi zorganizowanymi uzbrojonymi grupami pozostającymi pod odpowiedzialnym dowództwem i sprawującymi taką kontrolę nad częścią jej terytorium, że mogą przeprowadzać ciągle i spójne operacje wojskowe oraz stosować niniejszy protokół.

2. Niniejszy protokół nie ma zastosowania do takich wewnętrznych napięć i niepokoju, jak rozruchy, odosobnione i sporadyczne akty siły i inne działania podobnego rodzaju, które nie są uważane za konflikty zbrojne.

Wyrok Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości z 27 VI 1986 r. w sprawie dotyczącej wojskowej oraz parawojskowej działalności w Nikaragui oraz przeciw Nikaragui (ICJ Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders 1986, s. 114)

218. (...) Artykuł 3 wspólny wszystkim czterem konwencjom genewskim z 12 sierpnia 1949 r. określa pewne normy, jakie należy stosować w konfliktach zbrojnych nie mających charakteru międzynarodowego. Nie ma wątpliwości, że w przypadku międzyna-

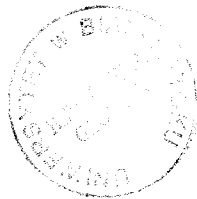
wego konfliktu zbrojnego te normy także obowiązują jako pewne minimum, obok bardziej szczegółowych norm, które przyjęto z myślą o międzynarodowych konfliktach zbrojnych; normy zawarte w art. 3 wyrażają zdaniem Trybunału to, co Trybunał w 1949 r. nazwał „elementarnymi względami humanitaryzmu” (sprawa dotycząca Cieśniny Korfu, część merytoryczna, ICJ Reports 1949, s. 22). (...)

220. Trybunał uważa, że rząd Stanów Zjednoczonych ma obowiązek - używając określeń zawartych w art. 1 konwencji genewskich z 1949 r. - „przestrzegać” konwencji, a nawet „dopilnować ich przestrzegania we wszelkich okolicznościach”, gdyż taki obowiązek wynika nie tylko z samych konwencji, ale z ogólnych zasad prawa humanitarnego, którym konwencje nadają jedynie konkretną treść. Stany Zjednoczone mają zatem obowiązek powstrzymania się od zachęcania pojedynczych osób lub grup zaangażowanych w konflikt w Nikaragui do działania z naruszeniem postanowień art. 3 wspólnego czterem konwencjom genewskim.

Decyzja Izby Apelacyjnej Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii z 2 X 1995 r. w sprawie nr IT-94-1-AR72 przeciwko Dušanowi Tadićowi dotycząca wniosku obrony Tadića w kwestii wstępnej apelacji w przedmiocie jurysdykcji (International Legal Materials, 1996, vol. 35, nr 1, ss. 32-76, na ss. 67-68).

126. Pojawienie się norm o charakterze ogólnym dotyczących wewnętrznych konfliktów zbrojnych nie oznacza, że do wojny domowej znajduje zastosowanie całe powszechne prawo międzynarodowe. Należy odnotować dwa szczególne ograniczenia: (i) tylko niektóre normy i zasady regulujące międzynarodowe konflikty zbrojne zostały stopniowo rozszerzone do tego stopnia, że znajdują one zastosowanie w konfliktach wewnętrznych; i (ii) rozszerzenie to nie nastąpiło poprzez pełne i mechaniczne przeszczepienie tych norm do konfliktów wewnętrznych; w konfliktach wewnętrznych znajduje zastosowanie raczej ogólna zasada zawarta w tych normach, a nie ich szczegółowa treść (...).

127. Uwzględniając te ograniczenia nie można jednak zaprzeczyć, że nastąpił rozwój norm zwyczajowych regulujących konflikty wewnętrzne. Normy te (...) obejmują takie dziedziny, jak ochrona osób cywilnych przed skutkami działań wojennych, zwłaszcza przed atakami dokonywanymi bez rozróżnienia, ochrona obiektów cywilnych, szczególnie dóbr kultury, ochrona tych wszystkich, którzy nie biorą udziału (albo już nie biorą udziału) w działaniach zbrojnych, a także zakaz korzystania z takich środków prowadzenia wojny, z których nie wolno korzystać w międzynarodowych konfliktach zbrojnych oraz zakaz stosowania pewnych metod w działaniach zbrojnych.

251638

Indeks nazwisk

Akehrts M.,	-----	25
Antonowicz L.,	-----	298, 299
Bierzanek R.,	-----	52, 335, 342 446
Crawford J.,	-----	144
Czapliński W.,	-----	149
Danilenko G.M.,	-----	138
Dekker I.,	-----	430
Ehrlich L.,	-----	176, 331
Harris D.J.,	-----	100
Higgins R.,	-----	125
Hobe S.,	-----	156
Lachs M.,	-----	24
Lupis de I.,	-----	442
Menkes J.,	-----	468
Mullerson R.,	-----	320
Nahlik S.E.,	-----	456
Prystrom A.,	-----	468
Rezek J.,	-----	251
Rosenne S.,	-----	136
Sandorski J.,	-----	97
Shaw M.,	-----	316, 322, 428, 433
Skubiszewski K.,	-----	146
Sonnenfeld R.,	-----	160, 169, 174
Starke J.,	-----	158
Sutor J.,	-----	35
Symonides J.,	-----	29
Welhengama G.,	-----	443
Wierzbicki B.,	-----	211, 214, 443
Wiewiórkowska K.,	-----	169
Wolfke K.,	-----	59

Indeks orzeczeń i opinii doradczych

Cieśnina Korfu, Wielka Brytania v. Albania, orzeczenie MTS 1949 -----	162
Decyzja Izby Apelacyjnej Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii w sprawie Dusana Tadića z 2 X 1995 roku -----	475
Flaminio Costa v. ENEL, sprawa 6/64 -----	378
Francja v. USA, Kазus układu o komunikacji lotniczej, Trybunał Arbitrażowy 1978 -----	32
Francovich i Bonifaci v. Włochy, sprawa 6 i 9/90, Trybunał Sprawiedliwości WE -----	388
Hauptzollamt Mainz v. CA Kupferberg and Cie Kga i inni, sprawa 104/81, wyrok wstępny Trybunału Sprawiedliwości z 26 X 1982 roku -----	386
Hoechst AG v. Komisji Wspólnot Europejskich, sprawa 46/87 i 227/88 -----	394
Huta Trail Smelter, USA v. Kanada orzeczenie arbitrażowe 1941 -----	170
Kазus Lawless'a, Europejski Trybunał Praw Człowieka 1961 rok -----	266
Komisja v. Rada, Sprawa ERTA, orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości WE 1971 -----	134
Komisja WE v. Radzie WE, sprawa 22/70, Trybunał Sprawiedliwości WE -----	380
Lawrence Louis Levy (alias John William Dearman) v. Attorney General Hongkong, Sąd Apelecyjny, 25 III 1987 -----	242
Marco Vincente Micheletti v. Delegation del Gobierno en Cantabria, sprawa 369/90 -----	392

Miyanda v. Attorney-General. Zambia, Sąd Najwyższy, 30 XI 1983 rok -----	251
Nikaragua v. USA, Sprawa dot. działań militarnych i paramilitarnych przeciwko Nikaragui, orzeczenie MTS 1986 -----	72, 373, 427, 474
NV. Algemene Transport en Expeditie Onderneming Van Gend and Laos przeciwko Holenderskiej administracji fiskalnej, sprawa 26/62 -----	376
Opinia doradcza Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości o dopuszczalności zastrzeżeń do Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa -----	88
Opinia doradcza Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie legalności użycia broni jądrowej z dnia 8 lipca 1996 roku -----	120, 434
Opinia doradcza Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie odszkodowania za straty poniesione w służbie Narodów Zjednoczonych z 11 kwietnia 1949 roku -----	113
Opinia doradcza Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie pewnych wydatków ONZ z dnia 20 lipca 1962 roku -----	117
Opinia doradcza Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie warunków przyjęcia państwa do ONZ z 28 maja 1948 rok, -----	115
Opinia Trybunału Sprawiedliwości nr 1/91 z 14 XII 1991 roku -----	380
Opinia Trybunału Sprawiedliwości nr 1/94 z 15 XI 1994 roku -----	381
Orzeczenie Izby Karnej Sądu Najwyższego z 10 II 1958 roku -----	253
RFN v. Holandia, Sprawa dotycząca delimitacji szelfu kontynentalnego na Morzu Północnym, orzeczenie MTS -----	66
RFN v. Dania, Sprawa dotycząca delimitacji szelfu kontynentalnego na Morzu Północnym, orzeczenie MTS -----	66

R v. Governor of Pentonville Prison, ex parte Budlong R. v. Governor of Holloway Prison, ex parte Kember. Anglia, Divisional Court, Queens Bench Division, 30 XI 1979 rok -----	246
Sprawa Fabryki Chorzowskiej, Niemcy v. Polska, orzeczenie kompetencyjne STSM 1927 -----	173
Satelita Kosmos 954, Kanada V. ZSRR -----	171
Sprawa dotycząca azylu dyplomatycznego, Kolumbia v. Peru, orzeczenie MTS 1950 -----	57
Sprawa RFN a Rauca, Kanada, Sąd Apelecyjny w Ontario, 12 IX 1983 rok -----	243
Sprawa statku „Rainbow Warrior”, Nowa Zelandia v. Francja, orzeczenie arbitrażowe 1987 -----	164
Styranowski v. Polska, wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka 1998 -----	270
S v. Banda and Othera Bophuthatswana, Sąd Najwyższy, 6 II 1989 rok -----	314
United States v. Alvarez-Machain, orzeczenie Sądu Najwyższego USA z 15 VI 1992 roku -----	254
Wielka Brytania v. Islandia, Sprawa dotycząca rybołówstwa, orzeczenie MTS 1973 -----	110
Wyrok Międzynarodowego Trybunału Wojskowego z 30 IX i 1 X 1946 roku -----	450